

4 | 2015

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 113 / Založen 1895

4 | 2015

český
časopis
historický

The Czech Historical Review

Ročník 113 / Založen 1895

OBSAH | CONTENTS

Studie | Studies

VESELÁ Lenka

Šlechtická knihovna jako intelektuální zrcadlo? K reflexi dobové
mentality na příkladu knižní sbírky Hieronyma Becka
z Leopoldsdorfu (1525–1596)

941

(A Nobleman's Library as His Intellectual Mirror?

*On a Reflection of Contemporary Social Mentality using the Example
of Hieronymus Beck von Leopoldsdorf's Book Collection, (1525–1596)*

MAREK Pavel

Španělská strana na císařském dvoře?

K problematice jednoho pojmu z politických dějin

965

(The Spanish Faction at the Imperial Court?

On the Issues relating to One Concept from Political History)

KLADIWA Pavel

Národ jako jediné hodnotící kritérium?

České země v Předlitavsku a (stále) etnicistní česká historiografie

989

(The Nation as the only evaluation criterion? The Bohemian Lands

in Cisleithania and the /persisting/ ethnicist approach in Czech historiography)

Diskuse | Discussion

JAKUBEC Pavol

K československo-poľskému sporu o Oravu a Spiš

1009

(On the Czechoslovak-Polish Dispute over Orava and Spiš)

Recenze

HEIDEMANN Franziska

*Die Luxemburger in der Mark. Brandenburg unter Kaiser Karl IV.
und Sigismund von Luxemburg (1373–1415)*

(Tomáš Velička)

1017

KARNER Herbert (Hg.)

*Die Wiener Hofburg 1521–1705. Baugeschichte,
Funktion und Etablierung als Kaiserresidenz*

(Václav Bůžek)

1021

TRAVERSARI Ambrogio

Hodoeporicon Ambrogia Traversariho

(Ondřej Koupil)

1025

MAROCCHI Massimo – ROSSI Piervittorio (edd.)

*Atraverso l'Italia del Rinascimento. Lettere di Alessandro Gonzaga
ai marchesi Ludovico e Barbara (1458–1466)*

(Pavel Marek)

1029

BUŇATOVÁ Marie

Pražští kupci na cestách. Předbělohorská Praha a středoevropské trhy

(Jiří Pešek)

1030

ŽUPANIČ Jan – FIALA Michal – KOBLASA Pavel

*Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra. Erbovní listiny Národního archivu,
Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky),
Archivu Národního muzea (dodatky)*

(Martina Hrdinová)

1034

Die Habsburgermonarchie 1848–1918.

*Bd. IX/1, Soziale Strukturen. Von der Feudal-Agrarischen
zur Bürgerlich-industriellen Gesellschaft*

*Bd IX/2, Soziale Strukturen. Die Gesellschaft der Habsburgermonarchie im Kartenbild.
Verwaltungs-, Sozial- und Infrastrukturen. Nach dem Zensus von 1910*

(Milan Hlavačka)

1037

KASPER Tomáš – PÁNKOVÁ Markéta a kol. <i>Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě.</i> <i>Profesionalizace učitelského vzdělávání: historické a systematické aspekty</i> (Růžena Vaňová)	1041
ŘEZNÍKOVÁ Lenka a kol. <i>Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století</i> (Blanka Altová)	1043
PÁNKOVÁ Markéta – KASPEROVÁ Dana – KASPER Tomáš a kol. <i>Meziválečná školská reforma v Československu</i> (Růžena Vaňová)	1049
<i>Nové publikace k dějinám protektorátu Čechy a Morava</i> (Nina Lohmann)	1052
KOLL Johannes <i>Arthur Seyss-Inquart und die deutsche Besatzungspolitik in den Niederlanden (1940–1945)</i> (Daniel Putík)	1060
ŠMEJKALOVÁ Martina <i>Praporu věren i ve ztraceném boji.</i> <i>Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)</i> (Vít Boček)	1063
PETRÁŇ Josef <i>Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta během komunistického experimentu (1948–1968–1989)</i> (Svatava Raková)	1067
MRÁZEK Jaroslav <i>Svět očima Samuela P. Huntingtona. Pohled z historickosociologické perspektivy</i> (Jaroslav Pánek)	1072
SYMONS Caroline <i>The Gay Games. A History</i> (Martin Klement)	1075
<i>Zprávy o literatuře</i>	1080

HLAVAČKA Milan
XVII. světový kongres hospodářských dějin 1101

DOLEŽALOVÁ Antonie
Historie a historikové v roce ovce. Světový kongres hospodářských
historiků v japonském Kjótu a Světový kongres historických věd
v čínském Jinanu v srpnu 2015 1106

Nekrolog

František Hoffmann (23. února 1920 – 1. října 2015)
(František Šmahel) 1112

Výtahy z českých časopisů a sborníků 1117

Světový kongres historiků | *World Congress of Historians*

PÁNEK Jaroslav a kol.
XXII. mezinárodní kongres historických věd v Ťi-nanu/Jinanu 1133

Kongres světový a kongres čínský
(Jaroslav Pánek) 1134

Ideová východiska pořadatelů kongresu
(Jaroslav Pánek) 1137

Historický kongres v jubilejním dějinném kontextu
(Petr Vorel) 1142

Čínské inspirace
(Antonie Doležalová) 1143

*Český národní komitét historiků a jeho podíl
na přípravách světového kongresu*
(Jiří Kocian) 1147

<i>Pohled předsedy Českého národního komitétu historiků</i> (Petr Vorel)	1150
<i>„Česká“ zasedání v Jinanu</i> (Jaroslav Pánek)	1157
<i>Velké téma z malé země</i> (Zlatica Zudová-Lešková)	1161
<i>Večerní zasedání o orální historii</i> (Miroslav Vaněk)	1167
<i>Postavení starších dějin</i> (Eva Semotanová)	1168
<i>Christianizace v novodobých dějinách</i> (Eva Doležalová)	1169
<i>Revoluce ve světové historii: srovnání a souvislosti</i> (Eva Doležalová)	1169
<i>Environmentální dějiny a ekologické dějiny</i> (Eva Semotanová)	1171
<i>Historická demografie</i> (Alice Velková)	1172
<i>Populární fenomény minulosti a přítomnosti: fotbal, cestování a cestovní ruch</i> (Pavel Mücke)	1173
<i>Čínský socialismus, deevropeizace pohledu na dějiny a reinterpretace dějin</i> (Jan Rychlík)	1175
<i>„Nej-“ kongres v čínském Ťi-nanu</i> (Radmila Švaříčková Slabáková)	1179
<i>„Dress code“ aneb slovo o důstojnosti</i> (Petr Vorel)	1184
<i>Evropská historiografie a nástup ostatních kontinentů</i> (Jaroslav Pánek)	1185

PÁNEK Jaroslav et alii <i>The 22nd International Congress of Historical Sciences in Jinan</i>	1188
<i>The World Congress and the Chinese Congress</i> (Jaroslav Pánek)	1189
<i>The Congress organizers' ideological standpoints</i> (Jaroslav Pánek)	1193
<i>The Historical Congress in a jubilee historical context</i> (Petr Vorel)	1198
<i>Chinese inspirations</i> (Antonie Doležalová)	1199
<i>The Czech National Committee of Historians, and its contribution to the preparations for the World Congress</i> (Jiří Kocian)	1203
<i>The view of the Chairman of the Czech National Committee of Historians</i> (Petr Vorel)	1207
<i>"Czech" meetings in Jinan</i> (Jaroslav Pánek)	1214
<i>A big theme from a small country</i> (Zlatica Zudová-Lešková)	1220
<i>Evening oral history session</i> (Miroslav Vaněk)	1226
<i>The role of older history</i> (Eva Semotanová)	1227
<i>Christianization in modern history</i> (Eva Doležalová)	1228

<i>Revolutions in world history: comparisons and connections</i> (Eva Doležalová)	1229
<i>Environmental history and ecological history</i> (Eva Semotanová)	1230
<i>Historical demography</i> (Alice Velková)	1231
<i>Popular phenomena of the past and present: football, travel and tourism</i> (Pavel Mücke)	1233
<i>Chinese socialism, the de-Europeanization of the view of history, and the re-interpretation of history</i> (Jan Rychlík)	1235
<i>The “Most-” Congress in Jinan</i> (Radmila Švaříčková Slabáková)	1239
<i>Dress code, or a word about dignity</i> (Petr Vorel)	1245
<i>European historiography and the emergence of other continents</i> (Jaroslav Pánek)	1246

Obsah 113, 2015 | Contents 113, 2015

Studie a materiály	III
Diskuse	V
Obzory literatury	VI
Recenze	VI
Zprávy o literatuře	XII
Z vědeckého života	XIII
Nekrology	XIII
Knihy a časopisy došlé redakci	XIV
Výtahy z českých časopisů a sborníků	XIV
Rejstřík autorů a editorů recenzovaných prací	XV

STUDIE

Šlechtická knihovna jako intelektuální zrcadlo?
K reflexi dobové mentality
na příkladu knižní sbírky
Hieronyma Becka z Leopoldsdorfu (1525–1596)

LENKA VESELÁ

LENKA VESELÁ: A Nobleman's Library as His Intellectual Mirror? On a Reflection of Contemporary Social Mentality using the Example of Hieronymus Beck von Leopoldsdorf's Book Collection (1525–1596)

This study presents the until now unknown Lower Austrian book collection from the end of the 16th century, which is, indeed, unique in many aspects. It was carried off to Sweden as part of literary war booty from Bohemia and Moravia towards the end of the Thirty Years' War. The aim of this study is to fill in one of the gaps in our knowledge of Central European aristocratic libraries in the Early Modern Age. After all, Beck's Library was one of the little known aristocratic libraries of a progressive, intellectual archetype. The Library, in its irreplaceably poignant personal character, reflected some elements of Hieronymus Beck's life and his world outlook, difficult to ascertain otherwise and uncaptured from other primary sources. Therefore, the author strives to decipher until now unknown intellectual horizons of its creator and to classify the Beck book collection within the context of other contemporary aristocratic libraries in the Austrian Lands.

Key words: Hieronymus Beck von Leopoldsdorf, aristocracy, Austria, history of libraries, war booty, Sweden

Hieronym Beck z Leopoldsdorfu patřil k výrazným osobnostem intelektuálně orientované dolnorakouské šlechty s blízkým vztahem ke dvoru Ferdinanda I. a Maxmiliána II., v jejichž službách dlouhodobě působil.¹ Rytířský rod Becků je nejčastěji zmiňován jako modelový příklad rychlého společenského vzestupu původně měšťanské rodiny mezi vrstvu vlivné úřednické šlechty.² Díky svému významnému postavení získal Marcus Beck³ pro svého syna výsadu kvalitního humanistického vzdělání na královském dvoře v Innsbrucku, kde se Hieronym pohyboval v blízkosti synů Ferdinanda I. Zásadní zkušenost však pro něj představoval dvouletý pobyt v Padově (1544–1546), kde vedle studia práv vstřebával vzrušující atmosféru Benátek a osvojoval si renesanční životní styl. Poté se Hieronym Beck rozhodl pokračovat kavalířskou cestou z Itálie po západní Evropě a v následujících dvou letech procestoval Francii, německé země a Nizozemí včetně krátké návštěvy Anglického království.

Hieronymova nadprůměrná jazyková vybavenost (vedle rodné němčiny a obligátní latiny ovládal i itaštinu, francouzštinu a zřejmě zvládl i základy řečtiny), zahraniční zkušenosti a dobré sociální zázemí jej předurčovaly k oslnivé dráze ve službách Habsburků. V roce 1548 doprovázel prince Maxmiliána do Španělska. Nedlouho poté se mu dostalo pověření samostatným diplomatickým poselstvím: v roce 1550 byl vyslán do Říma tlumočit papeži Juliovi III. gratulaci Ferdinanda I. k jeho zvolení. Z Itálie ovšem mladý Hieronym odcestoval na svoji další velkou výpravu, tentokrát do Turecka, Palestiny a Egypta. Odtud mimo jiné přivezl i cenný

1 K jeho osobě nejpodrobněji Margarete BECK, *Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (1525–1596). Eine kulturgeschichtliche Studie*, Dissertation, Universität Wien 1973; Wolfgang NEUBER, *Visual Exegesis and Social History: Hieronimus Beck von Leopoldsdorf (1525–1596) and His Strategies of Self-Aggrandizement*, in: Walter S. Melion – James Clifton – Michel Weemans, *Imago Exegetica. Visual Images as Exegetical Instruments, 1400–1700*, Leiden 2014, s. 667–682.

2 Karin J. MACHARDY, *Cultural Capital, Family Strategies and Noble Identity in Early Modern Habsburg Austria 1579–1620*, Past and Present 163, 1999, s. 37; Harald TERSCH, *Österreichische Selbstzeugnisse des Spätmittelalters und der frühen Neuzeit (1400–1650). Eine Darstellung in Einzelbeiträgen*, Wien–Köln–Weimar 1998, s. 231; Bruno SCHIMETSCHKE, *Der Österreichische Beamte: Geschichte und Tradition*, Wien 1984, s. 51–52.

3 K politické a úřední činnosti Marcuse Becka: Christine MÖSCHL, *Dr. Marcus Beck von Leopoldsdorf. Ein Staatsmann Ferdinands I. (1491–1553)*, Dissertation, Universität Wien 1969. Jeho kulturní a intelektuální vztahy nově analyzoval Wolfgang NEUBER, „*Tu certe es studijs nostris (...) summum praesidium*“ der Hofbeamte als Humanist – zum gelehrten Wiener Umfeld Markus Becks von Leopoldsdorf (1491–1553), Daphnis: Zeitschrift für mittlere deutsche Literatur und Kultur der frühen Neuzeit (1400–1750), 40/3–4, 2011, s. 499–534.

turecký rukopis, který se později stal pro západní Evropu významným zdrojem informací o dějinách turecké říše.⁴

Do Vídně se Hieronym Beck vrátil definitivně v roce 1552. Brzy nastoupil do zemských a dvorských úřadů: v roce 1554 se stal radou dolnorakouské komory, o devět let později byl jmenován sekretářem dvorské komory a poté zastával (až do roku 1573) sice méně prestižní, zato však lukrativní funkci velitele zásobování pro Uhry. Výnosné kontakty s rakouskou armádou mu umožnily vést poměrně nákladný životní styl, který se nelišil od způsobu života vysoké šlechty. Na rozdíl od svého otce Marcuse Becka, který patřil mezi vlivné muže z okruhu Ferdinanda I., ale Hieronym významnější politický vliv nikdy nezískal. Zdá se, že úřední činnost pro něj představovala spíše nevyhnutelnou součást jeho života a že se s mnohem větším nadšením a energií věnoval sběratelským a intelektuálním zálibám, jež realizoval především na zámku v Ebreichsdorfu nedaleko Vídně, který v sedmdesátých letech 16. století představěl v reprezentativní renesanční sídlo.

V pozadí Beckových výrazných kulturně-sběratelských aktivit však podle všeho nestálo jen hledání důstojné pozice mezi intelektuálně orientovanou rakouskou šlechtou. Hieronym této činnosti dodával zjevně hlubší rozměr, než bylo ve šlechtickém prostředí obvyklé. Z prostředí vyšší šlechty přebíral především ideový záměr, který inovativně a tvůrčím způsobem přetvářel podle vlastního uměleckého cítění. Například ke své sbírce antických památek (převážně náhrobků) nechal v osmdesátých letech vytvořit podrobný katalog s detailním vyobrazením jednotlivých artefaktů.⁵ Do této sbírky patřil dokonce i středověký židovský náhrobek nalezený při stavebních úpravách ve Vídni. Becka zaujal natolik, že si jeho hebrejský nápis nechal v roce 1579 přeložit dvěma rabíny z Eisenstadtu a z Prešpurku, a později ještě jezuitou Georgem Schererem a vídeňským lékařem židovského původu Paulem Weidnerem z Billerburgu.⁶

4 Rukopis vešel ve známost především prostřednictvím edice Johanna Löwenklaua, viz Pál ÁCS, *Pro Turcis and contra Turcos: Curiosity, Scholarship and Spiritualism in Turkish Histories by Johannes Löwenklau (1541–1594)*, Acta Comeniana 25, 2011, s. 25–46; Vernon J. PARRY, *Richard Knolles' History of the Turks*, ed. S. ÖZBARAN, Istanbul 2003, s. 116; Carl AUSSERER, *Zur Frühgeschichte der osmanischen Studien*, Islam 12, 1922, s. 226–231.

5 Katalog se dochoval v Universiteitsbibliotheek Leiden, Voss. lat. O. 65. Wilhelm KUBITSCHKE, *Das Lapidarium des Hieronymus Beck von Leopoldsdorf*, Jahrbuch für Altertumskunde 6, 1912, s. 104–147; Franz RUZICKA, *Römische Denkmäler im Schlosse zu Ebreichsdorf*, Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Institutes in Wien 18, 1915, s. 221–232.

6 Vyobrazení náhrobku i s jednotlivými překlady je zachyceno v ebreichsdorfském katalogu v Universiteitsbibliotheek Leiden, Voss. lat. O. 65, fol. 39v–40v.

Beckovou další vážnou zálibou bylo sběratelství miniaturních výtvarných děl.⁷ Originálně koncipován byl především soubor 240 portrétů, jenž Hieronym Beck shromažďoval od sedmdesátých let 16. století a který je dnes uložen v Kunst-historickém muzeu ve Vídni.⁸ Jeho kniha portrétů dnes patří k nemnoha památkám tohoto typu, ve středoevropském prostoru je známější pouze ambraská portrétní sbírka Ferdinanda II. Tyrolského. Hieronym Beck výběr portrétovaných osob osobně řídil. Kladl důraz především na jednotlivce ze svého bezprostředního okolí, včetně vídeňských měšťanů a vzdělců, a na osoby z řad šlechty, s nimiž byl spjat politickými a kulturními zájmy nebo osobním přátelstvím.⁹ Na rozdíl od jiných podobných sbírek té doby však v Beckově výběru nenajdeme dobové „celebrity“ (učence, církevní hodnostáře), jež byly obvyklou složkou podobných kolekcí, nebo fiktivní portréty členů panovnického rodu. Bezesporu šlo o finančně i časově mimořádně náročný projekt, v prostředí nižší šlechty naprosto ojedinělý.

Plnohodnotnou součástí Beckovských sběratelských aktivit, o níž jsme ovšem zatím měli jen minimum informací, byla i rozsáhlá rodinná knihovna.¹⁰ Její komplexní výzkum a virtuální rekonstrukce ukázaly, že představuje ojedinělý a přitom málo známý typ intelektuálně orientované šlechtické knižní sbírky, který na knižní kulturu šlechtického prostředí v habsburských zemích přináší zcela nový a inspirativní pohled.¹¹ Z průměru středoevropských knihoven se ta ebreichsdorfská vymykala již mimořádnou – jazykovou i typografickou – orientací na francouzskou, a zejména pak na italskou oblast. Francouzština a italština, jež Beck aktivně

7 Jde o dva tematické soubory: první z nich Hieronym Beck koncipoval jako pamětní knihu s vyobrazeními svých přátel a dalších soudobých osobností, druhá obsahuje ilustrace s tehdy aktuální a oblíbenou tureckou tematikou; Rudolf H. W. STICHEL, *Ein Nachtrag zum Porträtbuch des Hieronymus Beck von Leopoldsdorf. Bildnisse Orientalischer Herrscher und Würdenträger in Cod. Vindob. 8615.*, Jahrbuch des Kunsthistorischen Museums Wien 1, 1999, s. 189–207.

8 Kunsthistorisches Museum Wien, Gemäldegalerie 9691; Sabine FELLNER, *Das adelige Porträt. Zwischen Typus und Individualität*, in: H. Knittel, *Adel in Wandel: Politik, Kultur, Konfession, 1500–1700: Niederösterreichische Landesausstellung, Rosenburg, 12. Mai – 28. Oktober 1990*, Wien 1990, s. 501–504.

9 Günther HEINZ, *Das Porträtbuch des Hieronymus Beck von Leopoldsdorf*, Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien 71, 1975, s. 165–310.

10 Poprvé se o knihovně zmiňuje Otto WALDE, *Storhetstidens litterära krigsbyten. En kulturhistorisk-bibliografisk studie* I, Uppsala-Stockholm 1916, s. 288–296. Nálezy dochovaných beckovských knih, převážně na základě Waldeho údajů, shrnula ve své disertační práci o kulturních zájmech Hieronyma Becka M. BECK, *Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (1525–1596)*, s. 103–126.

11 Komplexní kulturně-historickou analýzu Beckovy knihovny přinese monografie Lenka VESELÁ, *Rytíř a intelektuál: Hieronym Beck z Leopoldsdorfu a jeho knihovna*, Praha 2016 (v tisku).

ovládal, pro něj představovaly prostředek, jak získat přístup k literárním a naučným dílům často nedostupným z jiných zdrojů; leckdy však tyto jazyky preferoval i v případech, kdy mohl mít latinskou nebo německou verzi daného textu.¹²

Beckova knihovna obsahovala také značné množství rukopisů, které nejenže pomáhají rekonstruovat literární a intelektuální vztahy Hieronyma Becka, ale reflektují i hluboké změny, kterými v druhé polovině 16. století vídeňské kulturní prostředí prošlo.¹³ Po otci Marcusovi převzal Hieronym řadu kontaktů s významnými osobnostmi tehdejší Vídně, jako byl Zikmund z Herbersteinu, Philipp Gundel nebo Wolfgang Lazius, a v této linii dále budoval vztahy především k univerzitnímu prostředí, které vždy mělo blízko i k císařskému dvoru. Některé ebreichsdorfské rukopisy byly dokonce i darem členů habsburské rodiny (šlo o lékařské rukopisy Maxmiliána II. a jeho sestry Kateřiny), další pocházely od představitelů katolické církve (katalog knihovny Johanna Kašpara Neubecka nebo popis římských památek z pera jezuitů Zikmunda Domináčka z Písnice).

Hieronym si našel i řadu intelektuálních přátel mezi významnými evropskými osobnostmi, které se Maxmiliánovi II. podařilo do svého sídelního města přilákat, byť to přinášelo i určité napětí mezi starší a provinčně orientovanou generací vídeňských intelektuálů a skupinou nových vzdělavců, často zahraničního původu a s mezinárodními kontakty (Carolus Clusius, Johannes Löwenklau, Johannes Sambucus nebo Reichart Streun von Schwarzenau). S nimi Beck mohl sdílet své cestovatelské, přírodovědné a umělecké zájmy, přestože většina z nich byla nekatoolíky, či dokonce kryptokaltvíny. Beckova knihovna je proto také zajímavým dokladem interakce mezi učeněckým a šlechtickým prostředím té doby. Většina těchto

12 Obvyklé zastoupení italštiny v knihovnách 16. století (např. v knihovně Ferdinanda II. Tyrolského, ale bylo typické i pro knihovny první poloviny 17. století) se pohybovalo kolem 10 %. V některých knihovnách (ditrichštejnská, rožmberská, Wolfganga Rumpfa z Wielrossu) však nedosahovala ani onoho jednoho procenta. Francouzština patřila v rakouských i českých šlechtických knihovnách druhé poloviny 16. století k naprosto okrajovým jevům, výjimku tvořila pouze knihovna Hieronyma Becka, kde knihy ve francouzštině tvořily dokonce 4 % z celkového objemu knihovny. Srovnání dnes známých českých a rakouských knihoven druhé poloviny 16. století z hlediska jazykové skladby L. VESELÁ, *Rytíř a intelektuál*.

13 Nicolette MOUT, „Dieser einzige Wiener Hof von dir hat mehr Gelehrte als ganze Reichen anderer“. *Späthumanismus am Kaiserhof in der Zeit Maximilians II. und Rudolf II.*, in: N. Hammerstein – W. Gerrit, *Späthumanismus. Studien über das Ende einer kulturhistorischen Epoche*, Göttingen 2000, s. 46–64; Gábor ALMÁSI, *The Uses of Humanism: Johannes Sambucus (1531–1584), Andreas Dudith (1533–1589), and the Republic of Letters in East Central Europe*, Leiden-Boston 2009; Paolo MOLINO, *A case of forced demarcation? The confessionalisation of Vienna and the project of the Imperial library (1575–1608)*. Příspěvek z konference Transfer and demarcations, dostupné na www.academia.edu.

rukopisů je dnes neznámá a jediným dokladem jejich existence je jejich evidence v Beckově sbírce.

Je proto až neuvěřitelné, jak rychle ebreichsdorfská knihovna, stejně jako její majitelé, upadla v zapomnění. Beckovy knihy získal ve dvacátých letech 17. století od Marcuse Eberharda Becka, posledního potomka rodu, moravský kardinál František z Ditrichštejna, který ji věnil do své knižní sbírky na zámku v Mikulově. Ditrichštejnská zámecká knihovna byla na konci třicetileté války odvezena jako válečná kořist do Švédska a tam rozptýlena.¹⁴ Z původního celku beckovské knihovny, jejíž velikost se pohybovala okolo 2500 titulů, se podařilo do současnosti nalézt jen 167 dochovaných exemplářů, které se nacházejí v celkem dvaceti knihovnách ve Švédsku, Dánsku, Itálii, Nizozemí, ale i ve Španělsku, Norsku, Německu, Čechách a v Polsku.¹⁵

Nezávisle na osudech rodové knihovny se do „oběhu“ dostaly některé beckovské rodinné památky (zmíněné knihy miniaturních portrétů, rodinná kronika Becků a rukopisný cestopis Konráda Becka) a mimo jiné tak zavdaly podnět k dohadům, že knihovna byla odkoupena císařem Matyášem a stala se součástí dvorské bibliotéky ve Vídni.¹⁶ Domnívám se, že tyto rodinné artefakty, včetně zmíněného Konrádova rukopisu, nikdy nebyly součástí oficiální rodové knižní sbírky, a proto se jejich osud rozvíjel nezávisle na dalším vývoji beckovské knihovny.¹⁷ K „zapomenutí“ knihovny Becků z Leopoldsdorfu také významně přispěl fakt, že se k ní nedochoval dobový katalog či inventář, který je dnes „klíčem“ k rekonstrukci většiny rozptýlených knihoven starší doby. Zcela nové perspektivy výzkumu Beckovy knihovny tak přineslo až nedávné znovuobjevení výběrového seznamu beckovských knih z počátku 17. století s 1237 záznamy, jenž díky snahám dědiců odprodat knihovnu Petru Vokovi vytvořil Václav Březan, a který se dochoval v rodovém archivu Rožmberků.¹⁸

14 Miroslav TRANTÍREK, *Dějiny mikulovské zámecké knihovny*, Mikulov 1963; K dataci prodeje Burkhard SEUFFERT, *Bibliothek und Archiv auf Schloss Nikolsburg in Mähren vor 1645*, Zentralblatt für Bibliothekswesen 42, 1925, s. 312.

15 Podrobně k odhadu velikosti a dochování knihovny beckovské knihovny L. VESELÁ, *Rytíř a intelektuál*.

16 Poprvé uvádí Franz Karl WISSGRILL, *Schauplatz des landsässigen Nieder-Österreichischen Adels vom Herren- und Ritterstand von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten*, I. Band, Wien 1794, s. 330, odkud údaj přejímali další autoři, např. Franz Xavier Joseph SCHWEICKHARDT, *Darstellung des Erzherzogthums Oesterreich unter der Ens*, Band 3, Wien 1831, s. 116; Ch. MÖSCHL, *Dr. Marcus Beck von Leopoldsdorf*, s. 145; W. NEUBER, *Visual Exegesis*, s. 670.

17 Podrobně k jednotlivým artefaktům a jejich osudu L. VESELÁ, *Rytíř a intelektuál*.

18 Státní oblastní archiv v Třeboni, fond Cizí rody – z Rožmberka (dále jen SOA Třeboň, f. CR–zR) 20a, fol. 91–116: *Ex bibliotheca Ebrestorfiana... librorum... consignatio* (dále jen *Ex bibliotheca*), k jeho výpovědní hodnotě L. VESELÁ, *Neznámý pramen k dějinám knihovny Becků z Leopolds-*

V habsburských zemích druhé poloviny 16. století existovala již celá řada pozoruhodných měštanských, učenecých i šlechtických knihoven.¹⁹ Při jejich výzkumu se zatím největší pozornosti přirozeně dostalo těm nejznámějším, jako byla císařská knihovna ve Vídni, jihočeská knihovna Rožmberků, knižní kolekce Ferdinanda II. Tyrolského či sbírka Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic.²⁰ Další, neméně zajímavé knižní soubory, které byly budovány až v poslední třetině 16. století (například Wolfa Rumpfa z Wielrossu, Adama z Ditrichštejna, a především Ferdinanda Hoffmanna z Grünbüchelu), však na své komplexní zpracování teprve čekají.²¹

Dosavadní bádání se také zatím soustředilo především na sumarizaci nezbytných informací o jejich velikosti, obsahu a historickém vývoji, a to i přesto, že od první výzvy ke kvalitativnímu posunu od pouhého pozitivistického přístupu ve zkoumání dějin starších knihoven spjaté se jménem Otto Brunnera uběhlo již několik desítek let.²² Sledování sociokulturních aspektů jejich vývoje je teprve v počátcích, a to nejen

dorfu, in: Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků, Vzácné knihy jako švédská válečná kořist z třicetileté války 20, Praha 2008, s. 19–31.

- 19 Výzkumu měštanských knihoven se v českém prostředí soustavně věnuje především Olga Fejtová a Jiří Pešek. Z komplexnějších pojednání Olga FEJTOVÁ, *Měštanské elity na Novém Městě pražském v 17. století a knižní kultura*, in: O. Fejtová – J. Pešek – V. Ledvinka, *Pražské městské elity středověku a raného novověku. Jejich proměny, zázemí a kulturní profil*, Praha 2004, s. 159–174; v širším kontextu také Jiří PEŠEK, *Měštanská vzdělanost a kultura v předbellohorských Čechách 1547–1620 (Všední dny kulturního života)*, Praha 1993.
- 20 Franz UNTERKIRCHER, *Hugo Blotius und seine ersten Nachfolger (1575–1663)*, in: Josef STUMM-VOLL, *Geschichte der Österreichischen Nationalbibliothek*, T. 1., Wien 1968, s. 81–151. Nejnověji se výzkumu císařské dvorské knihovny věnuje Paola MOLINO, z jejích četných studií například: *Ein Zuhause für die Universalbibliothek*, *Biblos* 58/1, 2009, s. 23–30; L. VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, Praha 2005; Ivo PURŠ – Hedvika KUCHAROVÁ, *Knihovna arcivévody Ferdinanda II. Tyrolského*, Praha 2015 (v tisku); Kamil BOLDAN – Emma URBÁNKOVÁ, *X. Rekonstrukce knihovny Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic. Katalog inkunábulí rodnické lobkovické knihovny*, Praha 2009.
- 21 K dispozici jsou zatím jen dílčí studie, např. M. TRANTÍREK, *Dějiny mikulovské zámecké knihovny*; Josef POLIŠENSKÝ, *Hispanika mikulovské ditrichštejnské knihovny z roku 1614*, *Jižní Morava – Vlastivědný sborník* 8, 1972, s. 157–160; L. VESELÁ, *Knihovna Františka z Ditrichštejna v dobovém kontextu*, in: E. Kordiovský – M. Svoboda, *Kardinál František z Ditrichštejna a jeho doba. XXIX. Mikulovské sympozium*, Brno 2007, s. 227–238; Luboš ANTONÍN, *Ditrichsteinská knihovna na zámku Mikulov*, *Sborník Národního muzea – řada C* 39/40, 1994–1995, č. 1–4, s. 1–28; Rostislav KRUŠÍNSKÝ – Jiří GLONEK, *Jazyk a řeč knižních vazeb z hlediska majitele. Sbírka Ferdinanda Hoffmanna z Grünbüchelu ve Vědecké knihovně v Olomouci*, in: K výzkumu zámecských, měštanských a církevních knihoven. *Jazyk a řeč knihy*, *Opera Romanica* 11, České Budějovice 2009, s. 481–500; Friedrich EDELMAYER, „*Manus manum lavat*“ *Freiherr Wolf Rumpf zum Wielross und Spanien*, in: Erwein H. ELTZ – Arno STROHMEYER, *Die Fürstenberger. 800 Jahre Herrschaft und Kultur in Mitteleuropa*, Schloss Weitra 1994, s. 248–250.
- 22 Otto BRUNNER, *Österreichische Adelsbibliotheken des 15. bis 18. Jahrhunderts als geistesgeschichtliche Quelle*, in: Týž, *Neue Wege der Verfassungs- und Sozialgeschichte*, Göttingen 1968, s. 281–293.

v českých zemích, ale i v zahraničí.²³ Výzkum šlechtických knihoven předbělohorské doby je totiž poměrně obtížný jak kvůli torzovitému dochování původních celků, na nichž se v případě Čech a Moravy zásadně podepsaly válečné události třicetileté války a odvoz více než dvaceti tisíc knih do ciziny švédskými vojsky, tak i kvůli nedostatku sekundárních archivních pramenů, zejména pokud jde o knihovny nižší šlechty.²⁴

Zatím nejdále pokročil výzkum v oblasti univerzálně-sběratelských knihoven. Bibliometrické zpracování knihoven Petra Voka z Rožmberka (9870 svazků) a Ferdinanda II. Tyrolského (3700 svazků) přineslo vůbec poprvé komplexní informace o jejich obsahové, jazykové a typografické skladbě a umožnilo i jejich dílčí srovnání.²⁵ Ukázalo se například, že akviziční strategie majitelů dosud zkoumaných univerzalistických knihoven (včetně Ferdinanda Hoffmanna z Grünbüchelu) byla velmi podobná: shromažďovali knihy zpočátku sice plynule, ovšem nesystematicky z různorodých zdrojů a teprve v poměrně krátkém období transformace rodových knihoven do reprezentačních institucí sálového typu přichází období zvýšené akviziční aktivity. V Ambrasu tento proces spadá do sedmdesátých let 16. století, v Třeboni pak sledujeme podobný vývoj o dvacet let později.²⁶ Naopak zásadní rozdíl spočíval ve významu, který byl knihovnám na dvorech v Třeboni a v Ambrasu přisuzován. Správa rožmberské knihovny byla, byť jen v posledním desetiletí

23 Konkrétní náměty pro výzkum v této oblasti shrnul Václav BŮŽEK, *Knihovny aristokratů na česko-moravsko-rakouském pomezí koncem 16. a v první polovině 17. století*, in: K výzkumu zámekských, měšťanských a církevních knihoven, Opera Romanica 1, České Budějovice 2000, s. 87–102; ze zahraničních studií příkladně Nadezda SHEVCHENKO, *Eine historische Anthropologie des Buches. Bücher in der preußischen Herzogsfamilie zur Zeit der Reformation*, Göttingen 2007 a také Gabriele PUM, *Bibliothekskataloge als Geschichtsquellen: Studien zum Buchbesitz Kaiser Ferdinands II. Ein Beitrag zur Bibliotheksgeschichte und Literatursoziologie I–II*, Dissertation, Universität Wien 1992.

24 Viliam ČIČAJ, *Šlechtická knižnica*, in: M. Kovačka – E. Augustínová – M. Mačuha, *Zemianstvo na Slovensku v novoveku II. Duchovná a hmotná kultúra*, Martin 2009, s. 116–122; k otázce virtuální rekonstrukce rozptýlených knihoven Ivan BOSERUP – David J. SHAW, *Virtual Visits to Lost Libraries: Reconstruction of and Access to Dispersed Collections*. Papers Presented on 5 November 2010 at the CERL Seminar Hosted by the Royal Library of Denmark, Copenhagen, London 2011. K české knižní kořisti ve Švédsku zůstává stále platná kniha Otto WALDEHO, *Storhetstidens litterära krigsbyten. En kultur-historisk-bibliografisk studie I–II*, Uppsala–Stockholm 1916–1920; k posledním výzkumům souhrnně L. VESELÁ, *Aristocratic Libraries from Bohemia and Moravia in Sweden*, in: S. Nestor, *War-booty: A Common European Cultural Heritage*, Stockholm 2009, s. 147–155.

25 L. VESELÁ, *Knihovna Ferdinanda II. Tyrolského v kontextu českých a rakouských knihoven 16. století*, in: I. PURŠ – H. KUCHAROVÁ, *Knihovna arcivévody*, s. 453–472.

26 Jaroslava KAŠPAROVÁ – Ivo PURŠ – Alena RICHTEROVÁ, *Základní kontury knihovny a její analýzy*, in: I. Purš – H. Kuchařová, *Knihovna arcivévody*, s. 55–60.

její existence v letech 1600–1611, vzorová a v rámci instalace dalších třeboňských sbírek hrála ústřední roli. Naopak knihovna v Ambrasu představovala spíše nezbytný doplněk k Ferdinandově kunstkomoře a sbírce zbraní a ve srovnání s nimi stála na okraji jeho zájmu – nebyla nikdy systematicky uspořádána ani zkatalogizována a také nebyla budována tak plánovitě, jak předpokládaly starší odborné studie.

V odborné literatuře se dodnes objevuje názor, že podobné vzdělání a blízký kulturní rozhled šlechticů v raném novověku zásadním způsobem přispěly k setrpnosti rozdílů mezi obsahovými specifiky jednotlivých knihoven na šlechtických sídlech.²⁷ Zcela rezignovat na otázku zájmových preferencí vlastníků však není nutné ani v případě univerzálně budovaných knihoven, byť na jejich regálech (ať už díky historickému vývoji či sběratelskému charakteru knihovny) ležela díla různorodé povahy. Srovnání i tak tradičních oborů, jako byla teologie, právo nebo historie, například ukázalo, že jejich zastoupení v rámci knihovny (vyjádřené procenty) se velmi lišilo. Například náboženská literatura dosáhla nejvyšší podíl ve středně rozsáhlé knihovně Gundakera ze Starhemberka (74 %) a sbírce Christopa z Wolkensteinu (59 %) budovaných především z knižních novinek v 70. a 80. letech 16. století; mnohem nižší zastoupení měly naopak náboženské spisy na rožmberském dvoře (42 %), přestože šlo o starou rodovou knihovnu s počátky ve 14. století s vysokým podílem náboženských rukopisů a prvotisků ze zrušených jihočeských klášterů.²⁸ Zdá se, že vnější okolnosti, např. stáří knihovny či způsob jejího vzniku, zřejmě nehrály v otázce velikosti teologických oborů tak výraznou roli, jak bychom mohli očekávat, nýbrž že rozsah náboženské literatury podle všeho do velké míry reflektoval váhu, kterou vlastník náboženské problematice přikládal.

Identifikace a interpretace konkrétních zájmových priorit šlechticů pouze na základě obsahové skladby je mnohem problematičtější a vede k výsledku spíše v případě podrobné analýzy specifických a menších souborů. V knihovně Petra Voka z Rožmberka se například nacházela poměrně reprezentativní kolekce tisků a rukopisů Jednoty bratrské; detailní analýza však odhalila, že silný vliv na akvizici

27 O. BRUNNER, *Österreichische Adelsbibliotheken*, s. 286; Georg HEILINGSETZER, *Humanismus, Renaissance und Reformation in Oberösterreich, Abgrenzungen und Wechselwirkungen*, in: K. Vocelka – R. Leeb – A. Scheichl, *Renaissance und Reformation in Oberösterreich*, Linz 2010, s. 156.

28 Obsahová skladba na základě údajů Anton DÖRRER, *Die Bibliothek des Freiherrn Christoph von Wolkenstein auf Schloss Rodenegg*, *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 58, 1941, s. 18–43; rožmberské knihovny na základě zpracování dobového katalogu z let 1602–1611 – L. VESELÁ, *Knihy na dvoře Rožmberků*, s. 136; Gundakera ze Starhemberka na základě údajů Alfred KOHLER, *Umfang und Bedeutung historisch-geographischer Werke in Oberösterreichischen Adelsbibliotheken des 17. Jahrhunderts*, *Mitteilungen des Oberösterreichischen Landesarchivs* 13, 1981, s. 232–233.

těchto spisů měly spíše osoby z okolí Petra Voka, a nikoliv sám Rožmberk.²⁹ Při rozboru umělecko-architektonické literatury v knihovně diletujícího architekta Ferdinanda Tyrolského byly zase zjištěny značné nedostatky v zastoupení významných děl daného oboru; naopak z důkladné analýzy jeho sbírky alchymistické literatury je patrné, že tyto knihy byly pro Ferdinanda získávány velmi cíleně, a především s praktickým zřetelem a že se arcivévoda zajímal především o metalurgický, případně transmutační aspekt alchymie.³⁰ Přesto však vypovídající možnosti dosud zkoumaných univerzálně-sběratelských knižních sbírek zůstávají v otázce čtenářských priorit a dobové mentality samozřejmě značně omezené a nijak je nezvyšují ani dochované exempláře, které v převážné většině nenesou dostatečné známky čtenářského využívání, např. v podobě čtenářských poznámek, podtrhávání apod., a to ani u svazků z obou zmíněných knihoven.

V době smrti Hieronyma Becka obsahovala jeho knižní sbírka dva až dva a půl tisíce svazků. Podrobnosti o jejím prostorovém umístění na zámku v Ebreichsdorfu a o předpokládané výzdobě jejího interiéru bohužel nemáme. Pouze díky zprávě humanistického básníka Hieronyma Arconata z devadesátých let 16. století je zřejmé, že ebreichsdorfská knihovna byla uložena ve speciálním sále určeném i pro návštěvy vybraných osob.³¹ Vazby beckovských knih měly dle všeho jednotný, ale strohý ráz a Beck nekladl ani zvláštní důraz na jejich vlastnické označení, což svědčí spíše ve prospěch podobně uměřeného pojetí i v případě instalace celé knižní sbírky. Její základ tvořila převážně odborně profilovaná právnická knihovna o velikosti několika stovek knih, kterou Hieronym Beck převzal v roce 1553 po svém otci Marcusovi Beckovi z Leopoldsdorfu, vzdělaném a úspěšném právníkovi. Hieronym Beck po návratu z cest, kde literaturu zřejmě také pilně nakupoval, byl v akvizici více méně odkázán na místní zdroje, přičemž hlavním pramenem se stal nesporně místní knižní trh napojený na velká obchodní centra v Německu i v Itálii.³²

29 L. VESELÁ, *Česko-bratrská literatura v knihovně posledních Rožmberků*, in: M. Wernisch, *Unitas Fratrum 1457–2007. Jednota bratrská jako kulturní a duchovní fenomén*, Studie a texty Evangelické teologické fakulty 15/2, Praha 2009, s. 193–214.

30 Ivan MUCHKA, *Literatura k topografii uměleckých památek*, in: I. Purš – H. Kuchařová, *Knihovna arcivévody*, s. 213; Ivo PURŠ, *Das Interesse Erzherzog Ferdinands II. an Alchemie und Bergbau und seine Widerspiegelung in seiner Bibliothek*, *Studia Rudolphina* VII, 2007, s. 75–109. Viz též Ivo PURŠ, *Alchymistická, hornická a metalurgická literatura*, in: I. Purš – H. Kuchařová, *Knihovna arcivévody*, s. 385–411.

31 Hieronym ARCONATUS, *Ab epistolis bellicis poematum recentiorum volumen*, Wien 1591, s. 4, Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts, A 3221 – online <http://www.vd16.de> (dále jako VD16).

32 Norbert BACHLEITNER – Franz M. EYBL – Ernst FISCHER, *Geschichte des Buchhandels in Österreich*, Wiesbaden 2000; Detlef HABERLAND, *Buch- und Wissenstransfer in Ostmittel-*

To, co knižní sbírku Hieronyma Becka především odlišovalo od univerzalisticky budovaných knihoven, byla výběrová a promyšlená akvizice, která velmi jasně reflektovala jeho osobní zájmové priority, a dokonce i myšlenkový horizont Hieronyma Becka. Vzhledem k tomu, že rodinný archiv Becků se nedochoval a ani Hieronym po sobě nezanechal žádné osobní dokumenty v podobě cestovního deníku, štabuchů či ucelenějšího souboru korespondence, se tak jeho osobní knihovna stává možností pro dešifrování jeho odjinud nezjistitelného intelektuálního a myšlenkového horizontu.

Tento rakouský šlechtic neváhal v akvizici upozadit, či dokonce zcela vyloučit žánry a témata, která jej nezajímala nebo jež odmítal z ideových důvodů. V případě této knihovny lze kalkulovat i s domněnkou, že Hieronym většinu svých knih – alespoň rámcově – přímo znal. Kromě poměrně četných dokladů o četbě v podobě Beckových poznámek v dochovaných exemplářích mě k této domněnce vede i originální a zároveň systematické členění jeho sbírky. Oborové členění šlechtických knihoven přitom ve druhé polovině 16. století ještě bylo oblastí bez jasně daných pravidel, byť první teoretické práce vydané tiskem nebo příklad jiných knihoven již nabízely určité koncepty.³³ Ve středoevropském prostoru obvykle přetrvávala strnulost středověké systematizace do základních scholastických oborů a jen zřídka se objevovaly pokusy o aplikaci cizích vzorů (například členění Konráda Gessnera). Výjimkou však nebyl ani nezáměr o její uspořádání, jako tomu bylo například na dvoře Viléma z Rožmberka nebo Ferdinanda II. Tyrolského. Díky této „rozvolněnosti“ však ve výjimečných případech, mezi něž patří i ten ebreichsdorfský, mohou dobové knižní sbírky otevřeně reflektovat zájmové priority, svět názor, případně náboženské cítění majitele knihovny.³⁴

und Südosteuropa in der frühen Neuzeit zwischen Regionalhistorie und Medientheorie(n), in: Týž, Buch- und Wissenstransfer in Ostmittel- und Südosteuropa, München 2007, s. 9–22.

33 Jevgenij Ivanovič ŠAMURIN, *Geschichte der bibliotharisch-bibliographischen Klassifikation 1*, Leipzig 1964; Helmut ZEDELMAIER, *Bibliotheca universalis und Bibliotheca selecta. Das Problem der Ordnung des gelehrten Wissens in der frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 1992; Rudolf BLUM, *Vor- und Frühgeschichte der nationalen Allgemeinbibliographie*. Sonderdruck aus Archiv für Geschichte des Buchwesens 2, Frankfurt am Main 1959.

34 Podobně „sdělný“, pokud jde o reflexi obsahového zaměření knih, je pro knihovny habsburského soustátí také katalog knihovny Gundakera ze Starhemberka – Staatsbibliothek Berlin, Ms. Cat. Fol. 47, který stejně jako Beckův katalog vznikl v osmdesátých letech 16. století a jež zatím nebyl z hlediska oborové systematizace nijak analyzován; významné a stejně tak opomíjené jsou i katalogy hoffmanské knihovny ze sedmdesátých let 16. století, které jsou dochovány v Mikulově: Regionální muzeum (MIK 1403, MIK 1418); k otázce využití dobových katalogů pro výzkum četby nejnověji N. SHEVCHENKO, *Eine historische Anthropologie des Buches*, s. 263–271, dále již klasický sborník Reinhard WITTMANN, *Bücherkataloge als buchgeschichtliche Quellen in der frühen Neuzeit*, Wiesbaden 1985.

Hieronym Beck vytvořil svěbytný patnáctioborový systém, který nebyl aplikací odjinud převzatých vzorů a spojoval v sobě konzervativní hlediska se zcela inovativními prvky především v oblasti tzv. nové literatury. Beck doplnil tradiční obory (teologii, právo, lékařství a filosofii) o další, které už ale vytvářel podle vlastních a mnohdy neortodoxních hledisek. Založil tak například oddíl pro knihy s převahou vizuální tvorby, oddíl s knihami o starověkých reáliích, se základní školní literaturou, ale i úzce oborově profilované a tehdy ještě neobvyklé oddíly pro matematiku, vojenství, nebo architekturu. Domnívám se, že Hieronym byl nejen ideovým, ale i faktickým autorem katalogu. Jednoduché, byť účelné záznamy nedosahovaly kvality a vysoké úrovně záznamů šlechtických katalogů zpracovávaných odbornými knihovníky a spíše odpovídaly uživatelským potřebám i intelektuálním schopnostem vzdělaného a sečtělého člověka, jakým Beck nesporně byl. Ve prospěch přímého autorství Hieronyma Becka hovoří i další dvě – na první pohled snad marginální – fakta. Nejvíce nedbale byly zkatalogizovány ty obory, které jej osobně nejmeně zajímaly (právo a protestantská teologie). Závažnější je ovšem skutečnost, že autor katalogu byl natolik dobře obeznámen s obsahem většiny knih, že byl schopen poměrně důsledně dodržet sofistifikovaný způsob řazení knih, který byl v Ebreichsdorfu zaveden. V beckovské knihovně se totiž nesetkáváme s tehdy běžnou praxí formálního zařazování knih do oborů podle – leckdy zavádějícího – názvu.³⁵

Poměrné zajímavé informace lze například vyvodit ze souboru náboženské literatury. Hieronym Beck byl, stejně jako jeho otec Marcus, přesvědčeným katolíkem, bližší informace o jeho náboženském postoji však zatím nebyly k dispozici.³⁶ Hieronymův zájem o náboženskou literaturu vyvrcholil zejména v sedmdesátých letech 16. století, kdy do knihovny nakupoval teologické knihy ve značném množství, především pak spisy potridentských katolických teologů. Průměrné zastoupení patristické, a zejména pak polemické katolické literatury, stejně jako i starších děl (z hlediska církve často kontroverzních) usilujících o náboženskou reformu, bylo v beckovské knihovně vyšší než v jiných knižních sbír-

35 Typickým příkladem je španělsky psaná kniha s názvem *La cosmographia, y geographia*, Venezia 1570 (EDIT 16 CNCE 41204), podle něž měla patřit mezi geografickou a zeměpisnou literaturu. Spis, který ovšem pojednával primárně o měření, navigaci a příslušných měřicích přístrojích, však byl v Ebreichsdorfu správně zařazen do matematického oddílu, stejně jako ostatní knihy tohoto typu. SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 115v.

36 Joseph von HORMAYR, *Österreichische Reisende aus der Vorzeit: Hieronymus Beck von Leopoldsdorf*, Taschenbuch für die vaterländische Geschichte 9, 1828, s. 26 uvádí, že Marcus Beck byl přívržencem luteránského učení. Omyl spolehlivě vyvrátila již Ch. MÖSCHL, *Dr. Marcus Beck von Leopoldsdorf*, s. 12.

kách. Jejich výraznější počet nesporně souvisí se zřejmě blízkým vztahem Marcuse i Hieronyma ke katolické reformě.

Na rozdíl od jiných katolických šlechticů své doby navíc Beck z akvizice programově vyloučil díla protestantských teologů. Těch několik málo protestantských knih, které se v jeho knižní sbírce objevily, vyčlenil a zařadil na poslední dehonestující místo v knihovně, přestože se mezi nimi nacházela i rukopisná modlitební kniha od spřátelené šlechtické rodiny de Gera.³⁷ Není přitom jasné, zda se v tomto radikálním přístupu vůbec mohl inspirovat nějakým vzorem ve svém okolí. V úvalu přichází pouze knihovna vídeňského biskupa Johanna Neubecka, jejíž původní a dnes nezvěstný katalog Hieronym Beck od osmdesátých let vlastnil.³⁸ Pozdější katalog Nebeckovy knihovny, který ale vznikl až v 17. století a jenž se dochoval ve Vídni, sice zachycuje vyčlenění protestantských knih a jejich zařazení až na konec knihovny, nelze však automaticky předpokládat, že toto členění měla biskupova knižní sbírka už ve století šestnáctém.

Obraz nekompromisního katolíka však koriguje Beckovo svobodomyslné zacházení s církví zakázanou literaturou nenáboženského obsahu. V důsledku jen minimálně regulovaného domácího knižního obchodu napojeného na evropský trh a také kvůli komplikované náboženské situaci v rakouských i v českých zemích byly v 16. století zakázané knihy snadno přístupné a tvořily zcela běžnou součást šlechtických knihoven habsburského soustátí. Zakázané knihy se vyskytovaly nejen v knihovnách protestantských šlechticů, ale i v knižních sbírkách přesvědčených katolíků, jako byli např. Marie Manrique de Lara, Wolf Rumpf z Wielrossu nebo Ferdinand II. Tyrolský.³⁹ Hieronym Beck vlastnil i potridentský *Index zakázaných knih* z roku 1575, ale za škodlivá a nepřípustná považoval pouze teologická protestantská díla. Na rozdíl od církevních představitelů takto neuvažoval o knihách s nenáboženskými tématy, které přitom církev na tento seznam umísťovala. V ebreichsdorfské knihovně se nacházely více než dvě desítky exemplářů uvedených i v Bec-

37 Wilhelm von GERA, *Bethbüchlein*, SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 116r.

38 Nebeck pod tíhou své finanční situace nabízel osobní knihovnu v osmdesátých letech k prodeji, a to zřejmě i Hieronymovi Beckovi. K prodeji knihovny však zřejmě nedošlo a podstatná část Nebeckovy sbírky je dodnes uložena v arcibiskupském paláci ve Vídni – Annemarie FENZL, *Die Bibliothek des Wiener Bischofs Dr. Johann Caspar Nebeck 1574–1594*, Dissertation, Universität Wien 1969. Opis Nebeckova katalogu, který měl Beck v knihovně (*Bibliotheca Joannis Caspari Episcopi Viennensis* 1585), SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 112r, shořel při požáru královského paláce ve Stockholmu roku 1697.

39 J. KAŠPAROVÁ, *Jazyk a řeč knih zakázaných. Putování španělských „libros prohibidos“ středoevropským prostorem 16.–17. století*, in: Jazyk a řeč knihy. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven, Opera Romanica 11, České Budějovice 2009, s. 345–358.

kově výtisku *Indexu*. Jednalo se například o práci Laurentia Vally o svobodné vůli, četná vydání spisů Giovanniho Boccaccia, básně Clémenta Marota nebo Francesca Marcoliniho, které se ocitly na *Indexu* kvůli protináboženským veršům. Z přírodovědných prohibít Hieronym vlastnil například práce botanika a teologa Otto Brunenfelse a Konráda Gessnera, z geografické a místopisné literatury práci Jakoba Zieglera nebo apodematickou příručku Theodora Zwingera.

Překvapivý je i Beckův nezvykle tolerantní přístup ke spisům všestranného myslitele Guillaumea Postela, jehož díla se ocitla na *Indexu* už v padesátých letech 16. století.⁴⁰ Hieronym se s Postelem možná i osobně znal: teoreticky se sice mohli seznámit již v Benátkách v roce 1546, ale je pravděpodobné, že se setkali až ve Vídni v roce 1553, kde Postel na pozvání Ferdinanda I. působil na tamní univerzitě. Beck vlastnil hned pět jeho děl včetně proslulých spisů *Absconditorum a constitutione mundi clavis* a *De orbis terre concordia libri*, ve kterých Postel představoval svou ideu univerzálního náboženství, v němž měli své místo jak křesťané, židé, tak i muslimové.⁴¹ Více než nadstandardní zastoupení Postelových děl v ebreichsdorfské knihovně je však zajímavá skutečnost, že jej Hieronym v katalogu zařadil mezi tzv. „Patres“. Ze soudobých teologů bylo tímto způsobem označeno jen několik osob, jichž si Beck osobně vážil: Johann Cochlaeus, Stanislaw Hozyus, Willem van der Lindt nebo vídeňský biskup Johann Fabri. Zdá se, že recepce „zakázané“ literatury v Beckově knihovně v některých případech ovlivňovala nejen pro Becka přitažlivá témata, ale i osobní kontakty a doporučení. Tak tomu mohlo být i v případě kázání maďarského evangelického biskupa Istvána Beytheho, jenž udržoval blízké kontakty s Carolem Clusiem a Balthasarem Batthyánym, a které se na *Indexu* nacházelo od roku 1564.⁴²

Kvůli jedné zahraniční prohibiční knize se Hieronym dostal v roce 1586 i do přímého konfliktu s vídeňským biskupem Johanem Casparem Neubeckem. V červnu toho roku zkonfiskoval biskup u vídeňského knihkupce Hanse von Obei nedávno vydaný anglický překlad bible, kterou si u něj Beck objednal. Ten se proti biskupovu zásahu ohradil v dopise a dožadoval se jejího vrácení. Biskup

40 Yvonne PETRY, *Gender, Kabbalah, and the Reformation: The Mystical Theology of Guillaume Postel 1510–1581*, Leiden 2004, s. 45–46.

41 SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 99v: konkrétní vydání Postelova díla *Absconditorum a constitutione mundi clavis* nelze v beckovské knihovně určit, neboť záznam v rožmberském soupise neobsahuje údaje o místě a roku vydání. VD16 ZV 27500 a P 4481 eviduje basilejská vydání 1547 a 1544.

42 István BEYTHE, *Az evangeliomok magyarázatii*, Némethújvár 1584, SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 96v.

mu ještě téhož dne odpověděl, že takováto „skandální“ kniha neměla být do země vůbec přivezena, a pozastavuje se nad tím, k čemu by sektářská a zakázaná bible mohla být Beckovi a jeho rodině užitečná.⁴³ Zdá se ale, že Beck nakonec dosáhl svého, tedy pokud londýnské vydání bible z roku 1582, jež se v jeho knihovně nacházelo v roce 1596, je skutečně onou knihou, o kterou byl spor veden.⁴⁴ Rytířova neústupnost však v Neubeckovi vyvolala podezření, že by Beck mohl být tajným protestantem, a vyslal bezprostředně poté do Ebreichsdorfu jezuitu Georga Scherera, aby jeho pravověrnost prověřil. Schererova návštěva o čtyři dny později však žádný výsledek nepřinesla. Jezuita posléze sdělil biskupovi, že ani po více než hodinovém rozhovoru nebyl ebreichsdorfský pán ochoten o záležitostech zakázaných knih mluvit.

Zdá se, že Hieronym Beck i přes silnou vnitřní religiozitu projevoval nezávislé myšlení a doporučení katolické církve následoval jen tehdy, souzněla-li s jeho vlastními názory. Beckova touha po návratu k původním křesťanským hodnotám, uskutečňovaném ovšem v rámci katolické církve, se v pozdějším období možná střetávala s realitou tvrdého prosazování protireformačních cílů. Po smrti Maxmiliána II. se dosud kosmopolitní a otevřená Vídeň měnila ve stagnující a nábožensky rigidní prostředí, postihující i Beckovy intelektuální přátele. Zrychleně se pohybující spirála dobových náboženských konfliktů Becka nepochybně znepokojovala: z jedné jeho poznámky v dochované knize je patrné, že odmítal násilné řešení náboženských a politických sporů. Světové násilí podle něj nemohou vyřešit zbraně nebo zákony, ale jedině náboženství.⁴⁵

Ebreichsdorfská knihovna svědčí i o tom, že Beck udržoval intenzivní vztahy s augustiniánským klášterem v Klosterneuburku, který se v jeho době stal střediskem znovuoživeného kultu sv. Leopolda. Tamní probošt Balthazar Polzmann se na sklonku 16. století snažil o aktivní propojení humanismu a obrozeného katolictví, což bylo kulturně založenému humanistovi a rytíři Beckovi nesporně blízké. Hieronymovy styky s Klosterneuburgem byly zřejmě velmi osobní a týkaly se i výměny vzácných literárních památek. V Berlíně se dochoval rukopis z beckov-

43 Korespondenci otiskl Theodor WIEDEMANN, *Die Kirchliche Bücher-censur in der Erzdiöcese Wien*, Wien 1873, s. 68–69.

44 *The Bible... with... annotations... and... concordance...*, London 1582 (British Library Catalogue 000313379); SOA Třeboň, f. CR-zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 92r. V úvahu však přichází i řada dalších vydání realizovaných do roku 1586, viz English Short Title Catalogue, <http://estc.bl.uk>.

45 „Non vires, non arma magis, legumque potestas, Relligione valent, mundum terrore subactum“ – Antonio BONFINI, *Rerum Ungaricarum decades tres*, Basel 1543 (VD16 B 6592). Beckovský exemplář se dochoval v Domkyrkans Bibliotek Strängnäs, K 373, fol. 1792.

ské knihovny, jenž je věrnou kopií prvotisku vydaného augustiniánským klášteřem v Klosterneuburku o sto let dříve, a který Beckovi daroval Balthazar Polzmann.⁴⁶ Jeho součástí však původně nebyly celostránkové ilustrace s genealogickými rozrody Habsburků a Babenberků, které se nacházely v prvotisku, Hieronym ale neváhal vynaložit čas a peníze na to, aby rukopis o tyto přílohy doplnil. Od Polzmanna si originální předlohu vypůjčil a pověřil profesionálního malíře Pistoria, aby vytvořil věrné kopie obou dřevořezů. Ještě zajímavější je skutečnost, že Beck údajně trval na tom, aby byl při jeho práci přítomen, což proboštovi uvádí jako omluvu za dlouhé prodlení s vrácením půjčené knihy. Do rukopisu pak Beck nechal vevázat nejen přílohy, ale i nahrubo načrtnutý koncept svého dopisu proboštovi datovaného z roku 1591, v němž jsou všechny tyto informace uvedeny.

V ebreichsdorfské knihovně se ostatně nacházelo pozoruhodné množství tisků a rukopisů k rakouským dějinám a geografii (díla Johanna Cuspiniana, Eneáše Silvia Piccolominiho, Wolfganga Lazia a dalších), které se navíc Hieronym Beck snažil v knihovně soustředit pokud možno pohromadě.⁴⁷ V jeho sbírce například nechyběla celá plejáda děl Wolfganga Lazia věnovaných dějinám a starověkým památkám Vídně, genealogii Habsburků nebo jeho práce o proroctvích týkajících se vítězství nepřátel nad Rakouskem z roku 1547, které Lazius dokonce přímo věnoval Hieronymovu otci Marcusovi.⁴⁸ Některé záznamy jsou bohužel jen obtížně identifikovatelné: není vyloučeno, že v jednom případě jde o rukopisnou verzi *Annales historici*, jejichž autorem byl Beckův šlechtický přítel Reichart Streun von Schwarzenau a které sám Streun vlastnil ve čtyřech rukopisných exemplářích.⁴⁹ Od

46 Ladislaus SUNTHEYM, *Der löblichen Fürsten und des Landes Oesterreich Altherkommen und Regierung*, Basel 1491 (ISTC is00868000), edice prvotisku Floridus RÖHRIG, *Der Babenberger-Stammbaum im Stift Klosterneuburg*, Wien 1975; beckovský rukopis dochován v Staatsbibliothek Berlin, Preussischer Kulturbesitz, Ms. germ. qu. 85.

47 SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 108v.

48 Wolfgang LAZIUS, *Fragmentum Vaticanii*, Wien 1547 (VD16 ZV 9507), SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 109v.

49 *Auszug der Chroniken des Land Österreich a Annales rerum Austriacarum* (s dataci 1586) – SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 108v. Oba spisy doputovaly do Švédska a první z nich měl v ruce ještě v polovině 19. století moravský historik Beda DUDÍK, *Forschungen in Schweden für Mährens Geschichte*, Brünn 1852, s. 246–251. Dnes jsou oba nezvěstné, mezi dochovanými rukopisy z Čech a Moravy je neuvádí ani Christian CALLMER, *Königin Christina, ihre Bibliothekare und ihre Handschriften. Beiträge zu europäischen Bibliotheksgeschichte*, Stockholm 1977, s. 138, pozn. č. 8, který eviduje všechny dochované rukopisy z ditrichštejnské i beckovské knihovny. Streunovy exempláře *Annales historici oder Historische Jahrzeit Buech des Erzherzogtums Österreich ob der Enns* se nacházejí v rukopisném fondu Österreichische Nationalbibliothek (Cod. 7584 Han., Cod. Ser. n. 2963 Han., Cod. 13687 Han.).

svého přítele totiž Beck získal hned několik dalších autorských spisů, včetně popisu expedice na horu Ötscher, kterou Streun vykonal z příkazu císaře Rudolfa II. v roce 1591. Jeho úkolem bylo pátrat po nových nalezištích zlata, která se podle příběhů vyprávěných v okolí měla nalézat v tamních ledových jeskyních. Streun však zároveň bedlivě pozoroval přírodní a geografické zajímavosti a své postřehy vpravil do zprávy, kterou podal císaři a jejíž opis datovaný rokem 1592 doputoval i do knihovny Hieronyma Becka. Tento exemplář je ale dnes také nezvěstný.⁵⁰

Značná péče, kterou Hieronym Beck věnoval získání pramenů k rakouským dějinám, je však patrná v celém oddílu historické literatury. Stejně jako v rožmberské i ambraské knihovně patřila i v Beckově knihovně těm nejvíce zastoupeným oborům (22 %), navíc ji plánovitě doplňoval knihami zemských či městských práv jednotlivých zemí a měst, které vnímal zřejmě jako další zdroj informací o různých evropských zemích. Oproti jiným knihovnám však Hieronym tento žánr chápal mnohem „moderněji“. V ebreichsdorfském oddílu historické literatury nenajdeme například díla zábavného charakteru, jak bylo tehdy naprosto běžné, a navíc jej vnitřně strukturoval podle chronologického hlediska pojednáváných událostí na dějiny starověké, obecné a novodobé.

Kromě dějin Rakous patřily ke čtenářským prioritám Hieronyma Becka dějiny Uher a také události husitských válek. V roce 1566 mu daroval Philipp Gundel, který se přátelil již s jeho otcem, poměrně vzácný spis, který měl pro samotného dárce osobní význam. Jednalo se o tehdy velmi populární dějiny uherských zemí Antonia Bonfiniho. Není vyloučeno, že šlo o dar související s tehdejší Beckovou angažovaností ve vojenských záležitostech dolních Uher. V roce 1566 totiž vrcholila jedna z tureckých vojenských kampaní, ve které byl Beck úředně angažován, a dolní Uhry proto poměrně často navštěvoval. Byl to dar o to vzácnější, že jen devět let předtím jej Gundelovi věnoval jiný vídeňský humanista, Jakub Jonas z Feldkirchu. Dochovaný exemplář ve švédském Strängnäs svědčí o tom, že Beck Gundelův dar dokázal ocenit a knihu intenzivně studoval: k nejčastěji okomentovaným pasážím patřily přitom ty o husitství. Vyplývá z nich, že Hieronym vnímal husitské války jednoznačně jako negativní předobraz definitivního rozkolu církve v jeho době.

50 *Bericht von den hohen berg Eseher genant In Osterraych*, rukopis, 1592, SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 109r; Karl GROSSMANN, *Reichart Strein von Schwarzenau, Ein österreichischer Staatsmann und Gelehrter aus der Zeit der Renaissance, Reformation und Gegenreformation*, Jahrbuch für Landeskunde und Heimatschutz von Niederösterreich und Wien 20, 1926/27, s. 22–23.

Svědčí o tom i jeho rezigované poznámky o uzavření augšpurského míru v roce 1555, které přirovnává k uzavření míru s českými husity v roce 1437.⁵¹

Neobvyklý ve šlechtickém prostředí byl i Beckův mimořádný zájem o dobově aktuální, ale zároveň i módní tureckou otázkou.⁵² V jeho objemově poměrně významném souboru turecké literatury je zjevné, že upřednostňoval díla, která poměrně objektivně reflektovala dějiny a realie turecké říše a nepodporovala náboženskou hysterii ve formě protiislámských polemik či pamfletů. Beckův zájem se ovšem projevil jak ve skladbě jeho knihovny, tak i v jeho angažovanosti při získávání a aktivní podpoře učenců při vydávání pramenů k tureckým dějinám. Beckovy kontakty s kontroverzním orientalistou a editorem Johannem Löwenklauem byly dlouhodobé a zřejmě i komplikované.⁵³ Löwenklau patřil k různorodé skupině myslitelů, kteří své často radikální náboženské myšlenky obvykle skrývali za méně výbušné filosofické názory. Kvůli svým edicím, i pro svou problematickou náboženskou orientaci hledal Johann Löwenklau ochránce nejen mezi protestanty, ale také mezi katolíky, kteří byli známí svou mimořádnou náboženskou tolerancí.⁵⁴ Mezi ně patřil i Hieronym Beck: první tiskem vydaná dedikace Löwenklaua Beckovi pochází z roku 1577, kdy mu věnoval svůj latinský překlad arabského snáře *Apomasaris Apotelesmata* připisovaný Muḥammadovi Ibn-Sīrīn (8. století), který vyšel v basilejské tiskárně Andree Wechela.⁵⁵ Znovu se jméno Hieronyma Becka objevuje ve spojitosti s Löwenklauovou literární činností o deset let později. Souvisí s novým překladem a vydáním jednoho z tureckých rukopisů, které v roce 1551 Beck koupil v Konstantinopoli a přivezl do Vídně. Beck se na Löwenklaua obrátil se žádostí, aby se ujal nového překladu do latiny a dokonce mu prostřednictvím barona Andree Teuffela z Gunderdorfu, vojenského velitele v Uhrách, obstaral i překladatele znalého tureckého jazyka.⁵⁶ Výsledkem bylo rozsáhlé dílo,

51 A. BONFINI, *Rerum Ungaricarum decades tres*, Basel 1543, Domkyrkans Bibliotek Strängnäs, K 373, fol. 1792; Walter POSCH, *Philippus Gundelius. Ein Beitrag zur Geschichte des Humanismus in Wien*, Dissertation, Universität Wien 1961.

52 Z rozsáhlé literatury k českému prostředí nejvíce Tomáš RATAJ, *České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v rané novověké literatuře z českých zemí*, Praha 2002.

53 O tomto vztahu P. ÁCS, *Pro Turcis*, s. 40–41; podrobně a v širším kontextu L. VESELÁ, *Rytíř a intelektuál*.

54 G. ALMÁSI, *The Uses of Humanism*, s. 224.

55 Muhammad IBN-SĪRĪN – Johannes LEUNCLAVIUS, *Apomasaris Apotelesmata, siue de significatis et eventis in somniorum... disciplina*, Frankfurt am Main 1577 (VD16 A 1204); SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 107r; dedikace Hieronymovi Beckovi se objevuje i v reediciích tohoto díla v 17. století.

56 V. J. PARRY, *Richard Knolles' History of the Turks*, s. 116.

které Löwenklau vydal v roce 1588 a jež kromě zkrácené latinské verze původní turecké kroniky (*Annales Sultanorum Othmanidarum*) obsahovalo Löwenklauovo autorské pokračování tureckých dějin do roku 1587, komentář k původním análům a také dobovou zprávu o obležení Vídně Turky roku 1529.⁵⁷ Kniha, která se pro západní Evropu nadlouho stala základním pramenem pro dějiny turecké říše, přestože vyšly i jiné práce tohoto druhu,⁵⁸ byla Hieronymu Beckovi dedikována a v textu dedikace byl detailně popsán jeho aktivní podíl na vydání tohoto spisu. Domnívám se však, že krátce poté došlo k určitému ochlazení vzájemných vztahů. Beck možná nenaplnil Löwenklauova očekávání ohledně finanční podpory dalších vydavatelských počínů: zřejmě neúspěšně se snažil Becka přimět k financování vydání své sbírky ilustrací s tureckými náměty.⁵⁹

Knihovna Hieronyma Becka ovšem reflektovala i jeho další humanistické a záliby. Se zájmem o vizuální tvorbu, která se projevila v jeho sbírce miniaturních portrétů, souvisí zcela výjimečný „uměnovědný“ oddíl ebreichsdorfské knihovny.⁶⁰ Byly do něj zařazovány knihy s převahou výtvarné složky, ať už to byly geografické a zoologické atlasy, mapy, knihy portrétů, grafická alba a také některé kosmografie s převahou obrazového materiálu. V tehdejších knihovnách se přitom lze nanejvýš (a spíše jen výjimečně) setkat s oddílem geografických děl: v 16. století je dosud doložen jen v knihovně Ferdinanda Hoffmana z Grünbüchelu⁶¹ a později (1624) i Joba Hartmanna z Enkelu, majitele nejrozsáhlejší sbírky geografické literatury v horním Rakousku první poloviny 17. století.⁶²

Hieroným Beck byl mezi středoevropskými šlechtici také zřejmě první (můžeme-li soudit na základě dnes známých pramenů), kdo vytvořil samostatný oddíl pro zábavnou prózu, eposy, dramata a poezii.⁶³ Poezie sice nebyla jeho čtenářskou prioritou, zato rytířské romány a renesanční novely (např. Boccacciův *Decameron* nebo příběhy Amadise Waleského) patřily zejména v mládí k Beckově oblíbené četbě. Vlastnil je v různých edicích a jazykových mutacích, především však v italštině

57 Johannes LÖWENKLAU, *Annales Sultanorum*, Frankfurt am Main 1588 (VD16 L 1364).

58 Carl GÖLLNER, *Turcica. Die europäischen Türkendrucke des XVI Jahrhunderts I–II*, Bucuresti 1961–1968.

59 R. H. W. STICHEL, *Ein Nachtrag zum Porträtbuch des Hieronymus Beck*, s. 189–207; P. ÁCS, *Pro Turcis*, s. 40–41.

60 „*Kunststück et Cosmographici et Geographici libri*“, SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 107r–107v.

61 Dle dochovaného původního katalogu uloženého v Regionálním muzeu Mikulov (MIK 1403).

62 Geografická literatura v knihovně hraběte z Enkelu tvořila až 20 % jejího objemu, A. KOHLER, *Umfang und Bedeutung*, s. 229 a 247.

63 „*Libri Poetici*“, SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 113v–114r.

a francouzštině a dle data a místa vydání získal většinu z nich v době, kdy pobýval v jižní a západní Evropě. Později již zřejmě tyto knihy nenakupoval, žádné z pozdějších vydání v katalogu jeho knihovny není evidováno.⁶⁴

Beckovu fascinaci starověkem reflektuje oddíl knihovny nazvaný *Antiquitates*, který obsahoval spisy o starověkých reáliích a etnografii s přesahem i mimo řecko-římskou kulturní oblast (např. pohřební zvyklosti starověkých národů, jejich oblékání, vyobrazení starověkých lodí, tehdejší způsoby barvení látek atp.). S Beckovým zaujetím pro starověké památky souvisel jednoznačně i fakt, že v rámci dnes známých středoevropských knihoven vlastnil Hieronym jednoznačně největší sbírku topografické literatury, zejména o římských památkách v Itálii. Jeho zájem upoutala především epigrafika. Z těchto důvodů se do klientského vztahu s Beckem pokusil vstoupit i vídeňský vzdělanec Elias Corvin, jenž patřil do intelektuální sítě Huga Blotia a Caspara z Nidbrucka a který udržoval intenzivní vztahy i s uherským magnátem Balthazarem Batthyánym.⁶⁵ V knihovně v Ebreichsdorfu se nalézal Corvinův odjinud neznámý rukopis s názvem *Aelia Laelia Crispis, Marmor antiquum, Bononiae declaratum*, který pojednával o záhadném nápisu na mramorovém náhrobku objeveném krátce předtím v Boloni.⁶⁶

Zcela mimořádný a v literatuře dosud nezmíněný byl ovšem Hieronymův zájem o přírodní vědy, které v 16. století procházely bouřlivým vývojem. Vídeňský astronom, matematik a lékař Paul Fabricius označil Hieronyma Becka za znalce a podporovatele „bonarum artium“ a byly to prý především matematické otázky, o nichž spolu vedli dlouhé rozhovory. Tuto dosud zcela neznámou stránku Hieronymových odborných zájmů zmínil Fabricius v tištěném letáku, který vydal v roce 1583 v souvislosti se zavedením reformy gregoriánského kalendáře v rakouských zemích.⁶⁷ Ze skladby matematického oddílu Beckovy knihovny vyplývá, že se zřejmě zajímal pře-

64 K vydavatelskému kontextu a recepci těchto děl J. KAŠPAROVÁ, *Amadis Waleský, nebo Don Quijote? Rytířské příběhy španělského Zlatého věku a jejich putování za čtenáři 16.–19. století*, Praha 2014.

65 O kontaktech s Balthazarem Batthyánym více István MONOK – Péter ÖTVÖS – Edina ZVARA, *Balthasar Batthyány und seine Bibliothek*, Eisenstadt 2004.

66 *Aelia Laelia Crispis, Marmor antiquum, Bononiae declaratum*, SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol.114r.

67 Paul FABRICIUS, *Anleitung zum Brauch des verneuten Calenders*, Wien 1583, jednolist unikátně dochovaný v Österreichische Nationalbibliothek Wien (304.514 – F. Rara); Karl UHLIRZ, *Die Einführung des gregorianischen Kalenders in Wien*, Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 17, 1891, s. 639–646 (s přetištěnou dedikací Beckovi).

devším o geometrii a číselnou kombinatoriku. Ostatně o Hieronymově výrazném vnímání matematického aspektu v primárně odlišně zaměřených textech svědčí i skutečnost, že do matematického oddílu své knihovny zařadil například i Bullingerův komentář prorockých pasáží biblické Knihy Daniel, který byl založen na matematických kombinacích čísel uvedených v této knize, nebo kabalistické dílo Caesara d'Evoli o sefrách. Další oblastí, která Hieronyma Becka zřejmě enormně zajímala, byla již zmíněná reforma gregoriánského kalendáře. Jako poděkování za Beckovu podporu při přípravě odborného spisu o připravované reformě věnoval Fabricius do ebreichsdorfské knihovny opis svého odborného pojednání, jež vypracoval pro císaře Rudolfa II.⁶⁸ Fabricius mohl sehrát i roli při navázání kontaktů mezi Hieronymem Beckem a německým matematikem a astronomem Paulem Wittichem, který po odchodu z kroužku spolupracovníků Tychona Brahe na ostrově Hven pracoval na různých místech Evropy včetně Prahy a závěr svého života strávil ve Vídni, kde roku 1586 i zemřel. V knihovně Hieronyma Becka se totiž nacházel vlastnoruční Wittichův rukopis s názvem *Delineationes quaedam Mathematicae*, který se ale bohužel – stejně jako většina ebreichsdorfských rukopisů – nedochoval.⁶⁹ Hieronym vlastnil i poměrně zásadní díla své doby z oblasti astronomie (včetně Koperníkova spisu *De revolutionibus orbium coelestium libri VI.* z roku 1566) a nakupoval knihy o astronomických měřicích přístrojích a o sestavování mechanických přístrojů jako byly válečné stroje, ale i zahradní sifony nebo fontány.

Je zajímavé, že obtížně uchopitelný konflikt mezi tradiční učeností a moderním empirickým poznáním neřešil Hieronym Beck podobně jako mnozí vzdělanci té doby přemostěním prostřednictvím magie a okultní filosofie. Zdá se, že Beck byl jedním z mála tehdejších intelektuálů, kterého tento myšlenkový dobový proud vůbec nezasáhl. V jeho knihovně nenajdeme téměř žádné projevy módního renesančního novoplatonismu, který prostoupil dobová alchymistická i esoterická bádání, okultní filosofii, astrologii a paracelsiánství. Otažitý přístup snad proto Hieronym zaujal i k dobové emblematické, přestože ve známé knize emblémů

68 *Judicium Novae rationis restituendi calendarii Pauli Fabricii S. G. M. Math*, SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 115v.

69 *Pauli Vitich VVratislaviensis delineationes quaedam Mathematicae. Viva manu*, SOA Třeboň, f. CR–zR, 20a, *Ex bibliotheca*, fol. 115v; Štefan PORUBSKÝ, *Prosthaphaeresis – a Forgotten Algorithm*, in: A. Hadravová – T. J. Mahoney – P. Hadrava, *Kepler's Heritage in the Space Age. 400th Anniversary of Astronomia nova*, Prague 2010, s. 63–77.

Johanna Sambuca byl Beck jedním z těch šlechticů a učenců, jimž se dostalo dárku v podobě věnovaného emblému.⁷⁰

Knihovna Hieronyma Becka určitě nebyla na konci 16. století jedinou intelektuálně orientovanou knihovnou habsburského soustátí; podobně ke svým knihám pravděpodobně přistupoval například Reichart Streun von Schwarzenau/ze Švarcenavy, Christoph z Wolkensteinu nebo Ferdinand Hoffmann z Grünbüchlu (ten již s výrazně bibliofilskými tendencemi). O těchto knižních sbírkách však zatím máme jen velmi povrchní informace. Knihovna Hieronyma Becka proto zatím zůstává ve šlechtickém prostředí spíše ojedinělým a netypickým výsledkem aktivní recepce dobových myšlenkových proudů. Jejího majitele nesvazovala rodinná tradice ani úmysl vytvořit univerzálně pojatou sběratelskou knihovnu a podobu svých sbírek utvářel mnohem svobodněji.

Pohled do „zrcadla“ myšlenkového horizontu tohoto rytíře – intelektuála, který mohl být v této studii jen stručně a schematicky naznačen, by měl ovšem především upozornit na leckdy přehlížené či jen povrchně využívané dobové prameny, jako jsou původní knižní katalogy a inventáře, stejně jako dobové tisky samotné. Jejich informační potenciál může být přínosný nejen pro specializované knihovědce a historiky knižní kultury, ale – jak snad prokázala i analýza knihovny Hieronyma Becka z Leopoldsdorfu – i pro historiky obecných dějin.

70 Jméno Hieronyma Becka se ve sbírce poprvé objevilo až ve druhém a v nezměněné podobě i ve třetím vydání *Emblemat* (1566 a 1569), neboť před Sambucovým příchodem do Vídně v květnu roku 1564 se tito dva muži ještě neznali. Arnoud S. Q. VISSER, *Joannes Sambucus and the learned image. The Use of the Emblem in Late-Renaissance Humanism*, Leiden 2005, s. 121, pozn. 26, s. 134. Podle A. S. Q. Weisera je sice možná sblížily společné hlubší humanistické zájmy, přesto však Hieronym Beck podle něj jednoznačně spadl do kategorie těch, kteří sem byli zařazeni pro svůj sociální nebo politický vliv.

**A Nobleman's Library as His Intellectual Mirror?
On a Reflection of Contemporary Social Mentality using the Example
of Hieronymus Beck von Leopoldsdorf's Book Collection
(1525–1596)**

This study is dedicated to the personality of the Lower Austrian aristocrat Hieronymus Beck von Leopoldsdorf (1525–1596) and the possibilities to reflect on his intellectual horizons through his family library, which he compiled at his Ebreichsdorf Castle in the second half of the 16th century. The detailed reconstruction of this book collection, which contained between 2.000 to 2.500 volumes, showed that it belonged amongst the little known progressive aristocratic libraries of an intellectual archetype, whose owners were not bound either by a family tradition or an intention to create collectors' libraries of a universal nature.

Contrary to the until now known extensive book collections (Ferdinand II of Tyrol and Peter Vok of Rosenberg) Hieronymus Beck did configure carefully the contents of his book collection. His active reception of contemporary literature is documented not merely by his reader's notes but also by the original divisions of his library, where he created a number of new and until then unorthodox sections: for example, for books in which a visual art prevailed (graphic albums, maps); for books on ancient life and institutions; or basic school texts. Yet, he also introduced sections, which were narrowly defined, such as mathematics, military art and architecture. Beck's outlook and principal interests were also reflected in a totally different language composition of the Ebreichsdorf Library, which also focused on the Italian and French language regions, rather more than other Central European libraries. Both Romance languages, of which Beck had an active knowledge, were the means to facilitate access to literary and educational works, otherwise unavailable from other sources.

In his collecting activity Hieronymus Beck overlooked or even excluded altogether genres and themes which were of no interest to him or which he rejected for ideological reasons. In his Library, for example, there are not to be found manifestations of fashionable Renaissance Neo-Platonism or alchemist treatises. Despite his strong inner religiosity and commitment to the Roman Catholic Church, Hieronymus Beck exercised his independent mind, even in the spiritual sphere. It seems that he was the only aristocrat in the Hapsburg Lands who methodically excluded Protestant theological literature from his acquisitions and its meagre torso was allocated a place of dishonour at the very end of the

Library. On the other hand, he owned large numbers of prohibited books of a non-religious nature (especially belles lettres and treatises on natural science). He even exerted significant efforts to acquire them as also documented in his dispute with the Viennese Bishop J. C. Neubeck in 1586. Beck was also greatly interested in mathematics (primarily numerical geometry), in the Gregorian Calendar Reform, chivalric romances and Renaissance novels, historical treatises, ancient history, ancient life and institutions, as well as Turkish studies. In the framework of Central European libraries, Hieronymus Beck also owned the largest collection of topographical and geographical literature, in which the works on Roman monuments in Italy prevailed. His collection of architectonical literature from direct Italian sources was also highly representative.

The Ebreichsdorf Library is also a unique proof of interaction between the Viennese learned and aristocratic environments of the second half of the 16th century. Hieronymus Beck acquired (or was gifted) a considerable number of manuscripts whose authors were active at the University of Vienna or at the Court of Maxmilian II. These manuscripts, albeit they (similar to the majority of books from the Beck Library) have not been preserved until the present, help in reconstructing the literary and intellectual relationships of Hieronymus Beck and simultaneously reflect the profound changes which the Viennese intellectual environment underwent in the second half of the 16th century.

Translated by Alena Linhartová

STUDIE

Španělská strana na císařském dvoře? K problematice jednoho pojmu z politických dějin

PAVEL MAREK

PAVEL MAREK: The Spanish Faction at the Imperial Court? On the Issues relating to One Concept from Political History

The study submitted here has to be understood as a contribution to the ongoing discussion devoted to the role of court parties in the Early Modern Age. Its centre of focus is a power grouping which the historians usually refer to as the Spanish Party/Faction at the Imperial Court. The author deals with the frequency of these terms (including their various language mutations) in contemporary sources and in current historical literature. Applying an analysis of informal links which tied Central European noblemen to the institution of the Spanish Embassy at the Imperial Court in the 16th century and in the first half of the 17th century, he then attempts to answer questions such as what the so-called Spanish Party/Faction was; whether there was a disparity in the understanding of the terms Party and Faction and to what degree these terms correspond to the designation of the relationship network.

Key words: the Spanish Party/Faction, informal power groupings, networks, political communication, the Imperial Court, the Spanish Embassy, the Hispanic Monarchy, 16th–17th centuries, diplomacy

Historikové, kteří se věnují problematice politických dějin středoevropské habsburské monarchie v 16. a 17. století, se ve svých dílech často zmiňují o tom, jak významné mocenské centrum císařského dvora představovala instituce stálého španělského vyslanectví zřízená roku 1558.¹ Úkol, který měli španělští vyslanci plnit, zůstával přinejmenším do poloviny 17. století nezměněn. Jejich přítomnost ve Vídni a v Praze měla především přesvědčit představitele středoevropské větve habsburského domu o tom, aby co nejrozhodněji podpořili velmocenskou politiku Hispánské monarchie. Z toho důvodu bylo nezbytné, aby si španělští vyslanci zajistili pomoc osob z nejbližšího okolí císaře. Jedním z hlavních úkolů jejich mise bylo proto vytvoření a udržování rozsáhlé skupiny důvěrníků.²

V literatuře bývají středoevropští šlechtici podporující na císařském dvoře politiku španělského krále označováni jako španělská strana, někdy též španělská frakce. Oba termíny jsou přitom historiky obvykle vnímány jako synonyma, a tudíž libovolně zaměňovány. S termínem španělská strana (*Spanische Partei*) se poprvé setkáváme již v dílech autorů 19. století. Objevuje se například v monumentální práci německého kulturního historika Karla Eduarda Vehseho *Geschichte des österreichischen Hofes und Adels und der österreichischen Diplomatie*.³ Tento představitel německého nacionalismu 19. století stavěl politiku reprezentovanou všemocnou španělskou stranou do opozice vůči německým národním zájmům, a jednoznačně ji proto odsuzoval. Přílišných sympatií se však tzv. španělská strana netěšila ani u dalších německy píšících historiků leopoldovské éry, ať už se jednalo o Alfreda Pribrama či Adama Wolfa. Všichni tito autoři vnímali španělskou stranu především jako nátlakovou skupinu, která pod vedením španělského vyslance usilovala o válku s Francií.⁴

1 Ke španělské diplomacii v raném novověku více Miguel-Ángel OCHOA BRUN, *Historia de la diplomacia española*, I–X, Madrid 2003–2012; TÝŽ, *Embajadores y embajadas en la Historia de España*, Madrid 2002. K činnosti španělského vyslanectví na císařském dvoře v letech 1558–1640 nově Pavel MAREK, *La embajada española en la corte imperial 1558–1641. Figuras de los embajadores y estrategias clientelares*, Praha 2013.

2 K tomu především Friedrich EDELMAYER, *Söldner und Pensionäre. Das Netzwerk Philipps II. im Heiligen Römischen Reich*, Wien–München 2002; Pavel MAREK, *La red clientelar en Praga*, in: José Martínez Millán – Maria Antonietta Visceglia (dirs.), *La monarquía de Felipe III*, vols. I–IV, Madrid 2008, vol. IV (Los Reinos), s. 1349–1373; TÝŽ, *Klientelní strategie španělských králů na pražském císařském dvoře konce 16. a počátku 17. století*, ČCH 105, 2007, s. 40–89.

3 Karl Eduard VEHSE, *Geschichte des österreichischen Hofes und Adels und der österreichischen Diplomatie*, Section II, Bd. V–VI, Hamburg 1852 (= *Geschichte der deutschen Höfe seit der Reformation*, Bde 11–12).

4 Srov. např. Adam WOLF, *Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. 1609–1677. Sein Leben und Wirken*, Wien 1869. Obraz tzv. španělské strany v rakouském klasicismu

Existence tzv. španělské strany se přirozeně předpokládala také na dvorech Leopoldových předchůdců. Bohdan Chudoba, jehož knihy *Španělé na Bílé hoře* (Praha 1945) a *Spain and the Empire* (Chicago 1952) jsou dodnes vnímány jako stěžejní díla k poznání vzájemných vazeb mezi oběma větvemi habsburského domu v 16. a v první polovině 17. století, sice využíval označení španělská strana, častěji však volil výraz španělská skupina (ve španělském vydání *grupo español*).⁵ S oběma těmito pojmy přitom nakládal volně. V Chudobově díle *Španělé na Bílé hoře* se lze také poprvé setkat s termínem španělská frakce „facción /sic!/ española“, jenž měl podle autorových slov označovat společnost, která se na přelomu 16. a 17. století scházela v pernštejském paláci na Pražském hradě a které vévodila Marie Pernštejská de Lara y Mendoza. Sám Chudoba se však skutečným významem tohoto pojmu, jež pravděpodobně převzal v podobě citátu z dopisu španělského vyslance Guilléna de San Clementeho, hlouběji nezabýval a vnímal jej jako synonymum pro výše zmíněný termín španělská skupina.⁶

Výraznější zamyšlení nad obsahem obou pojmů přinesly teprve práce Josefa Polišínského, který využíval český výraz „španělská strana“ většinou doprovázený španělskými termíny „partido español“ a „facción española“.⁷ Oba tyto pojmy Polišínský považoval za synonyma. V pojetí Josefa Polišínského španělská strana představovala radikální křídlo katolického tábora na císařském dvoře. V čele tohoto mocenského uskupení stál španělský vyslanec, který se za pomoci svých důvěrníků z řad středoevropské šlechty pokoušel přispět k úspěchu španělské protireformační politiky ve středoevropské habsburské monarchii a v římsko-německé říši. Španělská strana u císařského dvora však měla dle Josefa Polišínského rovněž připravit půdu pro realizaci myšlenky tzv. univerzální monarchie, v níž měla vůdčí pozice připadnout

dějepytu 19. a raného 20. století nastínil ve své studii Ivo CERMAN, *Raimundo Montecucoli a „válečná strana“ na dvoře Leopolda I.*, *Historie a vojenství* 51, 2002, s. 568–603, zde především s. 569–571.

5 Bohdan CHUDOBA, *Španělé na Bílé hoře*, Praha 1945; TÝŽ, *Spain and the Empire 1519–1652*, Chicago 1952; TÝŽ, *España y el Imperio (1519–1643)*, Madrid 1986.

6 B. Chudoba doslova píše: „Paní Polyxena převzala také vedení společnosti, kterou její matka shromažďovala a které St. Clemente říkal *facción española*, španělská skupina.“ TÝŽ, *Španělé*, s. 177–178.

7 Josef POLIŠÍNSKÝ, *Nizozemská politika a Bílá hora*, Praha 1958, s. 105–106; TÝŽ, *Tricetiletá válka a český národ*, Praha 1960, s. 53–57; TÝŽ, *Tricetiletá válka a evropská krize XVII. století*, Praha 1970. V anglicky psaných pracích využíval Polišínský termín *Spanish Party* případně španělský výraz *facción española*. TÝŽ, *Tragic Triangle: The Netherlands, Spain and Bohemia 1617–1621*, Praha 1991.

španělskému králi.⁸ Stejně jako Josef Polišenský vnímal španělskou stranu rovněž autor diplomové práce *Španělská strana v Čechách na počátku 17. století* Jiří Dvorský. I přes mnohoslibný název však jeho spis bližší zamyšlení nad náplní pojmu španělská strana nepřináší. Jiří Dvorský se namísto toho ve své práci zabýval aktivitami české katolické šlechty doby bělohorské v čele se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic, Vilémem Slavatou z Chlumu a Košumberka a Jaroslavem Bořitou z Martinic.⁹

Ačkoliv ani Josef Polišenský problematice španělské strany nikdy nevěnoval samostatnou studii a jeho pojetí tohoto mocenského uskupení nebylo prosto zjednodušení, termíny španělská strana, *facci3n espa3ola* a *partido espa3ol* převzali také další historikové marxistické orientace, ba co víc stejné pojmy jsou používány v českém dějepisectví až doposud a objevují se i v dílech představitelů zahraničních historiografií.¹⁰ V žádné z dosavadních prací však nebyla tomuto uskupení věnována odpovídající pozornost. Autoři se v nich většinou spokojili s tvrzením, že špa-

8 J. Polišenský píše: „Katolická strana ‚římská‘ měla vedle papežského nuncia podporu španělského vyslance, který si ovšem vytvářel z obdivovatelů španělského zdaleka ne obecně sdíleného ideálu ‚univerzální monarchie‘ drobnou ‚španělskou stranu‘ (facci3n espa3ola); ta se však dostala k moci teprve roku 1599, kdy její předák, ‚dlouhý Hišpán‘ Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, se stal nejvyšším kancléřem, tj. ne-li nejvyšším, pak určité nejvlivnějším hodnostářem celého českého státu.“ TÝŽ, *Tricetiletá válka a evropská krize*, s. 24. Na jiném místě Polišenský píše: „Pod její ochranou [= Marie Manrique de Lara] se scházeli španělští vyslanci, papežští nunciové a členové ‚španělské strany‘, radikálního křídla ‚římské‘ strany na dvoře, stavějící se stále otevřeněji proti naprosté většině stavovské obce v zemi. Roku 1583 byla situace natolik konfliktní, že členové této strany už načrtli program za prosazení katolicismu a absolutní moci panovníkovy v zemi.“ JOSEF POLIŠENSKÝ – IVO BARTEČEK, *Dějiny Iberského poloostrova do přelomu 19. a 20. století*, Olomouc 2002, s. 78. Polišenského definici částečně odpovídá též rozlišení českých katolíků, jak je ve svých pamětech zachytil Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka. Slavata hovoří o tom, že existují katolíci římsí, „kteří je [tj. protestanty] a jich náboženství nepersequitují, nýbrž vedle tehdejšího zřízení zemského i potom vedle majestátu a porovnání jich o náboženstvím učiněného za jednoho člověka s nimi jsou;“ a katolíci španělští, „kteří je a jich náboženství pod obojí persequitují.“ JOSEF JIREČEK (ed.), *Paměti nejvyššího kancléře Království českého Viléma hraběte Slavaty I–II*, Praha 1866–1868, zde I, s. 143.

9 Jiří DVORSKÝ, *Španělská strana v Čechách na počátku 17. století*, diplomová práce, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1960.

10 Především v historiografii před rokem 1989 převažovalo jednoznačně negativní vnímání této mocenské skupiny a tomu odpovídalo i časté použití termínu frakce. Alois MÍKA pak hovoří dokonce o španělské klice. Alois MÍKA, *Stoletý zápas o charakter českého státu 1526–1627*, Praha 1974, s. 136–137. Dále srov. František KAVKA, *Bílá hora a české dějiny*, Praha 1962, s. 59. Většina autorů tehdy jednoznačně přebírala soudy obsažené v dílech Pavla Skály ze Zhoře a dalších pobělohorských exulantů. Teprve po roce 1989 byl pohled historiků na španělskou stranu oproštěn od podobných náboženských či ideologických vlivů. Václav BŮŽEK – JOSEF HRDLÍČKA – PAVEL KRÁL – ZDENĚK VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha–Litomyšl 2002, s. 104; THOMAS WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter I–II*, Wien 2003, zde I,

nělská strana byla nepříliš početnou, avšak mocensky významnou skupinou horlivých katolíků obklopujících a podporujících španělského vyslance u císařského dvora. I přes toto velmi volné vymezení byl termín španělská strana (často nepřesně překládán jako *facció española*) přijímán historiky téměř jednohlasně a kritičtější stanoviska o jeho použití se objevovala jen výjimečně.¹¹

Stoupající zájem o studium vzájemných vztahů mezi oběma větvemi habsburské dynastie stejně jako význam, který moderní historiografie přičítá politickému vlivu neformálních mocenských skupin působících na panovnických dvorech, si vyžaduje výrazné přehodnocení dosavadního přístupu k problematice tzv. španělské strany/frakce na císařském dvoře.¹² Příspěvkem do stále živější diskuse věnované dříve poněkud opomíjeným způsobům artikulace moci je i tato studie. Klade si za úkol blíže vymezit, co tzv. španělská strana/frakce na císařském dvoře představovala, a přiblížit charakter vztahů, které pojily středoevropské šlechtice k instituci španělského vyslanectví u císařského dvora v letech 1558–1648.¹³ K jejich objasnění bude využito především svědectví pramenů spojených s působením cizích vyslanců u císařského dvora i výpovědi písemností osobní povahy pocházející z prostředí Pernštejnů, Lobkoviců, Dietrichsteinů a některých dalších šlechtických rodů.¹⁴

s. 87–88; Pablo JIMÉNEZ DÍAZ, *El coleccionismo manierista de los Austrias entre Felipe II y Rodolfo II*, Madrid 2001, např. s. 83.

11 Jednou z mála výjimek byl Jeroen DUINDAM, *Vienna and Versailles. Le corti di due grandi dinastie rivali (1550–1780)*, Roma 2004, s. 350 (originál *Vienna and Versailles*, Cambridge 2003, s. 248–249). Pro období vlády Leopolda I. byly a jsou nadále velmi inspirativní a novátorské studie Iva Cermana, Ivo CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“ v komunikativní praxi dvorů Leopolda I.*, ČČH 100, 2002, s. 33–54; TÝŽ, „Kabal“, „Parthey“, „Faction“ am Hofe Kaiser Leopolds I., in: Jan Hirschbiegel – Werner Paravicini (edd.), *Der Fall des Günstlings. Hofparteien in Europa vom 13. bis zum 17. Jahrhundert*, Stuttgart 2004, s. 235–247.

12 V roce 2014 vznikla za tímto účelem výzkumná skupina, která sdružuje historiky z řady evropských i mimoevropských zemí a jejímž cílem je bližší poznání tzv. španělské frakce na císařském dvoře v dlouhém časovém období v letech 1550–1700. K tomu více <http://faccion.hypotheses.org/credits> (citováno dne 13. 2. 2015). Členové této skupiny se výrazným způsobem podíleli na vydání monografického čísla časopisu *Librosdelacorte.es* věnovaného právě frakcím na evropských panovnických dvorech v raném novověku. Rubén GONZÁLEZ CUERVA – Valentina CALDARI (edd.), *Los secretos mecanismos de las cortes: Facciones en la Europa moderna*, Madrid 2015 (= *Librosdelacorte.es*, Monográfico 2).

13 Předložená studie se proto záměrně odklání od institucionální linie dějin diplomacie, která se objevuje v klasickém díle Gareta Mattinglyho či nověji v práci Mathewa Andersona (Garret MATTINGLY, *Renaissance Diplomacy*, London 1955; Mathew ANDERSON, *The Rise of Modern Diplomacy 1450–1919*, London – New York 1993) a zaměřujeme se výhradně na neformální vazby. Klíčovým prvkem moci v takovém konceptu není tedy úřad, nýbrž služba.

14 Vedle relací vyslanců katolického krále bylo při koncipování studie využito rovněž písemností agentů bruselských místodržících, papežských nunciů u císařského dvora, rezidentů a agentů

Chronologické vymezení studie je zvoleno tak, aby zahrnovalo období, kdy se vazby mezi rakouskou a španělskou větví habsburské dynastie vyznačovaly největší intenzitou. Od zřízení instituce stálého vyslanectví na císařském dvoře v roce 1558 si španělští vyslanci přinejmenším do konce třicetileté války udržovali výrazný vliv na politiku středoevropské habsburské monarchie. Situace se podstatným způsobem změnila teprve po roce 1648, kdy byla definitivně opuštěna idea *Pax austriaca* stejně jako myšlenka na vytvoření tzv. *Monarchie universalis*.¹⁵ Vestfálský mír zahájil novou etapu ve vztazích mezi středoevropskou habsburskou monarchií a španělským impériem. V té se zcela zřetelně zrcadlil postupný odklon od katolických ideálů, jež určovaly zahraniční politiku obou velmocí v uplynulém století. Španělští Habsburkové byli po roce 1648 nuceni rezignovat na realizaci svého snu o vytvoření nadnárodní katolické monarchie v čele s habsburským vládařem. Zároveň se uvolňovaly vazby mezi oběma větvemi habsburského rodu. Vztah mezi hispánskou říší a středoevrop-

mantovského vévody a dalších italských vládců. Bylo podniknuto studium v následujících archívech (z důvodu omezeného prostoru neuvádím konkrétní signatury): Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Staatenabteilungen, Spanien, Diplomatische Korrespondenz, Spanien, Hofkorrespondenz; Archives Générales du Royaume Brusel, Archives de la Secrétairerie d'Etat Allemande, Archives de la Secrétairerie d'Etat et de Guerre, Inventaris Van Het Kernarchief van de Audiëntie, Manuscris Divers; Archivio Segreto Vaticano, Archivio Nunziatura a Vienna, Nunziature diverse, Segreteria di Stato – Germania, Avvisi; Biblioteca Apostolica Vaticana, Archivio Barberini, Barb. Lat.; Archivo General del Palacio Madrid, Archivo del Monasterio de las Descalzas Reales de Madrid; Archivo General de Simancas (dále AGS), Secretaría de Estado: Alemania, Secretaría de Estado: Flandes; Archivo Histórico Nacional Madrid, Órdenes Militares (OO.MM.): Caballeros de Calatrava, Órdenes Militares (OO.MM.): Caballeros de Santiago, Expedientillos, San Juan de Jerusalén; Biblioteca Nacional de España Madrid, MSS 18435 – Minutas de Cartas que el Conde de Oñate mi señor escribió a su majestad desde que salió de Madrid a la primer embajada de Alemania, MSS 2361 – Sucesos del año 1629; Real Academia de la Historia Madrid, Colección jesuitas; Biblioteca Municipal de Besançon, Ambassades des Monsieur de Chantonay I–XI (přístupné v digitální podobě na stránkách <http://memoirevive.besancon.fr/ark:/48565/a011319392119z84U44/1/1>); Archivio di Stato di Mantova, L'Archivio di Gonzaga di Mantova, Archivio Gonzaga di Castiglione delle Stiviere; Archivio di Stato di Milano, Carteggio delle cancellerie dello Stato; Archivio di Stato di Torino, Lettere ministri: Austria; Národní archiv Praha, Gindelyho sbírka, Sběrka opisů – cizí archivy, Vatikán–Řím–Itálie, Sběrka opisů – cizí archivy, Simancas; Lobkowiczský archiv, zámek Nelahozeves (dříve Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Žitenice), Lobkovicové mělničtí – Rodinný archiv, Lobkovicové roudničtí – Rodinný archiv; Moravský zemský archiv Brno, RA Ditrichštejnů Mikulov; Národní knihovna Praha, Oddělení rukopisů a starých tisků, fond Rukopisy pražské lobkowiczské knihovny, Sběrka Tomáše Antonína Putzlachera, sign. XXIII D 61/1–3.

- 15 K tomuto konceptu Franz BOSBACH, *Monarchia Universalis. Ein politischer Leitbegriff der frühen Neuzeit*, Göttingen 1988; TÝŽ, *Die Habsburger und die Universalmonarchie im Dreißigjährigen Krieg*, in: J. Martínez Millán – Rubén González Cuerva (coords.), *La Dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio I–III*, Madrid 2011, vol. I, s. 71–83.

skou habsburskou monarchií se stal mnohem pragmatictější, a rakouská a španělská větve dynastie nově i přes mnohdy emotivně laděné proklamace, mající budit zdání svornosti rodu, sledovaly především vlastní politické cíle.¹⁶ Změnila se však rovněž situace na samotném císařském dvoře. Ztráta prestiže, již Hispánská monarchie utrpěla po propuknutí katalánského povstání či odtržení Portugalska, se přirozeně projevila také na pozici španělských vyslanců u císařského dvora. Přestože jim i nadále podle dvorského ceremoniálu příslušela vůdčí pozice v tamním diplomatickém sboru, omezení přílivu milostí udělovaných katolickým králem, k němuž došlo v důsledku narůstajících ekonomických problémů Hispánské monarchie, vedlo přirozeně k poklesu autority vyslanců a jejich politického vlivu.¹⁷

Pojmy

Latinské koncepty *pars* a *factio*, z nichž pojmy *facció*n a *partido* vychází, měly původně zcela jasnou negativní konotaci, neboť byly spojovány s ohrožením jednoty a harmonického rozvoje společenského řádu.¹⁸ Slovo *Factio* zpočátku označovalo každý ze čtyř týmů, jež se utkávaly během závodů vozatajů v cirku. Tyto družiny jezdců se navenek rozeznávaly podle barvy oděvů, především je však odlišovala je-

16 John H. ELLIOTT, *Europa después de la paz de Westfalia*, Pedralbes – Revista d'Història moderna 19, 1999, s. 131–146; José ALCALÁ ZAMORA Y QUEIPO DE LLANO, *La Monarquía Hispánica y Westfalia*, in: Bernardo García García – Fernando Villaverde (edd.), 350 años de la Paz de Westfalia. Del antagonismo a la integración de Europa, Madrid 1998 [1999], s. 21–33; B. CHUDOBA, *España y el Imperio (1519–1643)*, s. 396–397. O opaku hovoří například prohlášení Leopolda I., jenž v létě 1658 po svém zvolení císařem napsal španělskému králi: „Nepomyslím na žádné oddělení od krále, nýbrž zůstávám jako dříve jeho spojencem. Jeho a svoje zájmy pokládám za stejné a nikdy se od něj nenechám odvrátit...“ Politický vývoj Hispánské monarchie po roce 1648 však svědčí o tom, že zůstávalo pouze u podobných proklamací. Uvedený citát uveřejnil Jiří KUBEŠ, *Trnitá cesta Leopolda I. za říšskou korunou. Völby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*, České Budějovice 2009, s. 128–129, citát v pozn. 385.

17 Srov. například svědectví hraběte de Lumières z roku 1649: AGS, Estado, legajo 2355, (Videň, 15. 12. 1649), hrabě de Lumières králi Filipovi IV. Více P. MAREK, *La embajada*, s. 128–139. K proměně španělské strany na císařském dvoře, k níž došlo kolem poloviny 17. století, nově rovněž Luis TERCERO CASADO, *A fluctuating ascendancy: the „Spanish Party“ at the Imperial Court of Vienna (1631–1659)*, in: R. González Cuerva – V. Caldari (edd.), *Los secretos*, s. 56–67.

18 Termíny *Partei*, *Faktion* představil v práci *Geschichtliche Grundbegriffe* Klaus von Beyme. Jeho analýza se však opírala pouze o znalost díla nejvýznamnějších politických teoretiků, jako byli Machiavelli, Botero, či Bacon. Klaus von BEYME, „*Partei, Faktion*“, in: Otto Brunner a kol. (Hrsg.), *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Band IV, Stuttgart 2004, s. 677–733.

jich politická příslušnost. Zelená byla barvou císaře, modrá reprezentovala senát a aristokracii, a konečně bílá a červená frakce stály v opozici k impériu.¹⁹ Patrně právě tato skutečnost způsobila, že se slovo *factio* začalo následně používat pro označení oligarchů usilujících o uzurpaci moci. Také latinské slovo *pars* (*partere* – rozdělit, podělit, distribuovat) nabylo tento záporný obsah, neboť vyjadřovalo politickou rozdrobenost ohrožující ideální stav společenské jednoty a harmonie.²⁰

Přestože negativní vnímání obou termínů převažovalo ještě v raném novověku, při hodnocení obou výrazů je třeba velké opatrnosti. Předně je nutné mít na paměti, že obě slova nemusela být za všech okolností vnímána jako synonyma. Moderní výzkumy neformálních mocenských skupin zároveň naznačují, že význam i způsoby užití obou zmiňovaných termínů se výrazným způsobem lišily v závislosti na jazyce, době i na konkrétním dvorském prostředí.²¹ V následujících řádcích se vzhledem ke zvolenému tématu budeme věnovat především významu španělských termínů *facció*n a *partido* a jejich výskytu v prostředí císařského dvora.

V dobové španělštině byl výraz *facció*n zpočátku používán hlavně ve vojenské terminologii, kde obvykle označoval rebelující skupiny vojáků. Tento význam převládal ještě na přelomu 16. a 17. století.²² Ve stejné době však slovo *facció*n nabývalo pomalu uplatnění také v politice, kde se prosadilo především díky pracím italských teoretiků Niccola Machiavelliho a Giovanniho Botera. Machiavelli ve své práci *Il Principe* používal označení *fattione* například pro stoupence římských rodů Colonna a Orsini, kteří na přelomu 15. a 16. století ohrožovali moc samotného papeže Alexandra VI. a jeho syna, Machiavelliho oblíbence Cesara Borgii.²³ Právě toto negativní vnímání „frakce“ jako výbušného a konfliktního prvku, který představuje

19 Italo SALVAN – Renato VAPORALI (red.), *Antický Řím*, Bratislava 1967; Anna Maria LIBERATI – Fabio BOURBON, *Starověký Řím*, Praha 1996.

20 Srov. například Douglas HARPER, *Online Etymology Dictionary*, http://www.etymonline.com/index.php?term=part&allowed_in_frame=0 (citováno dne 13. 2. 2015).

21 Vycházím ze závěrů konference *A Europe of Courts, a Europe of Factions. Un'Europa delle corti, un'Europa delle fazioni*, pořádané v listopadu 2014 Německým historickým ústavem v Římě, jejíž výsledky budou v brzké době publikovány. http://dhi-roma.it/fileadmin/user_upload/pdf-dateien/Veranstaltungsprogramme/2014/20141119-21_Europe_Courts.pdf (citováno dne 13. 2. 2015).

22 Sebastián de COVARRUBIAS, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Madrid 1611, fol. 394v.

23 *Il Principe De Niccolo Machiavelli*, sine loco 1537, kapitola VII, fol. 11–15. Dostupné na <http://books.google.it/books> (citováno dne 13. 2. 2015). Další příklad frakcí zmiňovaný Machiavellim byly středověké skupiny ghibellinů a guelfů. K tomu rovněž Marco GENTILE, *Discorsi sulle fazioni, discorsi delle fazioni*. «Parole e demonstratione parziale» nella Lombardia del secondo Quattrocento, in: Andrea Gamberini – Giuseppe Petralia (edd.), *Linguaggi politici nell'Italia del Rinascimento*, Roma 2007, s. 381–410.

latentní nebezpečí pro obecné dobro, v Machiavelliho pojetí převládalo. Charakteristickou vlastností frakce byl duch opozice vůči představitelům moci či vůči frakci jiné. Zatímco v době míru bylo možné využít existence jednotlivých znesvářených frakcí k upevnění vlastní moci, v době války byla jejich přítomnost nežádoucí, neboť hrozilo vážné nebezpečí, že se slabší z frakcí rozhodne podpořit nepřítel státu.²⁴ Ze stejného důvodu doporučoval o několik desítek let později Giovanni Botero, aby panovníci využívali frakcí působících na cizích a hlavně nepřátelských dvorech a jejich členy z řad rádců, dvořanů či důstojníků se pokoušeli přimět ke spolupráci.²⁵

Ačkoliv jak Niccolò Machiavelli, tak i Giovanni Botero ve svých pracích namísto slova *fazione* (frakce) někdy používali výrazy *setta* (seкта) či *parte* (výraz *partito* se v jejich dílech objevuje jen ve smyslu řešení či prostředek), v průběhu raného novověku docházelo ve vnímání jednotlivých výrazů k významovému posunu. Zatímco pojem *Fraktion* (*Facción*, *Fattione*) si až do dnešních dnů uchoval pejorativní zabarvení, termín *Partei* (*Partido*, *Partito*) nabýval postupem času spíše neutrální význam. Na konci 17. století se už proto v pramenech mohou objevit výrazy jako *unsere parti* nebo *gueter Parthey*.²⁶ Ve stejném duchu pak hovoří i definice slova španělského výrazu *partido* zachycená v *Tesoro de la Lengua castellana* z počátku 18. století, která je již velmi blízká současnému vnímání slova strana: „Používá se pro skupinu osob, které vyznávají a hájí stejnou myšlenku, stejný názor či dogma.“²⁷

Přestože v 16. a v první polovině 17. století nebylo uplatnění termínů frakce či strana zdaleka omezeno jen na oblast politiky, v italském prostředí – či přesněji řečeno na papežském dvoře – oba tyto pojmy v politické mluvě velice rychle zdomácněly.²⁸ Používaly se zde naprosto otevřeně jak ve své italské jazykové podobě

24 *Il Principe* De Niccolò Machiavelli, kapitola XX, fol. 40–41.

25 *Della ragion di stato libri dieci di Giovanni Botero Benese*, Venezia 1589, s. 169. Nové komentované vydání Giovanni BOTERO (a cura di Chiara Continissio), *La ragion di stato*, Roma 2009.

26 MZA Brno, RA Kouniců, kart. 295, inv. č. 2840, dopisy císařského vyslance Františka Otakara ze Starhemburgu hraběti Dominiku Ondřeji z Kounic ze dne 29. 7. 1695 (Stockholm); SOA Plzeň, pracoviště Klášter, RA Nosticů (Sokolov), inv. č. 91 H3, kart. 18, císařský reskript pro Antonína Jana z Nostic z 22. 6. 1690 (Videň). Za tyto i další odkazy jsem zavázán kolegům Mgr. Martinu Bakešovi a doc. Jiřímu Kubešovi, kterým tímto co nejsrdečněji děkuji.

27 „Se usa assimismo por el conjunto o agregado de personas que siguen y defienden una misma sentencia, opinión o dogma.“ *Diccionario de la lengua castellana, en que se explica el verdadero sentido de las voces, su naturaleza y calidad, con las frases o modos de hablar, los proverbios o refranes, y otras cosas convenientes al uso de la lengua [...]. Compuesto por la Real Academia Española*. Tomo quinto. Que contiene las letras O.P.Q., Madrid 1737, s. 141.

28 Srov. např. Maria Antonietta VISCEGLIA, *Fazioni e lotta politica nel sacro collegio nella prima metà del seicento*, in: Gianvittorio Signorotto – Maria Antonietta Visceglia (edd.), *La corte di Roma tra Cinque e Seicento*. „Teatro“ della politica europea, Roma 1998, s. 37–91.

fattione, parte, tak i v lingvistické mutaci španělské *facció*n a *partido*, a to ve zprávách vyslanců katolického krále i prošpanělských kardinálů.²⁹ Při hodnocení situace na papežském dvoře se pisatelé zřídka kdy ubránili zmínce o frakci Aldobrandiniů, Borghesiů či Ludovisiů. Rozesnávali však nejen frakce kardinálské, nýbrž též frakce národní, hlavně francouzskou a španělskou, resp. austro-španělskou. Je nutné dodat, že oba pojmy byly používány především k označení názorových oponentů, a jen ve výjimečných případech mohly sloužit tyto výrazy jako prostředek sebeidentifikace.³⁰

Na císařském dvoře byl výskyt obou termínů mnohem vzácnější. Nepřekvapí proto, že se sousloví *partido español* a *facció*n española ve španělsky psaných písemnostech pocházejících z císařského dvora na přelomu 16. a 17. století prakticky neobjevovala. Španělští vyslanci ve Vídni či v Praze a lidé z jejich okolí ostatně jen velmi zřídka užívali samotné termíny *partido* a *facció*n. V písemnostech expedovaných či přijímaných španělskou ambasadou se pojem *partido* objevoval pouze ojediněle. Většinou byl přitom doprovázen přívlastkem *católico*. Výsledné označení *partido católico* přitom sloužilo nikoliv k označení šlechticů jednoznačně podporujících zájmy Hispánské monarchie, nýbrž k pojmenování všech katolických stavů v zemi, které stály v opozici ke straně protestantské, pro něž bylo pro změnu používáno sousloví *partido protestante*.³¹

Výskyt slova *facció*n byl v písemnostech španělských vyslanců na císařském dvoře patrně ještě vzácnější. Objevuje se však v dopise Guilléna de San Clementeho určeném Marii Pernštejské de Lara y Mendoza, vdově po českém nejvyšším kancléři Vratislavovi z Pernštejna.³² Patrně se přitom jednalo o stejný pramen, z něhož pocházel i výše uvedený citát uveřejněný v knize Bohdana Chudoby. Vzhledem k ojedinělosti tohoto případu je nutné se u zmiňovaného dokumentu zastavit a objasnit kontext, ve kterém vznikl.

29 Srov. případy shromážděné Glorií Alonso. Gloria ALONSO DE LA HIGUERA, *Facciones y partidos en la corte de Roma: un concepto explícito*, publikované dne 5. 1. 2015 na stránkách <http://faccion.hypotheses.org/> (citováno 13. 2. 2015)

30 Např. AGS, Estado, leg. 3147, Minuta de carta a Albornoz de Madrid, (Madrid, 26. 4. 1630), „que yo justamente espero de vuestra ida allí el qual consiste en que la faction mia este tan unida que se restaure la reputación y haya que todo el colegio le tenga el respeto que por tantas causas“.

31 NA Praha, Sbírka opisů – cizí archivy, Simancas, karton 1, (Praha, 9. 8. 1608), Baltasar de Zúñiga králi Filipovi III.; tamtéž, karton 2, *Instrucción secreta al conde de Oñate para la Embajada en Alemania* (San Lorenzo de El Escorial, 16. 7. 1616); AGS, Estado, legajo 2502, n° 164.

32 Lobkowiczský archiv, zámek Nelahozeves, LRRa, sign. B/232, fol. 61–62 (Praha, 21. 9. 1600), Guillén de San Clemente Marii Manrique de Lara y Mendoza.

Když v létě roku 1600 přijelo ke dvoru císaře Rudolfa II. poselstvo francouzského krále Jindřicha IV. vedené maršálem Urbanem de Laval de Boisdauphin, francouzští diplomaté právem vzbuzovali pozornost pražské šlechtické společnosti. Představitelé dvorských elit na počest francouzských hostů uspořádali bezpočet slavností, hostin a dalších radovánek. Výjimkou nebyly ani Marie Manrique de Lara a její dcery.³³ Přívětivé přijetí, jehož se v pernštejnském domě opakovaně dostávalo členům francouzského poselstva, však vzbudilo nevoli španělského vyslance Guilléna de San Clementeho. Ten si ve zmiňovaném dopise posléze stěžoval Marii Manrique de Lara, že obzvláště Polyxena, vdova po nejvyšším purkrabím Vilémovi z Rožmberka a budoucí žena Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic, prokazovala větší náklonnost maršálovi Boisdauphinovi než jemu samotnému. Celá záležitost byla o to citlivější, neboť právě s Francouzi vedli španělští diplomaté dlouholeté přeo přednostní postavení během veřejných ceremonií.³⁴

Guillén de San Clemente ve své kárávé kritice neváhal argumentovat rodovým odkazem pánů erbu zubří hlavy i pánů červené pětিলisté růže. Zdůrazňoval tehdy, že se Polyxena provinila proti tradicím uplatňovaným v pernštejnském i rožmberském rodě, neboť jejich představitelé se vždy chovali jako věrní stoupeneci Hispánské monarchie.³⁵ Stárnoucí španělský vyslanec, jenž byl zároveň blízkým rodinným přítelem Marie Manrique a jejích dcer, tehdy doslova napsal: „Kosti rodičů a manželů se musely obracet v hrobě, když viděli, že jejich dcery a manželky projevují větší uznání francouzskému vyslanci než španělskému, neboť tito vždycky zdůrazňovali svoji příslušnost ke Španělsku, jež je tak ústřední součástí habsburského domu, a tuto svoji náklonnost projevovali nejen slovy, ale – když to bylo třeba – také skutky.“³⁶

33 O vřelém přijetí, jehož se v Praze dostalo francouzskému poselstvu, vypovídá svědectví Pierra Bergerona. Eliška FUČÍKOVÁ (ed.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, Praha 1989, s. 38–77.

34 Precedenční spory mezi francouzskými a španělskými diplomaty se odehrávaly již na zasedání tridentského koncilu. Ronnie PO-CHIA HSIA, *La Controriforma. Il mondo del rinnovamento cattolico (1540–1770)*, Bologna 2009, s. 36; B. CHUDOBA, *Las relaciones de las dos cortes habsburguesas en la tercera asamblea del concilio tridentino*, Boletín de la Real Academia de la Historia 103, 1933, s. 297–368, zde s. 315. Stejně spory se posléze přenesly také na císařský dvůr. TÝŽ, *Španělé*, s. 104.

35 K tomu vice Pavel MAREK, *Úloha rodové paměti v životě prvních lobkovických knížat*, in: V. Bůžek – P. Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 134–157.

36 „Pues ellos se hanpreciado siempre mucho de ser de facción españoles siendo España miembro tal principal de la casa de Austria y que así lo han mostrado siempre en palabras y hechos quando ha sido menester.” Lobkowiczský archiv, zámek Nelahozeves, LRRA, sign. B/232, fol. 61–62 (Praha, 21. 9. 1600), Guillén de San Clemente Marii Manrique de Lara.

Obrat *ser de facción españoles* použitý v San Clementově dopise nelze však ani v tomto případě vnímat jako doklad existence koordinované skupiny osob, která pod vedením španělského vyslance prosazovala na císařském dvoře mocenské zájmy katolického krále. Určité vodítko k jeho vysvětlení nám nabízí především druhá část věty, ze které je patrné, že se jednalo spíše o neformální svazek, kdy určitá osoba vyjadřovala trvalou podporu a náklonnost Hispánské monarchii, která je představena jako ústřední součást celého habsburského domu. Zároveň je třeba upozornit na skutečnost, že pojem *facción* není v tomto případě doprovázen adjektivem *español*a, nýbrž substantivem *españoles* (Španělé). Nelze jej proto překládat jako španělská frakce. Pokud San Clemente píše, že Pernštejni a Rožmberkové *se han preciado siempre mucho de ser de facción españoles*, snažil se vyjádřit skutečnost, že příslušníci obou rodů byli hrdi na to, že patřili k osobám, kterým se na dvoře přezdívalo „Španělé“³⁷.

Velmi řídký výskyt termínů *facción* a *partido* v korespondenci španělských vyslanců od císařského dvora či v dalších písemnostech spojených s fungováním instituce španělského vyslanectví si lze vysvětlit hned několika způsoby. Skutečnost, že na papežském dvoře Španělé tento výraz používali mnohem častěji, naznačuje, že se jeho užití v politice dostává do španělsky hovořícího prostředí právě skrze italštinu. V takovém případě je logické, že se hlavními propagátory výrazů *facción/partido* ve smyslu mocenské skupiny staly osoby působící na Apeninském poloostrově. Do středoevropských jazyků se výrazy strana, frakce – *Parthey/Fraktion* dostávají právě prostřednictvím románských jazyků, a tedy s určitým zpožděním. Zatímco slovo *Parthey* se již během 16. století používalo v německém jazyce k označení rozličných politických a konfesijních skupin, slovo *Fraktion* se prosazovalo teprve v polovině 17. století.³⁸

Určité vysvětlení se nabízí v souvislosti s charakterem zdejšího politického prostředí. Zatímco na papežském dvoře v Římě se v raném novověku protínaly partikulární zájmy různých evropských mocností i jednotlivých rodinných klanů, které se pokoušely prosadit svůj vliv v kardinálském kolegiu, situace na vídeňském či

37 Význam tohoto označení bude rozebrán níže.

38 Četné příklady výskytu pojmu *Fraktion* v dobových písemnostech uvádí Monika HRUŠKOVÁ, *Každodenní život císařských vyslanců v Polsku v druhé polovině 17. století*, diplomová práce, Historický ústav Jihočeské univerzity, České Budějovice 2012, s. 41–45. Specializovaná literatura však většinou uvádí, že se tento termín plně uchytil teprve na konci 17. století. Srov. *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*, <http://www.dwds.de/?view=1&q=Fraktion> (citováno dne 13. 2. 2015); Gerhard KÖBLER, *Deutsches Etymologisches Wörterbuch*, Wassertrüdingen 1995, s. 134 a 298; K. von BEYME, „*Partei, Fraktion*“.

pražském císařském dvoře byla po dlouhou dobu značně odlišná. Mocenské střety, které se odehrávaly na dvorech středoevropských Habsburků, se přinejmenším do roku 1620 soustřeďovaly především na oblast vnitřní politiky a na oblast náboženskou, které se vzájemně prolínaly. Stavěly proti sobě na jedné straně osoby, které viděly rakouský dům jako jeden celek, ztotožňovaly se s dynastickými zájmy Habsburků a katolické církve a na straně druhé představitele jednotlivých stavovských obcí hájících koncept tzv. smíšené monarchie (*monarchia mixta*) a domáhajících se svobody náboženského vyznání.³⁹ Samotný systém dvorských stran se ve větší míře objevuje teprve po definitivní porážce stavovství a vítězství absolutismu.⁴⁰

K označení mocenského uskupení, jež bylo k Habsburkům loajální, a názorově protichůdné skupiny zastávající požadavky stavů španělští vyslanci obvykle využívali výše uvedených termínů *partido católico* a *partido protestante*. Protihabsburskou opozici pak někdy ztotožňovali se stavy jednotlivých zemí a označovali ji výrazy jako: *los señores de Bohemia, los Húngaros, los de Austria* atd. Ani v písemnostech vzešlých z opozičního tábora se však s termíny španělská strana/frakce, *Spanische Parthey/Fraktion* nesetkáme. Namísto těchto pojmů se v nich však objevují termíny „Španihel“ či „Hišpání“,⁴¹ tedy výrazy, které do jisté míry odpovídaly obratu *ser de facción españoles* použitému ve výše zmiňovaném dopise vyslance San Clementeho. Pojem „Španěl“ však neoznačoval zahraničně-politickou orientaci, nýbrž především postoj k dynastii a její centralizační a integrační politice.⁴² Jako „Španěl“ byli označováni šlechtici, kteří ve Vídni či v Praze prosazovali jednotnou habsburskou politiku a zůstávali zcela oddáni katolické církvi. Jak ukázaly výzkumy

39 Jaroslav PÁNEK, *Stavovská opozice a její zápas s Habsburky 1547–1577. K politické krizi feudální třídy v předbělohorském českém státě*, Praha 1982; Joachim BAHLCKE, *Regionalismus und Staatsintegration im Widerstreit. Die Länder der Böhmischen Krone im ersten Jahrhundert der Habsburgerherrschaft (1526–1619)*, München 1994; T. WINKELBAUER, *Ständefreiheit und Fürstentum*; Petr VOREL, *Velké dějiny zemí Koruny české VII., 1526–1618*, Praha–Litomyšl 2005.

40 Johannes KUNISCH, *Absolutismus. Europäische Geschichte vom Westfälischen Frieden bis zur Krise des Ancien Régime*, Göttingen 1986, s. 179–202.

41 Srov. svědectví Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka, jenž označil Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic za „pána velice horlivého v víře katolické, kterého strana podobojí za předního katolíka Španihel držela“. Citováno dle B. CHUDOBA, *Španěl*, s. 158.

42 Svědčí o tom mimo jiné i skutečnost, že hlavní rivalové španělských Habsburků Francie a Anglie neměly v předbělohorské době ani odpovídající diplomatické zastoupení a politický vliv i manévrovací schopnosti jejich zdejších rezidentů zdaleka nedosahovaly možností španělských vyslanců. J. POLÍŠENSKÝ, *Anglie a Bílá hora*, Praha 1949; TÝŽ, *Nizozemská politika*; Albert BABEAU, *Une ambassade en Allemagne sous Henri IV*, *Revue Historique* 21, 1896, s. 28–49; Karel STLOUKAL, *Z diplomatických styků mezi Francií a Čechami před Bílou horou*, ČČH 32, 1926, s. 473–496.

Iva Cermana, stejně vnímán byl tento termín dokonce ještě ve druhé polovině 17. století, kdy situace na císařském dvoře doznala řady změn.⁴³

Španělští diplomaté stejné osoby obvykle označovali pojmem *servidor* (služebník) a obdobný výraz používali pro svou sebeidentifikaci také samotní dvořané. Pojem *servidor* však pro vystižení vztahu mezi španělským panovníkem a osobami, jež tvořily jeho vztahovou síť ve střední Evropě, nestačil. Široké spektrum mužů a žen, kteří u císařského dvora spolupracovali s vyslancem katolického krále, vyžadoval podrobnější členění. Na základě výpovědí zpráv španělských diplomatů, vyslaneckých instrukcí i dalších písemností lze středoevropské služebníky – *servidores* – katolického krále dále rozdělit přinejmenším do dvou podkategorií, jež byly v dobových pramenech vyjadřovány za pomoci adjektiv *inclinados* a *confidentes*. Zmiňované termíny nebyly synonymy. Jejich prostřednictvím se naopak rozlišovala kvalita jejich vztahu k Hispánské monarchii, ke katolickému králi i k celé habsburské dynastii. Pod výrazy *servidores inclinados* (někdy též *servidores aficionados*) se skrývaly osoby, jež byly oddané službě habsburského domu. Přestože španělskému králi dlouhodobě prokazovali cenné služby, nebyli *servidores inclinados* považováni za naprosto spolehlivé a za všech okolností loajální. Jinak tomu bylo v případě tzv. *servidores confidentes* požívajících téměř naprosté důvěry španělského vyslance a těšících se z nejvýznamnějších milostí, jak ze strany katolického krále, tak často i ze strany představitelů rakouské větve habsburského domu.⁴⁴

Zatímco ve španělsky psaných pramenech vzniklých v prostředí císařského dvora bychom sousloví *facciòn española* patrně hledali marně, ve své italské variantě *fazione spagnuola* se toto označení objevuje například ve zprávě, již od císařského dvora ve Vídni zaslal na podzim roku 1621 nuncius Carlo Caraffa. Použil jej v souvislosti s nejvyšším kancléřem Království českého Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic, o němž napsal: „Je to velmi zbožný pán, jenž ve spolupráci se mnou trvale a s velkým zaujetím prosazuje reformu náboženství v onom království. Je velmi poitalštěný a zná dokonale situaci v Itálii i ve Španělsku. Díky své náklonnosti ke Španělsku náleží ke španělské frakci, za což byl nedávno odměněn řádem zlatého rouna.“⁴⁵

43 I. CERMAN, *Pojmy „frakce“, „strana“ a „kabala“*, s. 40.

44 K tomu více P. MAREK, *La embajada*, s. 39–52; TÝŽ, *Klientelní strategie*.

45 „È signore molto cattolico et zelante, et che per la riforma della religione in quel regno ha di continuo faticato et fatica meco con grandissimo ardore, è molto italianato, et pratico delle cose d'Italia et di Spagna, et per inclinazione acciolto alla fazione spagnuola per il che è stato ultimamente honorato dell'ordine del tozone.” Biblioteca Apostolica Vaticana, Barb.Lat., vol. 6929, fol. 77–96 (Videň, 23. 10. 1621), Carlo Caraffa kardinálu Ludovicu Ludovisimu, zde fol. 87.

Ani z tohoto případu však pravděpodobně nelze vyvozovat existenci španělské strany jako organizované politické skupiny, jež slepě následovala instrukce španělského vyslance. Bylo by chybou vnímat toto Caraffovo svědectví jako důkaz o rozdělení císařského dvora na jednotlivé frakce, jejichž cílem byla zahraniční politika. Je třeba mít na paměti, že Carlo Caraffa sepsal svoji zprávu teprve nedlouho po svém příjezdu ke dvoru a jeho pohled na tuto instituci patrně nebyl prost výrazných zjednodušení.⁴⁶ Pojem „španělská frakce“ použitý v Caraffově zprávě mohl být daleko spíše pouhou „etiketou“, která měla sloužit k tomu, aby přiblížila realitu císařského dvora za pomoci pojmů známých a užívaných na dvoře papežském. Obdobným způsobem byli ve zprávách italských a španělských vyslanců občas označováni nejvyšší čeští purkrabí za pomoci výrazu *vicere*, *virrey*, *vice-roi* apod.⁴⁷

Caraffova zpráva si ale i přesto zaslouhuje bližší analýzu. Je zajímavé především to, že stejně jako v případě dopisu Guilléna de San Clementeho z roku 1600 je i v tomto momentě termín *facció*n spojován s motivem šlechticovy služby či podpory politice Hispánské monarchie, jež je navíc následně doprovázena odpovídající odměnou za vykonané služby. Tato skutečnost by nás mohla přivést k domněnce, že termíny *facció*n, *fazione* používali doboví pisatelé pro označení toho, co dnes vnímáme jako klientskou síť. Určitou spojitost mezi oběma pojmy ostatně dokládá také skutečnost, že se termínu *facció*n používalo ve španělštině jako ekvivalentu k výrazu *hechura*, což byl jeden z pojmů, kterým se pro změnu nazývaly osoby stojící v nerovném postavení k patronovi.⁴⁸

46 Nunciaturou Carla Caraffy se řadu let zabýval Pavel Balcárek. Z jeho četných studií srov. alespoň Pavel BALCÁREK, *Z korespondence Carla Caraffy, nuncia na císařském dvoře v letech 1621–1628*, in: Ivan Hlaváček – Jan Hrdina (edd.), *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Zdeňky Hledíkové, Praha 1998, s. 33–46.

47 Pro případ Viléma z Rožmberka to uvádí Pavel MAREK, *Poslední Rožmberkové očima zahraničních diplomatů*, in: Václav Bůžek a kol., *Světy posledních Rožmberků*, Praha 2011, s. 42–52, zde s. 42.

48 K tomu srov. *Diccionario de la Real Academia Española*, dostupné na <http://www.rae.es/> (citováno 13. 2. 2015). O využití pojmu *hechura* v klientských vazbách pojednává například José MARTÍNEZ MILLÁN, *La Investigación sobre las Elites del Poder*, in: Týž (ed.), *Instituciones y Élite del Poder en la Monarquía Hispánica durante el Siglo XVI*, Madrid 1992, s. 11–25, zde s. 19–20. Obdobně hovoří též heslo *hechura* v *Tesoro de la lengua castellana*: „para dar a entender que un señor ha valido a qualquiera persona y le ha puesto en estado y honor dezimos ser este tal hechura suya y para mayor encarecimiento e hiperbole dezimos ser criatura suya y que le deve el ser ha se de entender cum grano salis.“ Sebastián de COVARRUBIAS, *Tesoro de la lengua castellana o española*, Madrid 1611, fol. 465v.

Již dřívější výzkumy prokázaly, že osoby, které u vídeňského dvora podporovaly úsilí španělského vyslance, byly dlouhodobě poutány oboustranně výhodným vztahem ke katolickému králi, jenž plnil funkci patrona. Španělský král nabízel stře-doevropským služebníkům ochranu a nejrůznější milosti. Nejběžnější z nich byly jednorázové finanční odměny. Obzvláště významní přívrženci Katolické monar-chie se však mohli dočkat také španělské penze, jmenování do některého ze španěl-ských vojenských církevních řádů (jednalo se hlavně o řády Alcántara, Calatrava a sv. Jakuba) či dokonce do Řádu zlatého rouna.⁴⁹ Povinností klienta naopak bylo hájit patronovu pověst, informovat jej o všem, co se dozví, a především využívat svých možností a schopností k tomu, aby rozšiřoval jeho moc.⁵⁰ Vyslanec katolické-ho krále na pražském či vídeňském dvoře, jenž plnil roli *brokera*, tedy zprostředko-vatele klientských vazeb, získával díky spolupráci s těmito lidmi důležité informace o císařových plánech a rozhodnutích.⁵¹ Jeho kontakty k císařovým dvořanům mu však zároveň dávaly možnost ovlivňovat politiku rakouských Habsburků.⁵²

Mezi osobami, jež na císařském dvoře prosazovaly zájmy katolického krále a které španělský vyslanec neváhal nazývat pojmem *servidor*, existovala často pří-buzenská pouta. Je velmi pravděpodobné, že právě prostřednictvím pokrevního spříznění se španělskými důvěrníky, tzv. *servidores confidentes*, jako byli například četní představitelé pernštejnského či dietrichsteinského rodu, se mezi klienty ka-tolického krále dostávali mnozí další šlechtici, kteří patřili do kategorie *servido-res inclinados*. Jednalo se například o Fürstenbergy, Kolovraty či Liechtensteiny.

49 P. MAREK, *La embajada*.

50 Při určování klientských vazeb se přidržuji definice Jamese Scotta. James SCOTT, *¿Patronazgo, o explotación?*, in: E. Gellner a kol. (edd.), *Patronos y clientes en las sociedades mediterráneas*, Madrid 1986, s. 35–61, zde s. 37.

51 K pojmu broker: Sharon KETTERING, *Patrons, Brokers, and Clients in Seventeenth-Century France*, Oxford 1986, s. 42. Srov. rovněž J. MARTÍNEZ MILLÁN, *Las investigaciones sobre patronazgo y clientelismo en la administración*, *Studia Historica – Historia Moderna* 15, 1996, s. 83–106, zde s. 94.

52 Srov. např. v literatuře zdokumentovanou spolupráci španělského vyslance Baltasara de Zúñiga s nejvyšším kancléřem Království českého Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic: Pavel MA-REK, *Zdenko Adalbert Popel von Lobkowitz: die Laufbahn eines spanischen Klienten am Kaiserhof*, in: R. G. Asch – V. Bůžek – V. Trugenberg (Hgg.), *Adel in Südwestdeutschland und Böhmen 1450–1850*, Stuttgart 2013, s. 37–57 (= Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg, Reihe B: Forschungen, 191. Band); Rubén GONZÁLEZ CUERVA, *Baltasar de Zúñiga. Una encrucijada de la monarquía hispana (1599–1622)*, Madrid 2012.

Obdobně nelze přehlížet ani skutečnost, že se podpora, již středoevropští šlechtici prokazovali španělským Habsburkům, často stávala záležitostí dědičnou.⁵³

Přesto se nezdá, že by bylo možné stavět rovnítko mezi pojem klientská síť a výrazy *partido* či *facció*n. O kompaktní a vnitřně jednotné dvorské skupině, jejíž členové mají mezi sebou vazby a komunikují spolu a promýšlejí společnou strategii, nemůže být totiž v případě španělské klientské sítě řeč. Kromě zmiňovaných příbuzenských pout doložených mezi některými klienty totiž vztahová síť španělských panovníků ve střední Evropě konce 16. a 17. století nevykazovala žádné známky, které by nasvědčovaly tomu, že by osoby označované jako *servidores* udržovaly mezi sebou úzké kontakty, sdílely určité sociální normy, samy sebe považovaly za členy skupiny a stejně tak byly vnímány i dobovými pozorovateli.⁵⁴ Španělský vyslanec měl na císařském dvoře k dispozici klienty, jejichž vztah k Hispánské monarchii, její politice i k sobě navzájem byl značně rozdílný. Ani ti nejvýznamnější důvěrníci přitom slepě nenásledovali instrukce diplomatů vyslaných madridským královským dvorem.

Dokladem mohou být události spojené s bratrským sporem v domě habsburském, ve kterých se výrazným způsobem angažovali dva šlechtici v literatuře uvádění jako přední představitelé tzv. španělské frakce: nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a kardinál František z Dietrichsteina. Zatímco olomoucký biskup se na jaře roku 1608 uplatňoval především během diplomatických jednání mezi oběma znesvářenými stranami, Lobkovicovi připadla úloha prostředníka mezi českou stavovskou obcí a císařem. Ačkoliv oba šlechtici byli úzce poutáni klientskými vazbami ke katolickému králi Filipovi III., jejich jednání se z velké části vyvíjelo nezávisle na činnosti španělského vyslance na pražském císařském dvoře Guilléna de San Clementeho. Španělé viděli v rozkolu mezi Rudolfem II. a Matyášem především příležitost donutit císaře, aby se konečně začal zabírat otázkou nástupnictví v římsko-německé říši. Z tohoto důvodu skrytě podporovali snahy arciknížete Dietrichstein a Lobkovic oproti tomu zachovávali věrnost svému panovníkovi. K jejich postoji je přiměly především obavy o vlastní mocenské postavení a osud protireformace v Českém království. V případě Lobkovic je však třeba počítat také s jeho zemským vlastenectvím. Stejně jako další představitel zemské vlády i členové stavovské opozice byl přesvědčen, že by přijetí Matyášových požadků silně ohrozilo prestiž království a jeho významné místo v celku habsburské

⁵³ Vice P. MAREK, *Klientská strategie*.

⁵⁴ Robert K. MERTON, *Social Theory and Social Structure*, Glencoe 1957, s. 195–206; TÝŽ, *Studie ze sociologické teorie*, Praha 2000.

monarchie. Právě tento aspekt způsobil, že se Lobkovicovy politické kroky nakonec lišily od postupu, který navrhoval kardinál Dietrichstein. V době, kdy vojsko konfederace ohrožovalo blízké okolí české metropole, byl olomoucký biskup na rozdíl od nejvyššího kancléře Lobkovic ochoten činit arciknížeti rozsáhlé ústupky, jež se úzce dotýkaly státoprávního uspořádání zemí Koruny české.⁵⁵

Spory mezi Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic a kardinálem Františkem z Dietrichsteina po čas tzv. Bruderzwistu však nejsou zdaleka jediným případem rozepří uvnitř sítě obklopující španělského vyslance. Obdobných názorových střetů mezi muži, kteří podle starší literatury tvořili tzv. španělskou stranu, bychom mohli zmínit mnohem více. Nejednotu, jež panovala mezi konkrétními klienty katolického krále, si ostatně uvědomovali i samotní španělští vyslanci.

Když v roce 1619 vyslovoval Filip III. Habsburský svůj souhlas s udělením Řádu zlatého rouna Zdeňku Vojtěchu Popelu z Lobkovic a Janu Oldřichu z Eggenberga, doporučoval španělský vyslanec Oñate, aby byl řetěz se zlatým beránčím rounem oběma šlechticům sice přislíben, ale s jejich samotným uvedením do řádu se posečkalo do doby, než to umožní situace na dvoře. Obával se totiž, že by si tímto krokem zneprátil Leonarda Helfrieda z Meggau a Jana Eusebia Khuena z Belasy, kteří byli rovněž španělskými klienty a navíc podle Oñateho stáli v čele dvou nejmocnějších frakcí na císařském dvoře: „son cabezas de dos facciones q aora gobiernan la corte“.⁵⁶

Zmiňovaný případ je zajímavý hned z několika úhlů pohledu. Předně je třeba se zmínit o skutečnosti, že se o existenci Meggauovy a Khuenovy skupiny dovídáme také z další písemnosti pocházející z prostředí madridského dvora, v níž je však místo pojmu *facción* použitý termín *bando*.⁵⁷ Jedná se tedy o další důkaz toho, že v prvních dekádách 17. století nebyl obsah jednotlivých pojmů zatím ještě zcela jasně definován a jejich užití bylo velmi volné. Mnohem závažnějším zjištěním je však fakt, že španělská klientská síť byla ve skutečnosti složená z celé řady mocenských skupin, jejichž členové byli k sobě poutáni buď za pomoci příbuzenských vazeb, přátelství či shodného regionálního původu. Tato mocenská uskupení často vystupovala

55 P. MAREK, *Die Rolle der spanischen Klienten aus den Reihen des böhmischen und mährischen Adels bei der Lösung des Bruderzwistes*, in: V. Bůžek (ed.), *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608–1611)*, České Budějovice 2010, s. 179–209 (= Opera historica 14).

56 Archivo Histórico Nacional, Madrid, E, 1638, sine folio, hrabě Oñate Filipovi III. (Videň, 24. 9. 1618). Za upozornění na tuto písemnost vděčím Rubénu Gonzálezovi Cuerva, jemuž tímto co nejsrdečněji děkuji.

57 AGS, Estado-Alemania, Legajo 2504, fol. 130–131, hrabě de Benavente Filipovi III., (Madrid, 17. 7. 1619).

jako navzájem opoziční a jediné, co je pojilo, byly milosti, kterých se jim dostávalo ze strany katolického krále, a služba habsburskému domu.

Španělská vztahová síť nezasahovala pouze do nejvyšších pater společnosti císařského dvora. Mezi klienty španělského krále můžeme vedle příslušníků starobyklých šlechtických rodů nalézt dokonce také osoby neurozené. Především v době vlády císaře Rudolfa II. odváděli španělské koruně nedocenitelné služby také příslušníci císařovy komory, jeho oblíbení vědci a umělci, kteří měli v době, kdy Rudolf II. trpěl záchvaty své choroby a vyhýbal se jakýmkoliv setkáním s nejvyššími zemskými hodnostáři, dvorskými rady i cizími diplomaty, jako jediní umožněný přístup k císaři.⁵⁸

Rozdílné byly rovněž vztahy jednotlivých klientů k Hispánské monarchii. Velkou část z nich přivedla ke službě španělskému králi především vidina bohaté odměny. U takových klientů bylo poměrně běžné, že po čase změnili politický kurs. Důvodem mohlo být nenaplnění osobních představ, pocit nedostatečného ocenění ze strany španělského panovníka či změna mocenskopolitické situace na císařském dvoře. Velice dobře je to patrné na příkladu španělských penzionářů, jejichž nepravidelné vyplácení bylo nejen příčinou četných stížností, jež středoevropští šlechtici adresovali španělskému vyslanci, nýbrž v mnoha případech vedlo dokonce k tomu, že se takový šlechtic stavěl do přímé opozice k zájmům Hispánské monarchie. V roce 1628 upozorňoval kníže Jan Oldřich z Eggenberga španělského vyslance markýze de Aytona, aby zajistil výplatu opožděné penze Maxmiliánovi z Trauttmannsdorfu a Leonardovi Helfriedovi z Meggau, neboť se jejich rozčarování z nevyplacené odměny již projevilo i během zasedání tajné rady.⁵⁹

Příslušnost ke klientské síti španělských králů nebránila šlechtici v tom, aby udržoval obdobné vazby také k dalším evropským suverénům. Nejvyšší kancléř Lobkovic, jehož Josef Polišenský považuje za předního představitele španělské frakce na císařském dvoře Rudolfa II., je zářným příkladem toho, že většinu osob, jež před rokem 1620 náležely ke vztahové síti španělských králů ve střední Evropě, poutaly ve stejnou dobu tytéž klientské vazby také k papežskému státu. V tomto duchu hovoří jak zprávy apoštolských vyslanců, tak i instrukce, jimiž byli nunciové vybavováni na svou cestu do střední Evropy. V jedné z nich je Lobkovic charakterizován slovy: „Pan Popel, nejvyšší kancléř Království českého, je celý poitalštěný a velmi nakloněný našemu národu. Co se týče morálky, je to Seneka, a co do zbož-

58 K tomu podrobně P. MAREK, *Klientská strategie*.

59 AGS, Estado, legajo 2510 (Praha, 4. 3. 1628), markýz de Aytona králi Filipovi IV; AGS, Estado, legajo 2328, fol. 31–33 (Madrid, 18. 7. 1626), státní rada králi Filipovi IV.

nosti – Job.“⁶⁰ Lobkovicův vyvážený postoj k oběma katolickým mocnostem setrval i po roce 1620, kdy se již politické cíle Hispánské monarchie a papežského státu rozcházely. Rovněž ve dvacátých letech 17. století, kdy vztahy mezi Svatým stolicí a Hispánskou monarchií vykazovaly četné trhliny (je možné uvést například rozpor týkající se přenesení kurfiřtské hodnosti na Maxmiliána Bavorského nebo válku o dědictví mantovské), mohl být Zdeněk Vojtěch považován za důvěrníka apoštolského nuncia Carla Caraffy i dalších papežských diplomatů.⁶¹ Propojení papežské vztahové sítě s klientskou sítí španělských králů ostatně dokládají také případy již zmiňovaného Františka z Dietrichsteina, kardinála a ostrihomského arcibiskupa Petra Pazmányho či Maxmiliána z Trauttmansdorfu.⁶² Skutečnost, že tito lidé byli obdobnými vazbami poutáni také k papežskému státu, nutně vede k otázce, zdali je možné hovořit také o papežské frakci či straně a zdali je vůbec správné hovořit o frakcích v případě, že se tyto v ne zrovna vzácných případech prostupovaly.

Místo závěru

Pokud přes všechny výše naznačené výhrady přijmeme jako fakt existenci mocenského uskupení, které bylo v komunikativní praxi dvořanů a především ve zjednodušených popisech dvorské reality vzniklých v okruhu cizích vyslanců někdy nazýváno španělskou stranou či frakcí, musíme mít na paměti, že tato skupina zdaleka nedosahovala rozsahu španělské vztahové sítě ve střední Evropě, ba ani nesdružovala osoby, které za každých okolností podporovaly španělského vyslance a řídily se poslušně instrukcemi z Madridu. Daleko pravděpodobněji je třeba pod tímto označením hledat muže a ženy, kteří na císařském dvoře prosazovali

60 Citát je obsažen v instrukci pro papežského nuncia Verospioho z roku 1619: „Il signor Popel, gran cancelliere di Bohemia, è tutto italianato et affettissimo alla nostra nazione. Nella moralità è un Seneca et nella pietà un Giob.“ Silvano GIORDANO (ed.), *Le istruzioni generali di Paolo V ai diplomatici pontifici 1605–1621 II.*, Tübingen 2003, s. 1152.

61 Lobkovicovým vztahem k papežskému stolci se zabýval P. MAREK, *Politický vliv Španělska a papežského státu na císařském dvoře Ferdinanda II.*, Časopis Matice moravské 126, 2007, s. 285–318.

62 K Dietrichsteinovi především Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kúrii: prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011; Pavel BALCÁREK, *Kardinál František Dietrichštejn 1570–1636. Gubernátor Moravy*, České Budějovice 2007. K Pazmánymu: Tibor MONOSTORI – Tibor MARTÍ, *Oliveres gróf-herceg külpolitikai koncepciója és Pázmány Péter 1632. Évi római követségének előzményei (1629–1632)*, Történelmi Szemle 51, 2009, s. 275–294. K Trauttmansdorfovi Brigitte LERNET, *Maximilian von Trauttmansdorff. Hofmann und Patron im 17. Jahrhundert* (= Diss. Universität Wien), Wien 2004.

španělské zájmy z přesvědčení o nutnosti zachovat jednotu habsburské politiky. Ne náhodou byli za hlavní představitele tzv. španělské strany/frakce na císařském dvoře v literatuře označováni příslušníci tradičních prošpanělsky orientovaných rodů Pernštejnů, Lobkoviců či Dietrichsteinů. Byli to především představitelé těchto rodin, kdo neváhal stavět službu španělským Habsburkům na roveň služby vlastnímu panovníkovi. Co bylo prospěšné jedné větvi habsburské dynastie, přinášelo v jejich myslích přirozeně prospěch také větvi druhé: „Přestože jedna část rodu je na této straně moře a druhá na oné, nechci z této dynastie činit dvě“, psala Polyxena rozená z Pernštejna ve svém dopise manželce španělského vyslance Baltasara de Zúñigy Ottilii de Clārhout, baronce de Maldegem.⁶³ V přesvědčení o nutnosti zachování jednotné habsburské politiky utvrzovala podobné šlechtice skutečnost, že také oni byli poutáni úzkými pokrevními vazbami k aristokracii Hispánské monarchie a někteří, jako například kardinál František z Dietrichsteina či jeho bratr Zikmund, se díky svému narození v zemích hispánské koruny dokonce mohli považovat za španělské vazaly.⁶⁴ Není jistě bezvýznamné, že stejné osoby byly španělským vyslancem označovány jako *servidores confidentes*, a čeští stavové je nazývali „Španělé“.

Uvažujeme-li navíc o španělské straně jako o skupině osob, které sdílely katolickou víru a věrnost dynastii, nelze nezpomenout ani skutečnost, že také na madridském královském dvoře existovalo mocenské uskupení prosazující tyto hodnoty. V literatuře se v tomto smyslu hovoří o tzv. říšské či císařské straně (*partido imperial*), někdy též o straně císařko-papežské (*partido imperial papista*). Ta stála v opozici k tzv. kastilské frakci a prosazovala co nejužší spolupráci mezi španělským králem, císařem a papežem.⁶⁵ Vůdčí role v tomto uskupení připadla

63 „No quiero hacer de esta casa dos aunque la una es allá del mar y la otra acá del mar.“ Lobkowiczský archiv, Zámek Nelahozeves, LRRa, sign. D/165, fols. 41–42, Polyxena z Lobkovic Ottilii de Clārhout.

64 Ve své korespondenci španělskému králi se kardinál z Dietrichsteina podepisoval například „el menor y más humilde criado y vasallo de VMd.“ AGS, Estado, leg. 2504, fol. 75, (Brno, 26. 5. 1619) František z Dietrichsteina králi Filipovi III.; nebo „Su menor criado, vasallo y capellan“ AGS, Estado, leg. 2508, fol. 60, (Videň, 17. 7. 1624) František z Dietrichsteina králi Filipovi IV. Obdobně se za vazala španělského krále považoval i kardinálův bratr Zikmund. AGS, leg. 706 (Praha, 19. 8. 1600), Zikmund z Dietrichsteina králi Filipovi III.

65 K tomu především J. MARTÍNEZ MILLÁN, *La emperatriz María y las pugnadas cortesanas en tiempos de Felipe II*, in: Ernest Belenguer Cebrià (coord.), *Felipe II y el Mediterráneo*, Madrid 1999, s. 143–162.

po roce 1581 císařovně Marii a jejímu synovi Albrechtovi.⁶⁶ Ti se obklopili celou řadou zkušených diplomatů a významných osobností, mezi nimiž vedle císařského vyslance vynikali příslušníci šlechtických rodů pokrevně spřízněných s Pernštejnými, Dietrichsteiny a dalšími středoevropskými rody.⁶⁷ Přestože politický vliv této skupiny nebyl na madridském dvoře natolik dominující jako na dvoře císařském, zdá se nepochybné, že španělská strana ve Vídni či v Praze a císařská strana v Madridu představovaly dvě strany téže mince, jednu jedinou skupinu, vytvářející spojnici mezi oběma větvemi habsburské dynastie.⁶⁸

66 Magdalena S. SÁNCHEZ, *The Empress, the Queen, and the Nun. Women and Power at the Court of Philip III of Spain*, Baltimore 1998; TÁŽ, *Empress María and the Making of Political Policy in the Early Years of Philip III's Reign*, in: Alain Saint-Saens (ed.), *Religion, Body and Gender in Early Modern Spain*, San Francisco 1991, s. 138–147; Joseph F. PATROUCH, *Queen's Apprentice. Archduchess Elizabeth, Empress Maria, the Habsburgs, and the Holy Roman Empire, 1554–1569*, Leiden 2010.

67 Autor této studie bude věnovat tzv. císařské straně v Madridu pozornost na jiném místě.

68 Tato studie vznikla v rámci projektu GAČR, GA15–08531S „Women as mediators between two Hapsburg Empires. Noblewomen in client networks of Spanish kings in the 16th and 17th centuries“ a projektu VC/2011/UHE „Habsburkové v dějinách českých zemí raného novověku“.

The Spanish Faction at the Imperial Court? On the Issues relating to One Concept from Political History

PAVEL MAREK

This study explores the issues of the political impact of the Hispanic Monarchy on Central European space. By applying historical semantics and emphasizing the use of a comprehensive analysis of primary sources deposited in Czech and foreign archives, also, the author has attempted to clarify the nature of the links connecting the Central European clients of the Spanish King with their patron. He is primarily interested in whether and under what circumstances these persons could be referred to in terms so favoured by historiography, i.e. „the Spanish Party“, „the Spanish Faction“ at the Imperial Court. Although these terms appear as early as the works of 19th century positivist historians, none of these historians have imbued them with any convincing content, yet. The majority of them were, indeed, content to merely assert that the Spanish Party/Faction was a not too numerous, yet important and powerful grouping of zealous Catholics in the circle of and supporting the Spanish envoy at the Imperial Court. Despite the fact that in addition to the Czech terms, they also used its Spanish equivalents *facción española* and *partido español*, none of them have paid attention to the question whether these terms were reflected in contemporary documents and to what degree could both of these terms be understood as synonymous.

The very meaning and the use of the terms *facción española* and *partido español* in Early Modern Age communications represent one of the principal issues addressed in this current study. Based upon comprehensive archival research it has been established that the application of both above mentioned terms differed significantly in line with the language, time period and also a concrete court environment. The actual occurrence of the terms Party and Faction at the Imperial Court of the 16th and the early 17th centuries was rather rare. These phrases – *Spanish Party/Faction* – only appeared in simplified descriptions of the Court, which originated from the environment of the envoys of the Italian states. The Czech environment used instead the terms „*Španiebelé*“ and „*Hišpáni*“, to denote those noblemen who implemented, whether in Vienna or in Prague, the unified Habsburg policy and remained staunch supporters of the Catholic Church. To describe these persons, the Spanish envoys themselves then used terms common for denoting patron-client relationships – *servidor aficionado*, *servidor confidente*.

It seems unlikely that it would be possible to place an equals sign between the terms the Spanish Party/Faction and the Spanish client network. In the case of the Spanish client network there can be no discussion at all about a compact and internally unified group at the Court, whose members would have had links to one another, communicated with one another and conceived a common strategy. The Spanish client network was in reality composed of a number of power groupings, whose members were bound to each other through blood ties, friendships or had similar regional origins. These power groupings often acted as rivals to each other and the only fact that connected them were favours granted to them by the Catholic King, and their service to the House of Habsburg.

If, despite all these reservations, we acknowledge as fact the existence of a power grouping which was in the communicative practice of the courtiers and especially in the simplified descriptions of Court reality, originating from the circle of foreign envoys, sometimes called the Spanish Party or Faction, we have to bear in mind, that this grouping did not represent by far the level of a relationship network in Central Europe. It is necessary rather to seek under this description men and women who implemented Spanish interests at the Imperial court based on their conviction for the need to preserve the unity of Habsburg policy. It cannot have been a mere chance that there was also a power grouping at the Madrid Royal Court, which implemented the very same values, to which historians refer as the Imperial Party. Although the political influence of this group was not so dominant in the Hispanic Monarchy as at the Imperial Court, it seems beyond doubt that the Spanish Party in Vienna or in Prague and the Imperial Party in Madrid represented the two sides of the same coin, one single group, creating a connecting line between the two branches of the Habsburg dynasty.

Translated by Alena Linhartová

STUDIE

Národ jako jediné hodnotící kritérium? České země v Předlitavsku a (stále) etnicistní česká historiografie

PAVEL KLADIWA

PAVEL KLADIWA: The Nation as the only evaluation criterion? The Bohemian Lands in Cisleithania and the (persisting) ethnicist approach in Czech historiography

This study presents an argument developing from the thesis that Czech syntheses of the long 19th century suffer from excessive ethnocentrism, i.e. the belief in one's nation as the focal point of everything, somewhat automatically, so that an interpretation of the so-called national movement and nationalist conflicts in the Bohemian Lands rather descends into clichés and dogmas. This study points out the pitfalls in using the terms "nation" or "national identity" in analytical concept formation. It also notes that foreign historiography appears to appreciate more the contribution of the Cisleithanian system for the development of the Bohemian Lands than Czech historiography itself.

Key words: 19th century, Cisleithania, the Czech Lands, philosophy of history, the national question, nationalism

Multietnicita existovala v českých zemích po staletí. Je zřejmé, že v 19. století na byla na společenské důležitosti – konfliktní situace, které vyplývaly z etnické odliš-

nosti, se před 19. stoletím omezovaly na „malé“ sociální struktury.¹ Nacionalizací etnických rozdílů směrem k posledním desetiletím před Velkou válkou se zvýšil konfliktní potenciál společnosti.

V tomto ohledu je studium národních hnutí, tedy v podstatě národně-aktivizačních sil ve společnosti, nepochybně velmi důležité. V souvislosti s procesem národnostní identifikace obyvatelstva se však naskytá několik klíčových otázek. Předně, jestli se tento proces dotýkal všeho obyvatelstva, jestli všechny jedince, kterých se týkal, zasáhl ve stejné intenzitě, a konečně v jakém vztahu byl k jiným typům identit. Tyto otázky se však v české historiografii zatím příliš nevyskytují, natož aby byly řešeny.

Dosti kolísá už samotný výklad pojmů jako *etnicita*, *národnost*, *etnikum* či *národ*. Několik známých autorů (historiků a sociologů) se shoduje na podobném pojetí: *etnicitu* vnímají jako souhrn znaků vymezujících etnickou skupinu, což je historicky vzniklá sociální skupina vyznačující se společnými rysy (především jazykovými, kulturními, náboženskými). Již etnická skupina se vyznačuje určitým vědomím sounáležitosti, tj. etnickou identitou, nicméně toto vědomí je slabší než u příslušníků národa. Etnická skupina má sdílenou kulturní identitu, jež je charakteristická už pro přednacionální společnosti. *Národ* vnímají tyto autoři jako vědomé kulturní a politické (ve smyslu vlastního státu či alespoň autonomního vývoje) společenství, jehož členové sdílejí společné vědomí o příslušnosti k národu. Národ by tedy měl být mnohem sebeuvědomělejším společenstvím než etnická skupina.²

Někdy se doslova píše, že moderní národ vzniká až působením národotvorných procesů na etnickou skupinu. Toto pojetí je pro historika výhodné, neboť mu umožňuje (alespoň teoreticky) kvalitativně diferencovat mezi etnickou skupinou existující převážně v podobě kategorie „o sobě“ (an sich), a národem, jenž k tomu přidává podobu „pro sebe“ (für sich), tedy subjektivně vnímanou kategorii. Pro

1 Jiří ŠTAIF, *Multietnicita jako číslo: Čechy v dlouhém 19. století*, in: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1. Studia Historica 51, 1999, s. 221–239, zde s. 221.

2 Takto jsem pochopil studie: Miroslav HROCH, *Národy nejsou jen dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*, Praha 2009; TÝŽ, *From ethnic group toward the modern nation: the Czech case*, in: Nations and Nationalism 10, 2004, č. 1–2, s. 95–107; Adrian HASTINGS, *The construction of nationhood: ethnicity, religion and nationalism*, Cambridge 1997; Peter KRÜGER, *Ethnicity and nationalism: case studies in their intrinsic tension and political dynamics*, Marburg 1993; Rogers BRUBAKER, *Staats-Bürger. Frankreich und Deutschland im historischen Vergleich*, Hamburg 1994.

analytické pojmosloví historika je těžko aplikovatelné etnologické pojetí, v němž jsou hranice mezi etnikem (etnickou skupinou) a národem příliš nejasné.³

Pokud je národ pro českou historiografii *vědomým* kulturním společenstvím a je svým způsobem základním hodnotícím kritériem předlitavské éry, je podle mého názoru nutné zabývat se výše uvedenými otázkami.

Obecně se většina střeoevropských historiků kloní k tomu, že se v českých zemích druhé poloviny 19. století jednalo již o národnostně definovanou skupinu obyvatelstva. Slovy Milana Řepy, na přelomu 18. a 19. století „převážná část obyvatel Moravy byla národně indifferntní, nanejvýš s nejasně pocítovanou etnicitou, výrazně spojenou s jazykem a do určité míry i se sociálním původem“. Oproti tomu „koncem 19. století už většina česky mluvícího obyvatelstva sdílela českou národní kolektivní identitu“.⁴ Závěr 19. století byl podle Řepy dobou, kdy české národní vědomí dobylo i venkov a nižší vrstvy moravské společnosti.⁵ Stejně vyznívají i slova dalších autorů. Miroslav Hroch píše: „During the decades that followed these [míněna doba vrcholného osvícenství – pozn. autora] activists managed, step by step, to persuade the Czech-speaking population to understand its ethnic identity as a national one or, in other words, to become aware that all Czech speakers belong to one and the same nation...“⁶ V nejnovějších syntézách českých dějin 19. století se dočteme, že „ve třetí fázi [národního hnutí – pozn. aut.] se již s myšlenkou příslušnosti k národu, který představoval svébytnou hodnotu, ztotožnily široké vrstvy obyvatelstva“, že rušná vlastenecká komunikace již ve 30. a 40. letech zasahovala všechny sociální

3 Viz slovníček pojmů v publikaci František BAHENSKÝ, *Etnicita v historické perspektivě – prolegomena ke vzniku, vývoji a proměně etnické kolektivní identity*, Praha 2010. Etnická skupina je v něm na s. 54 definována takto: „Kulturně definovaná skupina, jejíž členové k ní sdílejí pocit příslušnosti na základě převážně kulturních znaků. Těmi se reálně nebo domněle odlišují od jiných stejně definovaných skupin, jejichž příslušníky jsou také jako členové jisté etnické skupiny vnímání... Národ je pojem pro jiný, avšak příbuzný druh kolektivní identity, protože i příslušníci národa jsou nositeli určité etnicity.“ Pojem etnikum je na s. 55 vysvětlen následovně: „Souhrnné označení lidí, kteří mají stejnou etnicitu a sdílejí totéž etnické vědomí, čímž se odlišují od jiných jedinců a skupin. Sjednocujícími a poznávacími rysy jsou zejména jazyk, náboženství a rasa, ale určujícím znakem je etnické sebevědomění“.

4 Milan ŘEPA, *Moravané, Němci, Rakušané. Vlasti moravských Němců v 19. století*, Praha 2014, s. 10. V této souvislosti je zajímavé, že koncem 20. století, při prvním popřevratovém sčítání lidu, značné množství lidí deklarovalo, že jsou moravské národnosti. Jak máme tento fakt interpretovat? Jako součást české národní kolektivní identity?

5 M. ŘEPA, *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*, Brno 2001, s. 208.

6 Miroslav HROCH, *The Slavonic World*, in: *Handbook of Language and Ethnic Identity. The Success-Failure Continuum in Language and Ethnic Identity Efforts*, Vol. I, *Disciplinary and Regional Perspectives*, Oxford – New York 2011, s. 269–285, zde s. 271.

vrstvy,⁷ a konečně že „národní vědomí se během tohoto procesu [české národní emancipace – pozn. aut.] stalo základní složkou kolektivní i osobnostní identity a nejsilnějším ze svazků, které zajišťovaly soudržnost moderní společnosti“.⁸

V minulých letech jsem se zabýval výzkumem procesu formování občanské společnosti v několika městech Moravy a Rakouského Slezska po roce 1850, do nějž se významným způsobem promítla pochopitelně i otázka nacionalismu a národní agitace. Na základě tohoto výzkumu jsem dospěl k přesvědčení, jež je, přiznávám, těžko kvantifikovatelné a zakládá se spíše na pocitech a jen zčásti na „tvrdých datech“, že nevěřím tezí o silné a vyhraněné národní identitě, ať už české či německé, a hlavně o jejím plošném úspěchu. Jsem si vědom skutečnosti, že žádné zobecnování (a syntézy jsou na něm založeny) nemůže pokrýt celou škálu historických skutečností, nicméně jde o míru únosnosti. Kladu si otázku, zdali středoevropská historiografie není příliš etnocentrická, zdali nepovažuje *národ* za středobod všeho jaksi automaticky, následkem čehož výklad tzv. národního hnutí a nacionálních konfliktů v českých zemích sklouzává do podoby klišé a dogmat. Ty jsou automaticky přijímány a bezmyšlenkovitě opakovány jako něco, o čem se pramálo uvažuje, natož aby se o nich pochybovalo a hledaly se jiné alternativy výkladu.⁹

Výsledkem je pak stav, kdy renomované a beze vší pochybnosti velmi kvalitní práce o dějinách českých zemí 19. a první poloviny 20. století jsou, tu více, tu méně, prostoupeny formulacemi, které jsou zavádějící v tom směru, že nepíší dějiny Čech (natož pak i Moravy a Rakouského Slezska), a vlastně ani dějiny českého etnika/národa, nýbrž jen dějiny uvědomělých příslušníků českého národa (tedy především národních aktivistů) a jejich pohledu na svět. Dle mého názoru se tak děje ze značné části právě bezmyšlenkovitým přebíráním zažitých klišé. Vezměme si jako příklad zaměňování pojmů *českojazyčný* a *německojazyčný* za pojmy *český* a *německý*. Posledně uvedená dvojice pojmů evokuje představu uvědomělých příslušníků národa, a zcela běžně (a podle mne nesprávně) se užívá tam, kde bychom

7 Pavel BĚLINA – Milan HLAVAČKA – Daniela TINKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české, Svazek XI.a, 1792–1860*, Praha – Litomyšl 2013, s. 285 a 298.

8 M. HLAVAČKA a kol., *České země v 19. století. Proměny společnosti v moderní době*, Praha 2014, s. 51.

9 Pokud národní dějiny budou chápány jako dějiny centrální národní ideje, což jistě lze, nedá se dělat nic jiného, než zdůraznit samotnými autory, že jsou analyzovány jen dějiny centrální národní ideje, a nevydávat je za něco jiného a obecně platného. Pokud se národní dějiny budou současně chápat ve své regionální diferencovanosti a proměnlivosti, což se občas deklaruje, je to složitější, a možná nazrál čas na změnu paradigmatu.

měli psát o příslušnících daného jazyka. Rezultátem jsou texty, v nichž vlastně vůbec nefiguruje „indiferentní“ obyvatelstvo, respektive takové, jehož myšlenkový svět se točí kolem každodenních starostí o zajištění obživy, kolem víry a lokálního mikrokosmu, nýbrž se evokuje stav, že na území českých zemí žili jen uvědomělí příslušníci národa, a kromě nich panovník, šlechta, c. k. aparát a jakési zbytky nevyhraněného obyvatelstva v nejdlejších a nejzaostalejších oblastech, které se nutně muselo k národní identitě propracovat ve chvíli, kdy tam dorazila „civilizace“. Vezměme příklad z jedné nové a bezesporu kvalitní syntézy: „V letech 1848–1849 prožili Češi a Němci vysoce výbušný politický rozchod, který se po obnovení ústavnosti a prohloubení politické liberalizace v 60. letech 19. století změnil v permanentní státoprávní a národnostní boj“.¹⁰ Vnímala většina obyvatelstva, tj. především venkovský lid, události let 1848–1849 jako politický rozchod Čechů a Němců, nebo jej zajímala v podstatě jen poddanská a robotní otázka? Měl řadový obyvatel českých zemí od 60. let 19. století pocit permanentního národnostního boje? Neměli bychom příliš paušalizující označení *Češi* a *Němci* nahradit v citovaném souvětí něčím přesnějším, třeba *národní aktivisté z řad českojazyčných a německojazyčných městských vrstev (převážně z tzv. vzdělaných vrstev)*?¹¹

Soupeření národních elit z řad politických aktivistů, intelligence, bílých límečků a postupně i (malo-)buržoazie je v historiografii ztotožňováno se soubojem celých národů. Převaha německojazyčných jedinců ve vyšších společenských vrstvách, která vyplývala z jejich počátečního náskoku a navíc se v posledních desetiletích před první světovou válkou citelně snižovala, je dosti nelogicky vydávána za nadvládu Němců v Předlitavsku, pokud ne rovnou za důkaz protičeského zaměření Předlitavska, což je poněkud paradoxní – vždyť právě předlitavský systém umožnil „český“ vzestup. Pomyslnou korunu tomu nasazuje koncept „vládnoucího národa“, respektive utlačovaného „nevládnoucího národa/nevládnoucí etnické skupiny“.¹² Ten se promítá třeba do konstatování, „že se v Čechách až do sedmdesátých let 19. století, na Moravě a ve Slezsku ještě o dvě nebo tři desetiletí později, do značné míry shodovaly sociální protiklady s etnicko-jazykovým rozlišením, protože dělníci českého původu a jazyka se střetávali převážně s jazykově německými továrníky

10 P. BĚLINA – M. HLAVÁČKA – D. TINKOVÁ, *Velké dějiny*, s. 372.

11 Je to do jisté míry dáno přístupem k pramenům. Historik zkoumá to, co najde v archivu, novinách atd. Tam jsou ovšem většinou věci konfliktní – to sledovaly úřady, to se líbí čtenáři. „Obyčejný život“ nebo i „nekonfliktní koexistence“ takovou pozornost nevyvolávaly.

12 Tímto konceptem operuje řada autorů, např. Jiří KOŘÁLKA, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha 1996, s. 183.

a dílovedoucími.“¹³ Podobně tomu se objevují formulace typu: „Němci disponovali všemi hospodářskými, společenskými a politickými výhodami, jelikož se opírali o stát, fungující na německém základě, s velkým národem v zádech. (...) Problematický vztah sudetoněmeckého společenského torza k dynastii mu až do konce první světové války zajišťoval v českých zemích nepřírozenou politickou a národnostní výhodu.“¹⁴ Přidám ještě jeden příklad: „Tak se stalo, že v českém zemském sněmu z roku 1861, nepočítáme-li velkostatkářskou kurii, získali Češi jen asi 48 % poslaneckých míst, i když zastupovali zhruba 62% obyvatelstva“.¹⁵

Na první dvě uvedené teze lze snadno argumentovat tím, že sociální pyramida německojazyčného obyvatelstva se sice vyznačovala početnějšími středními a vyššími vrstvami, ale i u něj tvořily zdaleka nejpočetnější část dolní vrstvy s podobnou sociální situací, jako tomu bylo u českojazyčných dolních vrstev. Jak a čím tedy byly německé vrstvy jako celek zvýhodňovány? Jak do konceptu, podle něhož se sociální protiklady kryly s etnicko-jazykovým rozlišením, zapadá fakt, že se i početné německojazyčné dolní vrstvy střetávaly s německými továrníky a dílovedoucími? S třetí citovanou tezí souvisejí tři základní otázky: Dětilo se (už) tehdy veškeré obyvatelstvo národnostně? Musí zastupovat zájmy českojazyčného obyvatelstva jedině a hlavně nejlépe český národní aktivista? Bude pro svůj volební obvod větším přínosem než jeho jinojazyčný konkurent jen proto, že je Čech?¹⁶ Celkově problematické mi připadá pojetí, podle kterého spolu soupeří a bojují celé národy, když jsou to evidentně především politické elity (národní aktivisté) rekrutující se hlavně z části příslušníků tzv. vzdělaných vrstev, a to i na lokální úrovni. Proč se automaticky předpokládá, že zastupují a ztělesňují celé národy, a ty mají podobu stejnorodých skupin? Výstižně to vyjádřil Pieter M. Judson: „Je účelné hovořit například o kulturních privilegiích údajně poskytnutých některým jazykovým skupinám a jiným ne, anebo charakterizovat vztahy mezi jazykovými skupinami jako hegemonské ve své podstatě, když ‚chudí‘ členové údajně privilegovaných skupin zůstávají bez přístupu k těmto privilegiím? Nemáme místo toho raději mluvit o hegemonních sociálních skupinách v rakouské společnosti, které nebyly nezbytně definovány

13 Tamtéž, s. 229.

14 Rudolf JAWORSKI, *Na strážní německví nebo v postavení menšiny? Sudetoněmecký národnostní boj ve vztazích výmarské republiky a ČSR*, Praha 2004, s. 22, 39.

15 J. KOŘÁLKA, *Češi v habsburské říši*, s. 154.

16 Viz Luboš VELEK, *Grenzen für die Entwicklung des Parlamentarismus bei den kleinen Völkern: Die Tschechen im Reichsrat in Wien 1879–1914*, in: *Czasopismo Prawno–Historyczne* LXI, 2009, č. 2, s. 177–188. F. L. Rieger si opakovaně stěžoval na nedostatečnou kvalifikaci celé řady českých poslanců zvolených do poslanecké sněmovny říšské rady.

národně, o skupinách jako ‚vzdělanci‘, ‚vzdělavatelé‘, ‚agenti expandující ekonomiky‘ nebo ‚administrátoři expandující státní struktury‘?¹⁷

Gary Bennet Cohen používá podstatně lepší termín než „nevládnoucí národy“, a sice „historically disadvantaged groups“¹⁸ – mohl by se začít používat i u nás, ostatně čeština má podobné spojení, jen s odlišným příslovcem, v posledních letech velmi ráda.

Mohu uvést i další příklady zavádějících/zjednodušujících tvrzení. Například Jan Křen použil formulaci, že Čechy přestaly být v době Taaffeho vlády německou doménou.¹⁹ Jiří Kořalka uvedl, že národní emancipace Slováků měla mnoho společného s národním vzestupem jiných etnických skupin ve středovýchodní, severovýchodní a jihovýchodní Evropě, avšak Slováci museli prosadit a bránit svou národní samostatnost vůči třem soupeřům, na rozdíl od Čechů, kteří se v době své emancipace střetli jen s početní, mocenskopolitickou a hospodářskou převahou Němců.²⁰ Německý badatel Michael Portmann k tomu poznamenal, že Kořalka očividně vychází z toho, že se mnoho lidí již v polovině 19. století pokládalo za Slováky (Čechy, Němce) v moderním, národně-etnickém smyslu slova. V daném období však ještě národ nebyl žádným relevantním masovým fenoménem.

17 Pieter M. JUDSON, *Do Multiple Languages Mean a Multicultural Society? Nationalist „Frontiers“ in Rural Austria, 1880–1918*, in: Johannes Feichtinger – Gary Bennet Cohen (eds.), *Understanding Multiculturalism. The Habsburg Central European Experience*, New York – Oxford 2014, s. 78–79. V originále: „It is useful, for example, to speak of the cultural privileges allegedly accorded to some language groups over others, or to characterize the relations between language groups themselves as hegemonic in nature, when ‘army’ members of allegedly privileged groups remained incapable of accessing that privilege? Should we speak instead of hegemonic social groups in Austrian society, not necessarily defined by nation, groups such as ‘the educated,’ ‘the educators,’ ‘the agents of an expanding economy,’ or ‘the administrators of an expanding state structure’?“

18 Gary Bennet COHEN, *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria, 1848–1918*, West Lafayette 1996, s. 240.

19 Jan KŘEN, *Changes in identity: Germans in Bohemia and Moravia in the nineteenth and twentieth centuries*, in: Mikuláš Teich (ed.), *Bohemia in History*, Cambridge 1998, s. 324–343, zde s. 330. V orig.: „Bohemia ceased to be a German domain: under Taaffe’s regime, Germans lost definitively their majority in the Diet.“

20 Jiří KOŘALKA, *Nationsbildung und nationale Identität der Deutschen, Österreicher, Tschechen und Slowaken um die Mitte des 19. Jahrhunderts*, in: Jörg K. Hoensch – Hans Lemberg (eds.), *Begegnung und Konflikt. Schlaglichter auf das Verhältnis von Tschechen, Slowaken und Deutschen 1815–1989*, Essen 2001, s. 39–54, zde s. 49. V orig.: „Die nationale Emanzipation der Slowaken hatte viele Ähnlichkeiten mit dem nationalen Aufstieg anderer ethnischer Gruppen in Ostmittel-, Nordost- und Südosteuropa [...]. Im Unterschied zu den Tschechen, die sich bei ihrer Emanzipation nur mit der zahlenmäßigen, machtpolitischen und wirtschaftlichen Überlegenheit der Deutschen auseinandersetzen, mussten die Slowaken ihre nationale Eigenständigkeit auf drei Seiten verteidigen und durchsetzen...“

Slovní spojení „národní emancipace“ podle něj sugeruje nespravedlivé poměry pro Slováky (a sice pro všechny Slováky), jež zdánlivě rezultují z dosud nevybudované národní samostatnosti. Jařmo národnostně cizí vlády je tak nepřímou činností zodpovědným za neuspokojivou situaci Slováků. Co ale znamená cizí vláda (*Fremdherrschaft*) v době, kdy je většina obyvatelstva vyloučena z politické participace a národnostní rozdíly jsou, na rozdíl od těch sociálních, pro většinu populace zcela či převážně nedůležité?²¹

Kořalka podle Portmanna konstruuje národnostní konflikty v míře a intenzitě, která byla pro rolnickou nevzdělanou většinu obyvatelstva tehdy irelevantní. Důkaz vidí Portmann ve výsledcích plebiscitů, které se konaly na některých sporných územích po první světové válce – v Korutanech se většina slovensky hovořících obyvatel rozhodla setrvat v Rakousku, v hornoslezském plebiscitu hlasovalo mnoho polskojazyčných osob pro setrvání v Německu.²²

V české historiografii (a to i v titulech, z nichž jsem citoval tvrzení dle mého názoru nepřesná či zavádějící), se objevují i mnohem přesnější formulace, které jsou vlastně s výše uvedenými ve zřejmém rozporu. Tak například Jiří Kořalka ve výše citované práci uvádí i to, že „v neuherské části habsburské monarchie, zvané Předlitavsko, vznikla hlavně od roku 1879 zvláštní situace. Žádná národnost se v tomto mnohonárodnostním konglomerátu necítila být vládnoucím národem.“²³ Jiří Malíř v nedávné studii sice akceptuje tezi o tom, že pro Moravu konce 19. století lze plošně hovořit již o národní (a nejen etnické) identitě, na jiném místě textu však podtrhuje, že nacionální ideologii dlouho nepodléhali ani příslušníci sociálně nižších vrstev společnosti, kteří žili svými sociálními problémy a subjektivně i objektivně dlouho zůstávali mimo dosah vznikajících národních společností.²⁴ Jan Rychlík podotýká, že lidé ve střední Evropě směřovali národní a sociální povědomí, a že český pocit podřízenosti či nerovnosti byl spíše mýtem; Češi nebyli v Rakousku

21 Michael PORTMANN, *Die Nation als eine Form kollektiver Identität? Kritik und Konsequenzen für eine zeitgemäße Historiographie*, in: Marija Wakounig – Wolfgang Mueller – Michael Portmann (eds.), *Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa. Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag*, Wien 2010, s. 33–46, zde s. 43.

22 Tamtéž, pozn. č. 39 na s. 43 a s. 44.

23 J. KOŘALKA, *Češi v habsburské říši*, s. 231.

24 Jiří MALÍŘ, *Problémy výzkumu národnostních menšin na příkladu německé menšiny na Moravě v 19. století*, in: „Morava jako zrcadlo Evropy“ – Etnické menšiny na Moravě do roku 1918. = „Mähren als Spiegel Europas“ – Etnische Minderheiten in Mähren bis zum Jahr 1918. XXXI. Mikulovské sympozium, 13.–14. října 2010, Brno 2010, s. 9–20, zde s. 14.

denacionalizování.²⁵ Podle Alice a Luboše Velkových nepocítovali lidé ve venkovském prostředí počátku 19. století potřebu hledat nějakou národnostní identitu, a to ani v jazykově smíšených oblastech. Důležitější pro ně bylo praktické hledisko – aby se domluvili se sousedy, popř. se zaměstnavateli.²⁶

Milan Řepa správně zdůrazňuje, že hlavními prostředky, jejichž pomocí můžeme poznat vědomí lidí 19. století, jsou zanechané texty, přičemž naprostá většina relevantních textů (v novinách, pozůstalostech, pamětech, denících, korespondenci a dobové literatuře) je výtvozem velmi úzké vrstvy obyvatelstva – literárně činné inteligence.²⁷ Připomíná i sociálně-demokratickou identitu a náboženskou identitu, které měly potenciál konkurovat vyjatému nacionalismu.²⁸

Problém zjevně začíná samotným konceptem vyhraněných identit a způsobem používání národní identity jako kategorie analýzy. Před půldruhým desetiletím vyšla v anglofonním prostoru, soudě podle množství citací, dosti vlivná studie Rogerse Brubakera a Fredericka Coopera s názvem *Beyond „identity“*. Základní argumentace článku je ta, že sociální vědy se daly do područí pojmu „identita“. Ani esencialistický ani konstruktivistický postoj k identitám nemá smysl. Inflation pojmu a jeho nadužívání jej zbavilo analytických kvalit. „If identity is everywhere, it is nowhere“. Užívání a zneužívání „identity“ ovlivňuje nejen jazyk sociální analýzy, ale také její podstatu. Ztrácí se koncepční jasnost. Brubaker a Cooper zdůrazňují, že klíčové termíny sociálních věd a historie, jako např. *národ*, *etnicita* či *rasa*, jsou zároveň kategoriemi sociální a politické praxe a sociální a politické analýzy. Tyto identitní termíny jsou užívány dobovými agitátory v každodenním životě a my máme vysvětlit procesy a mechanismy, kterými byly transformovány v mocnou a přesvědčivou „realitu“. Měli bychom se vyvarovat považování abstrakce za něco materiálně existujícího tím, že budeme nekriticky přejímat kategorie dobové praxe jako kategorii naší analýzy.²⁹

Podle Brubakera a Coopera se v sociálních vědách užívá koncepce silné a slabé identity. Koncepce silné identity tvrdí následující: 1) Identita je něco, co

25 Jan RYCHLÍK, *Formation of Modern Nations and National Identity*, in: Richard Vašek – Jan Rychlík (eds.), *Formování moderních národů ve střední a východní Evropě v 19. a 20. století*, Praha–Sofie 2010, s. 144–145.

26 Alice VELKOVÁ – Luboš VELEK, *Vnímání národnostní identity u venkovského obyvatelstva v Čechách na začátku 19. století*, in: Jiří Pokorný – Luboš Velek – Alice Velková (eds.), *Nacionalismus, společnost a kultura ve střední Evropě 19. a 20. století*. Pocta Jiřímu Koňalkovi k 75. narozeninám, Praha 2007, s. 39–51, zde s. 46.

27 M. ŘEPA, *Moravané nebo Češi?*, s. 9–10.

28 TÝŽ, *Moravané, Němci, Rakušané*, s. 208–223.

29 Rogers BRUBAKER – Frederick COOPER, *Beyond „identity“*, in: *Theory and Society* 29, 2000, s. 1–47, zde s. 1 a 4 (citát ze s. 1).

mají nebo by měli mít všichni lidé, anebo ji hledají. 2) Identita je něco, co mají nebo by měly mít všechny skupiny (etnické, rasové, národní). 3) Identita je něco, co mohou lidé či skupiny mít, aniž by si toho byli vědomi. 4) Silná koncepce identity naznačuje silné představy o skupinové homogenitě a vymezení. Oproti tomu koncepcí slabé identity se zakládá na zdůraznění faktu, že identity jsou mnohočetné, nestálé, roztržité, konstruované, vyjednávané. To se dnes podle autorů neustále zdůrazňuje jaksi automaticky, takže to ztrácí význam sdělení. Jaký smysl má užívat tento termín a zároveň zdůrazňovat nestálost? Měkká koncepce identity je tak nekonečně elastická, že je neschopná vykonat seriózní analytickou práci.³⁰

Brubaker a Cooper zdůrazňují, že formální institucionalizace a kodifikace etnických a národních kategorií nám neříká nic o hloubce, odezvě a síle těchto kategorií v prožitcích kategorizovaných jedinců. Míra vlivu oficiální (působení státu např. při sčítání lidu) či neoficiální kategorizace obyvatelstva (působení národních agitátorů – autoři píší o „political entrepreneurs“) na sebevnímání jedinců, míra, v jaké se tato kategorizace svým dopadem blíží reálným „skupinám“ – to jsou podle Brubakera a Coopera otevřené otázky, na které je třeba odpovédět empiricky. Jazyk „identity“ však s velkou mírou pravděpodobnosti spíše brání, než pomáhá, kladení těchto otázek.³¹

Brubaker a Cooper přicházejí rovněž s návrhy, které pojmy by měly, v závislosti na popisovaných jevech, nahradit „bezbrhý“ pojem identita. Navrhují následující: 1) *Identifikace*, jež je vlastní sociálnímu životu, nepredikuje uzavření procesu, tedy identitu v silném smyslu slova; 2) *Externí identifikace* jinými jedinci a formalizovaná úřední systemizace, tj. kategorizace jedinců. Tento institucionalizovaný způsob identifikace je vystaven výzvám alternativních elit, jejichž alternativní způsob identifikace bojuje s oficiální kategorizací a působí jako identifikační nabídka; 3) *sebechápání* (self-understanding); 4) *shodnost*, tj. sdílení určitých společných atributů (commonality), *spojitost* (connectedness) a *skupinovitost* (groupness).³² Domnívám se, že hlavně první tři pojmy představují velmi užitečný nástroj historické analýzy, byť zároveň mají pochopitelné limity.³³

Rogers Brubaker se k tématu vracel i v dalších studiích. Zdůraznil například, že bezpočetné diskuse na téma národnost a nacionalismus začínají otázkou,

30 Tamtéž, s. 10–11.

31 Tamtéž, s. 26–27.

32 Tamtéž, s. 14–21.

33 Žádný termín nemá univerzální platnost. Staré termíny často přetrvávají, jen se jim dává nový či jiný obsah (národní obrození, renesance atd.). Za nejdůležitější považují přesné uvedení kontextu, z něhož by mělo být jednoznačně patrné, oč vlastně jde.

co je národ?, přičemž tato otázka není tak teoreticky nevinná, jak se zdá, neboť automaticky předpokládá existenci národa jako reálné entity.³⁴ Vyzdvihl kognitivní dimenzi etnicity, jež je (podobně jako rasa či národnost) fundamentální formou vnímání, výkladu a reprezentace sociálního světa. Je (jen) úhlem pohledu na svět. Existuje jen prostřednictvím našeho vnímání, interpretace, reprezentace, klasifikace, kategorizace a identifikace.³⁵ Za důležitou pokládá otázku, v jakém ohledu je či není každodenní etnicita ovlivňována na komunální a státní úrovni nacionální politikou. Každodenní činnost obyvatel měst považuje za nezávaznou pro etnicitu – normální obyvatelstvo není mobilizovatelné se samozřejmostí pro nacionální konflikty iniciované elitami, naopak jsou mu víceméně lhostejné. Historikové z východní Evropy podle něj setrvávají obzvláště silně na vyhraněném pojetí skupinové identity, které má tendenci používat uzavřené skupiny jako fundamentální analytické jednotky (tj. etnické a jiné skupiny jsou pojímány jako entity, substantiální jednotky a představovány jako aktéři). Tuto tendenci považuje za nesprávnou a nazývá ji *groupism*.³⁶

Procházím-li českou historiografickou produkci k tématu, mám, obecně řečeno, v převážné většině případů problém s tím, že teorie prosazení se národního hnutí (Hrochova velmi známá periodizace do tří fází) se prakticky ztotožňuje s plošným prosazením národa, i když se hodí spíše na úzkou (být postupně se rozšiřující) skupinu aktivistů a aktivních konzumentů národní ideologie. Občas se napíše teze o teritoriální či sociální (z hlediska vrstev) nerovnoměrnosti prosazení se národní idey, či o překrývání se národní identity s jinými identitami, ale to je tak všechno. Konečný plošný úspěch národní identity je brán za samozřejmý a jaksi automatický. Pokud do toho určitá skupina či region „nezapadá“, neprovede se nějaká hlubší analýza, jež by vycházela z toho, že vývoj není automaticky směřován určitým směrem, a že je možná na čase upřesnit a zjemnit stále všeobecně akceptovaný teoretický koncept. Spíše je hned na světě v podstatě záporné evaluační znaménko – region či společenská skupina ještě „nedospěly“, „neuvědomily se“. „Retardované“³⁷ regiony se „napraví“ ve chvíli, kdy do nich intenzivněji dorazí modernizační

34 Rogers BRUBAKER, *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge 2004, s. 14.

35 TÝŽ, *Ethnizität ohne Gruppen*, Hamburg 2007, s. 31, 117.

36 Tamtéž, s. 10, 11, 81, 83.

37 Polský příklad ukazuje, že z pohledu národního centra „retardovaný“ region může být hospodářsky i kulturně vyspělejší než centrum – v katovické průmyslové oblasti po první světové válce byli lidé vzdělanější než v ruském záboru, měli lepší pracovní návyky, ale jiné představy o národním vývoji a soužití, než tom u bylo ve Varšavě.

vlna, společenské vrstvy, které národní myšlenku nepřijmou (aspoň ne ve vyhrčené nacionální podobě), třeba šlechta a klérus, se kvůli tomu automaticky ocitnou ve značně nevýhodném postavení.

Znamená-li pojem „moderní národ“ více či méně homogenní velkou sociální skupinu, jež se skládá z uvědomělých členů, tj. takových, kteří akceptují národní identitu³⁸, neumím jej, z pohledu badatele narozeného na pomezí Moravy a Slezska a zaměřujícího se hlavně na tamní společnost dlouhého 19. století, považovat za bezproblémový pro zařazení do analytického pojmosloví.

Důležité impulsy přinesla v posledních letech nová „historická škola“ v USA.³⁹ Publikuje tam několik autorů, kteří se velmi fundovaně zabývají dějinami území střední Evropy (někteří z nich primárně českých zemí) moderní doby. Snaží se systematicky působit proti nadřazenosti a všudypřítomnosti etnických záležitostí v pozdně imperiálním Rakousku protežované středoevropskou historiografií a zdůrazňují spíše model chování označovaný jako „národnostní netečnost či lhostejnost“ (national indifference).

Hodně průkopnické práce vykonali Gary B. Cohen a Jeremy King. Cohen ve své knize o Němcích v Praze vyzdvihl důležitost socioekonomické pozice pro národní identifikaci.⁴⁰ King analyzoval poměrně specifické prostředí Českých Budějovic vyznačující se vysokou mírou bilingvismu a specifickou skupinovou identifikací (Budweiser), která měla velmi silné lokální prvky.⁴¹

King zřejmě nejdůkladněji zkritizoval přístup středoevropské historiografie k tématu národních hnutí a nacionalismu. Nazval ho etnicismem, což je podle něj „vágní, převážně implicitní soustava, jež považuje národy střední a východní Evropy za vzniklé především ze specifické skupiny vzájemně exkluzivních etnických skupin definovaných zděděnými kulturními a jazykovými vzory. Například národnostní Němci se vyvinuli z etnických Němců, a národnostní Češi z etnických

38 Miroslav HROCH, *Regional Memory: Reflections on the Role of History in (Re)constructing Regional Identity*, in: Steven G. Ellis (ed.), *Frontiers, Religions and Identities in Europe*, Pisa 2009, s. 1–14, zde s. 3.

39 Za určité institucionální ukotvení je možno považovat Centrum pro rakouská studia (Center for Austrian Studies) na Minnesotské univerzitě (University of Minnesota), které vydává sborník *Austrian History Yearbook*.

40 G. B. COHEN, *The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861–1914*, Princeton University Press 1981. Český překlad *Němci v Praze. 1861–1914* vyšel v nakladatelství Karolinum v roce 2000.

41 Jeremy KING, *Budweisers into Czechs and Germans: A Local History of Bohemian Politics, 1848–1948*, Princeton–Oxford 2003.

Čechů. Každý národnostní Čech je nutně také etnickým Čechem.⁴² King zdůrazňuje, že „předchůdcem národnosti byla nenacionální politika a ne nepolitická etnicita“.⁴³ Připomíná, že se před rozmachem a ještě v době rozmachu moderního nacionalismu překrývalo více identit – lokální, regionální, katolická, habsburská – a dále to, že se národy nevyvinuly z dřívějších etnických skupin vnímaných bez problému jako Češi, Němci atd. Veškerou populaci českých zemí nelze ani v 19. století rozdělit na Čechy, Němce a Židy. Znamená to podle něj vnucování přítomnosti do minulosti. Národní vědomí bylo dlouho velmi slabé. Etnickou skupinu etnicistní konstrukce považuje za mizernou kategorii pro vědeckou analýzu. Lidi, kteří neměli národní vědomí, nelze interpretovat jako ty, kteří dosud nemají národní vědomí.⁴⁴

Etnicita je v Kingově pojetí „spleť vágních a víceznačných vztahů, zdánlivě permanentním, ale ve skutečnosti tvárným souborem sociálních znaků, a populistickým a tudíž moderním způsobem politického poznávání“.⁴⁵

Pieter M. Judson napsal podle mého názoru dosud nejlepší analýzu nacionální agitace na jazykové hranici a její percepci místním obyvatelstvem. Fenomény bilingvismu a netečnosti k národní identitě, oportunního jednání, podle něj vyjadřují fundamentální logiku lokální kultury ve vícejazyčném prostředí. Tuto logiku nebyly schopné zbořit ani národnostní aktivismus, ani takzvané modernizační procesy. Zdůrazňuje zvláštní rozpor ve zpravodajství nacionálních organizací (např. národních jednot a svazů), čímž vlastně vyzdvihuje nutnost přísného odlišování kategorie analýzy od kategorie praxe. Nacionální propaganda totiž obvykle oslavovala národní soukmenovce žijící na jazykovém pomezí, kteří si podle ní vytvořili obzvláště silné povědomí o vlastní národní identitě, a to z toho důvodu, že žili v blízkosti jiného národa, že měli zkušenosti z každodenního střetávání s jiným etnikem. Na druhou stranu si tyto prameny čas od času postesklly nad tím, že mítinky národních organizací jsou minimálně navštěvovány starousedlíky a hlavní úlohu v činnosti těchto organizací sehrávají přistěhovalé „bílé límečky“. Judson dospívá k závěru, že národní agitátoři brilantně uspěli, na základě tvrdé ideologické práce, při nacionalizaci obrazu o rurálním jazykovém pomezí, ale až do roku 1914 neuspěli s nacionalizací autochtonní populace těchto regionů. Nacionalisté pak vysvětlovali jednání místních lidí, jež odporovalo jejich logice, jako výsledek

42 J. KING, *The Nationalization of East Central Europe. Ethnicism, Ethnicity and Beyond*, in: Maria Bucur – Nancy Wingfield (eds.), *Staging the Past: The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, West Lafayette 2001, s. 112–152, zde s. 123.

43 TÝŽ, *Budweisers*, s. 6.

44 TÝŽ, *The Nationalization*, s. 121–123, 125, 126, 141.

45 Tamtéž, s. 137.

vynucené asimilace, denacionalizace či jako produkt rurální ignorance. Tito lidé mohli třeba sdílet nacionální pohled v určitých situacích, ale v jiných situacích ne.⁴⁶

Pravá transnacionální historie musí podle Judsona zahrnovat studium celého spektra obyvatelstva, nejen národních společností, ale i jedinců s nevyhraněnou identitou. Klíčové je nepředpokládat v lokální společnosti nutně jen vidění světa nacionální optikou. Za správnou cestu nepovažuje ani tak zkoumání národa, jako spíše analýzu situací, v nichž lidé přijali nacionální optiku vnímání světa. Otázka by neměla nikdy znít, co národ dělal, nýbrž spíše kdy nebo ve kterých situacích byl národ důležitý.⁴⁷

Tara Zahra, autorka výborné práce o nacionálním boji v oblasti školství a sociální práce,⁴⁸ věnovala před pěti lety studii možnostem konceptu národnostní netečnosti jako analytické kategorie pro moderní historii střední a východní Evropy.⁴⁹ Zviditelnění tohoto tématu podle jejího názoru umožní historikům lépe porozumět limitům nacionalizace a tím i čelit nacionálním kategoriím a konstrukcím, jež tradičně dominují historiografii. Nacionalizace politického diskursu elity podle ní nereflktuje nutně intenzitu nacionální loajality či polarizaci každodenního života. Autorka konstatuje, že vědec hledající nacionalismus v pramenech ho najde všude, analyzuje však jen obsah nacionalistické ideologie a kultury, aniž by se zajímal o míru dosahu této ideologie v populaci. Naopak fenomén národnostní netečnosti není v pramenech, v národnostních mapách, ve sčítáních lidu, její nositelé nebyli organizováni ve spolcích. Proto je nejvíce patrná v momentech, kdy se ji nacionalisté pokoušeli vymýtit. Badatelský diskurs, jenž nebude hledět na národní identitu jako na fenomén s absolutní přitažlivostí, může podle Zahry pomoci zachránit občany habsburské střední Evropy jednou provždy z „žaláře národů“.⁵⁰

Podle Laurence Coleho tkví chyba historiků v tom, že koncentrují svůj výzkum na vlastní národní minulost, a existující stát tedy berou jako hlavní subjekt studia, obvykle s malým zájmem o komparativní dějiny. Jejich přístup je pro-

46 Pieter M. JUDSON, *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*, Cambridge, Massachusetts 2006, třetí kapitola (Zkušenosti na venkovském pomezí).

47 TÝŽ, *Writing the History of Cultural Borderlands in Habsburg Central Europe*, in: Gerald Lamprecht – Ursula Mindler – Heidrun Zettelbauer (eds.), *Zonen Der Begrenzung. Aspekte kultureller und räumlicher Grenzen in der Moderne*, Transcript 2012, s. 17–32, zde s. 19, 22, 28, 31

48 Tara ZAHRA, *Kidnapped souls. National Indifference and the Battle for Children in the Bohemian Lands, 1900–1948*, Ithaca – London 2008.

49 TÁŽ, *Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis*, *Slavic Review* 69, 2010, č. 1, s. 93–119.

50 Tamtéž, s. 94, 96–97, 106, 111–112, 119.

to nutně účelový – předešlé dějiny vidí jako určitou předeheru, jež musela vést ke vzniku moderního národního státu. Historikové podle něj věnovali příliš malou pozornost „přechodným“ identitám jako bilingvistu či více lokalizovaným, sub-nacionálním sférám identity⁵¹ [zde mne napadají třeba regionální a lokální identity v českých zemích – pozn. aut.].

O účelové interpretaci, jež obratně legitimizuje konečný rozpad habsburské monarchie a její nahrazení nezávislými národními státy, píše i Gary B. Cohen. V historiografii pozdně imperiálního Rakouska se podle něj klade značný důraz na vzrůstající národnostní konflikty, následnou paralýzu parlamentu a zemských sněmů atd., následkem čehož prý byla nastoupena nevyhnutelná cesta k rozpadu. Rakousko posledních předválečných desetiletí přitom bylo, jak Cohen zdůrazňuje, velmi progresivní z hlediska prosazení se občanské společnosti ve vztahu ke státu.⁵²

S určitým usměrněním závěrů „nové americké školy“ přišel Gerald Stourzh.⁵³ Centrální pojem „národnostní netečnost“ (či „nedůležitost“; national indifference) v sobě podle něj zahrnuje několik odlišných a odlišně motivovaných vzorů chování: a) jedince preferující loajalitu k zemi či k panovníkovi – pro tento případ Stourzh navrhuje termín *národnostní neoddanost* (national non-commitment); b) jedince měnící svou příslušnost kvůli sociální mobilitě, sňatku, migraci, tedy z důvodu výhodnosti – v tom případě Stourzh navrhuje *národnostní flexibilitu* či *pragmatismus*; c) jedince, kteří mají národnostní cítění, ale odmítají se přidat k myšlenkám radikálního nacionalismu – zde by používal termín *antinacionalismus*. Stourzh považuje za žádoucí odklon od fascinací konstruovanými etnickými či nacionálními komunitami směrem k habsburské říši jako multinacionálnímu státu. Pohled amerických autorů je podle něj zavádějící v jednom směru – národnostní netečnost nebyla tak docela možná, neboť by to předpokládalo jazykový univerzalizmus a ten nemohl nastat – plný bilingvistmus totiž nebyl možný, respektive by byl velmi obtížný, navíc bilingvistmus byl vždy asymetrický (u příslušníků „vládnoucího národa“ nejméně rozšířený) a teritoriálně omezený.⁵⁴

51 Laurence COLE, *Introduction: Re-examining National Identity in 19th Century Central Europe and Italy*, in: Týž (ed.), *Different paths to the nation: regional and national identities in Central Europe and Italy*, Palgrave Macmillan 2007, s. 1–15, zde s. 3, 6.

52 G. B. COHEN, *Společnost, politický život a vláda v pozdně imperiálním Rakousku: zamyšlení nad novou syntézou*, ČCH 102, 2004, č. 4, s. 745–764, zde zejm. s. 746, 747.

53 Tento odborník na předlitavské dějiny je mj. autorem vynikající práce *Die Gleichberechtigung der Nationalitäten in der Verfassung und Verwaltung Österreichs 1848–1918*, Wien 1985.

54 Gerald STOURZH, *The Ethnicizing of Politics and „National Indifference“ in Late Imperial Austria*, in: Týž, *Der Umfang der österreichischen Geschichte. Ausgewählte Studien 1990–2010*, Wien – Köln – Graz 2011, s. 283–323, zde s. 296–306.

Stourzhovo usměrnění považuji za důležité, byť byla, jak se domnívám, v českých zemích častější diglosie, tedy stav, v němž nejsou jazyky rovnocenné, neboť jeden z nich je považován za vyšší (jinými slovy, jazyky mají odlišnou sociální funkci). Dovedeno do důsledků to znamená, že nutným předpokladem k pokračování koexistence (a prolínání) německé a české kultury v českých zemích by bylo zakonzervování inferiorního postavení české kultury (a jejích konzumentů), jinými slovy její nerovnocennost, což je v podstatě antimodernizační.

Sluší se připomenout, že problematika národní indiferentnosti obyvatel českých zemí začala být badatelsky zajímavá už od počátku 90. let minulého století, kdy se jí (být ne tak soustavně jako později Američané) zabývali němečtí a rakouští historikové, například Robert Luft, Hans Lemberg či Peter Urbanitsch. Tehdy se užívaly pojmy „nationale Utraquisten“ nebo „Leute dazwischen“.⁵⁵

* * *

Nemyslím si, že má nastat radikální obrat v odborném diskursu, spíše je zapotřebí upřesňovat, doplňovat, vzít v úvahu vývoj skutečně celého území českých zemí, nezapomínat na další identifikační nabídky, které s tou národní nebyly v úplném rozporu, ale ani v naprosté shodě (zemská – důležitá hlavně pro šlechtu, regionální, náboženská, stavovská, třídní). Domnívám se, že základní bolístko mainstreamu české historiografie spočívá ve ztotožňování nacionalizace diskursu politických elit s intenzitou oddanosti národní myšlence v každodenním životě. C. k. sekční šéf a prezident Ústřední statistické komise ve Vídni Robert Meyer měl zřejmě pravdu, když se v roce 1910 vyjádřil předlitavskému ministrovi vnitra k otázce zjišťování národnosti v nastávajícím sčítání lidu v tom smyslu, že dotaz na národnost by byl dotazem na politické smýšlení, přičemž existuje skupina lidí, která takové smýšlení vůbec nemá.⁵⁶ Česká historiografie však stále studuje zejména stadia národního

55 Např. Robert LUFT, *Nationale Utraquisten in Böhmen. Zur Problematik „nationaler Zwischenstellungen“ am Ende des 19. Jahrhunderts.* in: Maurice Godé – Jacques Le Rider – Françoise Mayer (eds.), *Allemands, Juifs et Tchèques à Prague. Deutsche, Juden und Tschechen in Prag 1890–1924. Actes du colloque international de Montpellier, 8–10 décembre 1994*, Montpellier : Université Paul–Valéry, 1996 s. 37–51; TÝŽ, *Die Grenzen des Regionalismus: Das Beispiel Mähren im 19. und 20. Jahrhundert*, in: Philipp Ther – Holm Sundhaussen (eds.), *Regionale Bewegungen und Regionalismen in europäischen Zwischenräumen seit der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Marburg 2003, s. 63–85.

56 Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, fond Innenministerium–Allgemein, sign. 33/1 in spezie, kart. 2364, spis č. 26078/1910.

hnutí, tedy jednotku stávající se národem a její zastánce. Přitom i Miroslav Hroch připouští, že studium nacionalizujících elit má být doplněno i studiem vzdělaných vrstev, které byly lhostejné k nacionalismu a neúčastnily se národního hnutí, i když měly potřebné vzdělání a odpovídající etnicitu.⁵⁷

Nápravu lze začít velmi jednoduše – dávat si větší pozor na užívaný slovník, nepsat automaticky o Čechách a Němcích, přidat jiné úhly pohledu, uvědomit si, že onen národní (v horším případě nacionalistický) je jen jednou z alternativ nazírání na svět a stěžejí byl vlastní všemu obyvatelstvu napříč vrstvami a regiony. Společenské konflikty nemusely mít jen etnický obsah a nemusely jej mít ani primárně. Například účast na národních slavnostech (ať už na táborech lidu či pozdějších akcích) pramenila u řady lidí pravděpodobně z podobných pohnutek, jako tomu bylo u dřívějších společenských akcí, tedy z představy zábavy, vybědnutí z každodenní monotónní dřiny, zpěvu, jídla, pití... Jak má historik pracovat např. s číselnými odhady účasti na táborovém hnutí konce šedesátých a počátku sedmdesátých let 19. století? Jsou výsledná čísla, nota bene kvantitativně nepřesná, součtem kvalitativně srovnatelných kategorií? Jsou důkazem úspěchu národní ideologie u populace, anebo dokumentují snahu národních aktivistů o prosazení se ve veřejném prostoru, aniž by automaticky znamenala úspěšnost jejich snažení?

Do prací zabývajících se problematikou národních hnutí a nacionalismu v českých zemích je třeba v mnohem větší míře než dosud integrovat poznatky z výzkumu situace v Rakouském Slezsku, které je v syntézách značně upozadováno, pokud se v nich vůbec objevuje. Považuji to za důležité hlavně z toho důvodu, že tak vynikne sociální ukotvení národnostní otázky. Pokud se v určitém prostoru střetávají identifikační nabídky dvou či více národních hnutí, výhodu má to s vyšším společenským statusem. Není náhodou, že stížnosti polských aktivistů na počestování obyvatel Těšínska a zčásti i Ostravska byly argumentačně velmi podobné těm, které užívali čeští aktivisté z Mosteck, Teplicka či Liberecka.

Je třeba si více než dosud uvědomovat, že „národní slovník“, pocházející především z řad městských středních a nižších středních vrstev, začaly později používat i další skupiny (venkovské vrstvy, sociální demokraté, katoličtí duchovní, šlechta). Neznamená to však, že by vznikl jednotný všenárodní diskurs, neboť různé sociální a společenské skupiny s původním národním diskursem komunikovaly,

57 Miroslav HROCH, *From National Movement to the Fully-Formed Nation: The Nation-Building Process in Europe*, in: Geoff Eley – Ron Suny (eds.), *Becoming National: A Reader*, New York 1996, s. 60–77, zde s. 69. Cit. dle James BJORK, *Neither German Nor Pole. Catholicism and National Indifference in a Central European Borderland*, Ann Arbor 2009, s. 6.

částečně jej akceptovaly, ale rovněž jej uzpůsobovaly svým potřebám. Toto téma je složité a dosud málo probádané.⁵⁸

Úspěšnost či neúspěšnost předlitavské éry lze hodnotit i jinými kritérii než mírou naplňování požadavků českých politických elit. Trefně to vyjádřil Cohen: „Musíme dávat pozor, aby se nezdůrazňoval rozvoj národnostních konfliktů v habsburské monarchii až takovým způsobem, že by se mystifikovaly události, jaké společenské zájmy tam ve skutečnosti působily.“⁵⁹ Emerik K. Francis zdůrazňuje, že průkopníky národní myšlenky byli mobilní jedinci z řad obyvatelstva. Jim záleželo na propojení velkého prostoru nejen kvůli výhodám, které přináší větší trh, nýbrž také kvůli většímu prostoru pro uplatnění duchovního vlivu, moci a důstojnosti. V jejich zájmu bylo deaktivovat vnější konkurenci.⁶⁰

Jsem toho názoru, že česká historiografie dosud nedocenila přínos Předlitavska pro rozvoj českých zemí. Chybí jí potřebný nadhled. Domnívám se, že tomu tak je proto, že zaměňuje dějiny českých zemí, a částečně i dějiny českojazyčného obyvatelstva, za dějiny centrální národní ideje.

Zřejmě není náhoda, že vyváženější práce o národnostní problematice ve středoevropském prostoru vycházejí v cizině – málokdo u nás se dokáže podívat na vývoj v 19. století optikou celého Předlitavska, kterého byly české země nedílnou součástí. I kdybychom zůstali v rámci českých zemí, je nejdůležitějším kritériem naplnění či nenaplnění českého státního práva, anebo to, že celková životní situace byla v posledních letech před Velkou válkou mnohem lepší než o šedesát či sedmdesát let dříve, a to i v jazykové oblasti (zlepšilo se postavení češtiny ve státní správě i školství)?

Změny v našem vlastním světě mění i náš pohled na události, o kterých přemýšlíme a píšeme jako historikové a čteme a přemýšlíme jako čtenáři. Christopher Clark v monografii o vypuknutí první světové války konstatuje, že vnímání událostí letní krize roku 1914 je na počátku 21. století jiné než v období bipolárního světa s jeho snadno rozeznatelnými hranicemi. V Sarajevu 1914 se setkáváme se členy

58 Ke šlechtě viz Eagle GLASSHEIM, *Noble Nationalists. The Transformation of the Bohemian Aristocracy*, Harvard 2005. K rolnictvu Keely STAUTER-HALSTED, *The Nation in the Village. The Genesis of Peasant National Identity in Austrian Poland 1848–1914*, Ithaca 2004, a také Kai STRUVE, *Bauern und Nation in Galizien. Über Zugehörigkeit und soziale Emanzipation im 19. Jahrhundert*, Göttingen 2005.

59 G. B. COHEN, *Společnost*, s. 754.

60 Emerik K. FRANCIS, *Třikrát mnohonárodnostní stát*, in: Petr Lozoviuk (ed.), *Etnicita a nacionalismus v diskurzu 20. století. Příspěvek intelektuálů z českých zemí ke studiu kolektivních identit*, Brno 2012, s. 101–115, zde s. 105.

teroristické organizace, s kultem sebeobětování, smrti a odplaty. Tato organizace nebyla politicky ani geograficky jasně lokalizovatelná, neboť existovala v rozptýlených buňkách napříč politickými hranicemi. Tehdejší situace je tedy svým způsobem pochopitelnější člověku žijícímu v éře po rozpadu bipolárního uspořádání, jenž na ni má jiný a zřejmě přesnější náhled. Takto Clark zdůvodňuje inovovaný pohled na události léta 1914, který předkládá, aniž by – podle vlastního názoru – podléhal „vulgárnímu prezentismu“.⁶¹

Napadá mne jistá paralela ke Clarkovu přístupu. Domnívám se, že člověk v dnešní České republice má dost příležitostí, aby si uvědomil zhoubnost jakékoliv fundamentálně pojímané kolektivní identity (dnes především náboženské, ale i národní – viz konflikt v Jugoslávii první poloviny devadesátých let 20. století). Navíc, odsunem Němců po druhé světové válce ztratily české země z velké části svůj multietnický ráz. Ve sčítání lidu v ČR v roce 2011 bylo udání národnosti jednak nepovinné, jednak bylo možné udat dvě národnosti. Podle oficiálních výsledků Českého statistického úřadu si přes 2,5 milionu lidí nezapsalo žádnou národnost, zatímco přes 160 tisíc jedinců se přihlásilo ke dvěma národnostem. Má se jistý odstup od vypjatého vnímání národní identity projevit v badatelském diskursu o Předlitavsku jako multietnické říši? Podle mne je zcela legitimní zohlednit to v kategoriích analýzy, aniž bychom zamlčovali kategorie dobové praxe, hlavně fakt, že národnostní konflikty od roku 1848 do první světové války a také potom až do vysídlení Němců z českých zemí stále rostly.⁶²

61 Christopher CLARK, *The Sleepwalkers. How Europe Went to War in 1914*, Penguin Books 2013, s. XXV–XXVI.

62 Studie vznikla v rámci řešení grantu GAČR 13-00790S *Národnost ve sčítáních lidu v českých zemích 1880–1930 (spory, polemiky, konflikty)*. Za cenné připomínky, které jsem se snažil zakomponovat do finální verze textu, děkuji Danovi Gawreckému, Jiřímu Malířovi, Lukáši Fasorovi a Lukášovi Velkovi.

**The Nation as the only evaluation criterion?
The Bohemian Lands in Cisleithania
and the (persisting) ethnicist approach in Czech historiography**

PAVEL KLADIWA

In syntheses of the history of the Bohemian Lands during the long 19th century, the main focus is on research of the Czech national movement, i.e. basically of the driving forces behind the movement in society. The author of the study opines that Czech historiography is too ethnocentrist, to its own detriment. It, uncritically, regards the nation as the principal focus of everything – it automatically presupposes the central role of the national idea, instead of analysing it, and it replaces the ethnic rhetoric of some social conflicts for their ethnic content. The interpretation of Czech history is consequently narrowed down to the interpretation of one central national idea. Yet, the examples of works by foreign historians on the history of Cisleithania and the Bohemian Lands (Pieter M. Judson, Gary B. Cohen, Tara Zahra, Jeremy King and others) document that interpretation can be more balanced.

Syntheses are too little of the history of Bohemia (not even mentioning Moravia and Austrian Silesia) and, in fact, of the history of the Czech ethnic group also, and too much of a history of nationally conscious members of the Czech nation (thus, especially, of national activists) and of their world outlook. The interpretation of the so-called national movement and national conflicts in the Bohemian Lands rather descends to clichés and dogmas. These are automatically accepted and unthinkingly repeated as something that is considered little, let alone doubted or progressing to a more precise evaluation.

However, the usage of the concept “modern nation”, i.e. a more or less homogeneous large social group, which comprises politically conscious members, would be more questionable, if syntheses devoted more well-deserved space to the phenomenon of regional differentiation and variability.

DISKUSE

K československo-poľskému sporu
o Oravu a Spiš

PAVOL JAKUBEC

PAVOL JAKUBEC: On the Czechoslovak-Polish Dispute over Orava and Spiš

This article discusses a recent Palgrave Macmillan monograph on an internationally little-known Czechoslovak-Polish dispute over former Upper Hungarian provinces of Orava (Árva) and Spiš (Szépes, Zips), partitioned in 1920. The bone of contention between Prague and Warsaw for almost three decades to come, closely related to the problem of Teschen (Těšín, Cieszyn), amassed problems for local population and administration and regularly became an issue of national and international politics. The study by Marcel Jesenský is a daring attempt to present the topic in its complexity and full time-span for international audience. Albeit it offers multiarchival research and some interesting, rarely articulated viewpoints, the book seems to be something of an overstretch. Heuristics displays severe lacunae, reference to up-to-date research is unsatisfying, even terminological problems arise. This state of affairs results, in the present reviewers' opinion, in a surprisingly long row of various errors and inaccuracies.

Key words: Czechoslovakia, Poland, Slovakia, Czechoslovak-Polish relations, Europe – border disputes, 20th Century

Marcel JESENSKÝ

The Slovak-Polish Border 1918–1947

Basingstoke, Palgrave Macmillan 2014, 236 s., ISBN 978-1-137-44962-7.

Územné spory, formovanie a premeny geografickej podoby štátov patria k nosným témam dejín diplomacie. Hoci sa rozvíja najmä komplexný spoločenskovedný výskum hraníc a pohraničia (border, borderland, cross-border studies),¹ stále existuje priestor pre prehĺbenie nášho poznania klasických problémov či nedoceňených kapitol. Znaky oboch nájdeme v československo-poľskom spore o Oravu a Spiš. Monografia v angličtine o niektorom z menších hraničných sporov v strednej a východnej Európe² je výnimočným zjavom. Debut slovensko-kanadského historika Marcela Jesenského pravdepodobne poslúži zahraničným kolegom ako orientačný bod v málo známej problematike, a preto si zaslúži našu pozornosť.

Štúdia má jasnú chronologickú štruktúru. Jadro, v šiestich kapitolách, odráža premenlivú intenzitu súperenia o severné časti bývalých uhorských žúp Orava a Spiš: rozpad monarchie, vznik národných štátov; stret na parížskej mierovej konferencii od územných programov a bilaterálnych rokovaní cez neuskutočnený plebiscit po arbitráž (1918–1920); zložitú delimitáciu vo Vysokých Tatrách (1921–1924); latentnú fázu a renesanciu sporu v tieni rozkladu ČSR a Európy (1938–1939); dozvuky počas povojnovej obnovy (1945–1947). Kapitola o období druhej svetovej vojny je zbytočná. Problém vegetoval na okraji exilovej politiky³ – obe strany presadzovali *status quo ante bellum* a odlišne vnímali východiskový bod (porov. s. 122). Autor podľahol móde rekonceptualizácií, no ponúka iba aktualizovaný úvod, bez analýzy doterajšieho výskumu. Neprekvapí, že recenzent nepostrehol nejaký novátorský moment. Navyše, „premýšľať nanovo“ sa dá iba známa matéria, a nie v medzinárodnom meradle periférny spor. Otázny je „historický náčrt“ s irelevantnými, problematickými informáciami (najmä k starším dejinám). Pritom prehistória a raná fáza sporu obsahujú zaujímavú, zatiaľ efe-

1 Prehľadne pozri: Thomas M. WILSON – Hastings DONNAN (eds.), *A Companion to Border Studies*, Colchester 2012, najmä s. 1–25.

2 Medzinárodná literatúra si všima spriaznený spor o Tešínsko, no monografia vo „veľkom“ jazyku chýba. Kevin HANNAN, *Borders of Language and Identity in Teschen Silesia*, New York 1997, prezentuje odlišnú perspektívu.

3 Jan NĚMEČEK, *Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939–1943*, Praha 2003, s. 53, 64, 233 (túto zásadnú prácu autor nerecipuje); Dušan SEGEŠ, *Dvojkříž v siločiarach Bieleho orla. Slovenská otázka v politike poľskej exilovej vlády za 2. svetovej vojny*, Bratislava 2009, s. 355.

mérne spracovanú otázku začlenenia etnickej periférie-rozhrania do moderného národného celku.⁴

Náročnosť členitej témy defiluje pri rozsahu a rôznorodosti prameňov a literatúry. Víťame bohatú heuristiku, ktorá reflektuje rozptýl nepublikovaných (české, slovenské, poľské, francúzske, americké a kanadské archívy) aj vydaných prameňov. Jesenského záber je ojedinelý.⁵ Zároveň však narážame na úskalia. Zatiaľ čo vklad zámorských prameňov (tak, ako ho odzrkadľuje poznámkový aparát) je efemérny, veľký počet excerpovaných, často obsiahlych archívnych fondov vytvára priestor pre otázku, do akej miery mohol autor s nimi kriticky pracovať. Pritom chýba cenný materiál pražského zahraničného rezortu (fondy politickej, spravodajskej, právnej sekcie), ďalej napr. fond Ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, Krajský úrad – prezídium (Slovenský národný archív, Bratislava) pre medzivojnové obdobie. Absentujú lokálne archívy, čo sa autor snaží vyvážiť memoárovou literatúrou a regionálnou historiografiou, no tento fakt sťažuje hodnotenie československej administratívy. Rovnako pokrívka recepcia vydaných prameňov. Napríklad z edičného projektu *Dokumenty československé zahraniční politiky (DČZP)* sa k slovu dostávajú iba zväzky pokrývajúce obdobie november 1918 – jún 1919 (A/2/1), resp. kritické obdobie 1938–1939 (A/20/1–2), *Polskie Dokumenty Dyplomatyczne* absentujú in toto.

Načrtnutá situácia nastoľuje zásadnú otázku: možno považovať Jesenského prácu za štandardnú monografiu problému? A ďalej, je v silách historika komplexne osvetliť komplikovaný územný spor, pretrvávajúci po tri dekády na sotva dvesto stranách? Skĺbiť zahraničnopolitickú, vnútropolitickú, ba aj regionálnu rovinu si vyžaduje povážlivú odvahu. Historici, ktorých môžeme považovať za Jesenského predchodcov (Dagmar Horna-Perman, Petr Jelínek, Marek K. Kamiński, Milica Majeríková, Alina Szklarska-Lohmannowa, Jaroslav Valenta, Piotr S. Wandycz) sa spravidla obmedzili na jeho vybranú fázu na pozadí bilaterálnych vzťahov.⁶ Natíska sa dojem:

4 Porov. Jerzy M. ROSZKOWSKI, „*Zapomniane kresy*“. *Spisz, Orawa, Czedeckie w świadomości i działaniach Polaków, 1895–1925*, Nowy Targ 2011.

5 Pramene „tretích strán“ boli doteraz využívané skôr zriedkavo, napr. Petr JELÍNEK, *Zahraničně-politické vztahy Polska a Československa v letech 1918–1924*, Opava 2009; Marek Kazimierz KAMIŃSKI, *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*, Warszawa 2001. Pozri aj Ivan CHALUPECKÝ, *Dokumenty k severním hranicím Slovenska z roků 1918–1920 v archíve Ministerstva zahraničia v Paříži*, in: *Z minulosti Spiša, Ročenka Spišského dejepisného spolku v Levoči* 18, 2010.

6 Dagmar PERMAN, *The Shaping of the Czechoslovak State. Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914–1920*, Leiden, 1962; Milica MAJERÍKOVÁ, *Vojna o Spiš. Spiš v politike Polska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov 2007 (pozri recenziu in: *Slovanský přehled* 95, 2009, č. 2, s. 237–240); Milica MAJERÍKOVÁ-MOLITO-

kým väčšina autorov v monografiách kryštalizovala dlhodobý záujem a rozdielnu mieru erudície, Jesenský kapitalizoval dizertáciu (2012) na v zámorskom prostredí exotický námet.⁷

Už sme upozornili, že úvodnej úvahe autora chýba pokus o zhrnutie súčasného stavu poznania skúmanej témy (recepčia končí viac-menej rokom 2009). Dovolíme si tvrdiť, že sa tak stalo v dôsledku nedostatočnej odbornej orientácie, keď čitateľ často natrafi na odkazy na práce periférneho významu.⁸ Nedostatky sú obzvlášť zjavné pri medzinárodnej literatúre dejín diplomacie.

Keďže iniciatívu v spore častejšie vyvíjala Varšava, problém je vhodné skúmať najmä z perspektívy poľskej zahraničnej politiky. Tá je v recenzovanej monografii predstavená skôr schematicky – k slovu sa nedostávajú ani dnes klasické práce k československo-poľským vzťahom.⁹ Osobitne spomeňme bohaté dokumentované dielo dánskeho historika Kaya Lundgreen-Nielsena o poľskej otázke na parížskej mierovej konferencii – autor okrem iného priniesol zaujímavé informácie o americkej mediácii a o úspechu poľských aktivistov z Oravy a Spiša u prezidenta Wilsona.¹⁰ Je tragické, ak o tzv. politike III. Európy, príp. o postoji Varšavy k anšlusu, má poučiť štúdia Milice Majerikovej *Vojna o Spiš* (porov. s. 176, pozn. 66, resp. s. 179, pozn. 8), ktorá sa týmto problémom venuje iba v náčrte, sekundárne a bez reflexie novšieho výskumu. Pritom zahraničná politika *II Rzeczpospolitej* v celej svojej zložitosti sa teší vytrvalému záujmu bádateľov (uvedme aspoň Marka Kornata a nedávno zosnulú Annu M. Cienciala).¹¹ Jesenský príznačne opomína dvojväzkovú bio-

RIS, *Vojna po vojne (Severný Spiš a Horná Orava v rokoch 1945–1947)*, Krakov 2013; Alina SZKLARSKA-LOHMANNOWA, *Polsko-czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*, Kraków 1967; Jaroslav VALENTA, *Česko-polské vztahy v letech 1918–1920 a Těšínské Slezsko*, Ostrava 1961; Piotr S. WANDYDZ, *France and her Eastern Allies 1919–1925. French-Czechoslovak-Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno*, Minneapolis 1962. Pozri aj predchádzajúcu pozn.

7 Recenzentovi sa nepodarilo lokalizovať jediné Jesenského štúdiu.

8 Viktor BORODOVČÁK et al., *Poliaci a my*, Martin 1968; Rudolf ŽÁČEK – Mečislav BORÁK, „Ukradené vesnice“. *Musí Češi platit za 8 slovenských obcí?* Český Tešín 1993, príp. práce o českých, slovenských a poľských dejinách popularizačného razenia. Publicistika Mateja Andráša odzrkadľuje skôr „ďalší život“ témy.

9 Wiesław BALCERAK, *Polityka zagraniczna Polski w dobie Locarna*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967; Andrzej ESSEN, *Polska a Mała Ententa 1920–1934*, Warszawa–Kraków 1992.

10 Kay LUNDGREEN-NIELSEN, *The Polish Problem at the Paris Peace Conference. A Study of the Policies of the Great Powers and the Poles 1918–1919*, Odense 1979.

11 Anna M. CIENCIALA, *Poland and the Western Powers 1938–1939. A Study in Interdependence of Eastern and Western Europe*, London – Toronto 1968; Marek KORNAT, *Polityka równowagi (1934–1939). Polska między Wschodem a Zachodem*, Kraków 2007; TENŽE, *Polska polityka zagraniczna 1938–1939. Cztery decyzje Józefa Becka*, Gdańsk 2012 (*Polen zwischen Hitler und*

grafiu Edvarda Beneša.¹² Uvedený stav nezostáva bez vplyvu na jeho formulácie. Po vysvetlení volá odvážna téza, že „československo-poľské spojenectvo mohlo umenšiť francúzsky vplyv v Poľsku a znížiť odkázanosť Poľska na francúzsku pomoc“ (s. 62). Problematické je aj konštatovanie, že zlepšenie poľsko-nemeckých vzťahov „umožnilo uvoľnenie“ medzi Varšavou a Moskvou: nemecko-poľská deklarácia (26. 1. 1934) otriasla pomerne dobrým pomerom, no Wierzbowej sa podarilo zažehnať kritické dopady.¹³

Výskum československo-poľských vzťahov predmetného obdobia sa pritom v ostatnom čase dynamizoval. V edíciách bol sprístupnený celý rad relevantných dokumentov rôznej proveniencie.¹⁴ Nové, zásadné príspevky osvetlili ako bilaterálne vzťahy v etapách,¹⁵ tak ich špecifické, kontextové aspekty (s využitím prameňov „tretích strán“)¹⁶ aj vlastný spor o Hornú Oravu a severný Spiš.¹⁷

Do rúk tak dostávame iba náčrt zložitej problematiky. Škoda, veď ide o jedinečnú príležitosť zoznámiť medzinárodnú historickú obec so sporom o Oravu a Spiš. Možnosti bádania pritom nie sú vyčerpané. Ponúka sa analýza Oravy

Stalin. Studien zur polnischen Außenpolitik der Zwischenkriegszeit, Berlin 2012). Pozornosť si zaslúži aj diskusia za účasti poľských historikov z vlasti, v emigrácii a zo zahraničia: *Poland between Germany and USSR, 1926–1939. The Theory of Two Enemies*, Polish Review 20, 1975, č. 1, s. 3–64. Zo zahraničnej produkcie by sme vyzdvihli práce: Sandra CAVALLUCCI – Annalisa LOMBARDO, *Jagiellonian Federation, Intermaria, Third Europe. From Piłsudski to Beck: The Development of Polish Regional Aggregation Plans in the Interwar Period*, Storia delle relazioni internazionali 14, 1999, č. 2, s. 99–129; Hans ROOS, *Polen und Europa. Studien zur polnischen Außenpolitik 1931–1939*, Tübingen 1957.

12 Jindřich DEJMEK, *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata*, Praha 2006–2008.

13 Oleg KEN, *Collective Security or Isolation? Soviet Foreign Policy and Poland, 1930–1935*, St. Petersburg 1996, kap. 2–4.

14 Jiří FRIEDL, ed., *Zaolzie w światle szyfrogramów polskiej placówki dyplomatycznej w Pradze oraz Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie, 1945–1949*, Czeski Cieszyń 2007; Marta PRZYŁUSKA-BRZOSTEK (ed.), *Ekspertyzy i materiały delegacji polskiej na konferencję wersalską*, Warszawa 2009.

15 Jiří FRIEDL – Zdeněk JIRÁSEK, *Rozpačité spojenectví. Československo-poľské vztahy v letech 1945–1949*, Praha 2009; Sławomir NOWINOWSKI, *Polska w dyplomacji czechosłowackiej, 1926–1932*, Toruń 2013.

16 Dariusz DĄBROWSKI, *Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Zakarpackiej (Podkarpackiej) 1938–1939*, Toruń 2007; Isabelle DAVION, *Mon voisin, cet ennemi. La politique de sécurité française face aux relations polono-tchécoslovaques entre 1919 et 1939*, Bruxelles 2009.

17 Marián HRONSKÝ, *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti (1918–1920)*, Bratislava 2011 (o severnom pohraničí podrobnejšie než citovaná práca *The Struggle for Slovakia and Trianon, 1918–1920*, Bratislava 2001); Pavol JAKUBEC, *Formovanie spišského úseku československo-poľskej hraničnej čiary počas Parížskej mierovej konferencie (1919–1920)*, Slovanský přehled 96, 2010, č. 5, s. 575–618.

a Spiša ako „československého Tešínska“ v období 1945–1947: tak ako poľská strana vo veci ostrého postupu tešínskych úradov voči Poliakom, mala aj strana československá dôkazy o napätom vzťahu poľských úradov na Orave a Spiši s miestnymi Slovákmi. Zdá sa, že z Prahy do Varšavy odkazovali: váš tvrdý postup pocítia Poliaci na Tešínsku.¹⁸

Na pochybenia natrafíme hojne. Erazm Piltz nebol šéfom poľskej diplomacie (s. 6). Československo-poľské hranice neriešila sèvreská mierová zmluva (s. 10), ale iná medzinárodná dohoda, podpísaná *eo die* tamže (nevstúpila do platnosti).¹⁹ K rozhovorom v Krakove (júl 1919) uvedme, že československá strana najprv nemala mandát rokovať o Orave a Spiši. Najvyššia rada mierovej konferencie síce 27. septembra 1919 rozhodla o konaní plebiscitu na Tešínsku, Orave a Spiši „do troch mesiacov“ (s. 49), no nevieme naisto, kedy začala lehota plynúť.²⁰ Ohľadom poľskej ponuky z marca 1921 vymeniť obce Kacvín a Nedeca za Javorinu (s rozľahlým katastrom) autor zavádza, písuc o „doline“ a „takmer neobývanom území“ (s. 64–66). Haličsko-uhorský spor o Morské oko uzavreli arbitrážou 14. septembra 1902, a nie v roku 1897 (s. 134, pozn. 7). Václav Vážny bol českým, nie slovenským lingvistom (s. 144, pozn. 52); Msgr. Marián Blaha zasa banskobystričským, nie spišským sídelným biskupom (porov. s. 162, pozn. 58) – autora najskôr zmýlil fakt, že Blaha na Spiši pôsobil, krátko aj ako kapitulný vikár. Osobitnú skupinu tvoria skomoleniny mien.²¹

K problémom práce patrí terminológia. V empirickej štúdii by sa historik mal zdržať úvah o etnickej reprezentatívnosti (s. 9). Pomlčka v názve ČSR je pre väčšinu jej trvania ahistorická (čo si Jesenský uvedomuje). Dôsledná aplikácia tohto postupu deformuje niekoľko historických názvov: z exilového orgánu v prvej svetovej vojne sa stala „Česko-Slovenská Národná Rada“ (s. 25), z Československého národného výboru vo Francúzsku v rokoch 1939–1940 „Česko-Slovenský národný výbor“ (s. 98). Bádateľia pritom v literatúre nájdu správne názvy a hrozí terminologický zmätok. *Gwara* znamená *nárečie*, nie konkrétny dialekt (s. 18).

18 Porov. Jiří FRIEDL, *Češi a Poláci na Tešínsku 1945–1949*, Praha–Brno 2012, s. 91.

19 Porov. autorom citovanú štúdiu: Jan KRČMÁŘ, *Československo-poľská hranice na území spišském (Javorina) před Stálým dvorem mezinárodní spravedlnosti v Haagu a před Radou Společnosti národů v Paříži*, *Zahraniční politika* 3, 1924, č. 1, s. 10–11.

20 P. JAKUBEC, *Formovanie spišského úseku*, s. 600.

21 Stalo sa tak v prípade poľského premiéra Paderewského či diplomata Dzierżykraj-Morawského (neúplné meno, s. 28, resp. s. 55), propoľského aktivistu Halčina-Halczyňa (Albert × Wojtech-Wojciech, s. 41, porov. s. 157, pozn. 17: „A. Haboczyn“ (!), veliteľa československých síl na Spiši pplk. Arnošta Hrbenského (skomolené priezvisko, s. 30), lingvistu Kazimierza Nitscha (latinizované meno, s. 145, pozn. 56) či Michala Grigera (skomolené priezvisko, s. 201, pozn. 60).

Československo-poľské vzťahy nezaťažovali tri (porov. názov tretej kapitoly), ale dva hraničné spory, distinkcia Orava – Spiš nemá zmysel. Zemepisná nomenklatúra zostáva tvrdým orieškom. Na výstrahu figuruje tatranská obec Javorina na Orave (s. xv). Nechýbajú skomoleniny (*Wołynia* × *Wołyń*, s. 30; *Czadecki* × *Czadeckie*, s. 135, pozn. 14), neobvyklý úzus – Tešín(!) × Teschen Silesia, Frýdek × Frydecki district, s. 41, s. 152, pozn. 33, apod., všimneme si aj slovakizovaný názov obce mimo sporný región (*Čierny* × *Czarny* Dunajec, s. 159, pozn. 39). Doslova arbitrárne autor charakterizuje sídla: mestá často ako *city*, malé obce ako *town*, nájdeme aj termín *township*; u čitateľa môže vyvolať mylné demografické predstavy. Pochybujeme o vhodnosti citačného úzu *verbatim et litteratim*, ak napr. za historickým názvom obce nenasleduje súčasný (Rychvald = Veľká Lesná, s. 30), z Velickej doliny sa stane „Veľká Dolina“, (s. 42) atď. K plebiscitom na dolnom Povislí, vo Warmii a na Mazurách Jesenský uvádza iba nemecké miestne názvy (s. 58). Nepoznáme lokalitu „Malá Lubovňa“ (s. 73). Medzi drobné oblasti, na ktoré si ČSR nárokovala, nepatrilo (popri Kladsku a Ratibořsku) Hlučínsko, ale Hlubčicko (s. 120, správne na s. 123, 125) – navyše, na s. 128 majú všetky tri regióny nemecké názvy...

Jesenského monografia má aj pozitíva. Ako jeden z mála pripúšťa, že slovenská tlač začiatkom 20. storočia registrovala osobitosť pohraničného obyvateľstva; istý úspech poľských buditelských snáh na Orave (s. 20–21); či dilemu sebaidentifikácie obyvateľstva s konkrétnym štátom (s. 28, 47). K spišskej Rade Narodowej (november 1918) uvedme, že aktivisti, ktorí mali zvoliť jej vedenie (s. 29), sú neznámi. Zaujímú poľské a francúzske indície o väčšej flexibilitě ČSR (august–september 1919) na Orave a Spiši oproti Tešínsku (s. 48–49), aj úvaha o poľskej zdržiavacej taktike na jar 1920 na pozadí úspešného ťaženia proti Sovietskemu Rusku (s. 55). Možno prijať tézu o javorinskej požiadavke ako o *rapprochement*, keď Varšava hľadala kompenzáciu za percipovane straty na Tešínsku (Beneš túto ideu nezavrhol, no neprerazila z vnútropolitických príčin). Autor správne vyvodzuje, že nulita Mníchova vylúčila ponechanie územia, obsadeného na jeseň 1939 slovenskou armádou, v ČSR (s. 109). Opäť ako jeden z mála uvádza drobné úpravy karpatskej hranice na východnom Slovensku na jeseň 1938 (s. 183, pozn. 43). Nie je ale pravda, že ČSR odmietla poľský návrh predĺžiť dvojročný dodatkový protokol k spojeneckej zmluve z marca 1947 (s. 203, pozn. č. 73). Praha (s odporom) súhlasila, no vec zostala pred verejnosťou utajená.²²

22 Jiří FRIEDL, *Dva dokumenty k otázce prodloužení dvouleté lhůty dodatkového protokolu československo-poľské smlouvy z roku 1947*, Slovanský přehled 95, 2009, č. 4, s. 483–489.

Čo dodať na záver? Štúdia prehľadne sprístupňuje československo-poľský spor o Oravu a Spiš medzinárodnému publiku. Jesenský sa podujal na spracovanie témy v bezprecedentnom rozsahu. Rozdelenie Oravy a Spiša prijíma s resentimentom; odôvodnene naznačuje, že sa na tu vyvažoval celkom priaznivý výsledok delimitácie na Tešínsku, netrpí ale zaujatosťou voči stranám či aktérom sporu a upozorňuje na niektoré zaujímavé aspekty. Kvalitatívna úroveň práce je však mierne pochybná. Vážne nedostatky, napriek snahe, vykazuje heuristika. Mýliť sa je ľudské, zato pochybení, nepresností a slabo podložených tvrdení je v štúdiu vydanej prestížnym vydavateľstvom primnoho. Defiluje tak náročnosť témy. Skôr predbežná než definitívna monografia, „ušíť horúcou ihlou“, aj tak predstavuje neprehliadnuteľný príspevok k československo-poľským vzťahom medzivojnového obdobia.

RECENZE

Franziska HEIDEMANN

Die Luxemburger in der Mark. Brandenburg unter Kaiser Karl IV. und Sigismund von Luxemburg (1373–1415) (= Studien zu den Luxemburgern und ihrer Zeit, Bd. 12)
Fahlbusch Verlag, Warendorf, 2014, VIII + 352 s., ISBN 978-3-925522-26-0.

Výzkum korunních zemí českého státu může nabývat různých forem, od přístupů právně-historických či dynastických až ke správním, s preferencí pohledů „zevnitř“ nebo „zvenčí“. Zatímco první možnost zdůrazňuje autonomní vývoj daného regionu a zabývá se jeho vnitřním rozvojem bez výraznějšího zohlednění vnějších aspektů vlády, druhá varianta dává důraz na panovnický rozměr správy příslušného území, vnitřní historické souvislosti pak zůstávají poněkud stranou. Práce Franzisky Heidemann představuje plodné spojení obou uvedených možností. Téma přítomnosti Lucemburků v Braniborsku je v německé historiografii zatíženo mnoha stereotypy vzniklými již v pozdním středověku, kde nacházely odraz v tehdejších kronikářství. Stereotypy plynule přecházely přes raně novověkou historiografii do děl moderních historiků.

Obraz lucemburských panovníků držících Braniborsko – především Zikmunda a Jošta – bývá líčen krajně negativně s odkazem na malou pozornost, kterou oba věnovali zmíněnému teritoriu, využívající jej údajně pouze k zisku finančních prostředků pro své politické záměry. Autorka monografie si dala za cíl mj. prověření těchto názorů, které se v příslušných pracích neustále objevují. Výchozím bodem se jí stal sběr diplomatických pramenů (především listin, ale také mandátů a korespondence) k působení Lucemburků v Braniborsku.¹ Zpracování jejich tamních aktivit je tak v podstatě „jen“ jakýmsi vedlejším produktem, který by měl být vbrzku doplněn registrovým svazkem, který její lucemburské dílo uzavře.

Dosavadní historiografie věnovala pozornost především zisku Braniborska českým králem a římským císařem Karlem IV. v počátcích sedmdesátých let 14. století. Jeho neúnavná snaha o připojení braniborského markrabství k zemím Koruny české a k vlastnímu dynastickému prostoru vedla ve svých důsledcích ke ztrátě jiných jím po léta budovaných oblastí, které ovládal. V posledních letech panování věnoval Karel Braniborsku značnou pozornost. Oné době se věnuje první polovina knihy (s. 21–148). Autorka přistupuje k problematice z několika úhlů. Nevolí chronologické, nýbrž věcné hledisko. Prochází jednotlivé oblasti Karlova (v další kapitole Zikmundova) působení v Braniborském markrabství a představuje šest aspektů, podle kterých se dají vyhodnotit tamní aktivity

1 K dispozici je edice Codex diplomaticus Brandenburgensis (41 svazků), která přináší takřka všechn relevantní materiál. Ta však jednak nevyhovuje dnešním edičně-kritickým požadavkům, jednak její editor často čerpal z pozdějších opisů (18. a 19. století) i u písemností, u nichž můžeme využít původnější dochování.

Lucemburků: 1. dynastické zajištění prostoru, 2. personální politika, 3. landfrýdní politika, 4. hrady a nakládání s nimi, 5. finanční politika a konečně 6. městská a stavovská politika. V hodnocení těchto šesti problémových okruhů se zrcadlí vztah zeměpána k markrabství, především pokud jde o jeho možnosti výkonu správy a uplatnění vlastního mocenského vlivu na osudy této země. V neposlední řadě autorka zkoumá panovníkův poměr k zeměpanské doméně, která byla základem výše uvedeného mocenského manévrovacího prostoru. Jinými slovy lze hovořit o proniknutí do markrabství ze strany zeměpána a jeho interakci s místními mocenskými subjekty (města, šlechta, duchovenstvo). V případě Braniborska se tak setkáváme s poměrně novým přístupem, který sice v jistých ohledech anticipují některé české práce, ale jako celek jej můžeme označit za inovativní. Jeho nevýhodou je poměrně časté opakování jednotlivých skutečností, resp. jejich určité překrývání v naznačených šesti oddílech. Toho si je vědoma i autorka, nicméně obhajuje, a dodejme po zásluze, přednosti zvoleného postupu.

Všimněme si blíže první části, referující o Karlu IV. Poté, co jsou pojednány okolnosti zisku Braniborska, se autorka obrací ke Karlově vládě. Stranou neponechává ani vznik nové císařské rezidence v Tangermünde, která (možná záměrně) nenavazovala na starší zeměpanská sídla (askánská, wittelsbašská), stejně jako častou císařovu přítomnost na jeho území. Pokud jde o personální politiku, autorka zjišťuje, že Karel jen v malé míře připouštěl k regionální vládě místní představitele. Při obsazování lokálních správních úřadů se opíral především o zahraniční osoby, což ovšem z hlediska jeho politiky není výjimkou. V Braniborsku se tento personál rekrutoval především z Dolní a Horní Lužice a ze Slezska. Podle zřídka se objevujících svědečných řad jeho listin se zástupci místní šlechty dostávali na jeho dvůr jen v omezené míře. Karel měl naopak oporu ve vrcholných představitelích braniborského kléru (braniborský a havelberský biskup).

Autorka podrobně zkoumá místní zemské fojty – nejen z hlediska jejich původu, ale především co do jejich kompetencí. Nermalou pozornost věnuje Karlově ekonomické politice. Opěrným bodem je zde Landbuch, který Karel nechal sestavit krátce po ovládnutí Braniborska, aby měl k dispozici přesný přehled zeměpanských příjmů v oblasti (podobně postupoval i Řád německých rytířů, když počátkem 15. století získal braniborskou Novou Marku). Za cenné zjištění považuji fakt, že situace zeměpanských příjmů byla v té době zcela tristní. Čisté roční příjmy, byly-li by užity k urovnání dluhů, mohly v předluženém markrabství pokrýt jen zlomek pohledávek. Pokud mělo území v letech po Karlově smrti sloužit jako dynastická mocenská opora některého z členů lucemburského rodu (jak se záhy ukázalo, Karlova syna Zikmunda), bylo potřeba výrazně zlepšit tento stav. K tomu Karel intenzivně napřel své síly. Markrabství netěžilo pouze z jeho časté přítomnosti, jak bylo doposud známo, ale bylo též svědkem jeho rozsáhlé revindikační politiky.

Čtenář se neubrání srovnání s počáteční Karlovou aktivitou po příchodu na území Čech a Moravy po roce 1333. Je zřejmé, že podnikal podobné kroky všude tam, kde chtěl upevnit svou moc a kde se mu dostávalo času a mocenských prostředků. Tato snaha je v případě Braniborska ilustrována landfrýdní politikou, která zajišťovala nejen vnitřní braniborský prostor, ale i jeho hranice. Dosud si totiž někteří sousedé ukrajovali kousky markrabského území (týkalo se to především Prignitz a Uckermark). Důležité bylo, že Karel nepřenechával landfrýdní aktivitu místním subjektům, jak se to dělo za

vlády Wittelsbachů (a také později za Zikmunda), nýbrž se jí chápal sám. Snažil se rovněž o rozšíření zeměpanského vlivu cestou revindikace některých hradů nebo udělováním hradních pevností v léno s povinností volného vstupu zeměpanských vojsk. S naznačeným trendem souvisí i Karlovo úsilí o zvýšení zeměpanských příjmů (především cel a přímého majetku). Císař měl ale na realizaci uvedených cílů málo času. Přesto není jeho bilance v markrabství za pouhých pět let špatná. Obnovení zeměpanské moci v rozsahu z počátku 14. století se tu podařilo v podstatě až Hohenzollernům.

Karlovy snahy o revindikační politiku v markrabství musely být financovány z externích zdrojů, z příjmů pocházejících z jiných korunních zemí. Stav braniborského fisku, jak bylo výše naznačeno, nic jiného ani nepřipouštěl. A právě v této okolnosti spočíval zásadní problém pro Karlovy nástupce (s. 149–212) – ve většině Braniborska markraběte Zikmunda. Měl-li nový zeměpán k dispozici pouze příjmy z markrabství, byly jeho politicko-správní možnosti značně ohraničeny. Tradiční soud o Zikmundově neúspěšné vládě v Braniborsku, která cílila pouze na finanční vykořisťování markrabství, přesto není spravedlivý. Autorka jej do určité míry rehabilituje. Jeho možnosti byly ve srovnání s otcem omezené, navíc snaha o zisk nejprve polské a posléze uherské koruny (kterou mu předurčil již jeho otec) nedávala Zikmundovi prostor věnovat se braniborským záležitostem. Vzhledem ke stavu braniborské zeměpanské komory, který se po Zikmundově nástupu začal opět zhoršovat, nepřipadá příliš v úvahu finanční využívání braniborských zdrojů pro jeho plány v Polsku a Uhrách.

Nemožnost věnovat se braniborskému markrabství se zrcadlí ve všech šesti oblastech, které byly výše naznačeny: zvýšený podíl domácího elementu ve správě Marky, zastavování panovnických příjmů, landfrýdní aktivita zdola, zvýšený vliv šlechty a měst na osudy země, opětovná nestabilita, drobné války v markrabství. To vše charakterizuje Zikmundovo působení v Braniborsku. Nemá tím být řečeno, že se nesnažil situaci řešit. Jeho potíže vyvrcholily zástavou země v roce 1388 do rukou Jošta, který ji později převzal jako léno a Zikmundovi se vrátila až v roce 1411. Předání Braniborska Hohenzollernům autorka nově hodnotí jinak, než činila dosavadní literatura: Byl to vědomý krok Zikmunda k zajištění stability země, resp. záměrné upřednostnění zájmů určitého regionu před dynastickými interesy. Takové hodnocení je jistě možné, nicméně nelze ztráct ze zřetele, že Zikmundovi držba Braniborska slibovala více problémů než výhod.

Samostatné pozornosti se v knize dostává Nové Marce (s. 213–251), nejvýchodnějšímu cípu Braniborska, ležícímu až za řekou Odrou. Karel ji neodkázal Zikmundovi, ale svému nejmladšímu synovi Janovi (Zhořeleckému). Ten její držbu dočasně postoupil Zikmundovi v roce 1381, o sedm let později se však znovu dostala do jeho rukou a zůstala v jeho držení až do roku 1396, kdy náhle zemřel. Roku 1402 pak Zikmund Novou Marku prodal Řádu německých rytířů. Snahy o její odprodej se ovšem objevovaly již během devadesátých let 14. století za Janova života.

Analýzy Franzisky Heidemann jsou rozhodně přínosné. Z hlediska českého čtenáře však zaráží takřka úplná absence relevantní české literatury. Hovoří-li autorka o Joštovi, uvádí jako aktuální monografii práci Julia Heidemanna z 19. století,² zatímco rozsáhlá práce

2 Julius HEIDEMANN, *Die Mark Brandenburg unter Jobst von Mähren*, Berlin 1881.

Václava Štěpána zůstává nepovšimnuta.³ Totéž platí o pracích Lenky Bobkové (případně Jana Hrdiny či Tomáše Baletky).⁴ Zvláště v případě zpracování Lenky Bobkové tak autorka v podstatě jen dubluje již dříve do (přínejmenším českého) povědomí uvedená zjištění. Týká se to především personální politiky Karla IV. v Braniborsku, které Heidemann znovu pracně zjišťuje, aniž by čerpala (např. s pomocí některého z českých historiků) z české produkce. Totéž, co pro českou literaturu, platí i pro práce polské. Po roce 1945 se totiž Nová Marka stala součástí Polska. Z tohoto důvodu je jí zde také věnována, byť nepřilíš velká, pozornost. Doposud sice chybí syntetické polské zpracování dějin Nové Marky, analytické práce by však autorka mohla s prospěchem využít.⁵

Jak napovídá podtitul knihy, autorka se zabývá jen Karlem a Zikmundem. Zcela mimo tak stojí další členové lucemburské dynastie, kteří ovládali Braniborsko nebo jeho části. O obou již byla řeč: byli to moravský markrabě Jošt a zhořelecký vévoda a lužický markrabě Jan. Zvláště v případě Jošta je opomenutí zvláštní. Držel totiž Braniborsko nejen jako zástavu, ale od sklonku 14. století již jako léno udělené Václavem IV. Byl tudíž regulérním zeměpánem. Je proto škoda, že jej autorka nepřiradila ke zkoumaným osobnostem lucemburského rodu a bohužel ani nikde nevysvětlila důvody svého rozhodnutí. Bylo by jistě přínosné sledovat, jakým způsobem se Jošt snažil uplatňovat svou vládu v Braniborsku v kontextu přístupu, který autorka aplikovala na Karla a Zikmunda. Máme sice naštěstí k dispozici zpracování Lenky Bobkové, tím však nemůže být zakryt nedostatek recenzované knihy.

U Jana Zhořeleckého a Nové Marky se dá jeho opomenutí spíše pochopit, jakkoliv ani zde autorka nepodala vysvětlení, proč tak učinila. V Janově případě by nebylo od věci zhodnotit jeho nedlouhou vládu v tomto regionu. Zdá se, že se Jan snažil o výraznější přítomnost v Nové Marce (jakkoli ani Joštovi se nedá upřít snaha po zvládnutí braniborských problémů přímo na místě), kam od roku 1388 opakovaně zajížděl. Ani listinných svědectví pro příjemce odtud není málo. Rozhodně by bylo možno vytvořit přehledný obraz jeho nakládání s panovnickým fiskem. Dochované písemnosti sice svědčí o některých zástavách zeměpanských příjmů, na druhé straně však jasně ukazují, že se panovník snažil řešit vznikající spory v oblasti a hospodářsky podporovat jeho vedoucí činitele (především měs-

3 Václav ŠTĚPÁN, *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*, Brno 2002.

4 Lenka BOBKOVÁ, *Markrabství braniborské v rukou Lucemburků*, in: Korunní země v dějinách českého státu. II., Společné a rozdílné – Česká koruna v životě a vědomí jejích obyvatel ve 14.–16. století. Sborník příspěvků přednesených na kolokviu pořádaném ve dnech 12. a 13. května 2004 v Clam-Gallasově paláci v Praze, Praha 2005, s. 159–190; Lenka BOBKOVÁ, *Smělý cíl, malý úspěch. Jošt Moravský a markrabství braniborské*, in: Morava v časech markraběte Jošta, ed. Libor Jan, Brno 2012, s. 59–80; Jan HRDINA, *Braniborské poutní místo Wilsnack a Lucemburkové*, in: Korunní země v dějinách českého státu IV, Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.–17. století, Praha 2009, s. 223–241; Tomáš BALETKA, *Dvůr, rezidence a kancelář moravského markraběte Jošta (1375–1411)*, Sborník archivních prací 46/2, 1996, 259–536.

5 Wiktor FENRYCH, *Nowa marchia w dziejach politycznych polski w XIII i XIV wieku*, Poznań 1959; Zbigniew WIELGOSZ, *Nowa Marchia w historiografii niemieckiej i polskiej*, Poznań 1980; zvláště užitečný je přehled listinných pramenů k dějinám Braniborska, byť dovedený jen do roku 1373, přesto má význam i pro bezprostředně navazující mladší období Ewa SYSKA, *Źródła do dziejów Nowej Marchii z okresu panowania Askańczyków i Wittelsbachów (do 1373 r.)*, Studia Źródłoznawcze 43, 2005, s. 61–83.

to Landsberg an der Warthe/Gorzów Wielkopolski). Významná je také existence Janova zbožného nadání ve prospěch cisterciáckého kláštera Marienwalde (dnes ves Bierzwik).⁶

Franziska Heidemann podává přesvědčivý a úplný obraz působení Karla IV. a Zikmunda v Braniborsku z hlediska jejich zeměpanské funkce. To, že se zde před rokem 1373 a po Karlově smrti až do zástavy Braniborska Hohenzollernům ztenčoval zeměpanský majetek a manévrovací prostor panovníka, vedlo k nárůstu moci jiných místních subjektů – především šlechty, která těžila z mocenského vakua. Lucemburské působení tak předznamenává mocenský rozmach Braniborska za Hohenzollernů.

Tomáš Velička

Herbert KARNER (Hg.)

Die Wiener Hofburg 1521–1705. Baugeschichte, Funktion und Etablierung als Kaiserresidenz (= Veröffentlichungen zur Bau- und Funktionsgeschichte der Wiener Hofburg 2)

Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 2014, 630 s., ISBN 978-3-7001-7657-2.

Druhý díl čtyřsvazkové syntézy o stavebních dějinách vídeňského Hofburgu ohraničila léta 1521 a 1705.¹ Dolní periodizační mezník souvisel s počátkem vlády arciknížete Ferdinanda nad dolnorakouskými zeměmi. Horní časovou hranici výkladu vymezilo úmrtí císaře Josefa I. Na tvorbě rozsáhlého textu se podílelo celkem sedm autorek a autorů, v jejichž čele stál vídeňský historik umění Herbert Karner, jenž patří v současnosti mezi přední evropské znalce dějin barokní architektury v podunajském prostoru. Dlouhodobé vědecké úsilí jednotlivých autorek a autorů o syntetické vylíčení architektonického vývoje raně novověkého Hofburgu se zřetelně zrcadlí již v celé řadě jejich analytických statí, které vyvolaly zasloužený zájem odborníků (zvláště bibliografické odkazy na s. 603–605, 613–614).

Zatímco stavební proměny renesančního Hofburgu za Ferdinanda I., Maxmiliána II., Rudolfa II. a Matyáše sledovali Renate Holzschuh-Hofer a Markus Jettler, věnoval Herbert Karner pozornost barokním proměnám císařské rezidence ve Vídni od dvacátých let 17. do počátku 18. století, kdy její podobu určovali Ferdinand II., Ferdinand III. a především Leopold I. Na jejich zjištění navázala Andrea Sommer-Mathis výkladem o využívání vnitřních i vnějších prostor barokního Hofburgu k pořádání hudebních, divadelních a tanečních představení. Knihu obohatily dílčí vstupy z pera Sibylle Grün, Jaroslavy

6 Více údajů k Janu Zhořeleckému bude zpřístupněno v připravované monografii kolektivu pod vedením prof. Lenky Bobkové.

1 První svazek o stavebních dějinách Hofburgu ve středověku připravuje autorský kolektiv pod vedením Mario Schwarze. Autorský kolektiv třetího svazku vedli Hellmut LORENZ – Anna MADLER (Hg.), *Die Wiener Hofburg 1705–1835. Die kaiserliche Residenz vom Barock bis zum Klassizismus* (vydání se předpokládá v roce 2015). V čele autorského kolektivu již vydaného čtvrtého svazku stál Werner TELESKO (Hg.), *Die Wiener Hofburg 1835–1918. Der Ausbau der Residenz vom Vormärz bis zum Ende des „Kaiserforums“*, Wien 2012.

Hausenblasové a Jochena Martze, které kromě obecných souvislostí dějin habsburské dynastie v raném novověku doplnily pohled na stavební proměny Hofburgu o vývoj zahrad a některých specializovaných budov, zvláště dvorského špitálu.

Tvorbě objemného díla předcházeli nejen nákladný stavebně-historický průzkum Hofburgu, ale také shromáždění roztroušených poznatků odborné literatury, početného souboru cenných katalogů uměleckohistorických výstav a zvláště časově náročné studium badatelsky dosud téměř nevyužitých písemných a ikonografických pramenů, především stavebních instrukcí, účtů, korespondence, plánů a výtvarných děl. Mimořádnou vypovídací hodnotu o podobě Hofburgu a zařízení jeho interiérů si uchovala osobní svědectví diplomatů a dalších zahraničních návštěvníků, kteří s rozmanitým posláním přijeli do metropole na Dunaji v 16. a 17. století. Důraz na ukotvení stavebních a funkčních dějin Hofburgu v typologicky rozmanitých pramenech umožnil autorkám a autorům zvolit takový interpretační přístup k uměleckohistorickému tématu, z něhož se naštěstí nevytratily osoby, které svou tvůrčí, správní a administrativní činností ovlivňovaly tvář císařské rezidence a odpovídaly za každodenní provoz jednotlivých prostor. V tomto ohledu poskytl autorský kolektiv cenná východiska k dalšímu studiu sociálních dějin Hofburgu.

S ohledem na čtenáře považuji za nepřehlédnutelný klad recenzované práce průběžné zařazování pečlivě vybraných a kvalitně reprodukovanych hmotných, písemných a ikonografických dokladů přímo na stránky knihy, kde autorky a autoři interpretovali s jejich znalostí stavební proměny císařské rezidence. Obdobnou vstřícností k uživatelům lze charakterizovat také poznámkový aparát na konci jednotlivých stránek, který kromě své obvyklé odkazovací a vysvětlovací funkce obsahuje v mnoha případech transliteraci nejzávažnějších písemných pramenů.

Přestože je kniha rozdělena do šesti hlavních kapitol, jednoznačné těžiště a odborný vrchol celé práce tvoří její čtvrtá část věnovaná stavebním dějinám a funkcím budov i zahrad v Hofburgu, která zaujímá plně dvě třetiny celkového rozsahu díla. Text této kapitoly je vynikajícím způsobem promyšlený a logicky utříděný do sedmnácti přehledných podkapitol zachycujících postupné budování a proměnu císařské rezidence v 16. a 17. století. Výklad začíná podrobným pojednáním o stavebních přestavbách a funkčních změnách původně gotického středověkého hradu, jenž se přetvářel od počátku 16. století v honosné a neobyčejně reprezentativní obydlí habsburských panovníků.

Po vylíčení stavebních dějin habsburské domácnosti směřovaly kroky autorů k poznání okolního prostoru. Aby postihli další funkce císařské rezidence v raném novověku, zaměřili se nejen na budování mohutného opevnění, ale blíže zkoumali podobu zahrad a dalších objektů určených k reprezentaci a rekreaci císaře, jeho dvora a hostů, ať šlo o prostory vybrané pro galerii, kunstkornu či míčovnu. Stranou zájmu nezůstaly stavební přestavby přilehlého augustiniánského kláštera a dvorského špitálu. Ocenění si zaslouží nové poznatky o budování císařských stájí a topografie kancelářských prostor, v nichž nalézali zázemí úředníci nejvyšších dvorských institucí. Spojovací článek výkladu mezi renesanční podobou císařské rezidence a jejími razantními barokními proměnami za vlády Leopolda I. představuje podkapitola o výstavbě méně známého objektu v areálu

Hofburgu pojmenovaného Neue Burg, jenž byl nejprve v osmdesátých letech 16. století rezidencí arciknížete Arnošta, aby se později po barokních přestavbách stal pod označením Amalienburg domovem habsburských vdov a sídlem arciknížat. Text o stavebních a funkčních dějinách budov a zahrad v císařské rezidenci završil pohled autorů na proměny hradní kaple od 16. do počátku 18. století.

Pro lepší orientaci v textech jednotlivých podkapitol rozsáhlé čtvrté kapitoly byly zřejmě zamýšleny dvě předcházející části, jejichž skutečný význam však spatřuji spíše v didaktické rovině. Druhá kapitola nabídla na několika málo stránkách základní přehled dynastických dějin Habsburků na počátku raného novověku, zmínila roli Hofburgu při válečných událostech a poskytla stručný komentář k seznamu požárů v císařské rezidenci. Třetí kapitola by mohla být pro zájemce o stavební dějiny Hofburgu zajímavá ze dvou úhlů pohledu, neboť přinesla stručný, faktograficky hutný a téměř encyklopedicky nastíněný přehled architektonického vývoje císařské rezidence v jednotlivých desetiletích sledovaného období. Jeho proměny doložili autorky a autoři zveřejněním dobových vedut, plánů a současných rekonstrukčních modelů. Do třetí kapitoly budou s užitekem nepochybně nahlížet všichni zájemci o proměny architektonické tváře Hofburgu v 16. a 17. století, kteří rychle potřebují ke své odborné práci faktograficky strohý poznatek o stavebních proměnách císařské rezidence v konkrétním, navíc velmi krátkém, chronologickém úseku.

Na výpověď čtvrté kapitoly recenzované práce navazují dvě části s naprosto odlišným posláním a vyzněním. Zatímco velmi stručně a navíc jen faktograficky pojatá pátá kapitola zůstala navzdory svému slibnému názvu daleko za očekáváním, protože poznání každodenní stavební logistiky v raně novověkém Hofburgu její autor Markus Jeitler v zásadě nahradil pouhým obecně pojatým upozorněním na písemné prameny, které umožňují sledovat najímání řemeslníků, průběh jejich prací, pracovní podmínky, skladbu, původ a dopravu stavebního materiálu, představuje následná část druhý odborný vrchol knihy. I když byla šestá kapitola rozdělena do osmi spíše volně na sebe navazujících podkapitol, podařilo se jednotlivým autorkám a autorům vynikajícím způsobem ukázat, jak se proměňovala funkce vnitřních a vnějších prostor v topografii renesančního a barokního Hofburgu při dvorských slavnostech, zvláště turnajích a velkých divadelních, hudebních i tanečních performancích, které v 16. a 17. století sloužily k reprezentaci panovníka a oslavě vládnoucí dynastie.

Andrea Sommer-Mathis přesvědčivě a s hlubokou znalostí dobových pramenů, renesanční i barokní scénografie vylíčila prostorovou proměnu dvorských slavností, jež směřovaly po polovině 17. století z otevřených exteriérů na nádvořích a zahradách Hofburgu do účelově vybudovaných a okázale vyzdobených stálých sálů. Herbert Karner vyvinul nemalé badatelské úsilí, aby v topografii císařského apartmánu odhalil zákonitosti dvorského ceremoniálu a jeho proměny během 17. století. Šestou kapitolu autoři uzavřeli zkoumáním námětů v ikonologické výzdobě renesanční a barokní tváře Hofburgu. Srovnávacím studiem potvrdili v rezidenci habsburských panovníků především imperiální podněty sahající do antiky a vlivy symbolů uplatněných v pozdně gotické a raně renesanční architektuře na burgundském dvoře.

Přestože vhodně zvolený metodologický přístup autorkám a autorům recenzovaného díla umožnil, aby zkoumali stavební proměny vídeňského Hofburgu na počátku novověku v souvislosti s nároky na měnící se funkce nově vzniklých prostor v topografickém uspořádání císařské rezidence, mohli více pozornosti věnovat i jejich vnitřnímu zařízení předměty hmotné kultury, které ponechávali s výjimkou interiérů určených ke dvorským slavnostem spíše stranou svého badatelského zájmu. Jestliže by se rozhodli uplatnit poněkud celistvější kulturně historické nahlížení na funkci užívaných prostor v Hofburgu, jistě by v symbolické výzdobě zvláště uměleckořemeslných předmětů v zařízení interiérů našli další interpretačně nosnou rovinu k prohloubení poznatků o panovnické reprezentaci. Domnívám se, že heuristickou oporou pro obdobnou badatelskou cestu by se mohly stát nejen ikonografické a hmotné prameny, ale také dochované inventáře předmětů hmotné kultury, účty a rodinná korespondence Habsburků. Jistě nebylo náhodou, že o důsledný kulturně historický přístup k poznání funkcí vybraných prostor určených v císařské rezidenci k divadelním a jiným dvorským performancím oslavujícím habsburského vládce se velmi zdařile pokusila v knize Andrea Sommer-Mathis, jež patří v současnosti mezi nejvýznamnější rakouské znalkyně kulturního prostředí na raně novověkých habsburských dvorech. Svým heuristickým záběrem a především důrazem na postižení dobového kulturně historického kontextu překročila tradiční interpretační úskalí, jež ve svých výkladech jen obtížně překonávají badatelsky zpravidla úzce zaměřené historičky a historikové stavebních dějin.

Navzdory značnému stránkovému rozsahu knihy soudím, že recenzovaná práce by si jistě zasloužila, aby do jejího obsahu autorky a autoři ještě zařadili samostatnou kapitolu, v níž by přiblížili stavební činnost v příležitostných sídlech habsburských císařů a rezidencích arciknížat i proměnu jejich funkcí v renesanční a barokní době, neboť v knize jsou zmiňovány jen velmi okrajově. Podle mého soudu byly málo využity poznatky českých historiků umění o přestavbách Pražského hradu, zvláště pak o jeho vzhledu v době, kdy se dočasně proměnil za vlády Rudolfa II. v hlavní císařskou rezidenci.

Uvedené dílčí výhrady ke koncepci, heuristickému a metodologickému ukotvení stavebních a funkčních dějin vídeňského Hofburgu mezi léty 1521 až 1705 v žádném případě nesnižují celkově vysokou interpretační kvalitu představených vědeckých poznatků, které ve své syntetické celistvosti výrazně obohatily dosavadní znalosti o prostorech v císařské rezidenci, jejich funkcích a využití v průběhu dvou staletí. Dílo autorského kolektivu pod vedením Herberta Karnera se navíc vyznačuje pečlivou redakční i grafickou úpravou a vydáním na kvalitním křídovém papíře, na němž vynikly také interpretačně důležité detaily vyobrazených hmotných a ikonografických pramenů. Svým vědeckým přínosem se recenzovaná syntéza o císařské rezidenci ve Vídni nesporně stane hojně citovanou standardní prací mezinárodního významu, jež výrazně obohatí knihovny evropských i zámořských badatelek a badatelů o dějinách habsburské dynastie v raném novověku.

Václav Bůžek

Ambrogio TRAVERSARI

Hodoeporicon Ambrogia Traversarii

Překlad Jan Steskal (ed.)

České Budějovice, Vedita 2013, 236 s., ISBN 978-80-86829-88-3.

Křesťanské mnišství se od počátků v Egyptě a ve východní části římské říše ubíralo dvěma stezkami, které nevedly úplně stejným terénem. Existoval jak život poustevnický, tedy životní styl osamělých asketů, tak mnišství žité v komunitách a zpravidla doprovázené víceméně právními zásadami, které vyrovnávaly individuální rysy a důrazy jednotlivých asketů. Západní monasticismus se od dob svatého Benedikta z Nursie (6. století) a pak od rozšíření jeho mnišské *Řehole* od časů Karla Velikého na základě tohoto syntetického textu výrazně nachýlil směrem k cenobitství. Myšlenka dvou možností mnišského života ale i na křesťanském Západě zůstala přítomna – v některých dobách aspoň v literatuře, v životech výrazných asketů. Čas od času povstaly reakce a byly činěny pokusy na dané (tj. „benediktinské“) základně znovu usadit i poustevnictví. Tudy vykročili kamaldulští poustevníci sv. Romualda z Ravenny (950–1027) a sv. Petra Damiani (1007–1072)¹ nebo kartuziáni.

Právě kamaldulští poustevníci, nesoucí jméno podle italského kláštera Camaldoli u Arezza, jsou modelovým příkladem pokusu o skloubení poustevnického (eremitského) a komunitního životního stylu. Stali se badatelským tématem historika Jana Stejskala, který po životopisu Jana Jeronýma z Prahy² a knize *Řecké dědictví na Západě*³ představil čtenářům český překlad zápisků generálního představeného kamaldulské kongregace z 15. století blahoslaveného Ambrosia Traversaria (Ambrogio Traversari, 1386–1439). Ostatně v obou předchozích knihách byl Traversari nejen zmíněn, ale stal se námětem celých kapitol. Z tohoto hlediska můžeme vydání jeho zápisků v roce 2013 v recenzované knize považovat za zpřístupnění pramenné základny, z níž čerpaly i starší Stejskalovy tituly. Ediční počin je to však pozoruhodný, protože nejde o nějaké velkoryse pojaté teologické dílo, ani o historickou práci evropského významu nebo jiný dobově ceněný žánr, ale o nenápadný text navýsost osobní, až privátní povahy, nepatřící k textům běžně vydávaným a překládaným. V době, kdy se u nás uzavírala bojová fáze husitských nepokojů a klášterní život ležel v podstatě v troskách, cestoval Ambrogio na počátku třicátých let 14. století Itálií od kláštera ke klášteru, konal vizitace komunit mužských i ženských, občas našel společenství vzorná a věrná, někdy musel dávat pokyny k nápravě a jindy řešil výraznější problémy s řeholní disciplínou nebo dokonce skandály. Z let 1431–1434 se o těchto cestách zachovaly Ambrogiovy latinsky psané zápisky, zaznamenávající nejenom tuto „služební“ část cest, ale také četná přátelská setkání učeného autora a v neposlední řadě jeho příznačně humanistický monitoring významnějších knihoven, do kterých se cestou dostal.

Právě proto, že autorem zápisků byl učenec Ambrogiova formátu, jsou zápisky několikanásobně zajímavé. Upozorníme na tři rozměry textu. Je to unikátní pramen pro

1 Stručně Karl Suso FRANK, *Dějiny křesťanského mnišství*, Praha 2003, s. 66n.

2 Jan STEJSKAL, *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*, Praha 2004.

3 J. STEJSKAL, *Řecké dědictví na Západě: monasticismus, misie a střední Evropa ve středověku*, České Budějovice 2011.

dějiny kamaldulských poustevníků v Itálii, poskytující vhled do vyjednávacích taktik a vizitačních strategií představeného, do jeho důrazů ve vedení řádu, a to nejen právní řeči úředních protokolů, ale hlavně z osobního hlediska. Nemůžeme nevnímat, že v zápiscích se také buduje obraz autora samého jako vzorného pečovatele o prospěch řádu – právě touto cestou se dozvíme o autorových monastických ideálech nejvíc. Druhým rozměrem Traversariho zápisů je příspěvek k politické a církevněpolitické historii současné Itálie. Autor, přítel Medicejských, během zaznamenaných let potkává císaře Zikmunda Lucemburského i papeže Evžena IV. (ten musel v roce 1434 uprchnout z Říma do Florencie, s. 202n.), prakticky v každém městě patří k jeho povinností setkat se s místními vládci a úředníky, preláty. Třetí rozměr, pro který badatelé *Hodoeporicon* (*Hodiporigum*) – takto, příznačně „fecky“, podle *hodos*, „cesta“, se zápisky nadepisují – dodnes otvírají, je jeho svědectví o dobovém intelektuálním životě: když autor přejde z klášterů a paláců do knihoven, může sloužit jako pěkná ukázka počínání dobového humanisty jeho „hrabání“ (s. 120) v bibliotékách – nechává si přinášet všecko staré a zajímavé a pátrá po něčem, co není v učených kruzích a jemu samotnému známo. Dobrodiní knihtisku ještě nezažil, ale výměna textů v Itálii fungovala za jeho dnů na plné obrátky. Traversari zaznamenal, co kde našel, případně že nic nenašel, co nechal opsat, že text někam převezl nebo poslal a další neocenitelné informace pro sledování *Überlieferungsgeschichte*. Šlo mu hlavně o texty antické, ať klasické nebo křesťanské, a také o texty související s jeho vlastní mnišskou tradicí.

Ačkoliv je Traversariho text „(nejen) v naší historiografii v podstatě neznámý – podobně jako jeho autor“ (s. 9), snaží se jeho překladatel do češtiny oprávněně zdůraznit, že bychom ho neměli opomíjet; může ostatně právě jako neznámý a nezařazený působit jako poměrně neotřelé měřítko k srovnávání poměrů v českých zemích a jinde v Evropě v téže době. Považme, že tento muž překládal v této době *Život svatého Jana Zlatoústého* z pera starověkého historika mnišství Palladia⁴ a že tento text věnoval jak císaři Zikmundovi Lucemburskému (s. 125, 133 a 135n.), tak papeži Evženovi IV. (s. 205). Zprostředkovával i další z pokladů východní křesťanské literatury (sv. Jana Klimaka, sv. Efréma Syrského, sv. Basila Velikého, Dionysia Areopagitu). Nakonec vztah ke křesťanskému Orientu byl pro Traversariho podstatný, jak je zřejmé z angažmá při florentském koncilu. Pro dějiny vzdělanosti není bez významu ani to, že do latiny přeložil životy starověkých filozofů Diogena Laërtia;⁵ ty se pak šířily zanedlouho vynalezeným knihtiskem.

Recenzovanou knihu otvírá předmluva překladatele a komentátora starého textu Jana Stejskala (s. 7–27). V případě autora významného ve své době a na svém místě, ale ze střeoevropského hlediska ne zcela centrálního, se pochopitelně zaměřuje na biografický a kulturněhistorický kontext díla. Nermalou pozornost věnuje i textové tradici *Hodoeporika*. Není to tak jednoduché, že by bylo možné se při překladu opřít o vydanou moderní kritickou edici (v roce 2004 byla sice součástí jedné italské disertační práce, ale nebyla publikována; s. 26): překladatel se opíral o starší edici z roku 1912, o níž sám říká, že jsou v ní chyby způsobené kontaminací více rukopisů, a „navazuje na první dosavadní řádné vydání textu v italštině“

4 Srov. PALLADIOS, *Poučné příběhy pro komořího Lausa*, Praha 2002.

5 Srov. Diogenés LAERTIOS, *Životy, názory a výroky proslulých filosofů*, Pelhřimov 1995.

(s. 24) – překlad pořídil Vittorio Tamburini (1985) – a o základní rukopis díla v latinském znění (s. 25). Jako filolog mohu zalitovat, že opravy edice na základě rukopisu, tedy vlastně pracovní rekonstrukce latinského textu, z které překlad vychází, zůstaly nedostupné – ať jen v myslí překladatelově, nebo na jeho paměťových médiích. Máme tak v češtině opravený a komentovaný překlad textu, který není v originále snadno dostupný – čeština v této situaci nebývá často.

Hlavní část knihy zabírá samotný překlad s komentářem v poznámkách pod čarou (s. 28–213, následuje bibliografie a rejstřík osob i míst). Překlad je plynulý a zkorigovaný, občas narušený nestandardním užíváním zájmen v konstrukcích typu „jsem obdržel od mého otce“ (s. 88). Překladatel se rozhodl, že některá pojmenování explicitněji rozvede, ale zároveň, jako se to dělá v diplomatictějších edicích a méně v překladech, hranatými závorkami označí, co doplnil. V překladu je to ale docela časté a grafická řešení jako „odešel do [kláštera] svatého Benedikta“ působí (i kvůli předložkám *do/ke*) při čtení jako překážka („odešel ke Svatému Benediktu“?). Jindy není jasné, co se v závorce nahrazuje nebo doplňuje: stojí např. ve spojení „přátelství, které mě s [Porcarim] vázalo“ (s. 187) v latině na místě závorky zájmeno, nebo má být i předložka *s* v závorce? Traversari se občas rozhodl některé choulostivější skutečnosti pojmenovat řecky. V překladu je přeloženo všechno a na efekt „zatažení“ se upozorňuje jen poznámkou; tím samozřejmě mizí přímý stylistický účinek vícejazyčnosti. Zajímavá je překladatelova mírně archaizující (nebo romanizující) záliba v adjektivech *florentinský* nebo *camaldoliánský*, přispívající k exkluzivnější stylizaci překladu. Poznámky vhodně identifikují postavy, o nichž se autor zmiňuje, a upozorňují i na některé textové nejasnosti.

Když shromáždíme nejdůležitější témata podle výše načrtnutých rozměrů textu, můžeme vyjít z toho, že na začátku spisu nový generální představený konstatuje úpadek řádu a potřebu reformy (s. 30). Východím bodem je spor s bývalým, sesazeným generálním představeným řádu, místo kterého nastoupil Traversari (s. 39). Kontrastní zážitky s chvalitebnou i katastrofální disciplínou můžeme občas najít nedaleko od sebe: jen strany dělí líčení vzorné asketky v Pratovecchiu (s. 82) od setkání s kajícím mnichem, který zhřešil (s. 80), a zprávy o opatovi, který v hanbě prchá z kláštera s „jakýmsi chlapcem“ (s. 81). Jak řečeno, některé vizitované komunity Traversariho potěšily, jiné musel povzbuzovat k lepšímu životu. Podle popisu na s. 116 můžeme rekonstruovat autorovu ideální představu o lokaci a přírodní poloze kláštera, smíšenou s kapkou monastického romantismu připomínajícího starověkého svatého Jeronýma. Když jde o co nejvěrnější představu o problémech dobového mnišského světa, nabízí Traversari reálný (protokolárně „stenografovaný“) záznam vypjatého jednání se vzpurným řeholníkem (s. 179).

Důležité téma, i pro překladatele, jak svědčí jeho předchozí knihy, představuje Traversari jako typ spojení humanistických a reformně monastických snah. Scénu v tomto směru symbolickou najdeme na s. 124: recepce textu o řeholním světcí, ze strany Traversariho a přítomného místodržícího, je následována vkládáním části lebky na hlavu místodržícího. Tady, a nejenom tady, se rozbíjejí novodobá (ale vlastně už zase zastaralá) schémata o tom, co je humanistické a jaký je vztah humanismu ke křesťanské tradici,⁶ co je „humanistické“, „renesanční“ nebo „středověké“.

6 Charles L. STINGER, *Humanism and the church fathers: Ambrogio Traversari (1386–1439) and Christian antiquity in the Italian Renaissance*, Albany 1977, s. XI (knihy je zčásti volně přístupné jako e-Kniha Google).

Textové zájmy řeholního představeného se prolínají celou knihou: je to nález listů sv. Antonína v Padově (s. 115), hledání ve dvou knihovnách na jednom místě (s. 123), je to návštěva Petrarkova hrobu v městečku Arquà a modlitba za něj (s. 118). Stejně jako starověkých textů si Traversari cenil nález kamaldulských předpisů (s. 127). Pěkně dokumentoval, jak sám přispěl k šíření znalosti Attikova životopisu z pera Cornelia Nepota a dalších textů (s. 171 a 182n.).

Bez zajímavosti nejsou ani běžné cestovatelské zprávy o počasí (sněhová bouře, s. 91). Delší popis je věnován Ravenně (159nn.). Její pozdně antickou nebo raně byzantskou (podle úhlu pohledu) sakrální architekturu líčí Traversari s nadšením autora moderního bedekru – i to je zajímavý bod, jak „historicky“ vnímal v 15. století stavby, které viděl. Příznačné je, že jde právě o Ravennu, kde stál kamaldulský představený na místě jednoho z ohnisek setkávání křesťanského Východu a Západu.

Když jde o překlad český, je třeba zmínit se i o „českých stopách“ v textu. Jednak se tu opět setkáváme s hrdinou první Stejskalovy knihy Janem Jeronýmem z Prahy (s. 30, na s. 197n. je pak zmínka o něm velmi negativní), jednak nám střední Evropu a možná i jeho zcela jiné starosti v českých zemích připomenou scény se zmíněným císařem Zikmundem. Konečně občas v textu zmiňovaný koncil za Alpami je pro české země tak důležitý koncil basilejský.⁷

Ačkoliv jde v přeloženém díle vlastně o záznam velké okružní vizitace, pasáže týkající se důrazů na reformu řádu, dějin vzdělanosti nebo velmi osobní a jímavé partie jako líčení smrti rodného a zároveň řeholního bratra Jeronýma (od s. 144) dělají výsledný dojem mnohem širší. Je to také okno do personálních sítí církevních, politických a vzdělaneckých italských kruhů před polovinou 15. století. Konec vyprávění je dost náhlý: snad má jako poslední velký obraz textu vyznít vyprávění o pobytu papeže Evžena IV. ve Florencii a intenzivních kontaktech s ním. V téže městě pak Ambrosius Traversarius – kamaldulský poustevník, syntetik eremitské i komunitní mnišské cesty a podnětů dobové vzdělanosti – v roce 1439 zemřel. Kromě množství jednotlivostí, které lze v textu vyhledávat, je obraz všednosti zmíněných společenských a duchovních elit asi největším čtenářským ziskem z Traversariho díla.

Ondřej Koupil

7 Na několika málo místech by k možnosti posouzení textu prospělo, kdyby byl snadnější přístup k latinské předloze. Můžeme jenom spekulovat, jestli na místě, kde novic před představeným na uvítání přednáší „modlitbu“ nemělo jít spíš o „řeč“ (*oratio*, s. 116). Širší latinské znění by snad umožnilo porozumět i zmínce o portrétu starověké královny Bereniky, který měl být „odvozený ze zlaté benátské mince“ (s. 121). Nabízený úryvek „*imaginem ex aureo nummo Venetiis expressam*“ snad dovoluje spíš předpoklad, že nešlo o benátskou minci (vyraženou v Benátkách), ale obraz „vytíštěný“ (dřevořez?) v Benátkách podle královniny podoby na starověké zlaté minci; jistotu ale bez kontextu nezískáme. Z dalších drobností hodných opravy zmíníme latinskou literu *z*, která se na s. 123 vloudila do řeckého slova, instrumentál „*beneficiemi a privilegiis*“ (s. 132), dvojí podobu jména „Ambrogio“ (v knize najdeme i „Ambroggio“), nejasnou formulaci překladu kolem indexu pozn. 528 na s. 161. Není jasné, zda obrat „*děvčátko, které mohlo mít tak dvanáct let*“ (s. 161) obsahuje moravismus záměrně. Je možné, že ve slovech „*jsem přenocoval v domě jednoho camaldoliánského mnicha, velkorysého pána*“ (s. 186) mělo stát „*v domě [orce]*“ nebo něco podobného? Tyto detaily jsou spíš příspěvky pro případ, že by se s překladem pracovalo edičně dál.

Massimo MAROCCHI – Piervittorio ROSSI (edd.)

Atraverso l'Italia del Rinascimento. Lettere di Alessandro Gonzaga ai marchesi Ludovico e Barbara (1458–1466)

(= Quaderni dell'Accademia 3)

Mantova, Accademia Nazionale Virgiliana di Scienze Lettere e Arti 2014, 315 s., ISBN 978-88-90936418.

Mantovská Accademia Nazionale Virgiliana di Scienze Lettere e Arti založená roku 1768 císařovnou Marií Terezií a jejím synem Josefem II. se již od svého vzniku vyznačuje bohatou kulturní a publikační činností, k níž od roku 2013 přibýlo rovněž vydávání ediční řady Quaderni dell'Accademia. V rámci této řady vyšel též anotovaný svazek věnovaný korespondenci Alessandra Gonzagy (1427–1466).

Když v roce 1444 zemřel první mantovský markrabě Gianfrancesco Gonzaga, rozdělil své rozsáhlé državy mezi své syny: prvorozeného Ludovica, Carla, Alessandra a Gian Lucida. Alessandro, jemuž připadly z otcova dědictví Castiglione delle Stiviere, Solferino, Medole a další statky ležící v oblasti mezi Mantovou a Gardským jezerem, se sice nemohl těšit podobnému postavení jako jeho nejstarší bratr, nový mantovský markrabě, rozhodně se však nespokojil se životem provinčního šlechtice. Přestože nezanedbával ani správu svěřeného majetku, velkou část svého života strávil na mantovském dvoře v blízkosti bratra Ludovica a jeho manželky Barbory Braniborské, s nimiž jej pojilo velice vřelé pouto. Doklady tohoto přátelství nalezneme i v korespondenci, kterou jim Alessandro odeslal v letech 1458–1466. Jedná se o téměř padesát dopisů, jejichž originály jsou uloženy ve fondu Archivio Gonzaga státního archivu v Mantově (Archivio di Stato di Mantova).

Zásluhou editorů, Massima Marocchiho – v dnešní době asi největšího znalce historie rodu, z něhož pocházel i sv. Alois – a Piervittoria Rossiho, se tyto listy nyní dostávají do rukou čtenářů. Editované dopisy, sepsané v italském jazyce byly transkribovány a zpřístupněny *in extenso*. Edici doprovází podrobná ediční poznámka, seznam dopisů, glosář a osobní i místní rejstřík. Součástí anotované publikace je rovněž obsáhlá úvodní studie, v níž se oba autoři snažili přiblížit bohatou výpověď editovaného pramene. Období, které zachycují Alessandrový dopisy Ludovikovi a Barboře Braniborské, je sice poměrně krátké, pro Mantovu se však jednalo o léta nabitá událostmi. Nejvýznamnější z nich přinesl rok 1459, kdy papež Pius II. svolal do Vergiliova rodiště koncil, který měl připravit podmínky pro vyhlášení svaté války proti Turkům. Přestože koncil skončil neslavně, Mantova se díky němu stala alespoň na čas centrem evropského dění, což výrazným způsobem vyzdvihlo prestiž gonzagovského rodu.

Úcta, již si Gonzagové v této době vydobyli, se odráží i na stránkách Alessandrových listů. Alessandrovi se dostává vřelého přijetí nejen na dvoře stárnoucího Cosima Medicejského ve Florencii, nýbrž také během jeho dalších cest po Apeninském poloostrově. Z jeho pobytu v Benátkách, kam se vydal v doprovodu kardinála Prospera Colonna, se dochovaly jen kusé informace. Mnohem lépe je v korespondenci zachycena doba, již strávil v lázních Petriolo nedaleko Sieny a hlavně v Římě, kam se v roce 1462 vypravil spolu se svým synovcem a druhorozeným synem Ludovica Gonzagy Franceskem, jenž byl při této

příležitosti jmenován kardinálem. Na papežském dvoře se Alessandro Gonzaga tehdy setkal také s poselstvem, které do Věčného města vyslal český král Jiří z Poděbrad. Vyslanci vedení Zdeňkem Kostkou z Postupic se měli pokusit urovnat vztahy mezi katolickou církví a husity a dojednat u papeže potvrzení basilejských kompaktát. Alessandro Gonzaga ve svých listech zachytil například přítomnost českého poselstva na zmiňované slavnosti uskutečněné u příležitosti předávání kardinálského purpuru Franceskovi Gonzagovi, všiml si oděvů, ve kterých se představili papeži, i výrazů jejich tváří. Bezesporu nejzajímavější je z pohledu českého čtenáře dopis z 1. dubna 1462, ve kterém Gonzaga vyličil průběh závěrečné audience, které se Poděbradovým diplomatům dostalo posledního dne měsíce března, kdy Pius II. za přítomnosti papežské konzistoře formuloval odpověď českému králi. Gonzaga byl přítomen nejen zasedání konzistoře, nýbrž též jednáním, která následovala v jedné z komnat papežského paláce (Stanza del Pappagallo). Neunikly mu proto ani takové detaily jako to, že se vyslanci českého krále nejprve na znamení úcty vrhli papeži k nohám, následně jej však neodbytně žádali o písemnou odpověď na požadavky Jiřího z Poděbrad.

Vedle jednání Poděbradových vyslanců s papežem se v edici odrážejí i politické události, které se týkaly Apeninského poloostrova či širších evropských dějin. Alessandro Gonzaga se zmiňuje například o válce o nástupnictví v Neapoli mezi příslušníky aragonského rodu a Anjouovci, jeho listy zachycují řadu cenných informací týkajících se dvorského ceremoniálu, společenských vztahů, nebo třeba každodenního života na cestách. Samostatnou kapitolu pak tvoří reflexe osobnosti samotného Alessandra Gonzagy a dalších osob, mezi nimiž vyniká Alessandrova švagrová Barbora Braniborská.

Publikace připravená Massimem Marocchim a Piervittoriem Rossim snese veškerá měřítkla kladená na moderní vědecké edice. Díky pečlivé práci editorů se do rukou čtenářů dostává pramen, který je třeba vnímat nejen jako významný zdroj informací o dějinách Mantovy a gonzagovského rodu, nýbrž jako důležitý příspěvek k dějinám obecným. Svědectví, jež nabízí o přítomnosti českého poselstva v Římě roku 1462, je toho dokladem.

Pavel Marek

Marie BUŇATOVÁ

Die Prager Juden in der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg. Handel und Wirtschaftsgebaren der Prager Juden im Spiegel des Liber albus Judeorum 1577–1691
Kiel, Solivagus-Verlag 2011, 341 s., ISBN 978-3-9812101-6-3.

Marie BUŇATOVÁ

Pražští kupci na cestách. Předbělohorská Praha a středoevropské trhy
Praha, Mishkezy 2013, 350 s., ISBN 978-80-87886-01-4.

Pražská židovská komunita provází od počátku dějin města jeho vývoj. Ani ve středověku a tím méně v raném novověku bychom ji nemohli považovat za pouhý „ornament“, drobný doplněk na okraji křesťanské většinové populace pražské aglomerace. Na to byla příliš početná, bohatá, vlivná a mezinárodně proslulá. A přece je tak – snad jako jakási významná, ale přece jen

marginální „poznámka pod čarou“ – pojímána ve většině dosavadní historické (nejudaistické) literatury, zaměřené na celek dějin Prahy. Specializované práce, soustředěné na fascinující svět Židovského Města, pak pražskou židovskou komunitu vytrhávají z kontextu jaksi z druhé strany. Jako by zdi, oddělující ghetto od ulic křesťanské Prahy, dodnes rozdělovaly její historiografii a tradičních devět bran, jimiž proudil život, zboží i peníze oběma směry, nestačilo pro širokou a vyváženou kontextualizaci tohoto segmentu dějin jednoho z nejvýznamnějších velkoměst tehdejší (snad nejen střední) Evropy. Dávno je při tom znám (ovšem jen zřídka konzultován) závažný a rozsáhlý pramen, který obsahuje záznamy o obchodních vztazích obou pražských populací od závěru 16. až přes polovinu 19. století; roku 1577 byly patrně na příkaz královské komory založeny knihy židovské bílé, evidující finančně obchodní kontrakty a pohledávky mezi pražskými židy a křesťany. Celkem 93 svazků této řady je pozoruhodně kompletně dochováno a bezpečně uloženo v Archivu hlavního města Prahy.

Marie Buňatová učinila svojí vídeňskou disertací významný krok na cestě k integraci historického příběhu raně novověké židovské Prahy do jejího celku. Zaměřila se primárně na rozbor Liber Albus Judeorum 1577–1601.¹ Návazně, s oporou v dalším bohatém pramenném materiálu z Archivu hlavního města Prahy, Národního archivu Praha a Hofkammerarchivu Wien zapracovala výsledky této analýzy do širšího kontextu českého vývoje od roku 1497 (navrácení židů do plné pravomoci královské komory) až po počátek třicetileté války. Autorka vyšla od definice právního, ekonomického a finančního postavení pražské židovské obce v rámci české raně novověké společnosti, soustředila se na problematiku vztahů židovské komunity k většinovému křesťanskému obyvatelstvu a pokusila se určit roli a podíl židů na hospodářském vývoji Prahy v desetiletích kolem přelomu 16. a 17. století. V centru pozornosti přitom stála spolupráce židů a křesťanů při finančních transakcích, resp. samy důvody této spolupráce. S tím souvisely i otázky po reálné výši židovských a křesťanských kreditů a po zájmu o židovský kredit v křesťanském prostředí.

Buňatová rozdělila knihu do osmi částí, doplněných o soupis pramenů a literatury, přílohu se soupisem zkratk a tabulek, resp. se smíšeným rejstříkem a segmentem Jüttnerova plánu Prahy pro Židovské Město. Po obsáhlém úvodu následuje kapitola o právním postavení židů v zemích Koruny české, další kapitola sleduje pravidelné i mimořádné daňové povinnosti židů od konce 15. do počátku 17. století. Exemplárně pro rok 1596 autorka určila objem daní, zaplacených z Židovského Města na 27,5 % sumy, odvedené celou pražskou aglomerací. Židé přitom představovali jen 11–13 % jejího obyvatelstva. Podíl pražských židů na úhrnu celkové zemské berně pak pro léta 1616–1620 Buňatová klade na úroveň 2,14 %. K tomu je nutno přičíst mimořádné daně, poplatky a nepřímé daně, které tekly do staroměstské pokladny.

Jádro práce představuje rozsáhlá systematická kapitola o kreditních obchodech pražských židů (s. 98–170, zde analýza informací z „knihy židovské bílé“ z let 1577–1601 na s. 137–146). Autorka téma opět uchopila pro celou zkoumanou dobu a s ohledem na výši zúročení a zejména s důrazem na významný a trvale velmi problematický aspekt

1 Jako první sonda do tohoto pramene vyšla studie: Marie BUŇATOVÁ, *Kreditwesen und Handel der Prager Juden im Spiegel des Liber albus Judeorum 1577–1601*, Wiener Zeitschrift zur Geschichte der Neuzeit 10/2, 2010, s. 6–19.

(opakovane zakazovaného, resp. omezovaného) zajištění úvěrů sledovala nejen židovské – bezúročné (!) – úvěry císaři, ale především židovské úvěrové obchody se šlechtou i měšťany. Zvláště zajímavý a nové pole bádání otevírající je její výklad o podílu židů na křesťanských úvěrových operacích, resp. křesťanů na vysoce riskantních (přísně zakázaných) židovských spekulativních obchodech a o roli židů jako zprostředkovatelů úvěru. Nezapomněla dokonce ani na výjimečné případy, kdy se židovští finančníci dostali do role dlužníků.

Za zcela novou kapitolu dějin židovské Prahy je možno považovat – bohužel v textu knihy roztroušené a jen v závěrečném shrnutí stručně sumarizované (s. 290) – informace o významném podílu žen (včetně manželek rabínů) v kreditním podnikání i ostatním obchodu s židy i křesťany. Buňatová připomíná, že v tomto ohledu se ostatně pražské židovky nelišily od křesťanských měšek.²

Další centrální kapitola je zaměřena na židovský dálkový i lokální pražský obchod zbožím, a to zejména v druhé polovině 16. století. Autorka své téma široce založila do dobových evropských obchodních a dopravních kontextů a konkrétně, byť i velmi stručně (s. 200–214), sledovala pražské židovské obchodníky v Krakově, Lublinu, Lvově, Vratislavi, Frankfurtu nad Mohanem, na rakouských a italských trzích. K tomu se váže problematika cel a ovšem i obchodovaného sortimentu (s. 226–250).

Šestá kapitola se soustředila na řemesla, provozovaná pražskými židy přímo v Praze. V první polovině 16. století byla činnost židovských obchodníků drasticky omezována jak zákazem prodeje na pražských trzích, tak zákazem podomního obchodu i provozování některých branží. Po uvolnění těchto omezení v 60. letech židovští kupci, nesvazovaní cechovními regulemi a propojující dálkový i místní obchod, ovládli řadu sortimentů, zejména kožišnictví a výrobků z kůží. Plné parity s křesťanskými konkurenty dosáhli pak pražští židé ve významných oborech na základě privilegií Ferdinanda III. z let 1623 a 1627.

Alespoň na okraj uvedme ještě zajímavé informace o čilém obchodu pražských židovských knihtiskářů mezi Vídní, Prahou a Krakovem.³ Buňatová však alespoň letmo zmiňuje třeba i lékaře a hudebníky. Sedmá kapitola byla věnována hospodářské elitě pražské židovské komunity. Autorka se tu pokusila o stručnou prosopografii deseti nejvýznamnějších, namnoze vzájemně spřízněných osobností, resp. jejich rodin. Za připomínku stojí, že tento okruh se významně rozšířil o bohaté italské přistěhovalce v 80. a 90. letech, tedy v nejlepších pražských rezidenčních desetiletích Rudolfa II.

Klíčovým, v bohatém spektru témat doloženým zjištěním knihy je dlouhodobé intenzivní podnikatelské propojení, resp. praktická a produktivní koexistence židovských a křesťanských obchodníků a řemeslníků. To v nejmenším nevyplulo konflikty, pomluvy, udání a jiné křesťanské snahy o eliminaci židovské konkurence, která se ostatně často

2 Autorka již tomuto zajímavému tématu věnovala na základě shromážděného bohatého materiálu v soustavnější studii: *Die Handelsaktivitäten jüdischer Frauen in Prag und ihre soziale und rechtliche Stellung an der Wende des 16. zum 17. Jahrhundert*, in: Martha KEIL (ed.), *Besitz, Geschäft und Frauenrechte: jüdische und christliche Frauen in Dalmatien und Prag 1300–1600*, Kiel 2011, s. 157–185.

3 Pro řadu kontextů by bylo výhodné komparovat s příspěvky Lenky Veselé a Alexandry Putíka in: Olga SIXTOVÁ (ed.), *Hebrejský knihtisk v Čechách a na Moravě*, Praha 2012, který ovšem vyšel – i pro druhou knihu M. Buňatové – příliš pozdě.

pohybovala na hranici nebo i daleko za hranici legality (ovšem křesťanské báje o gigantických objemech mincí a stříbra, spekulativně vyvezeného židy z Čech, odkazuje Buňatová do reálných mezí). Přesto znamená tato práce navrácení pražské židovské komunity z jisté „separace“, pojmáné historiky jen jako kuriosum na okraji „těch skutečných“ dějin Prahy, historiky židovských dějin vyčleněné takřka úplně mimo kontext dějin většinové společnosti, přímo do centra historického dění. Vtírá se přirovnání s česko-německými vztahy, které pro 19. a 20. století Jan Křen v dnes již klasické práci označil za „konfliktní společenství“.⁴

Druhá, česky vydaná kniha Marie Buňatové není ani překladem ani pouhou adaptací starší práce. Autorka samozřejmě vyšla ze svého dosavadního výzkumu, podstatně však rozšířila pramennou základnu a především změnila úhel pozornosti a těžiště tázání: Provedla totiž podstatné pramenné rešerše v městském archivu v Lipsku, ve státním archivu ve Vratislavi a zejména v Národním archivu v Krakově, resp. také (s ohledem na válečné zničení většiny materiálu alespoň sondu) v Archivu písemností ze starší doby (AGAD) ve Varšavě. To vše bylo nutné, protože Buňatová zde opustila pole dominantně židovských dějin a do centra knihy posunula předbělohorský, co do víry nedělený pražský dálkový obchod období 1526–1618 jako celek, resp. jeho začlenění do sítě středo- a východoevropských ekonomických vazeb.

Kniha začíná koncepčním úvodem, po němž následuje krátká kapitola s charakteristikou předbělohorské Prahy. V následující pasáži „Právní prostředí pro obchod v raně novověké Praze“ autorka analyzovala královské, městské i cechovní normy, které upravovaly obchod v Praze, a sledovala reálnou míru jejich aplikace. Třetí kapitola se z nadhledu dívá na celý evropský dálkový obchod v 16. století a komentuje vlivy, které vedly k proměnám jeho zažitých tras a struktur. Autorka tu vyzvedá klíčovou roli Lipska a Lince jako pro Čechy nejvýznamnějších zahraničních center.⁵

Jádro knihy pak leží ve třech kapitolách (s. 150–237), které sledují obchod Prahy se Slezskem (Vratislav), Polsko-litevskou unií, tedy obecně se severovýchodním sousedem českého státu s výjimkou Krakova, jemuž je věnována samostatná kapitola. Právě obecná „polská“ kapitola významně navazuje na starší autorčino bádání a tematizuje intenzivní vztahy pražských a polských židovských obchodníků. Poněkud zvláštní je odtržení tématu Kaziměře od Krakova, ale autorce zřejmě jde o porovnání významu kolonie židovských obchodníků, pocházejících z Prahy či šíře z Čech, usdlých v Kaziměři a Poznani, alespoň v náznaku i v Lublinu a Lvově. Krakov je pro Buňatovou nadto unikátní tím, že se pro něj pro dobu od roku 1589 dochovala intaktní řada celních rejstříků, které autorka obsahově analyzovala. Široký záběr do pramenů měst „středovýchodní“ Evropy jí pak umožnil vykreslit také tranzitní meziobchod této oblasti, jehož jedna z větví běžela i přes Prahu. Přímý obchod Praha–Vratislav oproti tomu zdaleka neměl onen význam, jaký je mu tradičně připisován.⁶

4 Jan KŘEN, *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*, Praha 1990.

5 K Linci srovnej práce Zdeňka Šimečka ke knižnímu obchodu a zejména studii: Václav BŮŽEK, *Die Linzer Märkte und die Kultur am Hof der letzten Rosenberger*, Historisches Jahrbuch der Stadt Linz 1989/1990, s. 11–44.

6 Na to ostatně upozornila již před časem Olga FEJTOVÁ, *Praha–Vratislav, vzájemné vztahy v období raného novověku*, ČCH 106, 2008, s. 54–79.

Poslední kapitola knihy je věnována „obchodní praxi“, tedy otázkám financování obchodu, inovacím ve finančních vztazích, formám bezhotovostních transakcí, organizaci prodeje, informacím a jejich oběhu i otázkám dopravy a jejich proměn ve sledované době. I zde tematizuje Buňatová obchodní společnosti pražských křesťanských i židovských obchodníků. Po stručném, ale obsažném závěru následují přílohy s resumé, seznamem zkratk, tabulek, přepočty vah a měn, slovníčkem některých pojmů, dále soupis pramenů a výběrově literatury a – bohužel také výběrový – rejstřík.

Z autorčiných závěrů je třeba zdůraznit především důkladně ověřené zjištění, že obchodu s popsanou oblastí zcela dominovali židovští obchodníci. Právě oni realizovali vývoz českého sukna, plátna a textilních výrobků včetně klobouků a čepic. Z ostatních artiklů stojí za uvedení zejména export nožů. Do Prahy naopak z východu, zejména z Krakova, putovaly kůže a kožišiny, dále tranzitní zboží středomořského, tureckého nebo asijského původu a dále importy, které do Krakova přicházely po Visle z Gdaňska. „Praha předbělohorského období tak představovala ekonomické a obchodní středisko, které sice nebylo velkoobchodní křižovatkou celoevropského významu, ani sídlem bankovního kapitálu, avšak svou, ve střední Evropě bezkonkurenční velikostí a rezidenční, politickou i kulturní funkcí byla předurčena k roli největšího obchodně tržního, redistribučního a spotřebního centra středoevropského regionu. (...) Pražští kupci operovali prakticky na všech mezinárodních trzích a ve veletržních centrech širší střední Evropy, a sami či ve spojení se svými zahraničními faktory zajišťovali zásobování a uspokojovali poptávku této rezidenční metropole.“ (s. 295). To je podstatný závěr cenné práce, i když pro jeho ověření nebo doplnění bude v budoucnu nutno podobně důkladně zpracovat také materiál linecký, norimberský a augšpurský. A možná bude též užitečné, aby se někdo podobně důkladně jako Buňatová podíval i na prameny italské provenience.

Zatím však máme v rukou knihu, resp. dvojici monografií, které podstatně mění obraz jak předbělohorské Prahy, tak jejích mezinárodních vztahů. Židovská komunita je tu s prospěchem pro pochopení dobové reality platně integrována do „velkých dějin“, do příběhu křesťanské společnosti. To otevírá cestu k novým pohledům i na řadu dalších aspektů židovských i křesťanských dějin Prahy, Čech i střední Evropy.

Jiří Pešek

Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA – Pavel KOBLASA

Šlechtický archiv c. k. ministerstva vnitra. Erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)

Praha, Státní oblastní archiv v Praze 2014, 1047 s., ISBN 978-80-86781-24-2.

Zkušeni autoři, kteří již od poloviny devadesátých let odborně zpracovávají a zpřístupňují erbovní listiny a jejich vidimáty a opisy z různých institucí,¹ zaměřili v recenzované publikaci

1 Michal FIALA – Jakub HRDLIČKA – Jan ŽUPANIČ, *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a nobilitační privilegia studentské legie roku 1648. Edice*, Praha 1997, 506 s. – 200 listin; Michal FIALA – Tomáš KREJČÍK, *Erbovní listiny Archivu Národního muzea*, Praha 2001,

pozornost na bohemikální nobilitační akta ze Šlechtického archivu ve Vídni, erbovní listiny Národního archivu a Státního oblastního archivu v Praze. Základní kritérium výběru listin do soupisu byla jako v předchozích dílech přítomnost znaku, tedy jeho vyobrazení nebo popis v textu listiny (konceptu, opisu).

Již v předchozích publikacích těchto autorů se součástí edic erbovních listin kromě úvodu stala i odborná pojednání o dané problematice. Např. v roce 2001 to byla stať o erbovních listinách od Tomáše Krejčíka,² v roce 2011 její pokračování shrnující nové poznatky o vývoji nobilitací a erbovních listin.³ Vhodně se zde spojuje historicko-analytická složka se složkou zprostředkující prameny na nadstandartní úrovni (kromě záhlavního regestu i náhradní regest s opisem podstatné části listiny týkající se erbu). Je tomu tak i v této publikaci, kterou v úvodu představuje Jan Županič.

První dvě kapitoly jsou zaměřené na historii Šlechtického archivu (dále ŠA) ve Vídni (1828–1918) a genezi jeho fondů. Archiv obsahoval nobilitační spisy, konfirmace šlechtictví, erbů, predikátů, erbovní listiny, doklady k erbovnímu strýcovství, renobilitační akta, palatináty, inkoláty, povolení k fideikomisům, ale také akta k povyšování obcí na městysy, případně města, erbovní listiny pro města, nebo potvrzení používání již existujícího znaku a také erbovní listiny pro církevní hodnostáře. Při archivní rozluce v letech 1920–1923 došlo k delimitaci bohemikálních akt do Československa, ale při výběru archiválií se nepostupovalo důsledně. Některé části zůstaly ve Vídni a situaci následně zkomplikovalo i opětovné stěhování spisů do Vídně za nacistické okupace a jejich návrat v letech 1946–1949. Současný stav bohemikální části, která dnes tvoří v Národním archivu fond Ministerstvo vnitra – Šlechtický archiv Vídeň, popisuje Pavel Koblasa, strukturu vídeňského fondu (Österreichisches Staatsarchiv – Allgemeines Verwaltungsarchiv – Adelsarchiv) charakterizuje Jan Županič. Soustavné zpracování obou fondů a jejich virtuální zkompletování se ukázalo jako jediná možná cesta pro získání komplexního obrazu nobilitačních procesů od poloviny 19. století do roku 1918. Edice listin i okruhy témat dalších odborných kapitol byly rozděleny podle příjemců privilegií (šlechta, resp. budoucí šlechta, obce, církevní hodnostáři).

Obecně se procesem nobilitace zabýval Jan Županič, jenž přehledně shrnul dosavadní poznatky a doplnil je o analýzu výnosu c. k. ministerstva vnitra z roku 1860 regulujícího mj. poplatky za zhotovení listin pro různé šlechtické stupně. Rody, jichž se týkají editované koncepty nobilitačních a erbovních listin v ŠA, se dočkaly zpracování formou medailonů. V nich jsou krátce popsány dějiny rodů a postup jejich žádostí o povýšení do šlechtického stavu nebo o obnovení šlechtictví atp. Celkem je zpracováno 136 rodů, ve většině případů

486 s. – 144 listin; Jan ŽUPANIČ – Michal FIALA, *Praha 1648. Nobilitační listiny pro obránce pražských měst roku 1648*, Praha 2001, 320 s. + 1 CD-ROM – 145 listin; Michal FIALA – Jakub HRDLÍČKA – Tomáš KREJČÍK – Jiří BRŇOVJÁK, *Litterae armorum. Erbovní listiny Národního archivu v Praze*, Ostrava 2011, 134 s. + 1 CD-ROM – elektronická edice – 199 listin.

- 2 T. KREJČÍK, *Erbovní listiny jako specifický druh pramene*, in: M. Fiala – T. Krejčík, *Erbovní listiny Archivu Národního muzea*, s. 7–38.
- 3 TÝŽ, *Nové poznatky k vývoji erbovních a nobilitačních listin*, in: M. Fiala – J. Hrdlička – T. Krejčík – J. Brňovják, *Litterae armorum*, s. 11–72.

se jedná o renobilitace, tedy potvrzení a obnovu šlechtického titulu. Zachyceny jsou však i mimořádné kauzy, např. akta k procesu, pokud někdo užíval titul neoprávněně (s. 130 Bassevi z Treyenberka), nebo rezignace šlechtice na jméno a přijetí jiného jména (s. 139 proměna Dobrženských z Dobrženicz na Kottulinské z Kottulina). J. Županič tak na jednotlivých případech dokládá různé způsoby přístupu k získání šlechtického stavu ve druhé polovině 19. a začátkem 20. století. Nevýhodou je, že u medailonů chybí čísla editovaných listin vztahujících se k rodu, takže jejich dohledání v edici, která má několik částí, není úplně jednoduché.

V souvislosti se zmíněnými obnovami šlechtického stavu podává J. Županič v další stati podrobné vysvětlení tzv. renobilitačních kauz, které proběhly v Praze s falšovatelí „šlechtického“ původu. Přetištění starších statí dalších autorů (Robert Radim Novotný, Stanislav Mikule, Václav Horčíčka, Jiří J. K. Nebeský, Jan Županič) umožnilo dotvoření obrazu zevrubnější analýzou konkrétních případů. Variabilita kauz a jejich propojení osobami padělatelů „šlechtické“ minulosti a genealogických agentů (Antonín Petr Schlehta, Antonín Růžek, a zejména Josef Mejtský a Jan Vašák) ukazují názorně, o jak rozsáhlý a složitý sociálně-hierarchický fenomén se na přelomu století jednalo.

Erbovními listinami pro lokality se zabýval T. Krejčík. Shrnul jejich vývoj, přinesl základní typologii a v závěru se věnoval erbovním miniaturám z listin editovaných v této publikaci. P. Koblasa na základě analýzy dokumentů dochovaných v ŠA popsal proces povyšování obce na městys, příp. město a doložil ho na konkrétních případech – „úspěšného“ města Chodov (okres Karlovy Vary) a „neúspěšné“ obce Pohoří na Šumavě (okres Český Krumlov). Edice 102 listin ze spisů v ŠA týkajících se povyšování lokalit a udělování znaku je řazená abecedně podle názvu lokality, nejstarší je z roku 1579 (opis listiny pro Opavu z roku 1895), nejmladší ze 17. září 1918 pro Dolní Poustevnu. Ke škodě publikace nebylo v odborných statích přihlédnuto k editovaným listinám pro církevní hodnostáře.

Edice erbovních listin Národního archivu (199 kusů) a Státního oblastního archivu v Praze (69 kusů), stejně jako dodatky k erbovním listinám z Archivu hlavního města Prahy (11 kusů) a Archivu Národního muzea (12 kusů), je publikována bez úvodní kapitoly. Pro část týkající se Národního archivu již byla studie uveřejněna v knižní části elektronické edice v roce 2011, rovněž poslední dva soubory dodatků mají svůj úvod v předchozích edicích. Představení by si však zasloužily listiny ze Státního oblastního archivu v Praze a státních okresních archivů, kde již typologie fondů napovídá, že se jedná zejména o erbovní privilegia z archivů měst, rodových archivů (zejména velký soubor valdštejských privilegií z Rodinného archivu Valdštejnů, Mnichovo Hradiště) a archivů velkostatků. Analýzu miniatur z listin zahrnul do své kapitoly T. Krejčík. Privilegia jsou v těchto souborech řazena chronologicky.

Edice všech dokumentů je číslovaná průběžně, jednotlivé položky obsahují záhlavní i náhradní regist, důležitý je popis znaku excerpovaný z listiny i popis erbovní miniatury s upozorněním na eventuelní vzájemné odchylky. Číslo listiny odpovídá číslu miniatury v obrazové příloze.

Pomocný a vyhledávací aparát obsahuje bohatý soupis pramenů a literatury a dále jmenný, místní a věcný rejstřík vztahující se pouze na edici listin s uvedením čísla edičního

záznamu. To by postačovalo tehdy, když by edici předcházela pouze krátká úvodní stať, jak tomu bylo v dřívějších svazcích. V tomto případě, kdy textová část čítá přes 260 stran, je už potřebný alespoň jmenný a místní rejstřík. Chybějící rejstřík heraldický (neobsahují ho ani předchozí publikace) je možné výhodně nahradit digitální verzí edice s plnotextovými vyhledávači, jak k tomu již došlo u listin z Archivu hlavního města Prahy, Archivu národního muzea i Národního archivu. Věříme, že zanedlouho se stejné pozornosti dostane i listinám z této publikace. Souborné vydání všech výše uvedených edic v softwaru, který bude po delší dobu odolávat změnám operačních systémů, by jistě přivítali všichni badatelé.

Martina Hrdinová

Die Habsburgermonarchie 1848–1918

Bd. IX/1, Soziale Strukturen. Von der Feudal-Agrarischen zur Bürgerlich-industriellen Gesellschaft

Hrsg. von Helmut RUMPLER und Peter URBANITSCH

Teilband 1/1: ***Lebens- und Arbeitswelten in der industriellen Revolution***

Teilband 1/2: ***Von der Stände- zur Klassengesellschaft***

Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften (VÖAW) 2010,

XXIV+1822 s., ISBN 978-3-7001-6892-8.

Bd IX/2, Soziale Strukturen. Die Gesellschaft der Habsburgermonarchie im Kartenbild. Verwaltungs-, Sozial- und Infrastrukturen. Nach dem Zensus von 1910

Hrsg. von Helmut RUMPLER und Martin SEGER

Wien, VÖAW 2010, 362 s. s 96 mapami, ISBN 978-3-7001-6721-1.

Více než jednu vědeckou generaci vycházejí monumentální dějiny Habsburské monarchie 1848–1918, které nejdříve vydával Adam Wandruschka, poté Helmut Rumpler s Peterem Urbanitschem. Jedná se obdivuhodné dílo již z toho prostého důvodu, že tři zmínění rakouští historici udrželi v pravidelném chodu náročný akademický projekt základního výzkumu, jehož význam a ani výsledek nemohl koncem šedesátých let 20. století nikdo z nich dohlédnout. První svazek vyšel v roce 1973 a představuje nádherný pomník dnes již opuštěné kliemetrii jako všespasitelné metodě výzkumu hospodářských dějin. K dokončení celého projektu zbývá vydat (již jen) dva závěrečné svazky: *První světovou válku a Kulturu a společnost*. K první světové válce už vyšly statistiky obětí.

Poslední v úplnosti vydané svazky tohoto projektu se věnují sociálním dějinám, re-spektive sociálním strukturám, životním světům, spolkové činnosti, veřejnému mínění a řešení sociální otázky. Jsou tak pomyslným vrcholem celého díla. Sociální dějiny – a nikoliv například zahraniční politika, diplomacie či mapování vývoje represivních složek státu – tvoří korunu a osu projektu. V rámci historiografického provozu jsou totiž metodicky a metodologicky nejnáročnějším, nejkritičtějším úkolem. Představují jakýsi středobod, kam se sbíhá velmi rozmanitý výzkum, kde mají být zřejmé koncepční postoje a kde se mohou odkrývat světonázorové představy historika – autora. Proto všichni do projektu nezainteresovaní historici po léta sledovali s jistým napětím, jak se rakouští kolegové právě s takovýmto svízelným

úkolem vyrovnají. I do naší historické obce pronikaly zprávy o častých metamorfózách autorského kolektivu a o interních koncepčních diskusích.

Předložený výsledek je nejen pro mne celkem překvapivý. Zcela na začátku musím konstatovat, že autoři se teoretickými úvahami o způsobu uchopení matérie sociálních dějin příliš netrápili, respektive nenechali se dopředu uvázat k zpracování jednotným, pro všechny autory závazným konceptem sociálních dějin. Nicméně toto tvrzení potřebuje korekci: vydavatelé a autoři jednotlivých textů nejednali bezkonceptně. Za svůj hlavní úkol si zvolili – jak už název těchto svazků vypovídá – analýzu zcela ideologicky a koncepčně neutrálních sociálních struktur. V předmluvě k Sociálním strukturám dokonce ústy Helmuta Rumplera oznámili, že nebudou příliš teoretizovat, neboť se domnívají, že základem sociálních dějin jsou především tzv. tvrdá data. Proto také jako první svazek těchto Sociálních struktur vyšel Rumplerův a Segerův třetí díl, který je naplněný statistickými daty ze sčítání obyvatelstva z roku 1910 (tento rok je možno považovat za vrchol a zároveň počátek zániku říše).

Z jednotné koncepčně závazných sociálních dějin museli editoři ustoupit i z prostého důvodu, že společná či celistvá supraetnická habsburská či rakouská společnost nikdy – jak ostatně už před léty tvrdil i Otto Urban – nevznikla, a tudíž se nevyskytuje ani ve statistikách. Na území habsburské monarchie žilo více společností, společným jim byly právě pouze sociální struktury, pracovní a životní světy a možná i mentalita, o které však v tomto díle nepadne ani slovo. Mentalita je zde částečně nahrazena jiným termínem, totiž tzv. referenčním rámcem (viz text Hanse Petera Hye). Habsburskou monarchii tak navenek představovaly minimálně od roku 1867 (vznik dualismu) dva státy a dvě státní společnosti a několik společenství „druhého řádu“. Jak bývalo obvyklé v předchozích svazcích, jsou i zde nejdříve představeny dvě hlavní státotvorné společnosti (rakouská a maďarská) a teprve pak přijdou na řadu ony společnosti druhého řádu (například česká, polská, slovinská) a nakonec společnosti úplně „jiného řádu“, tedy společnosti bez státoprávní a národní tradice vázané k pevnému území, což zde představuje společnost v Sedmihradsku, Dalmácii, Bukovině, Bosně, Hercegovině či v Banátu.

Opakujme tedy, že první charakteristikou díla je (překvapivě) neexistence jednotné koncepce sociálních dějin, pokud ovšem za klasický koncept sociálních dějin lze považovat dějiny sociálních struktur, procesů a jednání, tříd, vrstev či skupin a také dějiny hnutí a konfliktů. Výsledkem tohoto přístupu je skutečnost, že se zde o sociálních konfliktech příliš nepíše a místo nich přicházejí ke slovu diskuse a diskurzy, například o sociální otázce (Werner Drobesch). Sociální dějiny jsou zde nakonec redukovány na vylíčení rámcových podmínek kardinální proměny různých společností žijících na území habsburské monarchie v období (první i druhé) průmyslové revoluce. Jádrem těchto změn nakonec nepředstavují ani sociální proměny jednotlivých společností, ale spíše jen jejich sociálních struktur, pracovních světů a životních prostorů. K tomu jsou pak rámcově naskicovány vnější podmínky průmyslové revoluce, vztah užití průmyslových technologií a sociální proměny, vliv alfabetyzace a scholarizace na proměnu pracovního trhu.

Druhou obecnou charakteristikou tohoto dílu může být banální zjištění, že svazky věnované sociálním strukturám jsou optimisticky laděny a tudíž nevykazují badatelský pesimismus. Autoři se pokoušejí především o hodnotově neutrální systematizaci bohatě

strukturovaného vývoje, který měl za následek zajímavé civilizační výsledky. Optimismus díla vyplývá automaticky i z toho, že se zde příliš nediskutuje (a tudíž se nepochybuje ani o metodě a ani o vnitřním uspořádání díla). Podstatná je dále skutečnost, že nepadne ani slovo – dříve skoro povinné – o marném dohánění západních společností, vyjádřené nejčastěji konceptualizací protikladu periferie versus centrum (Nathan Gross, Ivan T. Bérénd, György Ránki, Péter Hanák). A když už se tak náznakem stane, pak jen s poukazem na to, že tomu ani jinak být nemohlo. Takže za třetí lze konstatovat, že (konečně) byl opuštěn výklad dějin středovýchodní Evropy jako periferie Evropy, či společností, které marně doháněly Západ, a byl zde ustaven autonomní model přijímání civilizačních změn, charakteristický pro tento prostor.

Centrální bod výkladu představuje ovšem populační revoluce, která měla v různých částech říše zcela odlišný průběh: jinak se projevila při utváření průmyslových center a jinak se odrazila v proměnách při oslabování či utužování rodinných svazků a na průběhu migračních vln. Na celém území monarchie nicméně platilo, že míra industrializace a urbanizace byla velmi závislá na místním podnikatelském prostředí a na výstavbě železniční či silniční sítě. Druhý centrální tematický bod výkladu představuje analýza životních a pracovních světů. To při nacionální pestrosti osídlení monarchie znamenalo vygenerovat osm základních sídelních a výrobních typů, které by se vyznačovaly shodným sociálním zařazením (pozicemi), životním způsobem, mírou urbanizace a způsobem získávání obživy. K představení životního stylu všech vrstev obyvatelstva říše od agrárního prostředí přes městskou maloburžoazii, buržoazii, šlechtu až po zaměstnanecké vrstvy je užito velmi variabilních metod analýzy i výkladu. Tyto partie bohatě čerpají z třicetileté výzkumné aktivity z oblasti tzv. Bürgertumforschung, kterou iniciovali především Hannes Stekl a Peter Urbanitsch.

Po charakteristice jednotlivých velkých sociálních struktur (tříd), z nichž největší prostor je kupodivu věnován šlechtě a dvoru, jsou představeny sociální skupiny mimo třídy (*soziale Gruppen jenseits der Klassen*), tedy konkrétně intelektuálové, úředníci či vojáci. Nicméně profilujícím sociálním stavem zůstává i zde měšťanstvo a dělnictvo. Obě tyto dvě třídy nejsou pojímány koherentně, lze ovšem vysledovat alespoň jejich společné představy o životních hodnotách (práce a rodina), o společenském řádu a kulturních praktikách. Tuto velkou kapitolu je možno označit za třetí profilující těžiště recenzované práce. Končí zajímavým výkazem tzv. sociálně proměnných, kam byl zařazen (kupodivu ústrojně) fenomén antisemitismu, ideologicko-diskurzivní aspekty sociální otázky, chudinství a také „fundamenty nového občanského vědomí“ (*Fundamente der zivilisatorischen Bewusstseins*), kde se například nachází velice podnětná úvaha Endré Kisse o sociálně mentálním charakteru střední Evropy.

Po tematickém výčtu lze stanovit i čtvrtou obecnou charakteristiku tohoto díla: jedná se zde o dějiny sociálních struktur, které jsou lineárně obohaceny o další témata, jež se zabývají například vlivem technologií na sociální změny (zcela moderní a málo odzkoušený způsob výkladu) či kapitolu o tzv. *Bildungsrevolution*, respektive o kultivaci národních společností prostřednictvím vzdělání, o počátcích moderních komunikačních medií. Nalezneme zde také kapitoly o způsobu přenosu základních politickosprávních

záměrů státu prostřednictvím překladů do porevolučního jazykově velmi diferenciovaného prostředí, což se například konkrétně promítlo do způsobu vytváření jednotného právního rámce a masového šíření zásadních (kodifikačně právních) informací minimálně v osmi národních jazycích a dvou abecedách.

I ve svazcích věnovaných sociálním strukturám platí zásada této řady, stanovená již na samém počátku projektu (zde s výjimkou analýzy vzniku dělnické třídy, kterou pro celou habsburskou monarchii provedl nedávno zesnulý Jiří Kořalka): o věcech a lidech píše jen badatelé z daného (nacionálně) historiografického prostředí. Tento přístup má samozřejmě své zřejmé výhody, ale vykazuje i velké slabiny. Důvěrná znalost historického a historiografického prostředí či domácí faktografické materie je jistě výhodou, ale vede na druhé straně k zřejmé rozdílnosti autorských přístupů a nakonec k proporční a metodologické nevyváženosti jednotlivých příspěvků. To sice neohrožuje řazení různorodých textů podle času a věcného obsahu do vnitřního systému díla, ale zvýrazní právě onu rozdílnost jednotlivých metodologických přístupů. Mimochodem řečeno: na zpracování svazků věnovaných sociálním strukturám se podílelo třicet sedm autorů z šesti zemí. První dojem z jejich díla je jednoznačně obdivný, druhý hlubší pohled již patrně bude více kritický, protože každý pozorný čtenář zjistí, že jednotlivé studie mají různou metodologickou a tematickou úroveň. Řazení podle jednoduché teritoriální a věcné příbuznosti samozřejmě nenahradí vnitřní metodologické pojivo. I přes tuto jistou „nevyváženost“ je nutno konstatovat, že hlavní téma v každém svazku zůstává zachováno, a tím jsou strukturální proměny společností žijících pod žezlem Habsburků během procesu industrializace.

Výsledný dojem z těchto posledních svazků Habsburské monarchie 1848–1918 je i po kritickém upozornění příznivý. Prostřednictvím třiceti devíti příspěvků (rozdělených do tří oddílů se 124 tabulkami a grafy a jedním obřím svazkem kartografického vyjádření výsledků sčítání obyvatelstva z roku 1910) je tak akademické a univerzitní obci dáno k dispozici zcela neopominutelné dílo, které co do škály témat a konkrétních informací nemá obdoby. Každý poctivý badatel středoevropského 19. století ho bude muset reflektovat a respektovat.

Každé ambiciózní a seriózní akademické společenství by mělo mít takovýto projekt, který spojuje generace badatelů, dává jejich snažení vyšší smysl a nepodléhá konjunkturálním změnám v rámci státní vědní politiky. Sám projekt se pak po několika desetiletích stává průvodcem po vlastní historiografii a po proměnách jejich přístupů, metod a paradigmat. Je rovněž velice významné, že se dokončení celého ohromného projektu zřejmě dočkají – byť už jen jako aktivní emeriti – i dva jeho zakladatelé, tedy Helmut Rumpler z Klagenfurtu a Peter Urbanitsch z Vídně.

Milan Hlavačka

Tomáš KASPER – Markéta PÁNKOVÁ a kol.

Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě. Profesionalizace učitelského vzdělávání: historické a systematické aspekty

Praha, Academia – Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského 2015, 319 s., ISBN 978-80-200-2473-2 (Academia) a 978-80-86935-26-3 (NPMKK).

Mezi válkami a zejména po roce 1945 se ve funkcionalistické sociologické literatuře objevilo téma profese. Empirickým zkoumáním jednotlivých profesí a jejich porovnáváním dospěli odborníci k formulování znaků profese, přičemž za její hlavní znaky bylo označeno specializované vědění a ideál služby. Uvažování o učitelství jako o profesi pochází ze stejné doby. Odpověď na otázku, zda je učitelství profese, odbornou veřejnost rozdělila. Proti byli zejména ti, kteří argumentovali působností učitelů ve velkých byrokratických organizacích s příliš velkým počtem členů profese a příliš velkým počtem žen. Pro ty, kteří profesi viděli jako perspektivu – učitelství profesí sice není, ale může se jí stát – tím, že učitel se stane klinикem procesů učení a přestane být pouhým předavačem poznatků.¹

Autoři monografie vyšli z názoru, který i my sdílíme, že profesionalizaci učitelů nelze pojmut podle kritéria přiřaditelnosti k tomu, co aktuálně považujeme za zformovanou profesi, ale že pro postižení tohoto procesu je třeba studovat, jak generace učitelů viděly své poslání s ohledem na soudobé poměry, na dobovou situaci a její problémy a jaké závěry z toho vyvozovaly pro praktické jednání.²

Recenzovaný text je tematicky zaměřen na vzdělávání učitelů elementárních škol vybraných evropských zemí, tedy na jeden z podstatných znaků profese, a to v perspektivě od poslední třetiny 18. století do konce první světové války, do rozpadu Rakouska-Uherska, příp. se jedná o období kratší, což je podmíněno geopolitickým vývojem v různých částech Evropy. Kniha má charakter souboru dílčích historických studií věnovaných jednotlivým zemím nebo problémům či osobnostem. Z hlediska sledovaného tématu jsou charakterizovány země střední a jižní Evropy (Čechy, Morava, severní Itálie, Slovinsko), uherské (dnešní Maďarsko, Slovensko, část dnešního Rumunska – Sedmihradsko), německé a Švýcarská konfederace, severní Evropy (Finsko) a jihovýchodní Evropy (Bulharsko, Makedonie, Bosna, Černá Hora). Publikace je výsledkem práce jedenadvaceti autorů z deseti evropských zemí. Je strukturována do sedmi kapitol, opatřena seznamem literatury, obsahuje české a anglické resumé, informace o autorech, jmenný a věcný rejstřík.

Práce je sevrěným celkem uvedeným teoretickými východisky profese a učitelské profese a sjednocený dobovou společenskou, kulturní a filozofickou charakteristikou. Jednotlivé dílčí studie o situaci v jednotlivých zemích přinášejí množství dílčích poznatků a zároveň vysvětlují, proč a proč právě v onu určitou dobu a právě tímto způsobem byl nastartován profesionalizační proces elementárního učitelství podmiňující úspěch zaváděných školských reforem. (Jako základ tohoto procesu je tu chápán osvícenský racionalismus spojený s vírou v moc vědění a jeho užitečnost pro blaho každého člověka

1 Stanislav ŠTECH, *Co je to učitelství a lze se mu naučit?*, Pedagogika 4, 1994, s. 310–320.

2 Jaroslav KOŤA – Růžena VÁŇOVÁ, *Nástin profesionalizace učitelů v českých zemích (od tereziánských reforem do r. 1939)*, Pedagogika 4, 1994, s. 321–332

i státu a přesvědčení o potřebě podpory rozvoje tohoto „lidského blaha“ a to cestou nabídky potřebného vzdělání, pro učitele pak cestou promyšlených teoretických a praktických nástrojů.) Filantropismus s jeho užitečností a herbartismus s jeho důrazem na detailně propracovaný a teoreticky zdůvodněný vyučovací postup (metodu) se stávaly nástrojem školské reformy i osou učitelské přípravy, tedy praktické pedagogiky, ale zároveň zakládaly, případně rozvíjely teoretickou diskusi o pedagogice jako vědní disciplíně.

Podstatným výstupem práce je zjištění, že cílem školské reformy a reformy vzdělání učitelů v období osvícenství byla reforma společnosti v osvětovém duchu – bez ohledu na národnostní zřetele. Učitel měl být vychován a vzdělán jako zbožný, mravní člověk upotřebitelný pro chod moderního státu. Prosazování národních zájmů v oblasti vzdělávání včetně vzdělávání učitelů bylo až pozdější záležitostí. Ve zkoumaném období se tento požadavek teprve začal nesměle ozývat.

Druhým výstupem knihy je zjištění, že reformní dění v oblasti školy a učitelského vzdělání sice mělo v Evropě 18. a 19. století společná východiska, že však jeho konkrétní podoba v jednotlivých zemích byla významně ovlivněna domácí tradicí. Vliv zahraničních reformních tendencí byl různorodý, měl různý záběr a intenzitu, což se ve svém důsledku projevilo tím, že reformní dění v oblasti školy v období osvícenství získalo poměrně pestrou řadu podob – platí to zejména o metodických postupech, jejichž základem a východiskem byla Felbigerova Kniha metodní. (Jednalo se tedy o tvořivé přejímání.)

Konečně za třetí podstatné zjištění je možno považovat, že úspěch reformy byl v řadě případů odvozen od osobností, případně sdružení (center) odborníků utvořených za účelem reformy. Významnou roli přitom často hrály osobní vztahy mezi aktéry reformy, osnovateli reformních návrhů a politiky.

Tam, kde se autorům jednotlivých statí podařilo držet se Kurtzových znaků profese v úvodu (s. 16: 1. Zástupci profese disponují souborem profesních znalostí získaných déletrvajícím studiem a legitimizovaných systémem zkoušek a získáním osvědčení či „licencí“; 2. Profesionálové jsou sdruženi v profesních sdruženích, řídí se profesní etikou a jsou jí vázáni. Jejich práce je v jistém ohledu službou veřejnosti, je orientována na zvýšení veřejného blaha a tak je i jejich činnost vedena. Profesionálové působí jako odborníci a ve vztahu ke klientům jsou vedeni vysokým smyslem pro zodpovědnost; 3. Profesionálům připisuje společnost v jistém ohledu mimořádný monopol k jednání, projevuje jim vysoký stupeň míry uznání), bylo možno zjistit dosažený stupeň profesionalizace učitelů v té které zemi, porovnat země navzájem a dospět k celkovému obrazu situace v Evropě v dané době. Této možnosti bohužel nebylo využito plně: analytický závěr vystavený na komparaci práci chybí (stěží ho mohou nahradit resumé či obecná stanoviska uvedená v úvodu). Je na čtenáři, aby si ho sám vykonstruoval. Pokud to byl editorský záměr, pak tento „úkol“ lze uložit zkušenému odborníkovi, stěží však studentovi v první fázi studia.

Práci ovšem významně zhodnocuje množství poznatků o školství a osobnostech jednotlivých zemí. Český čtenář měl dosud k dispozici pouze dávnou Kádnerovu práci

z třicátých let,³ resp. dílčí texty z oboru srovnávací pedagogiky z druhé poloviny 20. století, případně nové pohledy na některé světově známé osobnosti, jako např. na Jana Jindřicha Pestalozziho a Johanna Friedricha Herbartu a na pedagogický směr herbartismus odvozený z jeho jména. Tak např. zatímco dosud byl Pestalozzi svými současníky i pozdějšími vykladači vysoce ceněn jako sociální pedagog a didaktik počáteční školy, je zde v příspěvku Jürgena Oelkerse představen prostřednictvím osob, které Pestalozziho znaly z autopsie, Johanna Gottlieba Fichta a Karla von Raumera, jako legenda, ve které „nic z toho, co Pestalozzi napsal, neodpovídalo zkušenosti“ (s. 207). Herbartismus jako pedagogický směr vytvořený Herbartem (!) je tu naopak vysoce oceňován jako směr, který má zásluhu o rozvoj evropské pedagogické teorie a praxe.

Kniha *Učitel ve střední a jihovýchodní Evropě* je významným příspěvkem k poznání evropského procesu profesionalizace učitelů elementárních škol, k dějinám učitelstva i obecně k dějinám pedagogiky. V českém kontextu její význam spočívá především v tom, že umožňuje posun od dosud převládajícího „národního vidění“ k vidění evropskému, které dosud víceméně absentovalo.

Růžena Váňová

Lenka ŘEZNÍKOVÁ a kol.

Figurace paměti. J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století

Praha, Filosofický ústav AV ČR – Scriptorium 2014, 508 s., ISBN 978-80-88013-08-2.

Hlavní autorkou knihy je literární historička Lenka Řezníková. Ta se v badatelské práci zaměřuje na spisy J. A. Komenského. Aplikuje na ně koncepty sociální imaginace, literární a historické reprezentace, analyzuje mnemonické mechanismy a praxe. Toto tematické i teoretické zaměření ji spojuje s již ustáleným okruhem českých badatelek a badatelů z generace sedmdesátých let 20. století, zakotvených v oborech historie, sociologie, historické antropologie a dějin umění. Mezi nimi vyhledala i spoluautory knihy, v níž je Komenský z mnoha oborových úhlů představen jako místo paměti. V úvodu Řezníková zdůvodňuje, proč právě Komenský byl zvolen jako téma a objasňuje genezi a význam pojmu „místo paměti“ – konceptu, který byl původně vytvořen jako nástroj studia (francouzské) národní identity. Komenský jako místo paměti se stal příležitostí aktualizovat a aplikovat tento koncept v rámci multietnické a multikulturní střední Evropy.

Kniha je rozdělena do tří částí: I. *Paměť a identita* (Jan Horský – Lenka Řezníková – Lucie Storchová – Jaroslav Ira – Michael Voříšek); II. *Paměť a věda* (Vladimír Urbánek); III. *Paměť a média* (Lenka Řezníková – Kateřina Horníčková – Kamil Činátl – Jaroslav Ira – Karel Šima). Text doprovázejí četná vyobrazení, některá jsou zařazena do textu, jiná do obrazové přílohy kapitoly *Paměť a obraz*. Význam paměti a povahu vzpomínání a připomínání Komenského Řezníková stručně shrnuje v závěru knihy. Hlavní témata

3 Otakar KÁDNER, *Vývoj a dnešní soustava školství I–IV*, Praha 1929–1938, resp. TÝŽ, *Dějiny Pedagogiky I–III*, Praha 1909–1923.

o otázky formulovala Lucie Storchová v anglickém resumé. Monografii doplňuje obsáhlý a strukturovaný seznam pramenů, literatury a rejstřík osobních jmen a rejstřík věcný.

K pochopení smyslu knihy přispívá spíše než význačný titul *Figurace paměti* její podtitul *J. A. Komenský v kulturách vzpomínání 19. a 20. století*. Řezníková v úvodu upozorňuje, že to není kniha o životě a díle J. A. Komenského, nýbrž historiografická práce, která se řadí do tzv. dějin druhého stupně: Zabývá se na příkladu Komenského analýzou konkrétních kulturně-antropologických mechanismů paměti a vzpomínání, odkrývá základní mechanismy procesů jeho společenského zvýznamňování v průběhu času a ukazuje, co vše se podílí na tom, že z množství historických informací některé uvíznou v sítu naší paměti, zatímco jiné jím projdou, aniž bychom jim věnovali zvláštní pozornost (s. 15).

Významným přínosem této práce je aktualizace a aplikace konceptu místa paměti francouzského historika Pierre Nory na konkrétní téma, které navíc přesahuje rámec jediného národa a nabízí možnost sledovat podoby vzpomínání na Komenského v mnohonárodnostním a kulturně rozvrstveném evropském prostoru. Otázkou, zda Komenský má jako místo paměti význam národní nebo transnacionální se v kapitole *Paměť v národní a transnacionální perspektivě* zabývá Jaroslav Ira. Sleduje „mnemonické stopy“ Komenského na místech, kde působil, ale také ve sporech o Komenského (respektive o stereotypy, které byly skrze něj stvrzované) v kolektivních pamětech Němců, Čechů, Moravanů a Poláků a posléze i státního národa československého. Zabývá se také vztahy různých národních pamětí, jejich interakcemi a konkurencí, případně reakcemi na snahy o posun Komenského do roviny univerzálně lidského hrdiny a učence.

Sledovat všechna média paměti v takto rozlehlém prostoru by si vyžádalo mnohem větší autorský kolektiv. Autoři se tedy soustředili na Komenského stopy především v českých zemích, posléze v Československé republice a v domácí produkci. Vztah paměti, identity a různě vymezovaných společenství paměti popsala Lenka Řezníková a historický antropolog Jan Horský v úvodu první části knihy nazvané *Paměť a identita*. Počátky českého národního příběhu J. A. Komenského a kulturní paměti jako komplexního mechanismu na přelomu 18. a 19. století sledovala kulturní antropoložka Lucie Storchová. Vycházela z Komenského spisů a (para)textů o Komenském, té doby. Čeští učenci a vlastenci Komenského postupně objevovali a uznávali v různých sémantických rolích, nejprve jako autoritu v učenecském prostředí, zároveň jako pastýře a bratra v evangelických sborech a náboženské praxi, také jako příkladného učitele ve školní praxi. Teprve v agitační fázi českého národního hnutí se Komenský stal autoritou národního jazyka a ve čtyřicátých letech 19. století i příkladem učitele, který bojoval na „poli pravého vzdělání“ za školské reformy, posílení českých škol a přístup ke vzdělání pro děti ze sociálně slabých českých rodin. V postupném aktualizování (a prostupování) Komenského historického a životního příběhu sleduje Storchová také vztah mezi narací a kulturní pamětí a utváření typů Komenského reprezentací.

Horský a Řezníková se v kapitole *Komenský a konfesijní diskurzy* zaměřili na otázku, jak se na tuto osobnost vzpomínalo v době postupné sekularizace a zároveň konfesionalizace. Na rozdíl od Husa nebo Žižky probíhalo Komenského etablování mezi kano-nické postavy českých dějin bez výraznějších konfliktů. Oba autoři vycházejí především z dobové historiografie a evangelické a římskokatolické publicistiky. Soudí, že Komen-

ského příslušnost a postavení v Jednotě bratrské byly všemi společenstvími paměti vnímány jako součást jeho životního příběhu a morálního profilu. Záleželo ovšem na orientaci společenství paměti, zda bude Komenského teologické působení a církevní příslušnost zdůrazňovat nebo naopak marginalizovat. Autoři dokládají přerušení kontinuity paměti Jednoty bratrské a to, že katolická církev programově překrývala stopy české reformace a snažila se mařit vydávání Komenského teologických spisů. Pokud na ně navázala některá nekatolická společenství, měla jejich paměť pouze lokální význam. Horský a Řezníková poznamenávají, že „paradoxně se jedním z hlavních nositelů reformační paměti v českých zemích stala římskokatolická církev, tedy instituce, která na Jednotu a celou reformaci nahlížela z pozice „toho druhého““ (s. 94). Okázalé protesty vůči oslavám Komenského či proti stavbě jeho pomníků vedly ve svém důsledku k připomínání jeho osobnosti a k inscenování Komenského jako národní kultovní postavy. Řezníková a Horský zdůvodňují marginalizaci Komenského jako teologa a významného člena Jednoty bratrské mj. tím, že na konci 18. století došlo v myšlení evropské společnosti k hluboké proměně: idea křesťanství ztrácela svůj ústřední význam a byla nahrazována ideou humanity. Ta se stala klíčem k novému výkladu Komenského a ke zdůraznění především jeho myslitelských snah.

Oba autoři sledují na pozadí vývoje evangelických konfesí od vydání Tolerančního patentu v roce 1781 až do založení sjednocené Českobratrské církve evangelické v roce 1918, jak se ke Komenskému odkazovali čeští evangelíci. Komenský byl v paměti českých tajných nekatolíků a posttolerančních evangelíků příkladem kazatele, který při večeři Páně lámal chleba, nikoli hostii. To mohlo být pro některé kritérium, podle kterého se rozhodli pro helvetské vyznání a ne pro augsburské. Komenský se podle autorů stal symbolickým centrem vzpomínání českých evangelíků zejména po vydání Protestantského patentu v roce 1861, kdy měl vedle Husa, Jeronýma a Chelčického legitimizovat jejich aktuální konfesní i vlastenecké postoje uvnitř i vně církve. Obdobně, ale v mnohem složitějších souvislostech zaštiťovali Komenský a Hus konfesijní identitu evangelíků v letech 1918–1919. Komenský se však podle Horského a Řezníkové nestal jediným ani hlavním místem paměti či symbolickým centrem českých evangelíků. Důvody k tomu autoři vidí v širším ideovém vývoji uvnitř církve, ale i v aktuálním reformačním příběhu českých dějin, do kterého byl Komenský integrován. Od konce 19. století probíhal více jak padesát let spor o smysl českých dějin a Komenský byl jeho ústřední postavou: vztahovala se k němu (komunikovala „o“ něm) různá a různě definovaná společenství paměti (tedy nejen konfesní nebo náboženská, ale také národní, regionální, profesní apod.). Komenský byl inscenován jako bojovník za blaho a budoucnost národa. Autoři, podobně jako L. Storchová, však Komenského jako téma paměti sledují především pouze ve společenstvích evangelíků. Mimo jejich pozornost zůstala Církev bratrská, Bratrská jednota baptistů a Česká (československá) pravoslavná církev a později založená Církev československá husitská, které se také hlásí k odkazu Komenského a Jednoty. Chápu však, že by v těchto případech nastal problém s dostupností pramenů.

Komenský jako bojovník za blaho národa a jeho učitel byl autoritou i v dobovém ženském a dělnickém hnutí, resp. v procesu stabilizace těchto formujících se společenství paměti v rámci národa. V tomto kontextu řeší Lucie Storchová v podkapitole *Emancipace jako stvrzování paměti, nebo produkce mezipaměti?* otázku, zda a jak Komenského didaktické texty

a jejich dobové interpretace (např. Karel Slavoj Amerling, *Úsudek Amosa Komenského o vychovávaní mládeže ženské a Spolek Slowanek*, Národní noviny 1849 či František Jan Zoubek, *Komenský, předchůdce rozumné emancipace pohlaví ženského a dělnictva*, Praha 1883) přispěly na přelomu 19. a 20. století k české diskusi o emancipaci a k vytvoření nových konkurenčních společenství v rámci kolektivní paměti národa, nových forem paměti a narativů.

Vladimír Urbánek vychází v druhé části knihy *Paměť a věda* z hypotézy, že „historiografie a historické disciplíny obecně mohou fungovat jako specifický typ kolektivní paměti, nebo přinejmenším ve společenských kontextech mohou přebírat určité funkce kolektivní paměti“ (s. 180). Kolektivní paměť komeniologického provozu autor zkoumá v souvislosti s jubilejními vědeckými komemoracemi, s jubilejními výstavami a s muzealizací komeniologie, resp. oborovými kánony bádání o Komenském. Vychází přitom z dobových textů historiků, publicistů a politiků. Podotýká, že na rozdíl od Husa, Žižky, Valdštejna ad., kteří byli ustavenými topoi literární produkce již na přelomu 18. a 19. století, byl Komenský znovuobjeven a úzkou komunitou učenců, zájemců o historii (dějiny reformace a literatury) uveden do širších vzpomínkových společenství až na počátku 19. století. Od šedesátých let 19. století pak coby motor společenského vzpomínání hrála roli jubilea. Výjimečné byly oslavy odhalení jeho pomníků, ovšem pravidelně se připomínala data jeho narození, úmrtí a ve 20. století i roky vydání významných děl. V souvislosti s těmito slavnostními akty vycházely odborné publikace a byly zakládány odborné instituce. Nové formy paměťové kultury vznikaly po založení Československé republiky: legitimizovaly nový stát. Byly konstruovány paralely mezi Komenským a Masarykem. Proměny těchto zavedených komemorací a vznik dalších pak Urbánek sleduje pro dobu protektorátu, pro padesátá až osmdesátá léta „pod ochranou strany a vlády“ i v „moderním čase“ oslav roku 1992.

Jako další formu mnemonické praxe sleduje Urbánek v obdobných časových vymezeních muzejní a jubilejní výstavy věnované Komenskému. Na příkladu Národního muzea, Muzea Komenského v Praze a muzeí, vznikajících v místech Komenského působení (Uherský Brod, Přerov) ukazuje, jakým způsobem se proměňovaly mody vystavování, jak byla vizualizována Komenského biografie, jejímž hlavním médiem je historiografický narativní text. Líčí, jak se tvůrci expozic v průběhu času vyrovnávali s proměnami velkého příběhu národních dějin, odborného diskurzu i dominantní ideologií. Zvláštní podkapitolu věnuje Urbánek okolnostem vzniku „kultu Komenského“ a nových míst paměti: postavení pomníku Komenského v Amsterdamu (1920), pátrání po hrobu J. A. Komenského v Naardenu, zřízení tamního muzea (1892) a mauzolea (1937). Proces muzealizace Komenského Urbánek řadí ke klíčovým mnemonickým praxím a sleduje ho od konce 19. do konce 20. století, kdy prošel několika fázemi a podstatnými proměnami: od důrazu na sbírkovou činnost a inscenování kultu Komenského v Naardenském mauzoleu přes inkorporování Komenského do velkého příběhu pokrokových tradic až po pokusy o komplexnější reprezentace. Přes všechny změny a inovace však muzejní expozice a jubilejní výstavy do značné míry opakovaly omezený rejstřík komeniánské symboliky. Závěrečnou kapitolu této části knihy věnuje Urbánek úspěšnému vytváření komeniologických kánonů v literární vědě a neúspěšnému v dějinách filozofie.

Dějiny paměti jsou podobné jako dějiny médií – toto konstatování otevírá třetí část knihy, ve které se Lenka Řezníková zaměřuje na literární reprezentace Komenského, Kateřina

Horníčková na jeho portréty, Kamil Činál na divadelní a filmové „inscenace paměti“, Jaroslav Ira na imaginární místa kulturního vzpomínání a Karel Šima na slavnosti jako mnemonickou praxi. Zejména tuto část knihy považuji za velmi důležitou, protože autoři teoreticky i empiricky „mapují“ dynamicky se proměňující mediální pole, sledují aktuální postavení Komenského v kultuře vzpomínání a poprvé v českém diskurzu historických věd v takovémto rozsahu a v různých perspektivách aplikují přístupy paměťových studií také na vizuální kulturu a prostor. Řezníková uvažuje o původu lidových pověstí z konce 19. století spjatých se životem Komenského a limitech literární paměti. Sleduje také, jak se Komenský začal na přelomu 18. a 19. století vymaňovat z úzkých rámců vzdělaných evangeliků a učenců a díky Palackému vstoupil do strukturálně odlišných společenství, která spojovala literární forma komunikace. Narativizace a beletrizace Komenského pak v 19. a 20. století utvářela nová společenství i témata vzpomínání.

Horníčková se zaměřila na portrét jako nástroj vizuální kanonizace. Všimá si specifického rysu memoriální kultury: vazby mezi textem a obrazem a postavení portrétu a jeho komplikovaného vztahu ke skutečnosti. Podotýká, že v mnemonické praxi nebylo důležité, kdy portrét vznikl, ale kdy do ní byl zaveden. Sleduje nejprve krystalizaci podob Komenského ve „vysokém“ umění 19. století: z nichž „národní velikán“ a „tragický hrdina (exulant)“ měli širší objednatelský okruh, zatímco Komenský jako učitel byl svázán především se školským prostředím. V souvislosti s oslavami třístého narození Komenského byla zavedena nová umělecká stylizace: portrét učence a myslitele, intelektuálního člověka – tvůrce. U portrétů z 20. století sleduje Horníčková velké státní reprezentativní akce: soutěž na amsterdamský pomník (1923) a výzdoba památníku v Naardenu (třicátá léta), jimi vyvolaný nový trend memoriálního zpodobení a také reflexi nově objevené Ovensovy podobizny J. A. Komenského. Zájem o autentickou podobu Komenského konkuroval se snahou o umělecké zdůraznění mystické stránky Komenského osobnosti (František Bílek). Komenský v té době nachází uplatnění na státních platidlech a známkách. V politické kultuře první republiky se Komenský spolu s Husem stali po Masarykově boku kanonickými postavami nově interpretovaného češství. Komenský stojí i v pozadí Kokoschkova portrétu T. G. M.

V poválečném období se vedle opakování tradičních podobizen objevila i nová politická alegorie: Komenský s holubicí míru. Horníčková ovšem většinu komeniánských vizuálních reprezentací z té doby vidí jako sémanticky vyprázdněnou. Jako reakci na tento stav vnímá řadu individuálních reflexí Komenského díla ve výtvarném umění (Michal Vitanovský, Jiří Kolář, Igor Kitzberger). Vedle uměleckých reprezentací Komenského sleduje pestrý svět memoriální produkce, masové kultury vzpomínání („komodifikaci paměti“). Řadí sem portrétní tisky, mince, odznaky, plakety, pohlednice, přívěsky na klíče i perníkové formy. V této vrstvě kultury se nevytvářejí nové stylizace, ale opakují již zavedené. Přehled reprezentací Komenského Horníčková uzavírá groteskními, popkulturními vyobrazeními z přelomu tisíciletí, v nichž je Komenský záměrně uveden jako kulturní antiikona.

Zatímco autoři předchozích částí textu museli utřídit, analyzovat a interpretovat množství pramenů, řešil Kamil Činál v *Inscenaci paměti*, tedy v divadelním a filmovém vzpomínání na Komenského, otázku, proč v 19. století a velké části 20. století nevzniklo o Komenském žádné zásadní drama. Divadlo bylo přitom v té době důležitým společensky

formativním nástrojem a vznikaly divadelní hry, v nichž vystupovaly obdobně známé historické postavy (Hus, Žižka, Karel IV.). Ani česká filmová tvorba se tomuto tématu více nevěnovala, a pokud ano (Vávrovo *Putování Jana Amose*, scénář Miloš Václav Kratochvíl, 1983), neměl film výraznější divácký ohlas. Proč u diváků a tedy i v kultuře vzpomínání uspělo až představení Divadla Jára Cimrmana *České nebe* z roku 2008? Jako prameny k řešení těchto otázek otázky používá Činátel texty několika „zapomenutých“ divadelních inscenací a Kratochvílova scénáře Vávrova filmu. Provádí jejich vnitřní analýzu a sleduje je v kontextu dobového divadla i filmu. Situaci nahlíží i „prizmatem archeologie médií“.

V *Topografii paměti* sleduje Jaroslav Ira prostorové aspekty v konstrukci a reprodukci paměti. Sleduje jednak geografická – fyzická místa, kde Komenský žil a působil a místa rozprostřená v paměti. Rozlišuje tři základní typy míst: místa zjevně spjatá s Komenského životem, místa s ním asociovaná a místa, k nimž Komenský neměl zřetelnou vazbu, ale přesto se v nich na něj vzpomíná. Všechny tyto typy míst zakotvují komeniánskou paměť a mohou být potenciálními středisky lokální paměti. Z hlediska paměti mají některá z nich privilegovaný status. Význam mají především místa, která jsou to univerzálními mnemotopy: rodiště – místo úmrtí – uložení ostatků. Rodiště (Uherský Brod, Nivnice, Komňa) je v Komenského případě z hlediska komemorativní praxe zároveň problematické i inspirativní. Komenský představuje díky svému životnímu příběhu topos poutníka (nuceného, dobrovolného, heroického), jeho příběh začíná neznámo kde a graduje v Amsterdamu (místě posledního působení) a v Naardenu, v místě uložení ostatků. Vedle těchto lokalit se v kolektivní národní i lokální paměti prosadil i Brandýs nad Orlicí, Fulnek nebo Lešno a konstruovaly se i rozlehlejší prostorové rámce Komenského kraje. Ira tvoří topografii komeniánské paměti na základě životopisů Komenského, historiografických prací i regionální historie, záznamů slavnostních projevů organizátorů Komenského oslav, publicistických článků apod. Metodologicky je jeho přístup zakotven v Halbwachsově *Kolektivní paměti* a *Legendární topografii evangelii ve Svaté zemi*, v Assmannově knize *Kultura a paměť* a v konstruktivistické teorii imaginace Doris-Bachmann-Medick (*Spatial Turn*).

Slavnost jako kulturně mnemonická praxe je tématem Karla Šimy. Vychází z obsahové analýzy publikovaných textů, které provázely oslavy Komenského jubilejí a odhalování jeho pomníků. Metodologicky se opírá o Pierra Noru, Michaela Maurera, a Winfrieda Gebhardta. Zkoumá opakující se festivity, jejich historičnost a roli v kulturně mnemonických procesech ve vztahu ke kategorii času: jak v jeho průběhu narůstá počet ctitelů, prohlubuje se úcta. Festivity autor definuje jako specifické a velmi komplexní mediální prostředí, ve kterém se odráží proměňující se struktura sociální komunikace a v různých kulturních kontextech se vykazují konektivní potenciál. Šima sleduje v té souvislosti také proměny mediálních technologií a mediálního pole. Jako první v řadě uvádí slavnost v roce 1848 „pod Klopoty“ u Brandýsa nad Orlicí, kde čeští vlastenci oslavovali Komenského a Karla staršího ze Žerotína, pod jehož ochranou zde Komenský dopsal *Labyrint světa*. Slavnosti a jejich proměňující se motivy i společenské rámce sleduje Šima v politickém kontextu a dochází až k roku 1992, kdy se slavilo čtyřiceté výročí narození J. A. Komenského. Byla to jeho poslední státem garantovaná oslava. Po tomto datu se udržují oslavy Komenského pouze v regionální kultuře vzpomínání, v rámci místních občanských

sdružení. Kromě udržování nebo navazování na staré tradice oslav v reálných i imaginárních místech Komenského působení, se tak Komenský uvádí do nových slavnostních kontextů a volnočasových aktivit – oslavy dětského dne, kulturní festivaly, městské slavnosti. Šíma v té souvislosti pominul aktivity některých konfesně vymezených společenství, která se hlásí k odkazu Komenského i Jednoty bratrské, připomínají jeho památku a iniciují nebo se výrazně podílí na pořádání obecních nebo městských veřejných Komenského slavností.

Oceňuji snahu autorů postihnout bohaté a náročné téma z tolika úhlů a zároveň držet a srozumitelně rozvíjet metodickou linii výzkumu a interpretace. Koncepce knihy je promyšlená, sevřená a inspirativní. Mohla by se doplnit pouze v detailech a v místy i v širší záběru. Jsem přesvědčená, že kniha bude sloužit jako model ke zpracování dalších významných míst paměti – osobností českých dějin, protože je vedle v současné době publikovaných teoretických studií kolektivní paměti výborným příkladem přizpůsobení a uplatnění konceptu paměti na konkrétní téma. Jen mne po náročném čtení napadá, zda bychom v našem profesním společenství paměti neměli začít pracovat také na tom, abychom dokázali zároveň odborně i srozumitelně česky zprostředkovávat naše myšlenky širšímu okruhu potenciálních nositelů paměti.

Blanka Altová

Markéta PÁNKOVÁ – Dana KASPEROVÁ – Tomáš KASPER a kol.

Meziválečná školská reforma v Československu

Praha, Academia – Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského 2015, ISBN 978-80-200-2496-1 (Academia) a 978-80-86935-30-0 (NPMKK).

O tzv. příhodovské reformě (nazývané podle jejího ideového vůdce, univerzitního profesora Václava Příhody) bylo napsáno poměrně hodně literatury, ne však tolik, kolik by se očekávalo v atmosféře svobodného literárního projevu po roce 1989. V podmínkách komunistické diktatury po roce 1948, resp. 1953 bylo toto pozoruhodné hnutí v historii československého školství jednoznačně odsouzeno jako revizionistické a pro socialistickou společnost nežádoucí. Pro historický výzkum tohoto tématu nebyl prostor.

Recenzovaná monografie je tak první větší prací k tématu. Otvírá ho obecně přijímaným tvrzením, že prvorepublikové reformní dění v oblasti školy směřovalo k praktickému ověření principů světové reformní pedagogiky (individualizace, diferenciacie, jednotná škola, společenská škola, pracovní škola aj.). Zároveň ovšem mělo svá domácí specifika (iniciativa elementárního učitelstva, spojení s univerzitními učiteli, s hnutím za vysokoškolské vzdělání učitelstva elementárních škol, s intenzivní spolkovou činností učitelů, s úsilím o laicizaci a sekularizaci školy), která z něho činí specifickou variantu meziválečného reformního hnutí. O tom, že ČSR byla zemí respektovanou, svědčí zahraniční návštěvy na československých reformních školách a knižní a časopisecké publikace o našich školách v zahraničí.

Jistě právem je v knize vysoce ceněno spojení s univerzitními učiteli. Touto cestou se dostalo elementárním učitelům vzdělání na vysokoškolské aktuální světové úrovni a stávalo československou reformu po bok vyspělých evropských i amerických států. V textu je

vhodně připomenuto, že akademické a elementární učitele (učitele obecných a měšťanských škol) nespojila až školská reforma, ale dlouholetá snaha elementárního učitelstva dosáhnout vysokoškolského vzdělání. (Zde stálo za to připomenout také tradici těchto snah započatou Gustavem Adolfem Lindnerem a rozvíjenou tzv. univerzitními extenzemi a sebevzdělávací činností v tzv. učitelských jednotách.) Není náhodou, že reformní činnost byla řízena a koordinována komisí vytvořenou při svépomocné vzdělávací instituci vysokoškolského charakteru (Škola vysokých studií pedagogických). I když koncepce školské reformy vznikala za spolupráce s univerzitními učiteli, byla reformou „zdola“, iniciovanou mladými, vzdělanými a vzdělání chtivými učiteli, nespokojenými se stavem školní praxe. Toto je jedna z podstatných a pro současnost podnětných charakteristik příhodovské reformy v knize uvedených – učitel je pojímán jako tvůrce (tedy nejen realizátor) školské reformy.

Knihu tvoří úvodní studie a dvě části, z nichž první se věnuje „obecně pedagogickým a filozofickým východiskům“ reformy, druhá přináší charakteristiky některých tzv. pokusných reformních škol, které byly ve třicátých letech 20. století založeny za účelem ověření zformulovaných reformních pedagogických principů. Úvodní analytická studie nabízí vcelku zasvěcený pohled do prvorepublikového dění v oblasti školy, víceméně však pomíjí školsko-politickou a organizační rovinu tématu, jakož i spor o pedagogickou podstatu reformy, který byl fakticky sporem o pojetí pedagogiky. Některá tvrzení v textu by zasluhovala větší míru konkretizace. Předně by bylo vhodné doložit konstatování, že česká pedagogická teorie byla na „velmi vysoké teoretické úrovni“ (s. 10); stejně jako konstatování (s. 12–13), že „takovou recepci pragmatismu a takový příklon k exaktním přístupům v pedagogice a psychologii v mnoha evropských státech nezaznamenáváme“. Obzvlášť si žádá vysvětlení tvrzení: „Asi proto se objevují v odborné literatuře stanoviska, že pedagogický pragmatismus nebyl v českém pedagogickém prostředí rozšířen a že mu nebyla věnována dostatečná pozornost. Takový pohled je ovšem nejen chybný, ale i nebezpečný...“

Ocenění angažovanosti učitelstva v meziválečné školské reformě je jistě na místě, jeho teoretické znalosti však není vhodné přeceňovat. S jakými pedagogicko-psychologickými znalostmi vstupovali učitelé do reformy, líčí např. Jaroslav Kozlík v publikaci o meziválečném pokusném školství ve Zlíně.¹ Pro úplnost dodávám, že analytickou studii o pedagogickém pragmatismu napsal již roku 1926 Josef Hendrich.²

Úvodní text první části si klade otázku, čím bylo vyvoláno hnutí reformní pedagogiky na přelomu 19. a 20. století. Jeho autor Ehrenhard Skiera (univerzita Flensburg) nalézá přímý vztah mezi hnutím Za reformu života (Lebensreform) a reformní pedagogikou a proto na položenou otázku odpovídá zcela rousseauovsky: pocitem odcizení, které je důsledkem moderní civilizace. Reformní pedagogiku pak nahlíží jako jednu z cest k ozdravení života, k nimž ovšem zařazuje i fašismus a komunismus (!). Ozdravení spočívá podle jeho interpretace ve vytvoření společenství různého typu, mezi které zařazuje i Baťův Zlín – jako modelové město modernity, ve kterém vedle sociálně politických opatření nechybí ani vzdělávací systém, který využívá konceptů americké progresivní výchovy a pragmatismu.

1 Jaroslav KOZLÍK, *Aktuální historie. Kapitoly o zkušenostech pokusných škol ve Zlíně z let 1929–1939*, Píerov 1996.

2 Josef HENDRICH, *Filosofické proudy v současné pedagogice*, Praha 1926.

První část publikace se však na předním místě zaměřuje na studium vlivu amerického způsobu života a americké filosofie (tj. pragmatismu) včetně pedagogiky na české domácí prostředí, speciálně na úspěšně se rozvíjející město Zlín. Zvláštní pozornost je přitom věnována pragmatismu a to teoretické analýze pojmu zkušenost (Milan Krankus), pedagogice problému (Martin Strouhal) a výchovným cílům (Markéta Čermáková). Čtenáře zaujmou v této souvislosti zejména tři statě autorů M. Pánkové, D. Kasperové, T. Kaspera, K. Rýdla a J. Koti, z nichž první dvě pokládají pragmatismus ve zlínském školství za věc zcela samozřejmou, zatímco Koťa o něm – zejména u Václava Příhody – vcelku úspěšně pochybuje. Tento problém by bezesporu zasluhoval důkladný rozbor. Je mimo jakoukoliv pochybnost, že Deweyovo dílo bylo u nás známo: první překlady pocházejí hned z počátku dvacátého století a záhy po válce v nich bylo pokračováno. Deweyovy přednášky poslouchal přímo v USA V. Příhoda, J. Uher, pravděpodobně i K. Velemínský a F. Pražák a byl o ně, zejména v souvislosti se zamýšlenou reformou československé školy, značný zájem. Je však otázkou, co z meziválečných reformních principů bylo reflektováno jako projev pedagogického pragmatismu a co bylo víceméně náhodným, teoreticky neukotveným pedagogickým či didaktickým postupem.

Druhá část publikace věnovaná příhodovské reformní praxi těží z dokumentů, které se podařilo shromáždit k historii šesti tzv. pokusných reformních škol (v Praze Michle a Nusle, dále Humpolec, Zlín, Český Krumlov, Trnava). (Do této části je zařazena i charakteristika Příhodova pojetí primární školy a obraz reformního hnutí na Slovensku tak jak se jevil na stránkách časopisu *Naša škola*.) Protože se většinou jedná o torzovitý materiál, mají jednotlivé medailonky nejednotnou strukturu a vesměs popisný charakter. I tak se jedná o cenný přínos k poznání meziválečné školské reformy v Československu (kromě recenzované práce je znám, zejména díky E. Lukáčovi, východoslovenský region a na úrovni časopiseckých studií i školy v Benešově u Semil a v Horní Čermné). Co se týče dalších škol, jejich poznání bude spíše než výsledkem systematického studia dílem šťastné náhody při hledání pramenného materiálu.³ To však bude nutným přístupem při jiném zacílení tématu, a sice zhodnocení teoretického i praktického přínosu školské reformy. Zde se nabízí na prvním místě studium časopisů přinášejících seriózní zprávy a zkušenosti s ověřováním reformních idejí a principů. Některá z těchto periodik dokonce vznikla z důvodu sledování reformního hnutí (např. časopis *Školské reformy*). Toto studium by bylo cenným přínosem nejen pro dějiny pedagogiky, ale i pro porozumění současným snahám v oblasti školy.

Růžena Váňová

3 Snad úplný seznam reformních škol nalezneme v práci Stanislava VRÁNY, *Základy nové školy*, Brno 1946.

Nové publikace k dějinám protektorátu Čechy a Morava

René KÜPPER

Karl Hermann Frank (1898–1946). Politische Biographie eines sudetendeutschen Nationalsozialisten

München, Oldenbourg 2010, 456 s., ISBN 978-3-486-59639-7

(česká verze: **Karl Hermann Frank (1898–1946). Politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty**, Praha, Argo 2012, 381 s., ISBN 978-80-257-0521-6)

Jakub DRÁPAL

Poslušní zákonů své země a svého stavu. Kamill Resler – obhájce K. H. Franka

Praha, Auditorium 2014, 254 s., ISBN 978-80-87284-49-0.

Detlef BRANDES – Alena MÍŠKOVÁ

Vom Osteuropa-Lehrstuhl ins Prager Rathaus (Josef Pfitzner 1901–1945)

Praha–Essen, Masarykův ústav a Archiv AV ČR – Klartext 2013, 396 s.,

ISBN 978-80-87782-03-3, 978-3-8375-0940-3.

Detlef BRANDES

„Umvolkung, Umsiedlung, rassische Bestandsaufnahme“. NS-„Völkstumspolitik“ in den böhmischen Ländern

München, Oldenbourg 2012 (Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 125), 309 s., ISBN 978-3-486-71242-1.

(v české verzi: **Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích**, Praha, Prostor 2015, 357 s., ISBN 978-80-7260-310-7)

Volker MOHN

NS-Kulturpolitik im Protektorat Böhmen und Mähren. Konzepte, Praktiken,

Reaktionen (= Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte im östlichen Europa, Bd. 45)

Essen, Klartext 2014, 512 s., ISBN 978-3-875-1112-3.

V posledních letech doznal výzkum dějin Němců v Čechách a zejména dějin protektorátu Čechy a Morava zřetelný rozvoj. Do popředí se vedle lokálně zaměřených prací¹ dostávají

1 Např. pro Prahu srovnej Ines KOELTZSCH, *Geteilte Kulturen. Eine Geschichte der tschechisch-jüdisch-deutschen Beziehungen in Prag (1918–1938)*, München 2012 (recenze: Jiří Pešek, ČČH 111, 2013/1, s. 178–190); Alfons ADAM, *Unsichtbare Mauern. Die Deutschen in der Prager Gesellschaft zwischen Abkapselung und Interaktion (1918–1938/39)*, Essen 2013; Jiří PADEVĚT, *Průvodce protektorátní Prahou: místa – události – lidé*, Praha 2013; Miloš HOŘEJŠ, *Protektorátní Praha jako německé město. Nacistický urbanismus a Plánovací komise pro hlavní město Prahu*, Praha 2013. Pro Brno srovnej nejnověji třísvazkovou monografickou řadu: Vladimír FILIP et al., *Brno 1939–1945: roky nesvobody/Brünn 1939–1945: Jahre in Unfreiheit*, Brno 2011–2013.

některé události,² ale také osobnosti (srovnej rozvoj tzv. výzkumu pachatelů)³ a nejnověji i různé společensko-politické aspekty či oblasti politiky.⁴ Je to potěšující vývoj, který nám umožňuje, abychom obraz tohoto dynamického, resp. dramatického segmentu českých dějin, který byl až příliš dlouho určován událostními dějinami, vnímali diferencovaněji a za událostmi viděli jak jednající osoby, tak ty lidi, kteří byli jejich jednáním postiženi.

René Küpper se v disertaci, vydané roku 2010 německy a již roku 2012 česky, věnoval jednomu z ústředních představitelů Sudetoněmecké strany (SdP), Karlu Hermannu Frankovi. Sledoval ho jak v období do roku 1938, tak a zejména v období tzv. protektorátu Čechy a Morava. Pětašedesát let po válce tak vyšla první vědecká biografie této – nejen, ale především v období po atentátu na Reinharda Heydricha – klíčové osobnosti protektorátní politiky. Toto historiografické zdržení lze nejspíše zdůvodnit tím, že Frank zůstával pro poválečnou německou odbornou a tím spíše širší veřejnost osobou jen málo známou. (Zde je zřetelný rozdíl od poválečného Československa nebo dnešní České republiky.) Frank sdílel tento „osud zapomnění“ nejen s dalšími protagonisty nacistické politiky, ale bezmála i s celým nacisty okupovaným Československem. Je tedy jednoznačně záslužné, že Küpper Franka, tohoto činnorodého nacistického aktivistu objevil, takřikajíc vytáhl ho na světlo ze skryše pod kamenem jeho pozdějších sebestylizací, resp. z dosavadního stínu Konstantina von Neuratha a Reinharda Heydricha. Do centra pozornosti Küpperova výzkumu se tak dostal Frankův vlastní, ve skutečnosti nikterak zanedbatelný příspěvek k nacistické politice v protektorátu Čechy a Morava.

Autor se pro tuto „politickou biografii“ inspiroval dnes již klasickou prací Ulricha Herberta o Werneru Bestovi,⁵ ideologovi gestapa a po dlouhou dobu po Himmlerovi a Heydrichovi třetím muži bezpečnostního aparátu SS. Küpper ovšem připouští, že Frank nepatřil k typické věkové kohortě vedoucích kádrů bezpečnostní policie Sipo a Sicherheitsdienstu SS a že jako zahraniční Němec a ‚Seiteneinsteiger‘ neprošel pro SS typickou socializací (s. 12 české verze). Autor podrobně líčí Frankovu životní dráhu až do zřízení protektorátu, přičemž důraz – v souladu se zaměřením svého výzkumu – klade na jeho politickou činnost a rychlý vzestup do pozice záhy již druhého muže Sudetoněmecké strany. Küpper v knize na Frankově příkladu, ale i prostřednictvím řady exkursů, podává

2 Srovnej především mimořádně obsáhlou, zatím dvojsvazkovou edici: Vojtěch ŠUSTEK, *Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů*, I–II, Praha 2012 a 2014 [2015].

3 Pro český kontext srovnej např. Vojtěch KYNCL, *Bez výčitek... Genocida Čechů po atentátu na Reinharda Heydricha*, Praha 2012; Robert GERWARTH, *Hitler's hangman. The life of Heydrich*, New Haven et al., Yale University Press 2011, jakož i nejnověji: Lars LÜDICKE, *Constantin von Neurath. Eine politische Biographie*, Paderborn 2014.

4 Vedle v této recenzi pojednaných knih exemplárně srovnej značně heterogenní a co do charakteru spíše diskusní příspěvky než studie obsahující svazečky: Dagmar MAGINCOVÁ (ed.), *O protektorátu v sociokulturních souvislostech*, Červený Kostelec 2011; *Válečný prožitek české společnosti v konfrontaci s nacistickou okupací (1939–1945). Sborník příspěvků ze sympozia k 70. výročí vypuknutí druhé světové války*, Praha 2009.

5 Ulrich HERBERT, *Best: biographische Studien über Radikalismus, Weltanschauung und Vernunft. 1903–1989*, Bonn 2011 (1. vydání 1996).

krátké dějiny sudetoněmecké radikalizace a líčí mikroklima uvnitř SdP až po rok 1938. Tento způsob výkladu má s ohledem na širší německé publikum cenu sám o sobě, protože tak jsou tematizovány významné aspekty zničení Československa, které jsou jinak brány na vědomí jen nevelkým okruhem bohemistů.⁶ Dobře si ovšem lze představit i možnou jinou koncepci knihy, která by se výrazněji soustředila na Frankovo osobní i profesní zázemí a vykreslila ho jako představitele specifické skupiny v rámci pozdější nacistické vůdčí elity.

Něco podobného platí i pro vlastní jádro práce, třetí kapitolu, nazvanou „Frankova politická koncepce a okupační politika v protektorátu 1939–1945“. Zde jsou v chronologickém sledu asi tučtu podkapitol znalecky, nikoliv však právě objevitelsky předvedeny různé fazety protektorátní politiky.⁷ Autor se tu snaží o vypreparování Frankovy pozice v rámci specifické, navíc sudetoněmecko-říšskoněmeckým protikladem zatěžované nacistické polykracie a protektorátní politiky. Küpper na bázi řady příkladů názorně ukazuje, že zejména když se Frank jako státní ministr pro Čechy a Moravu ocitl na vrcholu moci, mohl se opírat právě o to, co ho trvale „znehodnocovalo“ v očích říšskoněmeckých elit: totiž o svoji socializaci v sudetoněmeckém prostředí a o přesnou znalost místních poměrů. To bylo něco, co ho zřetelně odlišovalo od jiných nacistických místodržících, jako byl Erich Koch nebo Hans Frank. Pomáhalo mu to v dosahování „dohledných cílů protektorátní politiky – ‚klidu a pořádku‘ a výroby s relativně ‚menším nárokem na německý personál‘“ (s. 244).

Frankovu „relativně umírněnou politiku vůči Čechům v protektorátu“ (s. 245) autor vyvozuje vedle „požadavku maximálního vytěžení hospodářských a lidských rezerv v protektorátu“ (s. 245) v neposlední řadě také z „Frankova zjevně absolutního přesvědčení o rasovém hledisku SS“, podle něhož Češi nebyli na rozdíl od Poláků vnímáni jako „východní podlidé“ (s. 244n.). Zároveň s tím ovšem za Franka běžely plnou parou „až do konce a v podstatě větším rozsahu, než výzkum dosud předpokládal,“ přípravné práce na

6 V tomto kontextu stojí za badatelskou pozornost krvavé povstání sudetoněmeckého Freikorpsu proti československému státu v září 1938 a Frankova role v něm. Tato, ve starších pracích Volkera Zimmermanna a Ralfa Gebela zanedbaná kapitola je bohužel i u Küppera jen velmi stručně osvětlena na základě dosavadní, velmi sporé literatury (s. 78). Zatím nejnověji je v knize Detlef BRANDES, *Sudetští Němci v krizovém roce 1938*, Praha 2012, podán soustavný a důkladný popis jednotlivých lokálních srážek Freikorpsu s československou brannou mocí, Frankova role však opět nebyla blíže tematizována. Tématu Freikorpsu, jeho složení, zázemí idelologie i bojových akcí se v současnosti soustavně věnuje Stefan Dölling z Humboldtovy univerzity v Berlíně v disertačním projektu „Volkstums kämpfer“ – Sudetendeutscher Paramilitarismus von 1919 bis 1938“. Srovnej jeho exposé na 18. Münchner Bohemisten-Treffen 2014: http://www.collegium-carolinum.de/fileadmin/Veranstaltungen/BohemistenTreffen_Exposes/Exposes_2014/2014-10-Doelling_Volkstumskaempfer-online.pdf (12. 10. 2015). Srovnej též: Stefan DÖLLING, *Flüchtlinge, ‚Flüchtlinge‘ und das „Sudetendeutsche Freikorps“ im September 1938*, in: Detlef Brandes – Edita Ivaničková – Jiří Pešek (edd.), *Tschechoslowakei und Deutschland – Aufnahme von Flüchtlingen und Asyl im Nachbarstaat 1933 bis 1989*, v tisku.

7 Literaturu po roce 2005 však autor až na výjimky již nerecipoval. V úvahu tak již nevzal např. dvousvazkovou syntézu: Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české, XVa/b*, Praha–Litomyšl 2006–2007. V českém vydání knihy ji však alespoň uvádí v seznamu literatury.

úplnou germanizaci česko-moravského prostoru (s. 246). Tento dlouhodobý cíl Frankovy politiky Küpper oprávněně označuje jako genocidní, „protože směřoval ke zničení Čechů jako národa“ (s. 245).

Frank se sice během bojů o mocenskou pozici v protektorátu trvale cítil být odstrkován, nakonec však zvítězil a de facto prosadil i svoji „pragmatickou“ politiku. Vyznívalo poněkud ironicky, když se poté během poválečného procesu před Mimořádným lidovým soudem v roce 1946 stylizoval do role pouhého vykonavatele vyšších rozkazů (kapitola 4, s. 237–241) a odmítal přiznat jakoukoliv vinu. Přestože ho soud zprostil v některých bodech obžaloby, zemřel nakonec v květnu 1946 přece jen na šibenici.

Jako svým způsobem komplementární biografii ke Küpperovu Frankovi předložil Jakub Drápal veřejnosti knihu, v níž načrtl portrét Frankova obhájce ex offio, Kamila Reslera. Tato populárně psaná, v řadě ohledů bohužel nekritická práce vznikla jako produkt výzkumného projektu na Právnické fakultě UK. V podstatě je to pro širší historiografii nepřilíš přínosná sbírka dílčích informací, v níž je kauze Karl Hermann Frank věnováno asi sedmdesát stran. Kniha ovšem umožňuje seznámit s jednoznačně fascinující Reslerovou osobností. Byl to muž, který v meziválečné době udržoval profesionální i osobní kontakty s uměleckou avantgardou (s. 36nn.), právník, ochotný přejímat nepopulární či dokonce obtížné případy (s. 46nn.). K nim za okupace patřilo zastupování protivníků nacistického režimu, např. Ireny Bernáškové (s. 82n.). Posléze po válce musel Resler na přímý pokyn ministra spravedlnosti Drtiny převzít nejnevěděčnejší úlohu, totiž zastupování K. H. Franka (s. 102n.). Podobný úkol pak dostal ještě jednou, když se musel ujmout povinného zastupování Richarda Bienerta (s. 168nn.). Je Drápalovou zásluhou, že vrátil ze zapomnění do světla výzkumu muže, který by ovšem zasloužil pořádnou, kontextualizující biografii.

Jiný přístup k tématu než Küpper zvolili Detlef Brandes a Alena Míšková pro biografii historika východní Evropy a primátorova zástupce v protektorátní Praze, Josefa Pfitznera. Ten byl z titulu svého úřadu v době války po Konrádu Henleinovi⁸ a Karlu Hermannovi Frankovi v principu třetí nejexponovanější muž původem sudetoněmecké politické hierarchie. Jako vůdčí motiv své práce zvolili autoři otázku po charakteru Josefa Pfitznera: „Jaký vlastně byl Josef Pfitzner? (...) Odkud přišel, jaké hranice, jaká přání a jaké touhy měl?“ Dále se Brandes s Míškovou zajímají o to, kdy ze „z historika stal propagandista“, a „Proč se choval tak, že se z něj stal symbol okupace Prahy?“ (s. 13n.) Odpověď na tyto otázky hledají autoři ve třinácti kapitolách, které se zhruba dají rozdělit do čtyř skupin: soukromý život, osobní profesionální zázemí, historiografická práce a politická činnost. Míšková napsala prvních šest kapitol, směřovaných spíše k Pfitznerovu soukromému a společenskému životu (s. 17–106), Brandes se v rozsáhlejší druhé části knihy věnoval jeho historiografickému působení a především práci v komunální politice (s. 107–355).

Čtenáře ovšem poněkud překvapuje již poněkud krátký úvod knihy, kde není zmíněn stav bádání o Pfitznerovi, ani nejsou tematizovány dosavadní práce (včetně studií obou

8 Literaturu po roce 2005 však autor až na výjimky již nerecipoval. V úvahu tak již nevzal např. dvousvazkovou syntézu: Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny země Koruny české*, XVa/b, Praha–Litomyšl, Paseka 2006–2007. V českém vydání knihy ji však alespoň uvádí v seznamu literatury.

autorů) k jeho osobě.⁹ nemluvě již vůbec o absenci charakteristiky pramenné základny. Je tu pouze odkazováno na nález části Pfitznerovy pozůstalosti, objevené v zemském archivu v Linci a roku 2007 předané Archivu AV ČR. Inventář těchto 15 kantonů byl roku 2011 publikován knižně, bohužel jen se skoupým doprovodným komentářem.¹⁰ Vedle toho autoři vycházejí hlavně z edic Pfitznerova deníku a jím psaných situačních zpráv. Tento základ rozšířili o doplňující rešerše ve Vídni (korespondence s historikem Hansem Hirschem, uložená v Institut für Österreichische Geschichtsforschung), v Praze (Archiv hlavního města Prahy a Národní archiv), resp. Berlíně (Bundesarchiv a Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes). Opírají se ovšem převážně o Pfitznerovy ego-dokumenty. V tom tkví, vzpomeňme neprovedenou kritiku pramenů, hlavní problém knihy: Události jsou – aniž by na to byl čtenář explicitně upozorňován – do velké míry viděny a hodnoceny Pfitznerovou optikou. Exemplárně je to patrné v kapitole „Zástupce primátora – mocenské boje“. Zde by se bývaly vyplatily dodatečné rešerše pramenů a zejména jejich kritické posouzení, které by teprve dovolilo osvobodit se od Pfitznerova úhlu pohledu. Takto ovšem má čtenář nejednou pocit, že autoři nemají dostatečný odstup od předmětu jejich bádání.

Tento trend též ústí – a v tom se biografie liší od Küpperovy knihy – do nekritického přejímání nebo nekomentovaného parafrázování Pfitznerových poválečných pokusů o sebeospravedlnění (s. 354n.). A úplně stranou již ponechme to, že poslední, tedy poválečná epizoda Pfitznerova života by již jen s ohledem na zhodnocení jeho činnosti mimořádným lidovým soudem zasloužila poněkud delší výklad. V daném kontextu má jistou (nešťastnou) logiku, že autoři ponechali závěrečné – nekomentované – slovo knihy sudetoněmeckému národoveckému bojovníku Emilu Franzelovi, který se podobně jako Pfitzner pohyboval v prostoru mezi historiografií a politikou (s. 361)!

9 Srovnej především pramenné edice: Alena MÍŠKOVÁ – Vojtěch ŠUSTEK, *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*. Sv. 1. Deník Josefa Pfitznera. Úřední korespondence Josefa Pfitznera s Karlem Hermannem Frankem, Praha 2000 (zde též podrobný Pfitznerův portrét z Šustkova pera, s. 8–38); Vojtěch ŠUSTEK, *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*. Sv. 2. Měsíční zprávy Josefa Pfitznera, Praha 2001. Srovnej též Frank HADLER – Vojtěch ŠUSTEK, *Josef Pfitzner (1901–1945). Historiker, Geschichtsprofessor und Geschichtspolitik*, in: Monika Glettler – Alena Míšková (edd.), *Prager Professoren 1938–1948. Zwischen Wissenschaft und Politik*, Essen 2001, s. 105–135. Je až záhadné, proč vlastně v textu není takřka odkazováno na (nepočetnou) literaturu, alespoň na onu zmíněnou v úvodu knihy? Např. u studie „Arnolda Suppana a jeho kolegů“ k „prostředí východoevropských studií nejen ve Vídni“ (s. 13) zřejmě jde o svazek: Arnold SUPPAN – Marija WAKOUNIG – Georg KASTNER (edd.), *Osteuropäische Geschichte in Wien. 100 Jahre Forschung und Lehre an der Universität*, Innsbruck–Wien–Bozen 2007, který ovšem kupodivu nebyl pojat do krátkého soupisu literatury v závěru knihy.

10 Alena MÍŠKOVÁ, *Josef Pfitzner (1901–1945). Prameny k životu a dílu sudetoněmeckého historika a politika/Josef Pfitzner (1901–1945). Quellen zu Leben und Werk des sudetendeutschen Historikers und Politikers*, Praha 2011. Srovnej též anotaci: Jiří PEŠEK, Pražský sborník historický 40, 2012, s. 403n.: „Je poněkud škoda, že Míšková ponechala bližší informace o obsahové stránce fondu až do příští publikace. Alespoň nejčastější Pfitznerovi korespondenti by zasloužili přinejmenším stručnou charakteristiku v úvodu publikace.“ Tato naděje však nebyla recenzovanou publikací naplněna.

Autorům jistě nelze podsouvat přehnanou blízkost k „sudetoněmecké věci“. Tato řemeslná zanedbání je tak nutno připočíst nejspíše spěchu při dokončování knihy.¹¹ Čteme-li však knihu s vědomím těchto okolností, nabídneme nám, zejména v komunálně politické části, nejen cenný vhled do Pfitznerova myšlení a jeho pohledu na svět. Zřetelně vystoupí jednotlivé Pfitznerovy životní fáze a jeho s nimi související radikalizace. Byla to podle autorů „komplikovaná osobnost“, „žízňící po uznání“, „přehnaně ctižádostivý“ a utilitaristický „egocentrik“, ale také „inteligentní a pilný“ muž. (Srovnej závěr s. 357nn.) Celkově tedy kniha podává velmi užitečné, o řadu citátů obohacené shrnutí dostupného pramenného materiálu. To platí zejména pro tematicky strukturovaný výklad Pfitznerovy politické činnosti jako primátorova zástupce (s. 228–315). Předložená kniha tak představuje cenný, ač poněkud specifický příspěvek k dějinám Prahy za německé okupace.

V tematickém pořadí další příspěvek k dějinám českých zemí za okupace předložil neúnavný Brandes čtenářům již v roce 2012. V práci, plánované a koncipované původně jako článek, autor navázal na jeden již zmíněný, a to závažný výsledek Küpperovy práce: Brandes tu sledoval problematiku plánované, již před koncem války započaté germanizace českého prostoru a většiny obyvatelstva. I v tomto díle hrají vedle řady dílčích opatření podstatnou roli především aktéři rozhodovacích procesů. Kniha je tak v tomto ohledu dobrým doplňkem právě pojednaných publikací.

Je třeba uvítat, že Brandes (na rozdíl např. od syntézy z pera J. Gebharta a J. Kuklíka) zahrnul do svého výzkumu jak protektorát, tak i říšskou župu Sudety. Čtenáři se sice nedostane podrobnějšího zasazení tématu do kontextu doby a tématu, ba ani shrnutí či dokonce diskuse výsledků dosavadní literatury (to činí četbu knihy poněkud obtížnou pro nezasvěcené), nicméně ho čeká důkladné, o prameny opřené líčení různých okruhů nacistické *Volks-um-politik*, tj. „dlouhodobých plánů a skutečných opatření“ germanizační politiky v českých zemích (s. 3 německé verze knihy).

Do velké míry mimo pozornost (až na ústřední nástroj, tedy „arizaci“, její cíle a profity) ponechal autor osud Židů a Romů, a to přes to, že jeho kniha obsahuje kapitulu o „rasové politice“. Přinejmenším v závěrečném shrnutí z něhož by oba úvodní odstavce patřily spíše do úvodu knihy, narazí čtenář na zdůvodnění tohoto opomenutí: „Zatímco německá politika vůči Židům a Romům byla ve všech obsazených oblastech v principu stejná (až na datum zavedení jednotlivých opatření a míru zapojení domácích sil), zacházení s většinovým obyvatelstvem v té které zemi se lišilo“ (s. 235).¹² Brandesovi šlo jen o toto většinové obyvatelstvo a o otázku, proč byla německá okupační politika v českých zemích vůči němu tak jiná než kupříkladu v Polsku. V úvodu knihy Brandes napsal, že tato odlišnost bývá zpravidla zdůvodňována potřebami zbrojního průmyslu, že však pravděpodobně existovaly i jiné důvody (s. 4). Odborná literatura přitom již dlouho uvádí jako druhý pod-

11 O přehnaně rychlém dokončování rukopisu bez důkladné redakce svědčí mj. právě nekompletní bibliografie.

12 Překlad této věty v českém resumé knihy na s. 251 je nepřesný.

statný faktor relativně výhodnější „rasové“ hodnocení Čechů.¹³ V tomto ohledu tedy Brandesova práce (resp. jeho odpověď na implicitní otázku) nenabízí nic zásadně nového. Jako prvá však podrobně dokumentuje různé představy zúčastněných aktérů v Berlíně i Praze a ovšem i kroky, které byly do konce války uskutečněny v zájmu realizace „poněmčení“ jako „perspektivního cíle“ (s. 235).

Autor po krátkém přehledu „cílů a zásadních rozhodnutí německé politiky vůči Čechům“ uvádí čtenáře v šesti podkapitolách na bázi pramenů (literatura je explicitně zmiňována jen zřídka) „oblastmi a metodami nacistické národnostní/národovecké politiky“ (*Volkstumspolitik*). Líčí přitom stručně mnohostrannou finanční i materiální podporu protektorátních a přistěhovačských Němců (*Volksdeutschen*), k níž se „kompenzačně“ poji-la nacistická restriktivní opatření v oblasti českého školství a potlačování českého jazyka, resp. předání správy hospodářství z českých do německých rukou. Celkem tři podkapitoly (II. 4–6) jsou pak věnovány okupační pozemkové politice a plánovanému cílenému usídlení zahraničních *Volksdeutschen* v českých zemích. To bylo opatření, které přispívalo k uskutečnění koncepčního cíle rozčlenění protektorátu pásy německého osídlení (*Landbrücken*). Poslední zmíněná tematická oblast představuje – spolu s následující podkapitolou o rasové politice a zejména zavedení „rasového registru“ – vlastní jádro knihy. Čtenáři jsou tu názorně předvedeny dilem velmi heterogenní germanizační představy různých nacistických institucí a zejména je tu zprostředkován dostupný pramenný materiál, vzniklý od února 1943 v rámci rasových šetření včetně tabelárních přehledů „rasových kategorií“ českého obyvatelstva. V tomto kontextu stojí za zmínku výrazná odlišnost akcentů českého a německého titulu Brandesovy knihy. Zatímco titul německého vydání zdůrazňuje technicistní ráz germanizační akce: „Změna národnosti, přesídlení, rasová kategorizace...“, název českého vydání akcentuje politické rozhodnutí nacistů: „Germanizovat a vysídlit: nacistická národnostní politika v českých zemích“.

V tomto široce založeném „programu poněmčení“ zřetelně získávala v protektorátu i v Sudetech od příchodu Reinharda Heydricha do funkce protektora (a bez přerušení i po jeho smrti) stále více na vlivu rasová koncepce složek SS a tedy i Říšského hlavního bezpečnostního úřadu (*Reichssicherheitshauptamt*). České země se tak odlišovaly od jiných okupovaných oblastí národnostně smíšeného druhu, jako je Lotrinsko, Gdaňsk a Západní Prusko. Dělo se tak navzdory od podzimu 1941, resp. od počátku roku 1943 akcentované „reálné politice“ Himmlerova místodržitele Franka, pro nějž měly klid a zbrojní výroba v protektorátu nejvyšší prioritu. Takto koncipovaná okupační politika (s jejími germanizačně politickými dalekými cíli) měla podle aktuálního Brandesova přesvědčení přispět k „soulasu Spojenců s nuceným vysídlením a se zostřením plánů, vztahujících se k rozsahu a metodám vyhnání“ (s. 247) německého obyvatelstva ze střední a východní Evropy. Je zajímavé, že se tu Brandes – aniž by to však explicitně zmínil – poněkud distancoval od závěrů

13 Vedle Küpperovy knihy srov. z posledních let např. Chad BRYANT, *Prague in Black. Nazi Rule and Czech Nationalism*, Cambridge–London 2007. Srovnej moji recenzi v ČČH 107, 2009, č. 2, s. 416–421.

své v Německu i Čechách úspěšné knihy „Cesta k vyhnání“,¹⁴ v níž vysvětlil, že „vysídlovací koncept“ připravoval britský Královský institut mezinárodních vztahů už roku 1940.¹⁵

Jinou oblastí okupační politiky, totiž kulturní politikou, se zabývá Brandesův žák Voker Mohn v disertaci, která vyšla tiskem roku 2014. Práce zbudovaná na široké pramenné základně si klade množství otázek (srovnej její poněkud přehluštěný úvod) a podává první takto detailní přehled o rozličných oblastech protektorátní kultury. Autor sice blíže nedefinuje, co zahrnuje pod pojmy „kultura“ a „kulturní politika“, již rozčlenění práce však ozřejmuje, že Mohnovi jde o skicování různých opatření jednotlivých českých i německých protektorátních úřadů, zasahujících do oblasti vysoké kultury a o různé reakce, resp. o strategie přizpůsobení se jim. V centru autorovy pozornosti stojí prověření na počátku práce citovaného výroku Karla Hermanna Franka z července 1944, že české obyvatelstvo bylo za „válkou způsobené strádání... odškodněno příkladnými, dříve neznámými sociálními a kulturními opatřeními“, která prý byla „českým publikem akceptována ve velké míře“.

Po stručném, o literaturu opřeném úvodu o nacistické kulturní politice v severských zemích, Polsku a Francii (aniž by ovšem byly z tohoto líčení vyvozeny komparativní výzkumné otázky) následuje krátké, k uměleckým osobnostem protektorátu vztahované problematizování kategorií „kolaborace“ a „odboj“. Úvodní oddíl práce je pak završen velmi stručným přehledem „české kultury doby meziválečné“. S ohledem na restriktivní Druhou republiku je tento úkol, kterým autor překračuje „temporální hranice“ (s. 18), možno chápat jako jistě správný. Tím spíše, že Mohn čtenáři předkládá tezi: „Struktury dohledu na český kulturní život, které později ulehčily další výstavbu kontrolních instancí okupačního režimu, byly (...) vytvořeny již před počátkem okupace. Také většina českého personálu těchto institucí zůstala stejná“ (s. 66).

V druhé části knihy („Nacistická kulturní politika v protektorátu – aktéři, zájmy, prostředky a konflikty“) Mohn ukazuje v místy až minimalistických segmentech paletu působení různých německých a českých instancí, poskytuje přehled jejich prostředků a opatření, vypočítává české kulturní instituce a organizace a sleduje reakce českého publika.

V závěrečné, třetí části knihy se autor na 230 stranách (opět v řadě kratičkových kapitol) věnuje různým aspektům a epizodám jednotlivých oblastí kultury: literatuře,

14 Detlef BRANDES, *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945. Pläne und Entscheidungen zum „Transfer“ der Deutschen aus der Tschechoslowakei und aus Polen*, München 2001, resp. *Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*, Praha 2002.

15 Brandes v knize z roku 2001 konkrétně prameny doložil, že rozhodnutí britského válečného kabinetu z 6. 7. 1942 o prohlášení mnichovské dohody za neplatnou a o poválečném transferu německých menšin ze střední a jihovýchodní Evropy, nebylo – již jen s ohledem na šíři záběru konceptu transferu – reakcí britské vlády na heydrichiádu či na české exilové podněty, nýbrž vyvrcholením dlouhodobého vývoje vlastní britské zahraničně politické koncepce. V memorandu, které ministr Anthony Eden předložil britské vládě jako podklad pro toto rozhodnutí, byly v souvislosti s perspektivou „nutného“ poválečného transferu jako argumenty uváděny především rozsáhlé Hitlerovy a sovětské vysídlovací akce. Srovnej BRANDES, *Der Weg zur Vertreibung*, s. 147–149 a celkově s. 424–426. Srovnej též: Jiří PEŠEK, „Motivem pro vyhnání byl Mnichov.“ Detlef Brandes, *Der Weg zur Vertreibung 1938–1945*, München 2001, Soudobé dějiny 8, 2001, s. 756–762; Jan RYCHLÍK, Memorandum britského Královského Institutu mezinárodních vztahů o transferu národnostních menšin z r. 1940, ČČH 91, 1993, s. 612–630.

hudbě, divadlu a filmu. V centru jeho pozornosti stojí především český kulturní život v protektorátu. Ona již zmíněná, Brandesem naznačená, okupační správou cíleně nadsazená podpora německého kulturního života je tu sice uváděna, zůstává však spíše na okraji líčení.

Autor dospívá k závěru, že navzdory všem represím, omezením, přímým i nepřímým kontrolám, instrumentalizaci kultury a samozřejmě jen na papíře existující autonomii nemůže být ve zkoumané oblasti „řeč o kompletním potlačení a eliminaci české kultury“. „Navzdory všem omezením zůstávaly tu vždy ještě podstatně větší možnosti než v jiných okupovaných východoevropských zemích“ (s. 449). Podotkněme k tomu ovšem, že nejen v tomto kontextu by měla být problematizováno zejména přiřazení českých zemí k „východní Evropě“. Je to o to zřetelnější, že podle autora se opatření v protektorátu podobala situaci v severských zemích, v Nizozemí nebo Francii, kde také „byla nacionální kultura nadále povolena a domácí úřady přitaženy ke spolupráci“ s okupační mocí (s. 450). Přinejmenším pro protektorát lze však oprávněně pochybovat o úspěchu oficiální, metodou cukru a biče prováděné okupační „nacistické kulturní politiky“, jejíž směr byl navíc nejednou určován vnitřními kompetenčními střety nacistických institucí (s. 460). Mohnově informativní knize by bývalo prospělo prokrácení, koncentrování, zato však vytištění písmem čitelné velikosti.

Na závěr je možno konstatovat, že velmi potěšitelným trendem posledních let je zaostření pozornosti badatelů na dosud méně objasněné aspekty protektorátního období. Ještě potěšitelnější by ovšem bylo, kdyby se touto cestou vydali nejen němečtí, ale i čeští badatelé, resp. příslušné výzkumné ústavy.

Nina Lohmann
(Překlad Jiří Pešek)

Johannes KOLL

Arthur Seyss-Inquart und die deutsche Besatzungspolitik in den Niederlanden (1940–1945)

Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag 2015, 692 s., ISBN 978-3-205-79660-2.

Johannes Koll se v habilitační práci obhájené na Vídeňské univerzitě věnuje působení rakouského nacisty Arthura Seyss-Inquarta ve funkci říšského komisaře v okupovaném Nizozemsku. Rozsáhlá monografie vycházející především z mnohaletého studia v německých i nizozemských archivech je koncipována jako případová studie o roli funkcionáře „druhého sledu“, kterému se podařilo prosadit až mezi špičky vládního establishmentu „Třetí říše“. Biografický přístup je v Kollově práci spojen s metodou *policy analysis*. Prameny osobního charakteru z válečné doby se po Arthuru Seyss-Inquartovi prakticky nedochovaly: autor vychází z „ego-dokumentů“ ve větší míře jen v části věnované době procesu s hlavními nacistickými zločinci v Norimberku, z níž je k dispozici poměrně rozsáhlý korpus písemností vytvořených později popraveným bývalým říšským komisařem. Koll analyzuje především způsoby, jakými Seyss-Inquart jako Hitlerův místodržící v Haagu využíval svého jednacího

prostoru a hledá odpovědi na otázku, jaký vliv měla říšským komisařem iniciativně prováděná – a mnohdy (spolu)definovaná – okupační politika na nizozemskou společnost a na Seyss-Inquartovo vlastní mocenské postavení v nacistickém Německu.

Úvod práce zahrnuje formulaci výzkumných otázek, cílů a metodologie, shrnutí stavu výzkumu a kritiku pramenů. Druhá kapitola pod titulem „Arthur Seyss-Inquart: Životopisný vývoj do května 1940“ pojednává o mládí tohoto stonařovského rodáka stráveném v Olomouci, Badenu a ve Vídni, o jeho účasti v první světové válce, studiích práv a pozdějším působení v rakouské advokacii a německo-nacionální politice, završeném krátkým působením v roli likvidátora rakouské státnosti z titulu funkce kancléře a později říšského správce se sídlem ve Vídni. Kapitulu uzavírá stať k Seyss-Inquartovu působení ve funkci zástupce generálního guvernéra v okupovaném Polsku.

Ve třetí části („Nizozemsko pod německou okupací. Periodizace“) rozděluje autor sledované období do čtyř fází. V období od okupace Nizozemska a jmenování říšského komisaře v květnu 1940 do potlačení únorové stávkové vlny v roce 1941, která byla reakcí společnosti na perzekuci nizozemských židovských občanů, usilovala civilní okupační správa pod vedením Seyss-Inquarta o získání Nizozemců pro podporu či alespoň tolerování nacismu. Ve druhém období, trvajícím až do potlačení stávkové vlny na protest proti převedení bývalých nizozemských vojáků zpět do válečného zajetí na jaře 1943, došlo k přitvrzování okupační politiky, k likvidaci stran a obecně k demontáži zbytků politické plurality. Od konce roku 1941 bylo jedinou povolenou „domácí“ politickou organizací Nacionálně socialistické hnutí Nizozemska (NSB), sdružující nizozemské nacisty. V tomto období došlo rovněž k deportaci většiny židovského obyvatelstva do táborů smrti. Ve třetí fázi okupace došlo v reakci na posilování domácího odboje k prohloubení represí a ekonomického vykořisťování, ale i k odstavení rozhádané a drtivou většinou Holanďanů opovrhované NSB na vedlejší kolej německou okupační mocí. Závěrečná agonie nacistické vlády, začínající přesunem válečných operací na nizozemské území a končící kapitulací německých sil, je spojena s excesy v podobě eskalace teroru, systematického plundrování obsazené země a embarga na dovoz potravin a uhlí, jež si během „hladové zimy“ v západní části země vyžádalo tisíce obětí mezi civilním obyvatelstvem.

Čtvrtá kapitola knihy sleduje okolnosti Seyss-Inquartova „Jmenování říšským komisařem“ v květnu 1940. Základní právní a politická východiska německé vlády v Nizozemsku shrnuje pátá kapitola („Nacistická civilní správa. Základy a hranice Seyss-Inquartova mocenského postavení“), tématem následující části jsou pak „Politické cíle ‚dozorčí správy‘: nacifikace a zglajchšaltování“. Jednotlivým oblastem okupační politiky s důrazem na roli říšského komisaře se věnují kapitoly „Seyss-Inquart a Nacionálně socialistické hnutí Nizozemska“, „Pronásledování Židů“, „Pronásledování Sintů a Romů“, „Politika braní rukojmích a potlačování odboje“, „Hospodářská politika“ a „Nacistická kulturní a vědní politika“. Třináctá kapitola „Exkurz: ‚Evropa‘, ‚Západ‘ a ambice v říšské politice“ se soustřeďuje na úsilí Seyss-Inquarta, který i během svého působení v Nizozemsku zůstal říšským ministrem bez portfeje, o vybudování vlastního postavení v Berlíně. Závěrečné měsíce okupačního režimu v Nizozemsku až do jeho pádu počátkem května 1945 jsou tématem kapitoly „Seyss-Inquart a agonie nacistického systému“. Na

patnáctou kapitolu („Norimberský proces. Obhajoba – rozsudek – poprava“) navazuje závěr práce.

Johannes Koll dokazuje na řadě konkrétních případů, že Seyss-Inquart z titulu „prostředníka“ mezi berlínskými centrálními strukturami, resp. jejich expoziturami v Haagu, a místními kolaboranty zásadním způsobem spoluutvářel okupační politiku v Nizozemsku. Seyss-Inquart za sebou i přes vysokou hodnost SS-Obergruppenführera neměl mocenské zázemí v SS ani NSDAP (o členský průkaz požádal v červnu 1938 a obdržel jej teprve v lednu 1943). Snažil se proto vyhýbat konfliktům s oběma mocenskými strukturami, jež v Haagu reprezentovali dva ze čtyř jemu bezprostředně podřízených generálních komisařů, vyšší velitel SS a policie Hanns Albin Rauter a zástupce strany, jímž byl až do svého neobjasněného úmrtí v roce 1943 Fritz Schmidt. Základem Seyss-Inquartova mocenského postavení byla jeho bezprostřední funkční podřízenost Hitlerovi: ten říšskému komisaři jako jednomu z mála rakouských nacistů plně důvěřoval, jak potvrzuje i jeho jmenování říšským ministrem zahraničí ve „Vůdcově“ politickém testamentu. Seyss-Inquart se dále opíral o dobré vztahy s Himmlerem, jež cíleně kultivoval.

Nabyté postavení umožnilo ambicióznímu komisaři prosadit se v řadě případů vůči centrálním orgánům, jako bylo Vrchní velení Wehrmachtu (Seyss-Inquartovi se podařilo udržet Nizozemsko pod civilní správou až do samého konce bojů na jeho území), Göringův Úřad zplnomocněnce pro čtyřletý plán a později Speerovo Říšské ministerstvo pro zbrojní a válečnou výrobu. Seyss-Inquart nebyl ani jako funkcionář „druhého sledu“ nikdy pouhým vykonatelem rozkazů. Jako „vzorový“ radikální funkcionář se vůči Berlínu prezentoval mj. i aktivní rolí v protizidovské politice, jež byla v Nizozemsku prováděna s vražednou konsekventností výrazně převyšující poměry v okupované Belgii a Francii.

Seyss-Inquart se i z Haagu aktivně podílel na veřejném životě v Říši. V únoru 1944 stanul v čele Německé akademie jako předchůdkyně poválečného Goethe-Institutu, profilel se i v diskusi o „nové Evropě“, v níž počítal s Nizozemci jako jedním ze stavebních kamenů budoucí nordické říše založené na „osudovém společenství“ germánských národů pod německým vedením.

Seyss-Inquart vystupoval ve dvojí roli říšského komisaře jako reprezentanta zájmů Říše a zároveň politika, který usiloval o zajištění podpory rasové „spřízněného“ nizozemského lidu nacistickému projektu „nové Evropy“. Koll v tom spatřuje fundamentální vnitřní rozpor, který od počátku definoval Seyss-Inquartův mandát. Avízem snahy o „pozitivní“ působení na podrobený nizozemský národ byl Seyss-Inquartův projev při oficiálním loučení s dosavadním působištěm v Krakově před přesunem do Haagu: budoucí říšský komisař v něm podtrhl zásadní odlišnost cílů okupační politiky na západě a východě Evropy. Politika „otevřené ruky“, o jejíž provádění se Seyss-Inquart snažil zejména na počátku svého působení v Haagu, byla ovšem odsouzena k nezdaru: s postupem války ji jednoznačně zastínilo bezohledné hospodářské vykořisťování a perzekuce v rámci prosazování „zájmů Říše“. Právní a politické postavení úřadu říšského komisaře mu dávalo prostor významným způsobem usměrňovat okupační politiku v Nizozemsku. Arthur Seyss-Inquart byl v této funkci odpovědný za její postupnou radikalizaci a brutalizaci, zároveň se však v jednotlivých případech snažil o zmírnění navrhovaných i prováděných rozkazů z Berlína. Tyto jeho inter-

vence, na něž se odvolával před poválečným norimberským tribunálem, nebyly motivovány humánními ohledy, ale pragmatickým propočtem politických i finančních nákladů na potlačování reakce v podobě silicích odboje. Říšský komisař aktivně, ale neúspěšně argumentoval proti násilným akcím nařízeným říšskými orgány, jež považoval za kontraproduktivní. Známým příkladem bylo rozhodnutí konfiskovat radiopřijímače všem Nizozemcům kromě aktivních nacistů. Tím, že se okupační moc sama připravila o možnost propagandisticky působit na nizozemskou společnost, byla symbolicky zavržena chimérická snaha říšského komisaře motivovat Nizozemce k přijetí velkogermánské ideologie.

Seyss-Inquartovi jeho tvrzení, že se snažil zmírňovat dopad okupace na nizozemské obyvatelstvo, ani svalování viny za zločiny okupační moci na Wehrmacht a SS v konfrontaci s Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku nepomohlo: byl uznán vinným ve třech ze čtyř bodů obžaloby a oběšen jako poslední z odsouzených v hlavním procesu s nacistickými zločinci. I přes Seyss-Inquartovo klíčové postavení v okupovaném Rakousku a Polsku byly přitom rozhodující důkazy vztahující se k jeho úřadování ve funkci říšského komisaře: jak sám trefně poznamenal, jeho oprátka byla spletena „z holandského konopí“. Lítost nad svými činy Seyss-Inquart nikdy neprojevil a ani v Norimberku se na rozdíl od většiny obviněných nesnažil distancovat od radikálního antisemitismu. „Evakuaci“ nizozemských Židů, jež vedla k zavraždění asi 90 % z nich, „morálně“ obhajoval a jedním dechem ji srovnával s poválečným vysídlením Němců z východní Evropy. Koll na řadě pramenů včetně soukromých zápisků z vězení ukazuje, že Seyss-Inquart v nacistickém hnutí nepatřil mezi „konformisty“. Autentičnost jeho víry v nacistickou ideologii se pojila s kariérismem: snaha vyniknout v roli vzorného funkcionáře vehnala tohoto muže na dráhu pachatele válečných zločinů a zločinů proti lidskosti.

Kollova monografie, založená na důkladné rešeršní práci, je působivá svým rozsahem i čtivým podáním. Seyss-Inquartovo působení na poli vymezeném klíčovými orgány nacistického Německa a měrou přizpůsobení či resistance nizozemské společnosti vůči okupantům je ilustrováno na řadě konkrétních případů. Konceptuální pojetí úřadu říšského komisaře v Haagu jako „prostřednické“ mocenské struktury (Zwischengewalt), která v maximální míře využívá vlastního manévrovacího prostoru, je pak možno chápat jako výzvu pro další srovnávací výzkum.

Daniel Putík

Martina ŠMEJKALOVÁ

Praporu věren i ve ztraceném boji. Vladimír Šmilauer – život a dílo filologa (1895–1983)

Praha, Academia 2015, 652 s., ISBN 978-80-200-2439-8.

Obsáhlá monografie o životě a díle významného českého lingvisty Vladimíra Šmilauera představuje bohatý zdroj informací o této postavě a kontextech, do nichž se zapojovala. Kniha obsahuje vedle úvodu (s. 11–21) tři velké celky. První z nich (s. 23–150) pojednává v jediné dlouhé kapitole o Šmilauerově osobním životě a o vnějších aspektech jeho

vědecké dráhy. Druhý celek (s. 151–440) tvoří šest dílčích kapitol představujících a diskutujících postupně Šmilauerovu práci a výsledky v jednotlivých lingvistických disciplínách, zejména v oblasti nauky o vlastních jménech, v úseku větné skladby a na poli lexikografie; pojednává se také o Šmilauerově různorodé činnosti recenzentské a jeho aktivitách týkajících se jazykové kultury. Třetí celek (s. 441–487) v kratší kapitole shrnuje Šmilauerovo působení pedagogické. Následují závěr (s. 488–494), anglické *summary* (s. 495–503), seznam literatury (s. 504–540) a přílohy (s. 541–563) přinášející přepis několika dokumentů ze Šmilauerovy pozůstalosti. Knihu uzavírá bibliografie prací Vladimíra Šmilauera a prací o něm a jeho díle, kterou sestavila Eliška Kudláčková-Doležalová (s. 564–633), dále je připojen ještě seznam otištěných obrazových příloh (s. 634–641); publikace obsahuje 71 doprovodných dokumentů – fotografií, dopisů či jen jejich konspektů a podobně – seřazených v samostatném, nepaginovaném oddílu na konci také jmenný rejstřík (s. 642–651).

Pro pochopení významu recenzované monografie a jejího místa v historiografii české lingvistiky (zejména dvacátého století) je možno vyjít z Vykypělova¹ rozlišení viditelných a neviditelných dějin lingvistiky. Zatímco dějiny viditelné jsou představovány publikovanými jazykovědnými texty, tedy především pojmy, myšlenkami a výsledky v nich obsaženými, dějiny neviditelné tvoří archivní materiály, včetně pramenů ze života lingvistů.

Na poli neviditelných dějin české (potažmo československé) lingvistiky se v poslední době událo leccos záslužného. Byly vydány různé archivní materiály,² včetně pamětí³ a korespondence⁴ jednotlivých lingvistů, nebo se na existenci takových dokumentů alespoň upozorňuje.⁵ Přesto je třeba dodat, že těchto počínů není zase tolik, kolik by bylo zapotřebí, a mnohdy jsou výsledkem činnosti lingvistů, jejichž hlavní pracovní náplň je jiná a kteří si k této ediční práci jaksi narychlo „odskočili“ odjinud. Specifickou podskupinu neviditelných dějin ještě tvoří publikované rozhovory s lingvisty o jejich životě a práci,⁶ v tomto případě se všemi riziky vyplývajícími z přirozených slabin metody orální historie.⁷

1 Bohumil VYKYPĚL, *Skizzen zur linguistischen Historiographie*, München 2013, s. 7–8.

2 Srov. Petr ČERMÁK – Claudio POETA – Jan ČERMÁK (edd.), *Pražský lingvistický kroužek v dokumentech*, Praha 2012.

3 Srov. Vilém MATHESIUS, *Paměti a jiné rukopisy*, edd. Josef Hladký, Praha 2009; Julie NOVÁKOVÁ, *Paměti aneb Autobiografie. Třináct olomouckých let (1948–1961)*, ed. Tomáš Motlíček, Olomouc 2008.

4 Srov. Václav MACHEK, *Korespondence*, I–II, edd. Vít Boček a Petr Malčík, Praha 2011; Marie HAVRÁNKOVÁ (ed.), *Pražský lingvistický kroužek v korespondenci. Korespondence z let 1923–1974*, Praha 2008; Marie HAVRÁNKOVÁ – Vladimír PETKEVIČ (edd.), *Pražská škola v korespondenci. Dopisy z let 1924–1989*, Praha 2014.

5 Srov. Robert DITTMANN, *Jakobsonova pozůstalost: čekající příležitosti*, Bohemica Olomucensia 3, 2011, s. 115–118.

6 Srov. Jan CHROMÝ – Eva LEHEČKOVÁ (edd.), *Rozhovory s českými lingvisty*, I–III, Praha 2007–2010; Dušan ŠLOSAR, *Jaké hlavy, takový jazyk. Rozhovor o češtině a o životě vedli Jiří Trávníček a Jiří Voráč*, Brno 2008.

7 Kupříkladu na mnoha místech Rozhovorů s českými lingvisty by bylo možno ukázat, jak se u konkrétních pamětníků liší od skutečnosti například časové zařazení událostí.

V rámci viditelných dějin lingvistiky se objevují tradiční práce zaměřené faktograficky. Spadají sem především výsledky větších týmových⁸ či sólových⁹ projektů, ale bývají koncipovány spíše jako přehledové pomůcky než jako díla analytická a interpretační, a o vymezené látce v nich bývá pojednáno mezerovitě. Na nejzazší okraj viditelných dějin lingvistiky sám sebe svým vlastním vymezením umístil přístup Jana Kořenského a jeho epigonů, hlásající, že vnější kontext není pro dějiny lingvistiky podstatný, ba dokonce ani není jejich předmětem. „Opravdové“ dějiny lingvistiky se mají dotýkat pouze úzce odborných témat. Nejhlasitěji to tvůrce této koncepce vyjádřil myšlenkou, že „primárně netvoří historii lingvistiky personální portréty králů a knížat lingvistiky, lingvistických stran a společností, ba ani popisy případných lingvistických bitev, ale popisy pohybu významů v jejich stýkání a potýkání“.¹⁰

Ve skutečnosti se však ukazuje, že práce na neviditelných dějinách má svůj důležitý smysl v jakémsi ozřejmování, doplňování oněch základních, viditelných textů. Viditelné i neviditelné dějiny tvoří dvě strany téže mince a mohou se vhodně doplňovat, přičemž většinou asi musí mít práce s informacemi základními (viditelnými) prioritu, někdy však – v závislosti na povaze zkoumaného předmětu a třeba i prosté (ne)doloženosti primárních textů logicky převáží práce s informacemi sekundárními (neviditelnými). Nejprůběžnějšími takto kombinujícími pracemi byly zatím Tomanovo pojednání o Pražském lingvistickém kroužku¹¹ a dvě knižní publikace Vykypělov.¹² Nyní k nim přistupuje práce Šmejkalové o místě a významu díla Vladimíra Šmilauera v československé lingvistice. I Šmejkalová nicméně cítila potřebu se s výše zmíněným extrémním přístupem nějak vyrovnat. Učinila tak sympaticky krátce (s. 12–13) poukazem na některé sociologické a historické přístupy stavící do centra pozornosti jednající subjekt v dějinách.¹³ V samotném pojednání o Šmilauerovi pak – vlastně spíše implicitně – transponovala tento přístup do historiografie lingvistiky a ukázala jeho výhodnost a sílu. Práce Šmejkalové tak nakonec velmi pěkně ilustruje propojenost „vnějšího“ a „vnitřního“ provozu lingvistiky jako vědní disciplíny. Jedno bez druhého by bylo mnohdy jen těžko nebo omezeně uchopitelné. Obzvláště to snad platí pro období totalitních režimů, kdy se ve vědě výrazněji než jindy uplatňuje ideologie. Byť třeba sám konkrétní pracovník zůstává imunní vůči ideologickým tlakům a drží se stranou ideologických sporů, jak to vidíme právě u Šmilauera, přece do jeho vědecké práce vnější

8 Jana PLESKALOVÁ – Marie KRČMOVÁ – Radoslav VEČERKA – Petr KARLÍK (edd.), *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*, Praha 2007; Jiří ČERNÝ – Jan HOLEŠ (edd.), *Kdo je kdo v dějinách české lingvistiky*, Praha 2008.

9 Radoslav VEČERKA, *Slovník českých jazykovědců v oboru bohemistiky a slavistiky*, Brno 2013.

10 Jan KOŘENSKÝ, *Jak psát dějiny lingvistiky*, Naše řeč 93, 2010, č. 4–5, s. 190–192.

11 Jindřich TOMAN, *Příběh jednoho moderního projektu. Pražský lingvistický kroužek 1926–1948*, Praha 2011.

12 Bohumil VYKYPĚL, *Život a dílo Adolfa Erharta. Kapitola z dějin české vědy*, Praha 2008; TÝŽ, *Skizzen zur linguistischen Historiographie*, München 2013.

13 Děje se tak ovšem pouze na základě sekundárních textů pojednávajících o takových přístupech. Citují se Karel MÜLLER, *Koncept občanské společnosti: pokus o komplementární přístup. Tocquevillovské dědictví a giddensovská perspektiva*, Sociologický časopis 39, 2003, 607–624 a Miloslav PETRUSEK, *Anthony Giddens – teoretik strukturace a modernity* [doslov], in: Anthony Giddens, *Důsledky modernity*, Praha 2003, s. 159–200.

kontext zasahuje, a nepřímým tak ovlivňuje její výsledky, třeba jen tím, že něco daný vědec dělat může a něco nemůže. I to má pak na vznešeně formulovaný „pohyb významů“ svůj vliv.

Šmejkalová pojala svůj úkol svědomitě a hloubkou záběru je její monografie na poli dějin naší lingvistiky dvacátého století ojedinělým počinem. Výraznou zásluhu na tom má práce s archivními prameny, z nichž mnohé navíc pocházely z dosud nezpracovaných fondů (k jejich soupisu viz s. 18–19). Jednalo se tedy o práci, do které se jinak lingvisté příliš nepouštějí. Díky tomu před námi vystupuje plastický obraz Vladimíra Šmilauera vědce i člověka, a máme tak před sebou další dobře vyprávěný příběh intelektuála procházejícího peripetemiemi dvacátého století, příběh toho druhu, jichž je nám stále naléhavě třeba.

Pokud jde o konkrétní obsah, bývá u podobných publikací lepší nepokoušet se jej na omezeném prostoru zprávy či recenze převyprávět. Upozorním proto jen výběrově na jednu pozoruhodnost a její paralelu odjinud. Profesní dráha Vladimíra Šmilauera byla v obecně metodologické rovině poznamenána jeho rezervovaným vztahem ke strukturalismu Pražské školy, což se na institucionální rovině projevilo vzájemně chladným poměrem mezi ním a Pražským lingvistickým kroužkem a na personální rovině vzájemně komplikovaným vztahem s Bohuslavem Havránkem, jednou z vůdčích postav naší lingvistiky. Posledně zmíněný aspekt pak přetrvával i po faktickém zániku Kroužku, napjatý vztah s Havránkem byl celoživotní a evidentně byl do vysoké míry osobní povahy. Šmejkalová jednak shrnuje a diskutuje všechny podstatné body tohoto vztahu (s. 168–183), jednak otiskuje dokument ze Šmilauerovy pozůstalosti, ve kterém sám Šmilauer tuto situaci popsal ze svého pohledu (s. 542–545). Jsou to velmi důležité pasáže pomáhající dokreslit povahu Havránkovy osobnosti, jež by si monografické zpracování zasloužila přinejmenším stejně jako právě Šmilauer.¹⁴

Paralelou popsané situace, byť ze zcela jiného prostředí, a tedy s jinými determinanty, je rovněž napjatý, respektive snad až vysloveně nepřátelský vztah mezi ukrajinským lingvistou Jurijem Ševelovem (George Y. Shevelov) a Romanem Jakobsonem během emigrantských let obou vědců ve Spojených státech amerických. Podobně jako Šmilauer zde Ševelov zastával pozici obrannou a spíše trpnou, zatímco Havránek s Jakobsonem byli jakožto mocensky silnější hybateli a určovateli charakteru uvedených vztahů. Obdobně jako Šmilauer i Ševelov se nakonec ke svému vztahu s Jakobsonem vyjádřil písemně; na rozdíl od Šmilauera svůj text dokonce publikoval,¹⁵ což pak přineslo i zprvu rukopisnou, ale s odstupem času publikovanou (v ukrajinském překladu) reakci Jakobsonova zastánce Horace G. Lunta.¹⁶ I v tomto případě se jedná o ne nepodstatný střípek z neviditelných dějin lingvistiky, přispívající k poznání osobnosti všech zmíněných jazykovědců. Obě paralely pak nutí k přemýšlení, do jaké míry mohou osobní kontroverze mezi silnými vědeckými osobnostmi ovlivnit vývoj oboru. Recenzovaná monografie přináší větší množství takových inspirujících témat.

Vít Boček

14 Zatím srov. výběrově Bohumil VYKYPĚL (ed.), *Bohuslav Havránek. Contributions to his life and work*, München 2013.

15 Jurij ŠEVELOV, *Zustřiči z Romanom Jakobsonom*, *Sučasnist* 12, 1994, s. 93–128.

16 Horace G. LUNT, *Z prívodu spogadiv Ševelova*, *Krytyka* 11, 2010, č. 11–12, s. 43–46.

Josef PETRÁŇ (ve spolupráci s Lydií Petráňovou)

Filozofové dělají revoluci. Filozofická fakulta během komunistického experimentu (1948–1968–1989)

Praha, Karolinum 2015, 1132 s., ISBN 978-80-246-2994-0;

ISBN 978-80-246-3013-7 (pdf).

Josefa Petráně, jednoho z profilových poválečných historiků a neodmyslitelnou součást života pražské filozofické fakulty, zná profesní i laická obec především jako specialistu na raný novověk, jehož problematiku dokázal nasvítit z objevných úhlů při zachování čtivosti odborného textu. V posledních desetiletích se však s nemenší badatelskou poctivostí a invencí pouštěl i do dob nedávných, a to především v tématech, s nimiž je životně propojen. Jedním z nich byly jeho rodné Ouběnice; v nyní recenzovaném objemném kompendiu pak předkládá podrobnou kroniku jedné epochy akademického pracoviště, které pohltilo většinu jeho badatelského života, instituce do značné míry odpovědné za rozvoj (či úpadek) humanitního myšlení a vzdělání v socialistickém Československu. Nutno připomenout významný podíl spolupracovnice Lydie Petráňové, která celou škálou „pomocných“ prací (zdaleka nejen přepisy, redakce, korektury) pomohla dotáhnout text do podoby nakladatelského rukopisu.

Ve dvanácti kapitolách a v textu prosyceném autentickým koloritem člověka, který popisované děje nejen osobně zažil, ale profesně, intelektuálně i emocionálně hluboce prožíval, se Josef Petráň vyrovnává s osudy fakulty i s vlastním místem v jejích kontextu. V úvodu, reflektujícím zahraniční, ale především domácí literaturu k nanejvýš ožehavému tématu podílu humanitní inteligence na degeneraci duchovního světa společnosti, zápasí autor s notorickým problémem jak autenticity výpovědí žijících svědků a věrohodnosti pramenů úřední provenience, tak oprávněnosti závěrů a soudů z pera postgeneračních hodnotitelů. Tak jako jiní dějepisci období nesvobody, i on naráží na limity (ne)pochoopení a (ne)respektování tlaků, voleb či možností totalitní situace, kterou jedni vytvořili a jiní do ní byli vrženi, ze strany později narozených. Petráň poukazuje na záludnosti prvoplánových a absolutizujících přístupů, nicméně platný recept na kvadraturu kruhu nemá, neboť neexistuje. Sam víceméně vědomě rezignoval na „módní“ výzkumné metody, aby – jak výstižně charakterizuje své uchopení látky – v účelovém výběru „institucionální kostru naplnil konkrétními jednajícími lidmi“ (s. 14). Trvajícím dilema re-inscenace dějin, jejichž pamětníci vesměs žijí, vyřešil věcným popisem s uvedením vlastního podílu na vývoji, i když samozřejmě v duchu historické selektivity.

V meritorním úvodu J. Petráň rekapituluje osudy několika kolegů – příslušníků „nadšené generace“, kteří po únoru vstoupili jako zapálení komunisté na vysoké školy a do vědeckého i kulturního života, a dokládá jejich dobře známé vývojové křivky od budovatelského entuziasmu přes vystřízlivění a „vnitřní“ kritiku režimu po následný pád a přízračnou normalizační existenci. Individuální příběhy doplňuje kaleidoskop jmen levicových radikálů, kteří na jednotlivých katedrách nahradili propuštěné předválečné vědecké kapacity. V oddílu o studentstvu se čtenář poučí o prověrkách, poúnorové očistě fakultního života, kádrování, vylučování ze studia i z činnosti a řádění příslušných komisí, vedených často budoucími osmašedesátníky. Nemilosrdnou disciplinaci lidských zdrojů provázelo obdobné úsilí na

poli odborné výchovy a vzdělanosti. Oživení vědecké činnosti a širší publikačních možností provázela restrukturalizace studijních oborů s postižením vybraných disciplín a zřízením jejich ideologicky funkčních paskvilů, změny sylabů a studijních plánů, tematické a ovšem i interpretační přeměrování výstupních prací a další metody podrobení a ovládnutí výuky humanitních věd. Osvěžení v proudu detailní dokumentace vcelku známých obrysů přináší popis mimostudijního nátlaku, jímž aktivisté zdokonalovali všestrannou kontrolu nad duchovním životem i fyzickou existencí studentů i kolegů.

Tato „reforma“, končící dle autora zhruba rokem 1954, byla nicméně takřka od počátku provázena „zápolením o ideologickou doktrínu“ (1951–1960), tedy bojem konkurenčních stranických skupin (občas mezigeneračních) a jednotlivců o prosazení vlastní verze dogmatu. Sem autor zařadil prověrky a čistky mezi pedagogickým sborem, ale především peripetie fakultních bossů se stalinským zostřením leninského učení, kteří je dle dik-tátu Ústředního výboru KSC v tvrdě vynucovali, aby se od něj zakrátko pružně distancovali. Ideologické glajchšaltování profilových (hlavních) oborů nijak nevyvíňuje relativně větší volnost na tzv. malých oborech typu sinologie či jiných východních studií s nepominutelnými odbornými nároky, beztak odsouzených ke zmírající akademické kariéře, neboť jejich praktické uplatnění ovládaly prověřené kádry. S ohledem na plejádu zmařených rigorózních řízení, habilitací a profesur čtenáře jistě pobaví stíznosti insiderů na úpadek kvality vzdělání, který tak horlivě sami připravovali.

Jak J. Petrůň dokládá, od poloviny padesátých let určovali fakultní klima ambiciózní odborní asistenti, nezdřídka absolventi rychlostudia na Vysoké škole politických a hospodářských věd, kteří vládli tradičním oborům i novým katedrám dějin KSC, KSSS a mezinárodního dělnického hnutí, nemluvě o všudypřítomných odbornících na leninský marxismus. Nakolik je oprávněné autorovo přesvědčení, že se jednalo o skutečné „ideologické poblouznění“ (s. 193, 285 a jinde) a nikoli o chladnokrevný kariérní výpočet, netroufám si posoudit. Křeče uvolňování (tzv. destalinizace) a opětovného utužování stranického jha během padesátých let lze jistě chápat jako rezonanci velkých dějin, nicméně osobní averze a intriky hrály nepochybně roli nemenší. Příliv faktů Petrůň místy odklání i na vedlejší pole (vznik Československé akademie věd) a znovu podněcuje čtivost textu osobními příběhy protagonistů tohoto manévrování.

Ikonická léta šedesátá jistě zůstanou výrazně zapsaná ve vzpomínkách pamětníků na celém světě jako výjimečné dějinné období,¹ nicméně právě v tomto případě je nutno mimořádně zbystřit pozornost ohledně spolehlivosti výpovědí. V současnosti se již jedná o mnohokrát převyprávěný a znovu inscenovaný mýtus, mezinárodní položku z Assmanova kulturního archivu (svědčí o tom ostatně i autorův přídomek „zlatá“). J. Petrůň líčí tzv. liberalizaci především očima etablovaných kádrů, kteří v obavě ze ztráty moci a v souboji s názorovými oponenty viděli východisko z narůstající nespokojenosti a trvající duchovní i materiální krize v „nápravě“ stalinizace. Odhalování zločinů minulosti jistě oživilo veřejný prostor, nicméně se mýjelo s hlavním rejstříkem tehdejší společenské kritiky. Jak autor

1 Srov. např. Mark KURLANSKY, 1968: *The Year that Rocked the World*, New York 2004 (česky: 1968. Rok, který otřásl světem, Praha 2007).

dokládá na výpovědích dobových svědků, hlasy vůči „přehmatům“ a procesům a pootevírání dveří západní liberální levici a intelektuálním kritikům kapitalismu zaznívaly plně ve stranické režii. Zmapovat podrobněji vývoj šedesátých let včetně „prozření“ jednotlivých protagonistů oborů, diktujících podobu kolektivní sebereflexe (filozofie, historie, literatura) až k volání po dějinné „objektivitě“, by pro pochopení fakultní perspektivy bylo nesporně velmi poučné, nicméně J. Petrář po rekapitulaci obecně známých událostí (sjezdy spisovatelů a historiků, zasedání stranických orgánů) přikročil rovnou k závěru dekády, kdy se běh dějin zrychlil a především zahustil.

Autor jej zabírá v širokém spektru celospolečenského pohybu, nicméně v jeho hledáčku zůstávají – řečeno s Vladimírem Páralem – především modři, tedy stranická nomenklatura. (Velmi lidsky působí v tomto kontextu krátká autorova zpověď na s. 286n., byť by měl plné právo prezentovat „svůj“ příběh fakulty bez omluv a pokání.) I hrdinové studentského hnutí na sklonku šedesátých let působili v rámci režimních struktur ČSM a KSČ, protože jiné řešení „nepřipadalo v úvahu“ (s. 292). Petrář se s touto konstrukcí dobře míněné „recesistní“ rebelie vcelku ztotožňuje, svůj postoj podpírá řadou pozdních osobních svědectví reformních aktivistů. Je přesvědčen, že habilitace a profesury kariérních odborných asistentů z padesátých let, k nimž docházelo po roce 1964, znamenaly alespoň v některých případech zvýšení kvality jejich vědecko-pedagogického působení a že povinné stranictví představovalo „formální propustku“, jejíž formálnost byla všemi zúčastněnými přiznávána jako samozřejmost (s. 316). Zároveň na mnoha místech vyjadřuje osobní skepsi vůči tehdejšímu reformnímu étosu a nadšení, kterou s ním ostatně v době masových schůzí a stávek za pražského jara a po srpnu sdílelo množství studentů-nestraníků.

Podnětná je autorova exkurze do fakultní historie revidovaného marxismu, neboť nelze dostatečně vy zdvihnout význam a inspirativnost Marxova učení pro západoevropský myšlenkový vývoj po druhé světové válce; čerpali z něj všemožní sociální kritici, existencialisté, strukturalisté stejně jako postmoderna. Do tohoto oddílu náleží i osobně laděná úvaha o psychologii humanitních vědců v totalitě a o motivech jejich nerovného souboje s doktrínou i vlastním svědomím, doložená příklady změn v kurikulu, rétorice a publicistice vybraných pedagogů a rostoucími odkazy na západní tvořivé marxisty od Gramsciho po Fromma, Marcuse a Györgye Lukáče, ale i existencialisty, freudovce a humanistické kritiky kapitalistického odcizení. Petrář z obrovité zásobárny vlastní zkušenosti i z dochovaných archivních zdrojů vybírá další a další důkazy o přeludnosti tzv. obrodného procesu a o marném zápase pomýlených s mocí, který z odstupu působí jako *film noir*. Stranické kádry, zmítané poryvy situace a tápající mezi nově otevřenými intelektuálními podněty, se v autorově nemilosrdném a detailním pohledu jeví jako jeho předem odsouzení hrdinové.

Samostatnou kapitolu věnoval J. Petrář pražskému jaru na fakultě, během nějž se konečně formovaly na stranické vůli alespoň zčásti nezávislé studentské aktivity, záhy ovšem pohlcené eskalací vnitřního i vnějšího napětí. Autor mapuje dění takřka den po dni, text je zákonitě prosycen velkými stranickými dějinami, které vymezovaly hřiště. Stejně jako podrobná rekapitulace peripetií vedoucích složek zaujmou pokusy vnést podstatné změny jak do kádrově-administrativního provozu fakulty, tak do systému a obsahu studia. Popis posrpnových studentských akcí, vrcholících listopadovou stávkou, je poznamenán

zmíněným autorským viděním shora: s tvrzením, že „stávající studenti vesměs podporovali reformní dubnový akční program komunistů“ (s. 420), lze polemizovat. Známý fenomén české nové levice a fakultních trockistů pak v kontextu celkové nálady ve společnosti působí poněkud bizarně.

Normalizaci věnoval J. Petrář zhruba třetinu textu; postihy a čistky nabídky pro jeho přístup, favorizující jednotlivé lidské osudy, množství dramatické matérie. Počínající tažení proti „pravicovým oportunistům“, spojené zejména s Husákovým nástupem, autor opět rámuje jednotlivými kroky normalizační strategie KSČ, nezbytnými pro pochopení jejich aplikace na fakultě. Se zkracujícím se časovým odstupem se ovšem úměrně zvyšuje počet pamětníků, a protože J. Petrář věrně svému plánu vyplňuje důsledně tento rámec konkrétními osudy především z řad postižených i nově vítězících pedagogů, vyvolá jeho pečlivý kronikářský záznam mezi čtenářskými zájemci nejspíše i jistou diskusi. Autor se důsledně přidružuje nesporných faktů, mapujících postupné ohýbání všech složek fakultního života – lidské, edukativní i administrativní – do ideálu plně normalizované instituce.² V centru pozornosti jsou opět vrchní etalony moci, přes něž se tento proces uskutečňoval: vedení fakulty, stranická organizace, mládežnické hnutí. Občasné výlety do psychologie a motivace obětí politického maelstromu na obou stranách jsou ovšem dedukcemi, nicméně opírajícími se o dlouholetou znalost lidí, prostředí a poměrů, popřípadě o svědectví souputníků (F. Černý). Do hodnocení osob(ností) a zejména očekávání s nimi spjatých se nevyhnutelně promítá autorovo tehdejší vnímání situace, nepochybně sdílené řadou názorově spřízněných fakultních kolegů. Pro řadu pamětníků je objevená archivními zdroji doložená raná normalizační koncepce (a pozdější kádrová působnost) tvrdého stranického jádra reprezentovaného Oldřichem Řihou, který se chopil iniciativy v půlročním předstihu před Husákem a *Poučením* (s. 440 n.).

Podrobný popis proměn fakultní situace po roce 1970 z hlediska vedoucích mocenských složek včetně vybraných medailonů, které Petrář pečlivě zrekonstruoval, patrně nebude co do faktografie překonán a bude bezpochyby usměrňovat jakékoli další pokusy v tomto směru. Známý kolotoč výměny kádrů, převlékání kabátů, vydírání, nátlaku, do-tazníků, prověrek, existenčních hrozeb a vyhazovů se v jeho líčení převtělují v obraz živé tkáně deformované instituce, která měla být nositelem akademické vzdělanosti a nezávislosti. V souladu se zastrašující a demoralizující povahou normalizace se do popředí fakultního života opět dostávala Státní bezpečnost, její přítomnost je však v textu spíše tušená. Podkapitola na s. 629–634 se přidržuje obecných obrysů, a pokud pověstná „spolupráce“ tvořila součást vložených miniportrétů, jako je tomu v případě Rostislava Nového, čerpal Josef Petrář z nedávných prací, zejména *Náměstí Krasnoarmějců* (s. 524n.). Restrukturalizace oborů, změny ve studijních plánech i sylabech a obnovená všudypřítomnost leninského marxismu pak jen dokreslovaly paralelu s poúnorovými zkušenostmi.³

2 Nedoložené odkazy na anonymní či adresná osobní svědectví (Štěpán Kolafa, s. 447, Luboš Kro-páček s. 534 aj.) jsou spíše výjimečné. Bohužel chybí odkaz na pozoruhodný citát z „paměti“ Antonína Robka (s. 454n.), jehož jméno není uvedeno ani v seznamu literatury.

3 Tabulka o obsazení jednotlivých oborů z poloviny osmdesátých let (s. 577) je neobyčejně informativní (silné obsazení západních jazyků, knihovnictví a vědeckých informací, ale i psychologie), nicméně srovnání s ranou normalizací by výpovědní hodnotu čísel ještě zvýšilo.

Dle svědectví absolventů se nicméně i v tomto enormním tlaku podařilo uchránit jisté „ostrůvky pozitivní deviace“, mezi něž náležel i autor recenzovaného opusu. Stejně tak se navzdory tvrdému kádrování pod dohledem Městského výboru KSČ, jehož systém i důsledky jsou podrobně zmapovány v oddílu Studenti, podařilo mezi posluchače v průběhu sedmdesátých a zejména osmdesátých let proniknout řadě budoucích rebelů. V pasáži o mládežnické reorganizaci (s. 583n.) by čtenář uvítal více informací o Leninském svazu mladých (a v autorově duchu o jeho personálních profilech), jehož nedlouhá existence přinesla první šokující průlom do vcelku solidární studentské opozice. „Povinnost“ členství v Socialistickém svazu mládeže se nicméně jeví jako pozoruhodně liberální ve srovnání s poměry na akademických ústavech, jak svědčí i případ Petráněm pro fakultní období citovaného Antonína Kostlána (tamtéž).

Předgorbačovskou normalizací pojednal J. Petrán z větší části jako homogenní proces se zaměřitelnou chronologií, zcela v duchu panujícího bezčasí, i když jisté mezníky (např. akce anticharta) fakultní život a morálku pedagogů nepochybně poznamenaly. Zachytit promítání bezduchého pragmatismu a panoptikální povahy tohoto fatálního období do fakultních poměrů je jistě mnohem obtížnější než popsat alespoň nějaký vývoj; i proto se narativní proud záhy stočil od normalizační stagnace k přestavbě. Rostoucí „podvratná“ činnost mezi studenty i pedagogy, sympatie s nerežimními hnutími a kontakty s perzekvovanými strukturami z let těsně předrevolučních jsou doloženy řadou poutavých osobních svědectví. Dopady nové stranické rétoriky autor zkoumá opět především na vedoucích pozicích (děkanát, katedry) a ukazuje jejich problémy s manévrováním v nastalém, byť dlouho spíše stínovém pohybu. O rozkolísanosti a nejistotě fakultní personální strategie svědčí pečlivě zdokumentovaný výčet habilitací a profesur, kde se vedle osvědčených kádrů objevují i jména později angažovaných neutrální či dotud marginalizovaných pedagogů.

Závěrečnou obšírnou kroniku revolučního dramatu (zhruba od letního semestru 1989) uvádí vynikající partie, zahrnující dílčí mezníky východoevropského i domácího vývoje s řadou analytických vstupů a zasvěcených soudů, která by si zasloužila samostatnou publikaci (s. 717–799); právě v ní vystává do popředí autorská vnitřní angažovanost. Pro toto období Petrán místy využil i Archiv bezpečnostních složek (ABS), zejména ovšem pro dokumentaci velké stranické politiky a opozičních aktivit. Množství údajů z fakultního či obecně vysokoškolského prostředí té doby pochází opět ze svědectví účastníků. Celé textové bloky, pokrývající průběh fakultní metamorfózy, jež vrcholila personálními i strukturálními změnami z počátku devadesátých let včetně rehabilitací postižených, se pravděpodobně opírá o autorovy osobní záznamy či zdroje Archivu Univerzity Karlovy (AUK).⁴

Vyčerpávající záznam fakultní epopeje doplňuje více než stostránkový oddíl obsahující celkem 78 příloh, od oficiálních dokumentů a výstřižků z tisku přes osobní vzpomínky a interview s pamětníky po kuriozity typu studentských hříček, které se z větší části vztahují ke sklonku normalizace a k fakultní verzi sametové revoluce. Pozoruhodné jsou

4 Záplava detailů k nejrůznějším akcím, schůzím, iniciativám atd. tohoto kvasícího období je ponechána bez odkazu, což se týká i doslovných citací (za mnohé Václav Huňáček, s. 897), nicméně při standardní citační disciplíně by byl text kapitoly zatížen ad absurdum. O složité porevoluční personální situaci výmluvně svědčí tabulka proměn ve vedení kateder let 1989 a 1993 (s. 920–925).

zejména doklady studentské emancipace mimo režimní struktury (Připomínky studentů klasické archeologie, s. 1007–1010), ale také důkazy o malé vzájemné informovanosti mezi posluchači, jak svědčí např. rozhovor s J. Brožem (s. 978) či J. Peňásem (s. 1020). Imponující seznam editovaných pramenů a literatury (včetně pamětí) čítá několik set položek, z archivních zdrojů (neuvedeny) je vedle dobového tisku využit hlavně AUK, který J. Petráň po roce 1989 řídil více než deset let, a v závěru i ABS.

Až na výjimky, vztahující se zejména k velmi korektně a skromně prezentovanému vlastnímu příběhu, napsal Josef Petráň dějiny vítězů, i když zákonitě vždy dočasných. Pro popis instituce, působící v totalitním systému je to pochopitelná a do jisté míry i jediná schůdná cesta – lidé druhé kategorie, byť by byli její součástí, vyplňovali historickou šedou zónu, amorfni a bez veřejně artikulovaného názoru. Jejich svět se odehrával mimo stranické či mládežnické schůze a aktivity a tvořili jiné, „mimofakultní“ dějiny. Kniha je z velké míry faktografická a dosti úsporná ohledně obecných úvah a hodnocení, zato zalidněná nepřebýrným zástupcem kolegů a soupeřníků (jmenný rejstřík obsahuje na 1500 osob), jimž tak J. Petráň postavil pomník – ať v jakémkoli smyslu. V každém ohledu se jedná o zcela mimořádný opus, který se řadí po bok autorovým vrcholným výkonům na poli historické vědy.

Svatava Raková

Jaroslav MRÁZEK

Svět očima Samuela P. Huntingtona. Pohled z historickosociologické perspektivy

Praha, Karolinum 2014, 126 s., ISBN 978-80-246-2462-4.

Nevelká monografie je pokusem o vystižení podstatných rysů díla a myšlení amerického politologa Samuela Phillipse Huntingtona (1927–2008), jehož jméno je v obecném povědomí spjato především s problematikou euroamerické civilizace a s teorií „střetu civilizací“. Nesnadného tématu se chopil mladý český sociolog Jaroslav Mrázek. Jeho cílem bylo prokázat, že Huntington byl myslitel daleko širšího tematického rozpětí a že přinesl inspirace nejen pro politologii, ale také pro historickou sociologii a další obory, zejména historii, ekonomii a politickou filozofii.

Dílo někdejšího ředitele Institutu strategických studií na Harvardově univerzitě interpretuje Mrázek přednostně se zřetelem na problematiku sociální změny. Zejména sleduje Huntingtonovy úvahy o úloze vojenství v demokratické společnosti, teorii modernizace, demokratizačních procesech a krizi demokracie, vztazích mezi civilizacemi a proměnách americké identity v souvislosti se sílící hispanizací části obyvatelstva Spojených států amerických. Oceňuje Huntingtonovu schopnost pracovat na pomezí sociálních a humanitních disciplín a uplatnit mimořádně široký okruh znalostí, stejně jako klást podstatné otázky bez ohledu na politickou korektnost a odpovídat na ně způsobem, který po zveřejnění vyvolával kontroverzní reakce.

Ve stručném biografickém nástinu Mrázek zdůrazňuje, že Huntington na rozdíl od svých současníků Kissingera a Brzezinského trvale působil v akademickém prostředí, ale

že z této pozice zároveň aktivně vstupoval do zásadních politických sporů (angažovanost USA v Asii, pokusy o export demokratického politického systému západního stříhu v mimoevropských zemích atd.) a udržoval si realistický nadhled, který je podnětný při výkladu světového vývoje i po autorově smrti. Dalších sedm kapitol je již věnováno analýze Huntingtonových stěžejních publikací a okruhů jeho myšlení, zpravidla s přihlédnutím k názorům některých jeho předchůdců a kritických současníků.

Mezi klíčová témata časnější Huntingtonovy tvorby patří stabilita a obranyschopnost moderního státu, vývoj vztahů mezi armádou, společností a politickou reprezentací, či demokracie a její limity dané autoritou státních institucí; Mrázek pohledem sociologa při jejich rozboru oprávněně zařazuje Huntingtonovy názory do souvislosti s mocensko-politickým vývojem, proměnami americké společnosti a mezinárodních vztahů a zvláště s politickým myšlením 20. století. Historik si však nutně klade – zde nezodpovězené – otázky po starších inspiracích ideje spravedlivé války, která prochází dějinami, byť v Huntingtonově případě je zaměřena na obranu či prosazení liberálních principů; neméně závažná je otázka po modelech státního zřízení v evropském novověku, k nimž Huntington zaujímal kritické či pozitivní stanovisko. Mrázek místy záslužně připomíná soudobou odmítavou kritiku autora „konzervativního realismu“, zdůrazňujícího nezastupitelnou úlohu silných národních států, mohl však ještě poněkud větší měrou přistoupit k samostatnému ocenění nosnosti Huntingtonových idejí (do jaké míry totiž nabývají tyto podněty na aktuálnosti při interpretaci současného vývoje).

Pro historiografii mohou být podnětné také Huntingtonovy představy o teorii konvergence politických systémů, jež sledoval ve srovnávací analýze poválečného vývoje USA a SSSR jakožto dvou forem moderní průmyslové společnosti. Ideu postupného splynutí tento autor nesdílel, spíše se přikláněl k pohlcení (submergenci) jednoho systému druhým; ostatně vývoj po roce 1968 a zvláště na sklonku 20. století konvergenční iluze dokonale vyvrátil. Nicméně Huntingtonův pohled, odmítající jednoznačné černobílé posuzování dvou soupeřů bipolárního systému, má svou badatelskou relevanci, a to i při úvahách o soupeření USA s Ruskem a v konfrontaci s rostoucí vahou Číny, také pro 21. století.

Pro historiky je zvláště důležitá kapitola věnovaná Huntingtonově teorii přechodů k demokracii. Nejen proto, že se zřetelem k pracím řady politologů rozebírá pojetí a náplň pojmu demokracie, ale hlavně s ohledem na rozbor koncepce tří „demokratizačních vln“ (první dlouhé 1828–1926, druhé krátké 1943–1962, třetí současné od 1974) a dvou „protivln“ či spíše antidemokratických vln (1922–1942, 1958–1975). I když jde o americký, českým sociologem zprostředkovaný pohled na svět, je to určitá výzva pro příští uvažování o rytmu a periodizaci dějin, v tomto případě i dějin středoevropských v globálním kontextu. Historický výzkum nejspíš najde mnoho důvodů k revizi takovéto periodizace 19. a 20. století, ale hodnota podobného přístupu spočívá v multikauzálním pohledu na mezníky v dějinách (počínaje revolucemi a válkami a konče proměnami sociálních makrostruktur) a v propojení politických idejí s respektem k reálným výsledkům dějinného vývoje.

Huntingtonovy úvahy o modernizaci zařazuje Mrázek do souvislosti s teoriemi modernity, což představuje užitečné encyklopedické shrnutí problematiky. Americký politolog

úspěšně zpochybnil zjednodušující teze o bezmála automatickém nástupu demokratického zřízení v zemích, kde došlo k ekonomické a sociální modernizaci; k demokratizaci totiž nedocházelo tam, kde se modernizace neopřela o fungující politické instituce, zajišťující řád ve společnosti. Huntington zároveň správně odhadl další vývoj, v němž se modernizace nezápádních makroregionů světa (byť s využitím technických a dalších podnětů ze Západu) nestala cestou k všeobecné westernizaci světa, nýbrž naopak k relativnímu slábnutí vlivu Západu.

Značnou pozornost věnuje Mrázek kniha světovému bestselleru *The Clash of Civilizations* z roku 1996. Ačkoli se knize dostalo globálního rozšíření až po 11. září 2001 (tehdy také vyšel český překlad tohoto rozsáhlého díla), na její vznik významně zapůsobila kromě rozpadu bipolárního světa zejména série občanských válek na území rozpadlé Jugoslávie, v nichž se střetli – dodejme, že kromě jiných zájmových proudů – bosenští muslimové, chorvatští katolíci a srbsští pravoslavní. Mrázek správně poukazuje na starší zdroje multicivilizačního pojetí světa i na kořeny autorova „kulturního obratu“ od politických témat ke kulturologickému pojetí moderních dějin civilizací. Zároveň Huntingtonovu nejznámější knihu hodnotí jako odmítnutí krátkodobě rozšířené teze jeho vlastního žáka, politického filozofa Francise Fukuyamy o „konci dějin“ čili o celosvětovém převládnutí liberálně demokratického systému.

Mrázkův výklad nejdiskutovanějšího z Huntingtonových témat sleduje zásadní, z hlediska skutečného porozumění problému pozitivní linii. Vyvrací povrchní představy o tom, že snad Huntington hlásal ideu nevyhnutelného katastrofálního střetu, a naopak zdůrazňuje skutečnost, že tomuto autorovi šlo především o upozornění na hrozící rizika. Jestliže definoval civilizace na kulturním základě (náboženství, etnicita, dějinné tradice a jim odpovídající instituce), pak nemohl připustit ideu lineárního vývoje ke globální unifikaci. Pojal svět jako multicivilizační a multipolární prostředí, v němž se kulturní shody a rozdílnosti stávají východiskem k utváření integračního, či naopak konfliktního potenciálu ve vztazích mezi civilizacemi. Pro zachování a další vývoj jednotlivých civilizací (především té západní) nabyla na významu podpora vlastní politické a obecné kultury, nikoli její export do jiných civilizačních prostor. V tomto ohledu se zdá, že Huntingtonův odhad vývojových možností už na konci 20. století prozíravě předjímal další vývoj.

Naproti tomu Huntingtonovo geografické vymezení osmi základních civilizačních okruhů se jeví jen jako pracovní hypotéza, kterou lze rozmanitými způsoby zpochybňovat nebo korigovat. Ostatně jde o takový shrnující pohled z euroamerického prostoru, jaký stěží mohou zaujmout badatelé v jiných civilizačních okruzích, ale také američtí či evropští odborníci na jednotlivé okruhy, kteří při své specializaci naopak postrádají globální nadhled. Předpokládám, že spor o klíčové téma současnosti z povahy věci nemůže vést ke shodě všech zainteresovaných vědců, natož politiků; jeho hodnota spočívá právě v tom, že otvírá diskusi a že přispívá k jasnější formulaci otázek a k pokusům o hledání – jakkoli limitovaných – odpovědí. Ve snaze o nalézání jistého, byť nedokonalého řádu uprostřed protichůdných jevů a chaotických představ nacházím pravý smysl Huntingtonových podnětů. Jeho cílem nebylo, jak Mrázek správně zdůrazňuje, volání po střetu, nýbrž naopak po dialogu civilizací a varování před jejich podceňováním a možnými konflikty.

Mladý český autor, promyšleně pracující se zahraniční i přeloženou literaturou, prokázal schopnost jasné analýzy textů a jejich přehledné interpretace. Se zřetelem k dobovému

politickému a myšlenkovému kontextu vyložil odkaz jednoho z nejvlivnějších politologů druhé poloviny 20. století. Uchopení Huntingtonova rozsáhlého díla, které dokázalo oslovit svět, výběr podstatných témat a neotřelá literární podání jsou kvality, pro něž si Mrázková kniha zaslouží pozornost historiků, a to nejen specialistů na nejnovější dějiny.

Jaroslav Pánek

Caroline SYMONS

The Gay Games. A History

London – New York, Routledge 2010, 302 s., ISBN 978-0-415-47296-8.

Nejen v Soči se roku 2014 konaly olympijské hry – i Cleveland s poněkud skromnější pompou hostil v srpnu již desátý ročník „vzdoro“ – olympiády, zvané Gay Games (dále jen GG). Od roku 1982, kdy se v San Franciscu poprvé sešli stejnopohlavní sportovci ke společným závodům, se projekt GG rozrostl do masové globální akce lesbické, gay-, bi-, trans-, intersexuální a queer (LGBTIQ) scény. GG mají výrazný manifestační charakter a usilují prolomit mlčení v otázce sexuality a sportu. Ve většinové společnosti totiž panuje přesvědčení, že homosexualita a sport k sobě příliš nepatří. „Coming out“ člena národního fotbalového týmu je pro mnohé konzumenty sportu stejně nepřipustný jako vize, že by se oblíbená atletka doznala k lesbické orientaci.

Sport disponuje nezměrným vlivem na formování představ o těle a sexualitě. Nejenže ukazuje, jak mají vypadat ideální mužská a ženská těla, ale zároveň tento kánon krásy asociuje s heterosexuality. Kromě toho sport napomáhá k prosazení patriarchálního společenského konstruktů, v němž dominuje silný muž nad biologicky slabší ženou. John Harris a Barbara Humberstone, odborníci v oblasti sportu a identit, mluví v návaznosti na koncept australského sociologa/socioložky Roberta Williama (Raewyn) Conella o „hegemonní maskulinitě“ (hegemonic masculinity), již jako pendant staví „zdůrazněnou feminitu“ (emphasized femininity) – ženy bývají ve sportu zmiňovány často jen tehdy, pokud dostatečně odpovídají stereotypnímu ideálu feminity a heterosexuality. V bipolárním systému „hegemonní maskulinity“ a „zdůrazněné feminity“ zcela chybí místo pro gay sportovce i lesbické sportovkyně, o transgenderových či intersexuálních sportovcích ani nemluvě.¹ Z této perspektivy se sport jeví jako extrémně diskriminující nástroj symbolické nadvlády maskulinní a heterosexuální společnosti, a tím také jako akutní společenský problém, který lze bez nadsázky označit za celosvětový.

Humanitní vědy se k otázce (homo)sexuality a sportu přibližují jen pozvolna, přesto v posledních letech vznikly důležité interdisciplinární studie, které poukazují na závratnou šíři dosud neprobádaného tématu. Již v roce 1999 uveřejnil Arndt Krüger, dnes emeritní profesor univerzity v Göttingen, jeden z mála průřezových a zásadních textů o ho-

1 John HARRIS – Barbara HUMBERSTONE, *Sport, Gender and International Relations*, in: Roger Levermore – Adrian Budd (edd.), *Sport and International Relations. An Emerging Relationship*, London – New York 2004, s. 48–61, zde s. 49–50.

mosexuality a homoeroticity ve sportu od časů antiky až po současnost.² Zmínění John Harris a Barbara Humberstone zase o pět let později zkoumali sportem utvrzovanou „hegemonní maskulinitu“ v souvislosti s moderním nacionalismem. A Jayne Caudwell z brightonské univerzity vydala v roce 2006 průkopnický sborník prací, v němž jednotliví autoři zpracovávali problematiku sportu a sexuality pomocí „queer“ teorie.³ Zřejmě nemůže být náhodou, že všechny tři uvedené práce byly publikovány nakladatelstvím Routledge, v kterém před pěti lety vyšla také kniha *The Gay Games. A History* od Caroline Symons z Victoria University v Melbourne. Prestižní londýnské nakladatelství se zdá být důležitým aktérem v síti anglosaských badatelů odkrývajících konfliktní vztah mezi sexualitou a sportem. Dílo Caroline Symons však není pouhou studií či sborníkem prací. V tomto případě vydalo Routledge ucelenou a promyšlenou monografii, která se snaží komplexně vylíčit nesnadný vývoj GG s přihlédnutím k „síti politických, společenských, kulturních a hospodářských faktorů“ (s. 2).

Caroline Symons náleží k nejpovolnějším autorům, kteří mohli vytvořit dílo takovéhoho časového a tematického rozpětí. Před jeho vznikem absolvovala Symons dlouholetý výzkum, ústící v roce 2004 zprvu do její disertační práce *The Gay Games: The play of Sexuality, Sport and Community*⁴ a v roce 2006 do jednoho z příspěvků ve zmíněném sborníku Jayne Caudwell.⁵ Kromě toho založila Symons při Victoria University vlastní archiv s prameny ke GG, jež nastřádala jako divák, aktivní účastník her či jako člen jejich organizačních struktur. Při práci na knize tedy Symons hry dobře znala z perspektivy vědce i z perspektivy agilního aktéra.

Ovšem právě ono mimořádné proniknutí do mechanismů a fungování GG se nakonec ukazuje jako dvojsečné, neboť autorce přes všechny pokusy o nestrannost zabránilo zaujmout k studovanému tématu distancovaný postoj. I kdyby se Symons v brilantně koncipované vstupní kapitole (1. Introduction) čestně nedoznala, že je australskou feministkou sezdanou s osobou stejného pohlaví, z jejího textu by se dalo vše odvodit – tu akcentováním genderové problematiky, jinde nápadně detailní analýzou her v Sydney v roce 2002 a především permanentním konstruováním polarit mezi běžným sportovním světem, prostoupeným jevy jako „rasismus, sexismus, nacionalismus, homofobie a elitářství“ (s. 1), a inkluzivními, nekompetitivními a přátelskými GG. Že GG mohou tuto polaritu namísto integrace svou samotnou existencí spoluvytvářet, je teze tiše zaznívající pouze v závěru práce.

Jednostrannost podání výrazně ovlivňují prameny, s jejichž pomocí Symons svůj příběh sestavila. Ať už materiály z GG-archivu v San Francisco Public Library, nebo z jejího soukromého univerzitního archivu, pokaždé se jedná o produkty aktérů her, popřípadě podklady, které zprostředkovala řídící organizace Federation of Gay Games. Nekritické přejímání těchto informací nebo i celé perspektivy pramenů působí stejně nepatřičně jako hagiografické převyprávění dozajista stylizované autobiografie zakladatele GG Toma

2 Arndt KRÜGER, *The Homosexual and Homoerotic in Sport*, in: Jim Riordan – Arndt Krüger (edd.), *The International Politics of Sport in the 20th Century*, London – New York 1999, s. 191–216.

3 Jayne CAUDWELL (ed.), *Sport, Sexualities and Queer/Theory*, London – New York 2006.

4 Práce je dostupná v pdf-formátu na stránkách Victoria University, <http://vuir.vu.edu.au/15707/>.

5 Caroline SYMONS – Dennis HEMPHILL, *Transgendering Sex and Sport in the Gay Games*, in: J. Caudwell (ed.), *Sport*, s. 109–128.

Waddella v druhé kapitole (2. Dancing with Tom Waddell). Symons tudíž podává obraz her nazíraný z pohledu jejich tvůrců a klientů. Nesrovnatelně méně pozornosti věnuje náhledu na hry „zvenčí“. Systematickému rozboru ohlasu GG v médiích se nedostává dostatečného prostoru – citované excesivní výroky americké náboženské pravice přeci nemohou být zástupné za diferenciovanou škálu recepce her ve společnosti.

Uvítat je třeba rozhodnutí Symons využít nejen literárních, ale i orálních pramenů, protože názory a zkušenosti LGBTIQ-sportovců mohou značně dopomoci k pochopení smyslu GG. Ovšem ani zde nevyužila Symons všech nástrojů, jež metoda „oral-history“ nabízí, a zejména od organizátorů se snažila vyzvědět v první řadě jen faktografické údaje. Na takto získané informace je dosti odvážné spoléhat se, zvláště jsou-li od respondentů poskytnuty prostřednictvím e-mailu nebo telefonu. Přesto Symons kupříkladu pasáže o hrách v Chicagu roku 2006 rekonstruovala z velké části právě na základě interview s tehdejšími pořadateli Traicy Baimem a Kevinem Boyerem.

Osobní idealizující stanovisko autorky k tématu lze vyčíst i z jejího stylu. Do přísň vědeckého a velmi kultivovaného jazyka totiž tu a tam prosakuje emocionalita, soucit a patos. Navíc Symons ráda zahrnuje do textu citáty, které se nesou v tomto duchu a které publikaci propůjčují ráz identifikačního díla aktérů her. Opačným extrémem se stávají úseky, kde je svíznost narace evidentně vlivem parafrázování úředních pramenů utlumená detailní popisností, někdy i distancovaným výčtem. Vzhledem k hlavní vyprávěcí linii se přitom ani nejedná o důležité pasáže.

Jednostranné pojetí tématu vedle výběru pramenů, metodologie a jazyka práce konečně vystihuje i samotná struktura knihy. Za chronologickým členěním kapitol o GG v San Franciscu (3. Gay Games I; 4. „Triumph in 1986“: Gay Games II), Vancouveru (5. „Celebration '90“: Gay Games III), New Yorku (6. „Unity '94“: Gay Games IV), Amsterdamu (7. „Friendship through Culture and Sport“: Gay Games V), Sydney (8. „Under New Skies“: Gay Games VI) a Chicagu (10. Gay Games VII and 1st World Outgames: Split asunder!) probleskuje snaha zachytit lineární gradaci od téměř lokální akce po bombastický „megaevent“, atraktivní pro sportovce z nejrůznějších států. Z této stylizace GG do podoby exemplárního příkladu „Erfolgsgeschichte“ vyvěrá nezměrný optimismus: sexuálně „jiní“ jedinci učinili pomocí každých nových her další krok ke své úspěšné emancipaci. Humanitní idea Toma Waddella se tak prosadila.

Kromě toho skrývá zvolená struktura ještě jiná úskalí, například stále opakování některých témat. Znovu a znovu musí být totiž v jednotlivých kapitolách otevírána otázka organizace či financování GG. Význačnější problém představují fenomény, které svou komplexitou přesahují hranice kapitol. Symons zde zvolila trojí, leč méně vhodná řešení: kupříkladu témata komercializace a profesionalizace zkoumá v každé kapitole zvlášť, takže vývoj těchto tendencí nelze souvisle sledovat. Podnětné teoretické myšlenky o vzájemných relacích mezi kategoriemi „gender“, „sex“ a „sport“ zase zahrnula do druhé a deváté kapitoly (9. Transexed conundrums), kterými však rozbila převažující chronologické řazení děje. A rozsáhlá problematika dopadu AIDS na pořádání, podobu a recepci her byla nakonec připojena k druhým GG, čímž příslušná kapitola nadměrně nabobtnala. Kdyby Symons svůj velmi zajímavý materiál třídila ne z časového, nýbrž z tematického hlediska, jako to učinila

v závěrečné přehledné tabulce „Summary Table of Gay Games“, průběh čtených jevů by vyšel najevo mnohem patrněji.

Neméně problematická jako hlavní struktura knihy je i struktura kapitol. Tentokrát Symons přistoupila sice k jejich tematickému dělení, ovšem v řazení jednotlivých podkapitol se nerýsuje žádný záměr, nehledě na to, že jejich název, počet a délka se kapitola od kapitoly výrazně liší. K rychlé orientaci v textu příliš nepřispívá ani skutečnost, že některé názvy podkapitol nekorespondují plně s jejich obsahem a že některé informace jsou zmiňovány na vícero místech. Četné originální postřehy a názory – a těch je v publikaci skutečně nadmíru – by si v textu zasloužily lepší pozici a bezesporu také lepší, více vypovídající obrázkový doprovod.

Jestliže Symons v úvodu považuje svou práci za „jedinečnou v mnoha ohledech“ (s. 2), je třeba jí přes veškeré uvedené kritické připomínky, týkající se heuristiky, metodologie, stylistiky a koncepce, dát plně za pravdu. Podařilo se jí sepsat dílo, v němž jsou poprvé systematicky zmapovány dynamické dějiny GG, na poutavých příkladech představení jejich četní protagonisté, zeširoka ozřejměny záměry organizátorů a rovněž vylíčeny mnohé vnitřní konflikty, jež nakonec vyvrcholily v roce 2006 v organizačním rozkolu a vzniku paralelní akce „World Outgames“. *The Gay Games. A History* je avšak ještě něco více než jen historická mozaika sedmi neobvyklých her. Díky ukázkovému interdisciplinárnímu přístupu Symons nenásilně propojila dějinné podání se sociologickým náhledem a metodami sportovní vědy. Její argumentačně přesvědčivé úvahy o genderu, sexualitě, maskulinitě či mnohačetné diskriminujícím sportovním prostředí tak přinášejí „svěží, podnětné myšlenky k dějinám sportu i dějinám LGBTIQ-individualit a komunit“,⁶ jak trefně formuloval Matthew Klugman z Institute of Sport, Exercise and Active Living melbournské univerzity ve své recenzi pro *Journal of Homosexuality*. V neméně míře má publikace předpoklady stát se významným krokem ke zviklání předsudků chovaných většinovou společností vůči všem, kdo nezapadají do rigidních sexuálně-genderových norem. Zcela po právu byla tedy Symons za své dílo oceněna v roce 2011 cenou Australian Society for Sports History Book Award.

Hlubokou studnici impulsů představuje tato „zásadní, klíčová a nezbytná“⁷ kniha i pro české prostředí, v němž se výzkum vztahu mezi homosexualitou a sportem ještě plně neetabloval. V roce 2009 se na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy uskutečnila přelomová konference *Homosexualita v českých zemích a humanitní vědy*. Na jejím základě vznikly tři důležité publikace, jež se poprvé v české historiografii pokusily o systematický průnik do fenoménu zdejší homosexuality: sborník *Miluji tvory svého pohlaví* si za konkrétní cíl vytyčil zaměření na „represi a normování (homo)sexualit ze strany (...) soustav vědění a jejich reprezentantů“.⁸ Společenské procesy od druhé poloviny 19. století do současnosti, díky nimž byla umožněna emancipace stejnopohlavních osob, je společným jmenovatelem

6 Matthew KLUGMAN, *The Gay Games. A History* by Caroline Symons, *Journal of Homosexuality* 58, 2011, Issue 5, s. 703–705, zde s. 703.

7 Eric ANDERSON, *The Gay Games. A History* by Caroline Symons, in: *Sport in Society* 14, 2011, No. 1, s. 126–128, zde s. 126.

8 Pavel HIML – Jan SEIDL – Franz SCHINDLER (edd.), „*Miluji tvory svého pohlaví*“. *Homosexualita v dějinách společnosti českých zemí*, Praha 2013, s. 11.

příspěvků v publikaci *Od žaláře k oltáři*.⁹ Třetí sborník, nazvaný *Homosexualita v dějinách české kultury*, se věnuje projevům a vlivům homosexuality v literatuře, výtvarném umění, divadle a filmu.¹⁰ Je zajímavé, že ani v jednom případě se nedostalo pozornosti homosexualitě ve sportu – jen Mark Cornwall se tohoto choulostivého vztahu letmo dotkl ve studii o Heinzii Ruthovi, jenž se angažoval v sudetoněmeckém mládežnickém hnutí a Německém turnerském svazu.¹¹

Od roku 2008, potažmo 2009, kdy byly uspořádány konference *Čas zdravého ducha v zdravém těle* a *Tělo a tělesnost v české kultuře*,¹² se v českém prostředí rozvíjí také bádání o těle a tělesnosti, pro které homosexualita a sport nemůže být nepřitažlivé téma. Stačí se rozpomenout na některé muskulaturní atletky, označované pro svou tělesnou konstituci za příliš mužské, mužatky či „butch“, na ladné pohyby krasobruslařů, pojímané naopak jako zženštilé ne-li rovnou homosexuální, či na šest let starý skandál okolo běžkyně Caster Semenyaové, jejíž pohlaví musel řešit speciální test, a hned je zřejmé, že dějiny těla, dějiny homosexuality a dějiny sportu si navzájem mají mnoho co říci. Sborník z konference roku 2008 *Čas zdravého ducha v zdravém těle* a kolektivní monografie *Tělo mezi medicínou a disciplínou* sice zdůraznily vliv tělovýchovy na vnímání tělesnosti, ale prozatím dostatečně nezohlednily nebezpečný diskriminační potenciál sportu.¹³

Téma homosexuality a sportu tak zůstává v české společnosti tabu a v české historiografii dezideratem, jímž je načas cílevědomě se zabývat. I proto si kniha Caroline Symons zaslouží naši pozornost.

Martin Klement

9 Jan SEIDL et al., *Od žaláře k oltáři. Emancipace homosexuality v českých zemích od roku 1867 do současnosti*, Brno 2012.

10 Martin C. PUTNA et al. (ed.), *Homosexualita v dějinách české kultury*, Praha 2011.

11 Mark CORNWALL, *Homoerotika v sudetoněmeckém mládežnickém hnutí. Teorie a praxe Heinze Ruthy*, in: P. Himl – J. Seidl – F. Schindler (edd.), „Miluji tvory svého pohlaví“, s. 175–205.

12 Milena LENDEROVÁ – Vladan HANULÍK – Daniela TINKOVÁ (vyd.), *Dějiny těla. Prameny, koncepty, historiografie*, Červený Kostelec 2013, s. 26.

13 Dagmar BLÜMLOVÁ – Petr KUBÁT et al., *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*, České Budějovice 2009, oddíl „Sport – Tělovýchova“; Milena LENDEROVÁ – Daniela TINKOVÁ – Vladan HANULÍK, *Tělo mezi medicínou a disciplínou. Proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*, Praha 2014, s. 111–115.

ZPRÁVY O LITERATUŘE

Obecné

Jan HIRSCHBIEGEL – Werner PARAVICINI – Kurt ANDERMANN (Hg.)

In der Residenzstadt. Funktionen, Medien, Formen bürgerlicher und höfischer Repräsentation 1.

Atelier der neuen Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, veranstaltet mit dem Hohenlohe-Zentralarchiv Neuenstein, 20.–22. September 2013

(= Residenzenforschung, Neue Folge: Stadt und Hof, Bd. 1) Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag 2014, 268 s. (z toho s. 223–268 barevná fotodokumentace), ISBN 978-3-7995-4530-3.

Doslova neutuchající energie W. Paraviciniho, doprovázeného spolehlivými spolupracovníky, vydupala po v podstatě středověkém projektu „Residenzenforschung“ (26 impozantních svazků) ze země s velkým obecným ohlasem návazný projekt. Ten se obrací k ranému novověku a směřuje k regionálnímu až lokálnímu, aby nicméně dospíval k obecnějším závěrům. Je-li konferování nazváno ateliérem, je třeba konstatovat, že nejde o umělecký dojem, který by z toho měl plynout, ale opět „jen“ o solidnost práce pod jinou hlavičkou. Za účasti třiceti účastníků, z nichž bylo plných třináct z Kielu, bylo předneseno jedenáct příspěvků (dvanáctý byl připojen v písemné formě). Klíčovým se stal úvodní příspěvek W. Paraviciniho s výmluvným titulkem: „Krieg der Zeichen? Funktionen, Medien, Formen bürgerlicher

und höfischer Repräsentation in Residenzstädten des Alten Reichs. Einführung und Zusammenfassung“. Jeho první část se hlásí k předchozímu projektu, závěr té třetí pak jen k předkládanému svazku, zatímco ono „Einführung“ platí celému budoucímu usilování. Jako obvykle je text provázen hojnou, funkčně zpracovanou literaturou. Důraz se klade na nutnost postihovat funkci tohoto procesu, jakož i na její měnící se prostředky a formy.

Spolueditor K. Andermann věnoval pozornost teritoriu knížat z Hohenlohe, aby z říše defilovala zejména města jako Innsbruck, Mnichov, Mohuč, Saarbrücken, Halle an der Saale, Pforzheim, Würzburg, Ansbach a Stuttgart. Každé z nich pod jiným akcentem. Proti jinak dobrému zvyku nemá kniha rejstřík, zato mimořádně instruktivní obrazovou přílohu. Snad lze dodat, že paralelně k této řadě vychází i nová řada sice skromných, ale zejména bibliograficky takřka šokujících „Mitteilungen der Residenzen-Kommission“.

Ivan Hlaváček

Jakob EBNER

Wörterbuch historischer Berufsbezeichnungen

Berlin, De Gruyter Verlag 2015, 1027 s., ISBN 978-3-11-019537-8.

Kniha vzešla z praktického impulsu, přesto je její historický význam primární a nepominutelný. Úvodem stačí jen několik čísel, která se dají tušit z jejího rozsahu. Obsahuje

totiž ve své klíčové partii kolem 6500 hesel, zhruba 15 000 lemmatických (různě odvozených) odkazů a zhruba 800 hesel pomocného latinského rejstříku, která jsou ovšem současně integrována do hlavního hesláře. Název knihy – u historické literatury je tomu tak zdaleka ne vždy – jednoznačně charakterizuje dílo, které je výsledkem úmorné až nádenické práce: Uspadňuje práci s historickým materiálem v mnoha směrech, ať jde o historii politickou, sociální, kulturní, ale také diplomatiku a v neposlední řadě i genealogii. Takže zařazení této knihy do příručky každé odborné knihovny s historickým zaměřením, archivních pak zvláště, by mělo být povinností. Bude-li vzhledem ke klasické formě její cena u nás asi často překážkou, mělo by být využíváno alespoň její elektronické podoby.

Ale nyní k vlastní struktuře a rozsahu, který sahá od středověku do dob nedávných. Autor pracoval s rozsáhlou literaturou i prameny, i když to někdy u vlastních hesel není vidět, protože využití řady komplexnějších prací in concreto se předpokládá a jsou uvedeny v rozsáhlém úvodním soupisu pramenů a literatury. Pozastavil bych se jen u jednoho titulu, který skoro bolestivě postrádám a jenž sem nepochybně patří. Je to kniha Ernsta Schwarze *Sudetendeutsche Familiennamen der vorhussitischen Zeit* z roku 1957, která by rozhodně knihu obohatila.

V knize samozřejmě nejde ve všech případech o jednotně strukturované články. Ve stručném návodu k používání naznačuje autor jejich čtyři zřetelné skupiny. Jsou to: hlavní hesla (*Hauptartikel*), vztahová hesla (*Bezugsartikel*), centrální hesla (*Zentralartikel*) a odkazová hesla (*Verweisartikel*). Někdy se ovšem rozdíly, zejména mezi první a třetí kategorií stírají. V citovaném návodu se věnuje zevrubná pozornost první kate-

gorii se základními i vedlejšími lemmaty, kde přicházejí i latinské ekvivalenty (ty se tu zdánlivě ztrácejí, ale třeba upozornit na výše zmíněný samostatný latinský rejstřík). Feministkám se autor brání tím, že mužský tvar považuje za základní gramatickou formu, integrující oba fenomény. Poté přichází stručná definice s eventuelním komentářem, etymologie a od patřičné činnosti odvozaná příjmení včetně synonym a různých kompozit, resp. antonym. A konečně jsou petitem přidávány odkazy na příslušnou literaturu, z velké části pochopitelně filologickou. Následuje rejstřík zhruba 5400 rodových jmen, který uživatele směřuje k základnímu slovníku (příkladem uveďme Arztmann s odkazem na Arzt ap.) a po něm zmiňovaný už rejstřík latinský. Závěrem přichází retrogradní německý heslář, který může být užitečný zejména při četbě porušených textů.

Samozřejmě platí, že slovník nemůže být úplný. Vzal jsem si k ruce šestistránkový trojjazyčný (česko–latinsko–německý) seznam řemesel v Tomkových *Základech starého místopisu Pražského* (oddíl III–V, s. 182–187) a bez problému jsem tam nejen v latinských, ale i německých termínech našel řadu dokladů, které by do Ebnerova slovníku zcela nepochybně patřily, ale hledáme je marně. Ale nejde mi tu o hnidopyšství v hledání jednotlivin. A asi se ani nejedná o to, že by poměry v Praze byly natolik odlišné od poměrů v jiných oblastech s německými prameny. Chci jen upozornit na to, že tedy ani zde nemůžeme najít všechno, co by sem patřilo. Nicméně jako základní moderní pomůcku považuji toto dílo za mimořádně užitečné.

Ivan Hlaváček

Jerzy STRZELCZYK

Ślowianie Polabscy

Poznań, Wydawnictwo Poznańskie ²2013, 144 s., ISBN 978-83-7177-986-2.

Životním tématem polského medievalisty Jerzyho Strzelczyka jsou Obodrité, Lutici a polabští Srbové. Druhé vydání se dočkalo jeho monografie *Polabští Slované*, v které autor představuje osudy národů, jimž Libuše Hrabová přisoudila výstižné označení „zapomenutý lid“.

Kniha je členěna do devíti kapitol. V první autor vymezuje pojmy Západní Slované, Polabští Slované, „Ślowiańszczyzna“, „Połab-szczyzna“, vyznačuje geografický výměr jimi osídleného území a podává přehled kmenů, které přináležely mezi Obodrity, do kmenového svazu Veletů/Luticů, do skupiny kmenů jižní polabské oblasti (Lužičané, Milčané, Srbové aj.), do osobité a současně izolované oblasti Drevanska. Následuje výklad o historicky doložitelných počátcích slovanského Polabí, o situaci za Karla Velikého a za jeho nástupců, o vztahu slovanských kmenů k ottonské říši. Samostatná kapitola pojednává o povstání Slovanů, ke kterému došlo po smrti Otty II. Strzelczyk charakterizuje odlišnou situaci u Obodritů, kteří vytvořili kmenové knížectví a procházeli raným stádiem christianizace, a u Luticů, u kterých přetrvávaly archaické formy řízení společnosti v podobě kmenového svazu s významnou rolí pohanského kultu a božstev. Následně Strzelczyk shrnuje události rozhodující fáze expanze do slovanských oblastí Polabí ve 12. století. Pád Arkony pak charakterizuje jako „poslední, patetický akord v dějinách nezávislého Polabí“.

Kniha je proložena obrazovou přílohou (rekonstrukční kresby, mapky, fotografie archeologických nálezů, architektonických prvků či miniatur z rukopisů). Poznámkový aparát je střídavý, slouží více méně pro podání vysvětlujících exkurzů. O to cennější je soupis pramenů a literatury, aktualizovaný o poslední německé, polské a české knižní práce. Publikace představuje užitečnou příručku mnohostranného využití.

Pavel Krafl

Zdeněk MĚŘÍNSKÝ

Morava na úsvitě dějin

(= Vlastivěda moravská. Země a lid. Nová řada, sv. 4)

Brno, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 2013, 656 s., ISBN 978-80-7275-088-7.

Výzkum Velké Moravy zaujímá v česko-slovenské a české historiografii specifické a svým způsobem ojedinělé místo. Nedílně objímá nejen obsáhlou škálu interdisciplinárních zájmů, začínaje archeologií, historií, etnologií a konče přírodovědnými a historicko-antropologickými postupy, ale dlouhodobě se profiluje i jako pole mezinárodní spolupráce s podílem (kromě českých a slovenských) rakouských, maďarských, německých, ruských, polských, ale v neposlední řadě i zaoceánských příspěvků. Jen udržet krok s rychle se rozvíjejícím poznáváním vyžaduje značné úsilí, natož aktivní vstup do stále se rozvíjející a živé moravské či velkomoravské problematiky. Poznatky z Mikulčic, Pohanska u Břeclavi, Starého Města, Olomouce, z moravských pohřebišť i z lokalit za východními svahy Malých Karpat si žádají průběžné revize a zpřesnění s tím, jak postupují výzkumy.

Mezi osobnosti, které se po řadu desetiletí aktivně a soustavně podílejí na formování moderních představ o slovanském vývoji Moravy a moravského území, se bezpečně řadí Zdeněk Měřínský, autor dlouhé řady analytických statí i souhrnných přehledů k tématu; alespoň za připomenutí stojí dva mohutné svazky z jeho dosud neukončené trilogie *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu* (Praha 2002, 2006). Nyní Měřínský předkládá nejen nezvykle objemný, ale také odvážný a všeobsažný korpus o životě dávných Moravanů, publikovaný jako součást renomované řady *Vlastivěda moravská*. Ač bytostný (a nejen časně středověký) archeolog a uznávaný historik, dokázal Zdeněk Měřínský do recenzovaného díla kvalifikovaně zapracovat i výsledky dalších „spolupracujících“ disciplín a subdisciplín. Ve výsledku před čtenářem defiluje celistvý obraz moravské společnosti od začátků po pád velkomoravských struktur v celé její barvitosti a sociální členitosti. Měřínský knihu rozčlenil do 28 kapitol. Výklad o společenském a historickém dění se v nich rytmicky prolíná s partiemi o hmotném světě, v němž staří Moravané žili a který je fyzicky obklopoval. Právě hmotná kultura ve vši své pestrosti a rozmanitosti patří k výsostné Měřínského doméně a zaujímá v celém korpusu stěžejní výsek, provázený obrazovou dokumentací, tabulkami, mapkami, plánky (opevněná místa, pohřebiště aj.). Vnější přitažlivosti prospěla i obrazová fotopříloha s výběrem čtyřiceti ukázek jednak řemeslné produkce starých Moravanů, jednak důležitých pevnostních lokalit. Výklad začíná etnogenezí Slovanů, o níž stále probíhají mezinárodní diskuse, a po časové přímce se posunuje k předvelkomoravskému a vlastnímu velkomoravskému období. Na něm spočívá těžiště celé práce. Zásadní

váhu přikládá Měřínský proměnám mocenské situace po válkách Karla Velikého s Avary (konec 8. století) a následnému vzestup mojmírovských knížat, z nichž Mojmir I. připojil ke svému výchozímu jádru západoslovanské Nitransko. Pozornosti neušla ani časná christianizace Moravy, v další fázi propojená s cyrilometodějskou misí a následně s organizační činností Konstantina. Poslední kapitoly se věnují rozmachu Velké Moravy za Svatopluka a zvláště závěru jeho panování, dále průniku starých Maďarů do karpatské kotliny a v hodně detailizovaném výkladu i příčinám pádu Velké Moravy, jejíž závěrečná etapa je vymezena léty 894–906/907. Neubráníme se pocitu graduující dramatičnosti, kterou Měřínský eviduje, ale nezneužívá.

Měřínského *Morava na úsvitě dějin* (sám autor se v předmluvě titulem hlásí k proslulé knize Rudolfa Turka *Čechy na úsvitě dějin*) je dílem mimořádného rozhledu, badatelské poctivosti a velké píle. Nemohla by vzniknout bez hlubších analýz a příprav dlouhých desetiletí. Nejenže bytelně, poctivě a na výši sumarizuje dosavadní stav poznání, ale přináší vlastní řešení na řadu otázek, o nichž se více či méně v současné době polemizuje. Cenným informativním zdrojem zůstává i důkladný poznámkový aparát, doprovázený prakticky vyčerpávajícím soupisem pramenů a zejména literatury. Není pochyb, že nová Měřínského *Morava* si najde široké spektrum čtenářů od hlubších zájemců po specializovanou odbornou veřejnost.

Josef Žemlička

Ronnie PO-CHIA HSIA
*Trident 1475. Rituální vražda
před soudem*
Praha, Argo 2015, 158 s.,
ISBN 978-80-257-1490-4.

Když koncem osmdesátých let 20. století univerzitní muzeum a univerzitní knihovna Yeshiva University v New Yorku získaly středověký rukopis o tridentském procesu, děkanka Pearl Bergerová přizvala autora recenzované knihy, aby spis prostudoval. Kniha, vydaná nyní v českém překladu Zuzany Fritschové, je výsledkem Po-Chia Hsiovy práce nad rukopisem, který začal vznikat po 20. červnu 1478. Tehdy vyšla papežská bula, kterou Sixtus IV. zprostil hlavního iniciátora procesu proti tridentským Židům Jana Hinderbacha zodpovědnosti za nevhodné kroky v soudním řízení. I když pontifex v závěru buly Hinderbacha vyzval, aby napravil některá rozhodnutí – navrátil děti jejich pokřtěným matkám a vrátil ženám jejich věna, zůstává trpkým faktem, že Hinderbach, podezíraný jako strůjce justičního příkoří, vyšel z aféry jako vítěz. Oproti tomu nebyl vyslyšen hlas těch, kteří poukazovali na nesmyslnost obviňování Židů z rituálních vražd v obecné rovině, na zřejmou podjatost soudu a samotného Hinderbacha a na překročení únosných hranic průběhu vyšetřování. Přesto však měl proces smysl: kult malého mučedníka Šimona, údajně zavražděného Židy roku 1475 v Tridentu, byl roku 1965 papežem Pavlem VI. zrušen.

Po-Chia Hsia vytvořil napínavou studii, ve které seznamuje čtenáře s dobovým kontextem tridentského procesu a se soudním řízením, které vyústilo v ohavnou justiční vraždu obviněných Židů. V první kapitole autor přibližuje osobnost Jana Hinderba-

cha, knížete a biskupa Tridentu, jakož i politické poměry, které zde panovaly, a jeho napjaté vztahy se Zikmundem Tyrolským. Vykresluje Hinderbacha jako zahořklého a frustrovaného, ale o to víc mocí posedlého, parvenu, který byl odhodlán uspět za každou cenu. V následující kapitole Po-Chia Hsia popisuje židovskou komunitu v Tridentu, čítající pouhé tři domácnosti a líčí životní běhy jejích členů a hostů předtím, než došlo ke katastrofě. Upozorňuje také, že k tridentským událostem nedošlo náhodně: byly součástí vlny protizidovských nálad a útoků v krizi zachvácené Evropy. Těto vlny násilí obratně využívali kazatelé k rozdmýchávání nenávisti ve zdánlivě nekonečné spirále.

Třetí kapitolou knihy začíná detailní popis událostí, které vedly k tridentskému procesu. Kapitola, nazvaná Mučirna, seznamuje čtenáře s praktikami vyšetřování a prokládá výklad úryvky autentických výpovědí a výsledků; k zajímavým stránkám procesu patřil i fakt, že byl veden ve čtyřech jazycích. Po-Chia Hsia se ovšem neomezuje jen na popisy způsobu mučení, ale i na neúprosnou logiku psychického zlomení člověka. Pátá kapitola popisuje Hinderbachovo úsilí o ustavení, šíření a posilování kultu blahoslaveného mučedníka Šimona z Tridentu. Následuje popis popravy části obviněných židovských mužů, kteří za sebou měli 81 dní věznění a 64 výslechů. K popravám došlo 14. června, už 23. července téhož roku však papež Sixtus IV. Hinderbacha vyzval k zastavení procesu z důvodu nutnosti přešetření podezřelých okolností jeho zahájení a vedení. V tomto okamžiku se pozornost autora přesouvá v papežském legátovi Dei Giudicimu a popisuje legátův marný boj s biskupem Hinderbachem, který papežovy instrukce otevřeně mařil.

V těžišti zájmu studie neleží historické pozadí a okolnosti procesu, ale to, co autor nazývá ikonografií krve: nejen oficiální příběh, ale také způsob myšlení inkvizitorů a důvody jejich fanatického přesvědčení. Kniha rovněž věnuje pozornost vyšetřovaným ženám a dalším osobám, které byly ve volném spojení s tridentskou židovskou komunitou. Závěrečné pasáže knihy, nazvané Rozsudek v Římě, pak vyznívají jako vyvrcholení dramatického vyprávění. Kniha je opatřena poznámkami, rejstříkem a popisem používaných pramenů.

Lenka Blechová

Karel MLATEČEK

Rytíři z Luleče a jejich přátelé

Brno – Slavkov u Brna, Moravský zemský archiv – Státní okresní archiv Vyškov 2014, 317 s., ISBN 978-80-86931-81-1.

Nestává se příliš často, aby dějiny rytířského (vladyckého) rodu, který navíc z paměti mizí někdy v průběhu první poloviny 16. století, vydaly na poměrně obsírnou knihu. Již v tomto bodě je rytířský rod, píšící se po Lulči na Vyškovsku, vlastně neobvyklý. Autor nabízí důkladným zmapováním vývoje jediného rodu možnost ilustrovat, formulovat, eventuelně v dílčích aspektech reinterpretovat obecný výkladový rámec geneze vnitřně silně heterogenního rytířského stavu, jež zpravidla označujeme novodobým umělým, ale v některých ohledech praktičtější termínem „nižší šlechta“.

Rozprava o rytířích z Luleče je zakotvena v obecném rámci sociální (a zde především majetkové) situace nižší šlechty na Moravě ve 14.–15. století na straně jedné a regionálních poměrů (zvláště majetkoprávních a příbuzenských) v centru dění, tedy v re-

gionu Vyškovska, na straně druhé. Příslušníci rodu jsou v pramenech bezpečně doloženi až od poloviny 14. století, zatímco hrad v Lulči prokazatelně existoval již ve 13. století. Právě úvahy nad možným kontextem založení hradu jsou východiskem práce, přirozeně podobně hypotetickým (zohledňujícím sídelní a administrativní vývoj kraje, v němž se stýkaly sféry vlivu olomouckého biskupství a Švábeniců) jako okolnosti, za nichž se hrad stal rezidencí drobné šlechty. Dnes téměř zaniklý hrad Luleč, v jehož těsné blízkosti stojí barokní kostel sv. Martina a zachyceny byly i pozůstatky hospodářského dvora, představuje ukázkový mikrosvět drobné šlechtické rezidence se všemi základními prvky.

Struktura knihy je určena chronologickým vývojem, přičemž je otázkou, nakolik bychom v případě drobné šlechty mohli hovořit o rodových větvích v závislosti na aktuální majetkové držbě rodu a počtu sourozenců, kteří byli podílníky dědictví po předcházející generaci. Ukazuje se, že regionem s majetkovým (a tedy i zájmovým) těžištěm rodu zůstalo širší Vyškovsko a v užším rámci Luleč a okolí, s jedinou výjimkou v podobě enklávy na Znojemsku; „linie“ tak mívaly často jen osobní ráz. V každém případě máme před sebou sondu do geografické mobility nižší šlechty v prostoru od Kroměřížska po Znojemsko, a souběžně s tím i do mechanismu vytváření drobných majetkových enkláv (s čímž nedílně souvisí obchodní transakce a majetkové spolky), lokálních příbuzenských i sociálních vazeb do prostředí šlechty, stejně jako k církevním institucím.

Neméně podstatné je místo drobné šlechty v dobové „velké politice“ (v daném případě např. za válek mezi markrabaty), nacházející v pramenech nejednou jen nepřímý

odraz v podobě darování nebo naopak odnínání majetku; podobně je tomu i s „překvapivým“ sociálním vzestupem některých jedinců, u nichž jen hypoteticky rekonstruujeme pozadí (příkladem může být Bedřich z Luleč, doložený v dlouhém časovém období cca 1380–1420, jenž zakoupil hrad Luleč, anebo Oldřich Skála z Luleč, poměrně těsně spjatý s Pernštejnou, účastník kostnického koncilu roku 1415 a následně, i když jen epizodně, ve službách Zikmunda Lucemburského říšský vikář v severní Itálii v letech 1415–1417).

Genealogické vazby naznačují strategie sňatkové politiky ve sledovaném sociálním okruhu (někdy jistě byly i jen dílem shody okolností). Máme možnost sledovat vývoj majetkové držby, jejího rozložení, štěpení či naopak scelování majetkových dílů, otázky každodennosti šlechtického života, o níž toho víme zoufale málo: Evidence sporů, majetkových transakcí či zastoupení ve svědeckých řadách jsou tu zpravidla východiskem, jež dovolí, a i to jen punktuálně, zachytit pouhý zlomek oné každodennosti – takový, který měl největší naději na zachování v paměti. Nejde ovšem o momenty nejzávažnější (otázka běžného „přežití“ v dobách neúrody či v časech válek, duchovní horizont, ilustrovaný jen zcela nahodile, jako například roku 1460 půhonnem Karla z Luleč na Beneše z Černé Hory a Boskovic pro nevrácené knihy, poslední věci člověka atd.). Nad téměř winterovskými příběhy přepadení, loupeží a následných sporů o náhradu škody si uvědomujeme, jak málo z dobové každodennosti (a ostatně i právního povědomí) jsme dnes schopni evidovat, natož pak adekvátně interpretovat. A pokud o rytířích z Luleč hovoříme jako o případě rodu s výjimečně dobrým stavem dochování pramenné dokumenta-

ce, můžeme v této souvislosti zmínit i ženy, zpravidla stojící ve stínu anebo vystupující jen jako pasivní účastnice dění. V případě Lulečských se setkáváme s několika případy žen vskutku samostatně činných – jejich osudy, jakkoli opět jen bodově rekonstruovatelné, mají svou obecnější výpověď i z hlediska právního postavení žen na (především pohusitské) Moravě.

Mlatečkova kniha plasticky odráží možnosti a bohužel také nepřekročitelné limity studia dějin drobné šlechty na středověké Moravě (totéž platí i pro Čechy téže doby). Autor na příkladu detailní regionální sondy otevírá široké spektrum otázek směřujících k charakteristickým i specifickým aspektům vývoje rytířského stavu v pozdním středověku. Její součástí jsou genealogické tabulky (nad nimi si uvědomíme, jak obtížné a nejednou i nemožné jsou rekonstrukce vzájemných vztahů osob v pramenech doložených, kdy interpretaci znesnadňují proměnlivé predikáty stejně jako tatáž jména otců a synů) a další standardní aparát – seznam pramenů a literatury, osobní a místní rejstřík a německé resumé; nechybí ani obrazový doprovod (listiny, pečeti, vybrané lokality).

Robert Šimůnek

Helena KRMÍČKOVÁ
Edice středověkého diplomatického materiálu

Brno, Masarykova univerzita 2014, 98 s., ISBN 978-80-210-6999-2.

Na Masarykově univerzitě v Brně vznikla příručka pro potřeby historické, archivářské a editorské, která podává přehled českých edicí pramenů diplomatické povahy období středověku.

Helena Krmíčková publikaci rozčlenila do šestnácti kapitol. V první z nich stručně představila Repertorium fontium historiae mediae aevi. Poté popsala rané úsilí o vydávání našich nejstarších diplomatických pramenů s důrazem na snahy o diplomatař. Následující kapitoly jsou již věnovány konkrétním významným edičním řadám, popř. tematickým skupinám dílčích edicí. Postupně jsou představeny Moravský diplomatař, Český diplomatař (CDB), Českomoravská regesta, Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV., Monumenta Vaticana res gestas Bohemias illustrantia, Archivum coronae regni Bohemiae, Codex iuris municipalis regni Bohemiae, Listinář a listář Oldřicha z Rožmberka a Archiv český. Tematické skupiny edicí reprezentují edice pozůstatků českých desek zemských, desek zemských moravských a desek zemských hornoslezských knížectví, edice desek dvorských. Souhrnně pojaté jsou edice písemností církevní správy (v samostatných podkapitolkách jsou představeny úřední knihy pražské arcidiecéze, je přiblížena situace v olomoucké diecézi, zmíněny edice synodálních statut jak českých tak moravských) a Monumenta historica Universitatis Pragensis. V jedné kapitole jsou popsány některé drobnější či specifické edice: klášterní diplomataře, edice pro dobu husitskou a poděbradskou, Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526, problematika editování formulářových sbírek, edice městských knih včetně nové ediční řady Libri civitatis a nakonec edice urbářů. U každé z edičních řad je podán historický nástin vzniku a vývoje, případně jsou vysvětlena ediční pravidla (zejména u CDB), vždy je připojen soupis bibliografických údajů jednotlivých dílů, svazků či sešitů edice. Na konci publikace se nachází

seznam zkratk edic, výběrový seznam doplňkové literatury a jmenný rejstřík.

Práce se jistě stane užitečnou pomůckou pro každého medievalistu a studenta historických oborů, zejména archivnictví a pomocných věd historických.

Pavel Krafl

Lenka BLECHOVÁ (ed.)

Regesta Bohemiae et Moraviae.

Diplomatica nec non epistolaria.

Pars VIII (1364–1378).

Fasciculus I (1364–1366)

Praha, Historický ústav AV ČR, 2014, 348 s., ISBN 978-80-7286-247-4.

Recenzovaný sešit klíčové bohemikální edice reflektuje listinný materiál druhé poloviny vlády císaře Karla IV. Obsahuje celkem 518 bohemikálních listin z fondů českých a moravských archivů, z toho 347 originálů a 171 opisů. Převážnou část listin editorika eviduje ve formě náhradních regestů. Výjimku učinila pouze u listin doposud nevydaných a dále u těch, jejichž dosavadní ediční zpřístupnění neodpovídá současným požadavkům kladeným na vydávání kritických edic. Tyto listiny jsou otištěny v plném znění a jsou opatřeny stručnějším záhlavním regestem. Z jazykového hlediska převažují latinsky psané listiny, zhruba pětina listin je v němčině. Jazykem regestů a připojených edičních poznámek je ve všech případech latina.

Formální zpracování edice odpovídá moderním edičním zásadám. Jednotlivé regesty jsou opatřeny pořadovým číslem a seřazeny podle data vydání příslušné listiny. Vedle datace je ke každému záznamu uvedeno také místo, kde byla listina vydána. V poznámkách pod regestem nebo plném znění

listiny jsou uvedeny informace o uložení listiny v archivním fondu, vnějších znacích listiny a odkazy na starší ediční zpřístupnění předmětné písemnosti a související literaturu. V případě, že se u zpracovávané listiny dochovala pečeť, obsahují tyto poznámky také popis pečeti. K edici je připojena bibliografická příloha, přehledová tabulka se základními údaji o jednotlivých listinách, jmenný a místní rejstřík.

Edice zprostředkovává důležitý soubor listin panovnické, církevní a městské provenience, které zachycují tendence Karlovy mezinárodní i vnitrostátní politiky a vztahy mezi jednotlivými státy uvnitř českých zemí i v nadnárodním měřítku. Nejen kvůli této skutečnosti představuje příslušný sešit edice cenný pramen pro poznání domácích a potažmo evropských dějin.

Lenka Šmídová Malárová

Tři bohemistické studie Georgije P. Melnikova

G. P. MELNIKOV

Karl IV kak pisatel'

in: S. V. Nikolskij i sovremennaja slavistika. V čest' 90-letija so dňa roždenija učenogo, Moskva, Institut slavjanovedenija RAN 2013, s. 89–113.

G. P. MELNIKOV

Češskaja etatizacionnaja legenda v srednevekovoj chronistike

Vestnik slavjanskich kultur. Naučno-informacionnyj žurnal, 2 (32), Moskva 2014, s. 9–31.

G. P. MELNIKOV

Problemy socialnoj istorii i istorii povsednevnosti v novejšej češskoj istoriografii

in: Sub specie historiae culturalis. Sbornik pamjati Ally Lvovny Jastrebnickoj, Moskva, Institut vseobščej istorii RAN – Centr istoričeskoj antropologii 2014, s. 131–142.

U příležitosti devadesátin ruského literárního historika Sergeje Vasiljeviče Nikolského (1922–2015), po dvě generace jednoho z nejlepších zahraničních znalců české literatury 19. a 20. století (zasloužilého zejména o uznání díla Karla Čapka), vyšel pozoruhodný sborník statí; jeho první část je věnována zhodnocení samotného Nikolského, druhá pak aktuálním výsledkům bádání v oblasti historie a kultury slovanských národů. Vzhledem k bohemistické orientaci Nikolského tu vedle jihoslovanských a ruských námětů dominuje tematika českého písemnictví od středověku po 20. století. Georgij Melnikov se zaměřil na literární dílo Karla IV. Zdůraznil především sociokulturní aspekty panovníkovy literární činnosti, která v latinských originálech a v soudobých českých překladech či adaptacích přispívala ke zdůraznění české státní, kulturní, náboženské a historické tradice jak v domácím prostředí, tak i v křesťanské Evropě. Melnikov pokládá Karla IV. za největšího spisovatele středověkých Čech, který podle jeho názoru zaujímá výjimečné postavení v celé evropské kultuře. Navíc u něho shledává mimořádnou intenzitu vlastní autorské reprezentace, která již směřuje k renesančnímu humanismu. Doporučuje zevrubné prozkoumání Karlova místa v neolatině literatuře Evropy a zvláště vyšší hodnocení, než jaké je dosud obvyklé v české historiografii.

Do Věstníku slovanských kultur napsal G. P. Melnikov rozsáhlou studii, založenou na srovnávací analýze českých kronik od Kosmy Pražského po Václava Hájka z Libo-

čan. V rámci dlouhodobého zájmu o sociální a politické myšlení v českém prostředí středověku a raného novověku prozkoumal dobové proměny vyprávění o snátku kněžny Libuše s Přemyslem Oráčem a o vzniku první vládnoucí dynastie i českého státu. Tuto etatizační legendu, dodatečně sakralizovanou, považuje Meľnikov za ojedinělou ve střední Evropě a přisuzuje jí zásadní význam pro vznik české identity, patriotismu a jistého historického optimismu, který se projevil v národním obrození. Studie vychází z narativních pramenů a z české literatury, zároveň však také z řady předchozích analýz a encyklopedických hesel, jež autor věnoval české politické ideologii a mytologii.

Ve sborníku věnovaném památce významné badatelky o dějinách středověkých měst, společnosti a kultury A. L. Jastrebnické (1932–2010), která je řazena vedle A. J. Gureviče a L. M. Batkina mezi čelné představitele nové ruské historické vědy, vyšla studie o problematice sociálních dějin a historie každodennosti v české historiografii. Meľnikov v ní prokázal výborný rozhled po tematice, kterou soustavně sleduje více než čtyři desetiletí. Vyšel z konstatování, že sociální dějiny zůstávaly v 19. a první polovině 20. století na okraji zájmu a že teprve vzestup bádání o městech na přelomu středověku a novověku v pracích J. Janáčka, J. Marka, F. Hoffmanna (nedopatřením překřtěného na „Josefa“) a zvláště J. Mezníka přinesl zásadní poznatky; autor píše dokonce o „škole české historické urbanistiky středověku“. Zde však by bylo na místě uvést, že plnohodnotným protějškem výzkumu měst se v šedesátých letech stalo také bádání o velkostatku a poddaných, které dosáhlo vrcholu v pracích J. Petráně a J. Války.

Meľnikov sleduje novější výzkumy různých sociálních vrstev hlavně od konce osmde-

sátých let a obecně konstatuje, že „z metodologického hlediska v současné české historické vědě převládá neopozitivismus, což bylo vyvoláno diskreditací ideologizovaného dějepisectví v době socialismu a obavou z nové ideologizace v »jednotné Evropě«... Akademická věda se snaží stát nad novou ideologizací, proto čistá, objektivní faktologičnost pozitivismu... je nyní chápána jako podmínka objektivnosti vědeckého hodnocení. Tyto pozice posilují kriticismus a nedůvěra k »velkým idejím«, které jsou všeobecně přítomné v českém stylu myšlení“ (s. 133).

Přes tuto zásadní výhradu shledává autor významné výsledky v bádání o sociálních dějinách přemyslovského období (i při vědomí rozporných postojů k některým základním sociálním kategoriím středověkých českých dějin), v bádání o pozdním středověku i o 16. až 17. století. Za důležité pokládá, že se rozvinul intenzivní výzkum zejména šlechty a církve, a to v kombinaci sociologických a historicko-antropologických metod. Závěrečné hodnocení je vcelku příznivé po stránce kvantity i kvality české produkce (hodnocené ovšem bez zřetele k bádání o 19. a 20. století): „v nové české historiografii problémy sociálních dějin a historie každodennosti nejenže zaujímají jedno z klíčových míst, ale jsou také zkoumány na velmi vysoké vědecké úrovni“ (s. 140). Meľnikovovy publikace dnes do značné míry určují obraz českých dějin v zemích východní Evropy. Děje se to nejen analytickými studiemi, ale i souhrnnými pracemi o historii střední Evropy a podílem na ruské syntéze světových dějin. Pohled zasvěceného znalce na českou historiografii lze chápat jako jedno ze zrcadel, do nichž se sluší občas nahlédnout.

Jaroslav Pánek

Raný novověk

Daniel ŠPELDA (ed.)

Science, Philosophy and Religion in Early Modern Culture

Teorie vědy. Časopis pro mezioborová zkoumání vědy / Theory of Science. Journal for Interdisciplinary Studies of Science 27, 2015, č. 2, s. 117–230

ISSN 1210–0250 (print),

1804–6347 (online).

Časopis *Teorie vědy*, vydávaný Kabinetem pro studium vědy, techniky a společnosti při Filosofickém ústavu AV ČR, se dlouhodobě věnuje výzkumu filosofických a metodologických problémů vědeckého poznání, vztahům mezi vědou, technikou a společností i mezioborovým souvislostem. Zpravidla směřuje k současné tematice, proto nepatří mezi periodika pravidelně sledovaná historiky. Badatelé se zaměřením na raný novověk, zvláště na intelektuální vývoj v 16. a 17. století, by však neměli přehlédnout mezinárodně koncipovaný soubor studií, jemuž bylo věnováno celé nejnovější číslo této prestižní revue.

Pětice anglicky publikovaných studií vznikla na základě diskusí vedených na Katedře filosofie Fakulty filosofické Západočeské univerzity v Plzni, v nichž se čeští a další evropští odborníci vyslovili k filosofickému a náboženskému kontextu raně novověké vědy a přírodní filosofie. Jejich autoři vyšli z představy o vlivu dobové teologické a filosofické literatury na utváření vědeckých teorií, kterýžto vliv se jim jevil jako v dosavadní historiografii vědy značně недоceňný. V podstatě se snažili ukázat mnohotvárné sepětí mezi raně novověkou vědou a náboženstvím, které se nedá vměstnat ani do pozitivistických, ani do současných metodologických schémat.

Jednotliví autoři naznačují složitost zobecnování principů vědy v raném novověku na dílčích příkladech. Slovinec Matjaž Vesel si zvolil dopis Galilea Galilei Benedettu Castellimu z roku 1613 jako ukázkou Galileovy hermeneutiky, v níž tento legendární „otec vědy“ na jedné straně vylučoval bibli ze zkoumání přírody, ale na druhé straně bible využíval na podporu svých a Koperníkůvých názorů na heliocentrický systém. Plzeňský badatel Petr Pavlas shrnuje kritické názory na dílo Petera Harrisona o vlivu protestantské interpretace bible na vznik moderních přírodních věd (1998), zatímco Fin Juuso Loikkanen zkoumá postoj raného luterství k přirozené teologii a ke snahám prokázat existenci Boha využitím empirie a racionality. Rakušan Sergius Koderer analyzuje přístup Giordana Bruna k paměťovým schopnostem a hranicím poznání v rámci exegetické praxe a manýristické strategie reprezentace. Stať Maďarky Veroniky Szántó rozebírá názory anglických vitalistů na život, jeho neredukovatelnost a univerzálnost, v dobově rozdílném dualistickém a monistickém pojetí.

Soubor statí nepřináší ucelené pohledy na dějiny raně moderního vědeckého poznání, naopak spíše zpochybňuje to, co bylo o této tematice napsáno. Je však zajímavý tím, že naznačuje aktuální pojmový aparát teorie vědy a otvírá nové otázky. Činí tak kritickým způsobem, který může být podnětný i pro český výzkum dějin idejí a zvláště pro komeniologii.

Jaroslav Pánek

Martin SCHEUTZ
– Alfred Stefan WEISS
*Spital als Lebensform. Österreichische
Spitalordnungen und Spitalinstruktionen
der Neuzeit 1–2*

(= Quelleneditionen des Instituts für
Österreichische Geschichtsforschung 15/
Bd. 1–2)

Wien-Köln-Weimar, Böhlau Verlag 2015,
1144 s. ve dvou svazcích
(368+LVIII s. + 371–1086 s. s mapkou),
ISBN 978-3-206-79639-8.

Leží před námi další velký ediční – a novátorský – podnik (lépe řečeno jeho výrazná část) Institutu pro rakouský dějzpyt, jenž si zaslouží obecnou pozornost. Fenomén špitálů je integrální součástí evropských sociálních dějin, ale nejen jich, od raného středověku vlastně dodnes. Jejich funkce se v průběhu staletí přesouvá, či spíše rozšiřuje z církevní sféry i do sféry světské (stejně tak městské jako vrchnostenské), aniž onu původní zcela opouští. Jsou-li středověké informace – až na výjimky – nejdříve skoupé, počátkem novověku jich výrazně přibývá, aniž by až do nedávna byly předmětem soustavné pozornosti. Mění se a rozšiřuje charakter pramenů, při čemž nabývají na závažnosti ty, které jsou normativní povahy, které ale zůstávají převážně skryty v mnohametrových aktových archivních fondech. Oba autoři a editoři se v rozsahu dnešního Rakouska se zdarem pokusili o jejich oživení. Čtenáře je ale třeba upozornit, že musí specifické strukturu díla nejdřív „přijít na kloub“. Neboť běžně užívané úvodní římské stránkování úvodního svazku, vyhrazené pro věcný úvod, je tu použito pro rejstřík, který přichází závěrem prvního svazku, vztahuje se ale na oba svazky (tedy jak na zpracování, tak na edici v druhém svazku). Nadto je v úvo-

du na s. 27 užito termínu svazek (*Band*) ve dvojím smyslu. Je tak chápán zde referovaný dvousvazek, aby tak byl označen rovněž zatím plánovaný svazek, který má teprve badatelsky využít pramenné bohatství 204 dokladů (nikoliv 203, protože je třeba připočítat ještě vložené č. 145a). A když už uvádím čísla, je třeba konstatovat, že seznam archivů má 33 položek. Některý archiv přichází jen s jedinou signaturou (tak náš Národní archiv), jiné s řadou signatur resp. tam reponovaných archivů, zejména městských. V podtitulku užité označení *Neuzeit* znamená, že nejstarší pramenný doklad je z r. 1511 (vedle dvou nedatovaných z 16. století) a poslední z cca čtyřicátých let 19. století. Hlavní masa pochází z 18. století (z obou půlstoletí jich je téměř po 30 %), ze století šestnáctého pak jen necelých dvanáct procent pramenů dokladů a ze sedmnáctého méně než 30 %. Tam, kde máme pro jednu instituci po jednom či po několika málo dokladech, není problém řazení. U těch, kde je dokladů více (např. u vídeňského městského špitálu takřka 50) postupuje se od obecnějších k specializovaným. Zařazeny jsou tedy nejdřív obecné řady, pak instrukce podle hierarchie příjemce, případně závěrem inventáře. Výjimky potvrzují pravidlo; tak jde-li o specializovaný drobný řád, pak může obecnější instrukce předcházet apod. Samozřejmě také platí, že pokyny všeho druhu mohly být velmi rozličné šíře. Sahaly od poměrně stručnosti až k vícestránkovým detailním pokynům, které „linkovaly“ chovancům den doslova od kuropění (v létě budíček v 5 hodin) až po večerku. Mnohonásobná povinná účast na nekonečné řadě každodenních církevních obřadů je pro dnešního člověka nepředstavitelná. Ale nemůže tu jít o nastínění rozmanitého obsahu těchto řádů a instrukcí včetně často

překvapivě konkrétních informací o množství podávaných viktualií v opakujícím se týdenním jídelníčku, u nichž si lze představit, že budou – vedle jiného – zajímavým zdrojem informací pro různé specializované obory nejen ryze historické povahy. S něčím se snad setkáme v avizovaném zpracování v následném svazku. K zodpovězení řady detailních otázek mohou výrazně pomoci rejstříky: jmenný i věcný (charakterem látky je dáno, že bohemikální kontakty jsou prakticky nulové s výjimkou úvodního konstatování autorů, že je zajímavé, že Ferdinand I. v nově získaných zemích na rozdíl od Rakouska o případném založení obdobných špitálů neuvažoval). Tu překvapuje, že ani v řádech, ba ani v inventářích nepřicházejí vůbec knihy, a to ani bohoslužebné. Ale věcný rejstřík umožňuje bližší představu o aktivitách personálu, zejména různých druhů písařů a to jak u malých špitálů přicházejících zvenčí, tak velkých institucí, které nezřídka pečovaly o stovky chovanců a kde počet personálu a vedené agendy nabýval většího rozsahu. O této agendě se zatím včetně dalších písemností mimo již zmíněných nedovídáme, stejně tak jsou více než skromné informace o středověkých počátcích těch špitálů. To ovšem není výtka, nýbrž jen konstatování pro medievisy, kteří ovšem jinak naleznou v padesátistránkovém seznamu literatury všeliké poučení.

Kapitolou samou pro sebe jsou vyobrazení, která – často s komentářem – dávají velmi dobrou představu o situaci ve zpravidla už neexistujících objektech. Někdy jde dokonce i o půdorysy příslušných staveb. A ovšem nacházíme i důležitý seznam lokálních měr a vah a padesátistránkový seznam literatury s dominancí prací obou autorů-editorů. A snad ještě lze říci, že prv-

ní svazek obsahuje vedle padesátistránkového obecného úvodu ještě stručný komentář k jednotlivým objektům, resp. jejich správě v bezprostřední souvislosti s vydávaným materiálem. Podněcuje to tak trochu zvědavost, co všechno může přinést slibovaný další textový svazek. Že tam bude i výrazná germanistická kapitola, lze se velmi snadno domyslet. Nicméně ať je tomu jakkoliv, už to, co bylo předloženo, lze považovat za mimořádný výkon, který výrazně rozšiřuje naše poznání.

Ivan Hlaváček

Friedrich Hermann SCHUBERT
*Ludwig Camerarius (1573–1651).
Eine Biographie. Die Pfälzische Exil-
regierung im Dreißigjährigen Krieg.
Ein Beitrag zur Geschichte des politischen
Protestantismus*

Münster, Aschendorff Verlag 2013,
773 s. + 11 barevných a 17 černobílých
vyobrazení, ISBN 978-3-402-13018-6.

Schubertova studie o humanistovi reformovaného vyznání, falckém politiko-
vi a diplomatovi Ludwigu Camerariovi
(první vydání vyšlo v r. 1955) patří k nej-
pozoruhodnějším německojazyčným bio-
grafím k dějinám třicetileté války. Stojí
též na počátku vážného zájmu (západo-)
německých historiků o fenomén kalvinis-
mu, „druhé reformace“ a tzv. kalvinistické
internacionály v desetiletích okolo přelo-
mu 16. a 17. století. Její druhé rozšířené
vydání připravil ve spolupráci s Markusem
Gerstmeierem Anton Schindling, který
chtěl tímto způsobem vzdát hold a vyjád-
řit vděčnost svému někdejšímu učiteli.

V předkládané publikaci nejde jen o pou-
hý otisk původní Camerariovy biografie

(s. 1–456). Doplnuje ji reedice Schubertovy obsáhlejší studie o falcké exilové vládě v Haagu (s. 491–585), která původně vyšla v *Zeitschrift für Geschichte des Oberrheins* (1954). Na ni navazuje pět příspěvků dalších autorů, které mají přiblížit zejména život a dílo autora Camerariovy biografie. Za jakýsi doplněk předcházejících dvou Schubertových prací lze považovat stať o pohledu na „české dobrodružství“ Friedricha Falckého prostřednictvím dobové letákové literatury, obrazového umění a medailonů (s. 589–608), jejíž autor Frieder Hepp pochopitelně nemohl přejít bez povšimnutí monumentální publikaci Jany Hubkové (*Friedrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky*, Praha 2010).

Následuje obšírný příspěvek Gerharda Menka, který je věnován životu a dílu F. H. Schuberta. Autor se v něm zaměřil zvláště na osoby a okolnosti, které formovaly Schubertův svět historika, pedagoga a akademického činnovníka (s. 609–684). Gerhard Menk a Markus Gerstmeier připravili soupis Schubertovy publikační činnosti (s. 685–692). Sám Gerstmeier se poté věnoval postavě jeho otce, Otto Schuberta (1878–1968), architekta a profesora architektury na Technické univerzitě v Drážďanech a jeho vlivům na syna (s. 693–703). Andreas Kappelmayer pojednal o recepci Schubertova Cameraria v bádání německých a švédských historiků (s. 705–721). Švédské období Camerariova životopisu je velmi významné, neboť ještě jako hlava Friedrichovy exilové vlády v Haagu vstoupil do švédských služeb a stal se vyslancem krále Gustava Adolfa ve Spojených nizozemských provinciích, kde působil do konce třicetileté války.

V závěrečné části knihy Notker Hammerstein obrátil pozornost na poslední období Schubertova života, strávené ve Frankfur-

tu nad Mohanem (1968–1973), na léta studentských bouří a na ně navazujících reforem, které citelně zasáhly německé univerzity. Schubertovy životní osudy v této době jsou významným svědectvím o úřadu německého univerzitního profesora ve zlomových dobách akademického světa (s. 723–735). Publikace je doplněna obrazovým materiálem, členěným do dvou příloh (s. 457–489 a 759–771), které se vztahují jak k osobě a světu falckého politika a diplomata, tak k autorovi jeho biografie. V úvodu vyjadřuje vydavatel Anton Schindling naději, že reedice Schubertova díla přispěje k diskusi o příčinách vypuknutí třicetileté války. Je sama o sobě příspěvkem k blížícímu se velkému výročí počátku evropského válečného konfliktu, které jistě vyvolá odbornou diskusi a zvýšenou publikační aktivitu na toto téma. Bezpochyby k tomu dojde i v českém prostředí, kde se politický a ideový svět Falce, který fatálně ovlivnil české dějiny, stal v posledních letech předmětem několika pozoruhodných studií.

Jiří Just

19. a 20. století

Ute RASSLOFF (ed.)
Wellenschläge. Kulturelle Interferenzen im östlichen Mitteleuropa des langen 20. Jahrhunderts

(= Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa, Bd. 41)
Stuttgart, Franz Steiner 2013, 460 s.,
ISBN 978-3-515-09843-4.

Knihla představuje antologii textů, jejichž autoři (z Německa, Česka, Slovenska, Maďarska a Itálie) jsou akademici zabývající se obory jako etnologie, politická, sociální

i kulturní historie nebo literární studia. Jednotliví autoři se snaží na dílčích tématech ukázat prostor středovýchodní Evropy s důrazem na jedinečnost jeho multikulturního charakteru, vzniklého vzájemným ovlivňováním, prolínáním či střetáváním jevů a kulturních prvků. „Vlnobití“ je definováno jako specifický znak středovýchodní Evropy, kde se prolíná více vlnění z různých zdrojů a každé vlnění se šíří takovou silou, jako by v daném prostoru žádná jiná vlnění neexistovala. Jenže existují a narážejí na sebe a vzájemně se prostupují. Autoři se snažili objevit, jak se jednotlivá vlnění setkávají, skládají a dozrávají do interferenčních jevů. Podle autorů je pro tyto jevy typický určitý performativní komunikační prostor a polyglotní regiony. Interferencí je i historická perspektiva, která zkoumá strukturu mocenských hierarchií a má schopnost ji rekonstruovat prostřednictvím různých zdrojů. Autoři hledají aspekty kulturního transferu v oblastech Sedmihradska, Haliče, Prahy, západního Slovenska, Maďarska-Burgenlandu, pohoří Kras, Poznaňska a Karpatech, kde zkoumají dějinné procesy v tzv. „dlouhém 20. století“. Kniha obsahuje dvě zřetelně oddělené části. První, úvodní část, zahrnuje dvě studie. Na první se podíleli Andreas R. Hofmann a Ute Raßloff, kteří představili badatelský záměr a kriticky zhodnotili paradigma výzkumu. Metaforicky uvažují nad tím, jaký význam má vztah přírodních věd vůči sociálním a kulturním dějinám. Kladou si otázku o střetávání pojmů kulturní transfer a hybridizace. Úvodní studie objasňuje terminologické problémy a zasazuje je do rámce výzkumu kulturních interferencí. Zdůrazňuje přitom, že se prezentovaný koncept staví proti prvkům, jakými jsou souběžnost, rovnost a vzájemnost. Ve druhé studii problematizuje Winfried Eberhardt na základě analýzy

konstruování regionu středovýchodní Evropy dlouhodobě působící společné strukturální rysy a problémy.

Eberhardt popisuje například vliv národních hnutí či nahlíží na vývoj středoevropského regionu od středověku do 20. století, přičemž zdůrazňuje čtyři zásadní vlivy: etnický pluralismus, středověké imperiální expanze jednotlivých království a migrační vlny v raném novověku, náboženskou pluralitu a nakonec i vztahy mezi šlechtou a měšťanstvem. Středovýchodní Evropu tak vnímá jako prostor, který byl díky etnické, náboženské a kulturní rozmanitosti zvláště náchylný k tomu, aby získal interkulturní charakter.

Druhá, rozsáhlejší část knihy, je složena ze sedmi případových studií, které charakterizují ony interferenční prvky. Anna Veronika Wendland v historicko-kulturní studii sleduje oblast Haliče, popisuje prolínání kultur v důsledku zvýšené sociální mobility v 19. a 20. století. Poukazuje i na vlivy jazykového vývoje či poválečné urbanizace sovětské západní Ukrajiny, které měly větší význam na vývoj po roce 1945 než mnohonárodnostní otázka a její problémy v předválečné východní Haliči. Podle autorky byly konflikty a násilí, ke kterým v tomto prostoru docházelo, chápány jako součást každodenního života. Stejně tak myšlenka národnostní vznikala prolínáním kulturních znaků – jazyka, hudby, umění nebo spotřební kultury. V následující studii se Lenka Řezníková zaměřila na Prahu v roce 1900 a její etnicko-kulturní heterogenitu, kterou tvořila česko-německo-židovská „tripolarita“. Její výklad ukazuje na politické rozdíly v rámci národní pospolitosti, proměnu města v moderní metropoli a nakonec i význam modernizace médií.

Typické literárně-historické prvky Sedmihradska, přibližuje Borbála Zsuzsanna Török. Zdůrazňuje jazykovou rozmanitost,

historicko-sociologické prvky a enormní význam literatury regionálního charakteru. V literárním prostředí zůstala i Gabriela Kiliánová, která sleduje prezentaci postavy Smrti v německých a slovenských příbězích, které se objevovaly na východním Slovensku v okolí města Mezdev. To bylo typické svým vícejazyčným komunikačním prostorem. Zajímavý je tu genderový pohled na problematiku: Zatímco v německém prostředí má smrt maskulinní a ve slovenském femininní rysy, v maďarském je víceméně bezpohlavní. Následující studie Laury Hegedüs se zaměřila Burgenland a západní Maďarsko, na problematiku příhraničních a přeshraničních styků a vlivů. Tuto historickou realitu sleduje v literárních textech, jejichž autory jsou Helene Flöss, Agota Kristof a Terézia Mora. Hranice má podle ní ambivalentní charakter, a právě proto je více než vhodná k popisu kulturních interferencí.

V podobném duchu uchopil svoji studii Matteo Colombi, jehož předmětem zájmu se stal geologický termín „kras“. Tomuto pojmu dalo název pohoří Kras – region na hranicích mezi jihozápadním Slovinskem a severovýchodní Itálií v oblasti Terstského zálivu. Colombi komparuje texty literární, historiografické, ale i populární průvodce. Prolínají se mu tak vlivy historické, geografické a etnologické. Autor pozitivně hodnotí nadnárodní ráz regionu a naopak kritizuje všechny vlivy, které se vyznačují jako typicky slovinské nebo typicky italské. Andreas R. Hofmann hledá metastereotyp v historii Poznaňska, dřívější pruské provincie, dnes regionu ležícímu na západě Polska. Je to oblast plná německo-polských stereotypů, pro kterou je významná nejenom její multikulturnost a multietnicita, ale pro kterou by bylo lepší užití pohledu tzv. rozmazaných hranic. Hledání metastereotypu nakonec

Hofmann zavrhuje a mluví pouze o stereotypu, které se objevují v rámci analýzy interference a jsou užitečné pro svoji sociokulturní a psychosociální funkci. Poslední studii věnovala Ute Raßloff transformaci obrazu karpatského loupežníka Juraje Jánošíka jako symptomu kulturní interference. V rámci knihy ukazuje tato závěrečná studie současně další proud, jakým je možné se ubírat při studiu kulturních interferencí, tedy klasickou analýzou míst paměti. Autorka sleduje vnímání postavy Juraje Jánošíka v proudu času, resp. proměnu jeho obrazu a významu ve společnosti od přelomu 19. a 20. století až po současnost. Studii zajímá nejenom kulturní, ale také metodologické interference, přičemž je na region Západních Karpat nahlíženo z pohledu intertextuality, vyprávění i ikonografického materiálu.

Knihy o kulturních interferencích ve střední a východní Evropě není z těch, které by podaly jednoznačný závěr výzkumu. Je plná moderních přístupů, otevírá nová témata a současně ukazuje možnosti dalšího výzkumu včetně metodologických postupů. Monografie ukazuje kulturní interference jako univerzální fenomén, významný pro studium evropského prostoru.

Blanka Jedličková

Adéla JÜNOVÁ MACKOVÁ – Hana NAVRÁTILOVÁ – Libor JÜN – Hana HAVLŮJOVÁ

S diplomatem v Orientu. Cyril a Pavla Duškovi v Egyptě (1922–1924)

Praha, Scriptorium 2014, 356 s., ISBN 978-80-88013-06-8.

Zkušený autorský tým připravil edici dopisů Pavly Duškové (1880–1954) jejím blízkým do Prahy. Čtyřicet dva publikovaných

dopisů psala jako manželka prvního československého velvyslance v Egyptě z místa jeho působení v Káhiře.

Na edici je třeba upozornit minimálně ze dvou důvodů. Zúročilo se v ní několikaleté bádání vydavatelů související s problematikou československých „zájmů“ v Orientu, speciálně v Egyptě, a s emancipací žen a jejich uplatněním ve veřejném životě.¹ Editori opatřili dopisy podrobným poznámkovým aparátem a zejména rozsáhlým úvodním komentářem (cca 150 stran). V něm načrtli biogramy manželů Duškových, zrekapitulovali dosavadní historiografický zájem o československo-egyptské vztahy v moderní době a nastínili zevrubně politický i společenský kontext, který Pavlu a Cyrila utvářel. Velkou pozornost věnovali rekapitulaci dějin Egypta a zejména Káhiry počátkem 20. století a emancipaci země i města od britské koloniální správy. Zvláštní pozornost pak věnovali dějinám tamního československého diplomatického zastoupení. Popsali také obraz Egypta v české kultuře od osmdesátých let 19. století do počátku doby po první světové válce.

Manžel pisatelky dopisů, Cyril Dušek (1881–1924), právník a novinář, patřil do okruhu intelektuálů, kteří se za války zapojili do domácího odboje. Byl za to vězněn (dochovala se jeho korespondence z oné doby) a po vzniku republiky vstoupil do jejích diplomatických služeb, nejprve ve švýcarském Bernu (1920–1922), později v Egyptě (1922–1924). Slibně nastartovanou kariéru však ukončil atak nemoci: v lednu 1924 podlehl tuberkulóze. Z doby jeho káhirskeho působení se zachovaly pouze tři oficiální úřední zprávy. Úřadování

ovšem není v centru dopisů jeho ženy. Ta referovala příbuzným a blízkým do Prahy o běžném životě vyslanecké domácnosti v exotickém prostředí. I když slovo „běžném“ tu není příliš na místě, protože oba manželé se během zařizování legace v Egyptě opakovaně stěhovali a nekonečně dlouho čekali na zásilku svých věcí, včetně nábytku z Prahy.

Pavla Dušková byla jednou z žen, které na přelomu století vystudovaly pražskou vysokou uměleckoprůmyslovou školu (UMPRUM) a působily jako učitelky. Dopisy prozrazují její znalosti problematiky bytového textilu, dekorací a koberců. Ovšem poté, co se znalostí věci a vkusem vybavila úřad v Káhiře, musela jej opustit. Její korespondence bezprostředně dokumentuje střet dvou mentalit: české středostavovské, jejímž ideálem byla šetrnost, pilnost a pracovitost, a egyptské reality, kterou pisatelka vnímala v průběhu času z několika úhlů pohledu. Byla okouzlena přírodními scenériemi, starověkými památkami, ohromena mumrajem egyptských tržišť. Jen pozvolna si zvykala na pravidla egyptské každodennosti, zejména smlouvání (s. 219). Reflexe „jiných“, tedy Egyptanů a Arabů, má u Pavly Duškové mnoho odstínů – od okouzlení, soucitu až po odsouzení. Psala svým blízkým, psala tedy otevřeně, řečí „nediplomatickou“. Zajímavě, až výsměšně komentovala i místní příslušníky a příslušnice anglické společnosti, ironie jí ale nechyběla, ani když hodnotila sebe samotnou.

Dušková těžko překonávala jazykovou bariéru (teprve se např. učila angličtinu), a tak s domorodým personálem komunikovala svízelně. Egyptské podnebí a s tím související problémy i letní přesuny z Káhiry na pobřeží vnímala jako komplikaci. Pouto s domovem pro ni tedy mělo mimořádný

1 Např. Hana HAVLŮJOVÁ, *Okouzlení Egyptem. Ludmila Matiegková (1889–1960)*, Praha 2005.

význam. Ztěžovaly jí život starosti o tuberkulózního manžela, o malou neteř, kterou měli na vychování, společenské povinnosti, vyplývající z funkce „první dámy“ legace – to vše prohlubovalo její pocity nejistoty až k sebepodceňování. V dopisech ovšem přibližovala i slavnostní okamžiky, zejména manžellovo oficiální nastoupení do funkce spojené s audiencí u krále či její vlastní přijetí egyptskou královnou.

Dokladem pravdy, že pisatel formuluje dopisy s ohledem na jejich adresáty, jsou mnohé pasáže Pavly Duškové: egyptské partnery i místní realitu často přirovnávala k tomu, co její blízcí dobře znali ze svého okolí. Její korespondence měla také přesný časový řád – bylo totiž třeba stihnout lodní spoj. Pravidelnost vyžadovala i od korespondenčních partnerů (jejich dopisy se nezachovaly). Edice dopisů je cenným příspěvkem k dějinám české diplomacie. Cyril Dušek neměl během své legace žádného plnohodnotného spolupracovníka. A tak Pavla Dušková plnila nejen společenské povinnosti se snahou reprezentovat nový stát se zodpovědností vůči budoucnosti (Duškovi museli překonávat dozvuky nepříjemné aféry jejich předchůdce), ale také sháněla pronájem nemovitostí a zařizovala je, prala, žehlila a snažila se vést domorodé služebnictvo k tomu, aby odvádělo svěřenou práci včas a kvalitně.

Editoři nabídli možnost poznat dvě zatím nepřiliš známé osobnosti, z nichž vystupuje do popředí pisatelka dopisů Pavla. Samostatnost, sílu i statečnost projevila, když po smrti manžela zařizovala formality spojené s jeho egyptským pohřbem a převozem těla do Prahy i s ukončením pobytu v Káhiře. V samostatném oddíle knihy pak editoři pojednali o životě Pavly Duškové po smrti jejího manžela. Zasadila jej jeho památce, ale nezapomněla ani na svou profesi, vždyť i smuteč-

ní oznámení ji představilo jako „uměleckou výtvarnici“. Editované dopisy editoři v samostatné kapitole analyzovali s důrazem na možnosti a limity jejich interpretace. Kniha je opatřena běžným vědeckým aparátem. Obohatila ji obrazová dokumentace, pocházející stejně jako korespondence z fondu Cyrila Duška v Archivu Národního muzea. Autorkou některých snímků byla nadšená fotografka Pavla Dušková.

Edice S diplomatem v Orientu přibližuje jen krátký úsek života Duškových, potvrzuje však, jak významným a výmluvným historickým pramenem je právě korespondence.

Magdaléna Pokorná

Peter ŠVORC – Patrik DERFIŇÁK

***Východné Slovensko a Židia
v medzivojnovom období. Sondy
do spoločensko-politického,
hospodárskeho a kultúrneho života***

(= Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis, Monographia č. 187)

Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2014, 244 s.,

ISBN 978-80-555-1142-9.

Kniha Petera Švorca a Patrika Derfiňáka se snaží, jak autoři sami píší, zaplnit řadu bílých míst historického poznání ve slovenských a československých dějinách. Rozpad Rakouska-Uherska zásadně narušil stabilitu východoslovenského prostoru. Změnilo se postavení těch, kteří byli označováni jako (potenciální) nepřátelé československé státnosti, Maďarů, Židů, Němců, Rusínů, ale i Slováků. V důsledku svého postojů vůči nově vzniklému státu byli často vyřazováni z veřejného života. Kniha se zaměřuje na židovské obyvatelstvo, které už v monarchii hledalo cestu, jak se vyhnout

konfliktům s mocensky silnou vrstvou ve východoslovenských regionech. Nejsnazší tak byl jejich příklon k uherské státosti a maďarské kultuře. Po vzniku ČSR se Židé snažili přeorientovat na československou státost, ale nenašli podporu u městského obyvatelstva, které bylo mocensky a společensky dominantní v časech monarchie. Tento stav se však v průběhu dvacátých a třicátých let 20. století změnil a postavení Židů se ve městech na východě Slovenska stabilizovalo.

Chceme-li rekonstruovat postavení židovské komunity, vztahy židovského a nežidovského obyvatelstva v meziválečném období, ocitneme se před problémem, že nám chybí – v důsledku holocaustu a s ním spojené likvidace všeho židovského – dostatek relevantních pramenů. Toho si jsou dobře vědomi i autoři této publikace.

Monografie se opírá o dvě syntetizující kapitoly, které dále rozvíjí pět analytických kapitol z různých oblastí lidského života včetně jeho každodenní stránky. Kniha se pokouší načrtnout problémy, kterými prošla židovská komunita na východě Slovenska v době, kdy se rozpadla monarchie a vzniklo Československo. Pokouší se odpovédět na otázky, jak se měnil vztah východoslovenských Židů k novému státu, do jaké míry se s ním ztotožnili, jak se formoval jejich vztah k majoritní společnosti a naopak, jak se měnil vztah majoritní společnosti k nim apod.

První syntetizující kapitola *Východné Slovensko a Židia na prelome 19. a 20. storočia* se zabývá východním Slovenskem z pohledu specifčnosti tohoto regionu, jeho členění, a to jak z pohledu geografického, tak z problematiky historického vývoje. Nejvíce zde rezonuje otázka autochtonnosti jednotlivých etnik a speciálně pak zařazení Židů

do tohoto kontextu. Židé z Haliče, po jejím připojení k habsburské monarchii, zaujali v relativně krátkém čase důležité místo nejenom v hospodářském životě regionu, ale v průběhu 19. století došlo i k jejich obrovské emancipaci. Sledován je zde jejich vztah k jiným etnikům, ale také pohled na vytváření různých náboženských skupin, které se vyčleňovaly vůči ortodoxnímu židovstvu. Na tomto vztahu a na konkrétních případech pak lze sledovat vznik židovské náboženské obce, jejího vlivu a autority v daném regionu, stejně jako její ztotožnění se s dominantní maďarskou kulturou, jazykem, ale i národností.

Druhá kapitola *Východné Slovensko po vzniku ČSR a jeho židovskí obyvatelia* uzavírá syntetizující část knihy a přibližuje téma dějin židovského obyvatelstva na Slovensku v první polovině 20. století. Nezabývá se přitom nejvíce zkoumaným obdobím let 1939–1945, ale především léty 1919–1938. Autoři zde ale přirozeně naráží na problém roztroušenosti a torzovitosti pramenné základny. Kapitola zkoumá otázky židovské národnosti ve vztahu k prvnímu sčítání obyvatelstva v Československu v roce 1919 a její následný vývoj, postoj židovského obyvatelstva na východním Slovensku k ČSR v prvních měsících jeho existence, přes zánik Slovenské republiky rad v červenci 1919, až po období stabilizace.

Druhá, více analytická část knihy je tvořena pěti kapitolami, které jsou zároveň i svébytnými tematickými celky. Kapitola *Osobnosti židovskej komunity z východného Slovenska* se věnuje třem portrétům lidí, kteří se svojí činností výrazně zasloužili o rozvoj vědy, umění nebo kulturního života a kteří byli zapojeni do práce v oblasti charitativní, zdravotnické a vzdělání. První osobností je Žigmund Stark, propagátor elektrifikace

východního Slovenska a společné evropské měny. Druhým je dr. Emanuel Enten, rabín, publicista a výrazná osobnost košického náboženského života. Trojici doplňuje Irena Matznerová, podnikatelka a propagátorka sociální práce. Kapitola s názvem *Židovské múzeum v Prešove* se věnuje historii této instituce, která nebyla pouze místem uložení sesbíraných předmětů a dokumentů, ale podílela se také na aktivitách vědecko-výzkumného charakteru.

Následující kapitola *Židovské úverné družstvá na východnom Slovensku – osobitý článok ľudového finančníctva v medzivojnovom období* se zabývá proměnou finančního systému po zániku monarchie, rozvojem bankovních institucí, které přebraly vliv nad zanikajícími finančními ústavy ovládanými maďarským, německým a židovským kapitálem. Případovou mikrohistorickou studií je pak kapitola *Židovská náboženská obec v Stropkove*, která ukazuje, jak je problematické získávání informací o dějinách místních židů a následná rekonstrukce jejich kulturního i každodenního života. Podobně je uchopena i poslední kapitola *Metamorfózy medzivojnového slovenského politického života s akcentom na židovské obyvatelstvo na príklade mestečka Spišská Belá*, která je jakýmsi modelovým příkladem „malých“ lokálních dějin, na kterých je možno demonstrovat osobitý vývoj místní společnosti v porovnání s celoslovenským vývojem.

Publikace přináší mnoho nových poznatků k dějinám Židů v kontextu dějin chudého regionu východního Slovenska. Monografie kombinuje syntetizující i analytické pohledy. Badatelům se otevírají nové cesty k poznání, otázek, které jednotlivé stati nastolují, je celá řada. Celé monografii ale chybí shrnující závěr. Nutno ale podotknout,

že alespoň částečně tuto funkci plní úvodní kapitola knihy.

Blanka Jedličková

Marián GAJDOŠ – Stanislav KONEČNÝ
Ukrajinská menšina na Slovensku ako objekt a subjekt politiky (1945–1953)
Prešov, Universum 2015, 265 s.,
ISBN 978-80-89046-81-2.

V roce 2013 vydal Společenskovědní ústav Slovenské akademie věd v Košicích publikaci, která je výsledkem grantového projektu *Snahy o integráciu Rusínov a Ukrajincov karpatského regiónu v aktivitách národných rád v rokoch 1944–1947*. Kniha se snaží zaplnit bílé místo ve slovenské a československé historiografii, protože dějiny Rusínů na Slovensku nebyly dlouhodobým předmětem výzkumu. Tématem se dodnes zabývalo několik málo jednotlivců a nutno říci, že jen okrajově. Obecně platí, že historie etnických menšin je hraničním tématem mezi národními a všeobecnými dějinami a badatelům přináší řadu překážek, ať už metodologických, heuristických nebo edičních.

Dějiny Rusínů, potažmo pak dějiny ukrajinské menšiny na Slovensku, jsou obzvláště dnes pozoruhodnou tematikou, která vyvolává zájem nejenom v odborných kruzích, ale i v široké veřejnosti. V průběhu historického vývoje, především pak od začátku 20. století, byla rusínská, resp. ukrajinská menšina v karpatském regionu vystavena silicímú asimilačnímu tlaku a stávala se častým objektem různých geopolitických kalkulací. Registrovat můžeme hned několik zlomových etap. Autoři publikace se zaměřili na období bezprostředně po druhé světové válce. Do popředí jejich zájmu se dostalo například i hodnocení účasti mino-

rit v protifašistickém odboji a rozvoj národnostního školství a kultury, a to především proto, že politický a kulturní pohyb rusínského a ukrajinského obyvatelstva byl na Slovensku v letech 1945–1948 bohatý na historické zvraty a patří tak dějinně k jeho nejdramatičtějšímu období.

Kniha prezentuje výsledky výzkumu pomocí historické analýzy, která je založena na klasifikaci jevů v rámci historického procesu. Velmi přínosné pak je, že autoři přikládají také mnoho důležitých archivních materiálů, které pak dokumentují nejenom historická fakta, ale současně i dobovou atmosféru, terminologii a politickou situaci. Samotná publikace je tak rozdělena na dvě vyvážené části, přičemž tu druhou tvoří právě příloha vybraných dokumentů. Úvodní část knihy pak obsahuje tři základní kapitoly. První je věnována problematice hospodářského a sociálního vývoje severovýchodního Slovenska na konci druhé světové války a těsně po ní. Tento vývoj byl ovlivněn mnoha faktory, kde ale i národnostní otázka hrála velmi důležitou roli, která ovlivňovala společenské i politické postoje. Poválečná rekonstrukce válkou zničeného severovýchodního Slovenska velmi výrazné politické aspekty, ba dokonce se stala i tématem politického soupeření Komunistické strany Slovenska a Demokratické strany. Tento boj se pak projevil například v řešení agrární otázky, která byla na tomto území jedním z nejdůležitějších problémů, který zároveň rozděloval místní obyvatele. Nešlo zde ale pouze o etnické složení, ale také o sociální rozdělení obyvatelstva.

Z pohledu naplnění tématu je nestězejnější druhá kapitola knihy, která se věnuje působení Ukrajinské národní rady Prjaševščiny (dále jen UNRP), která měla menšinu reprezentovat a hájit její zájmy ve vztahu ke

státu a jeho orgánům, a to nejenom v politické sféře ale i jiných oblastech společenského života. Právě v UNRP měly obrovský vliv tradice rusínského a ukrajinského hnutí v karpatském prostoru, přímo sousedícím regionu. Nicméně ani působení UNRP nevedlo k právní kodifikaci postavení menšiny ani k jejímu právnímu uznání či zachování její autority stejně jako určitých prvků kulturní autonomie rusínské a ukrajinské komunity v republice. Nejde zde pouze o otázku Rusínů nebo Ukrajinců, nýbrž o problém řešení resp. neřešení národnostní otázky v Československu vůbec.

Třetí kapitola se pak zabývá vlivem společenských a kulturních změn v životě rusínské menšiny. Zkoumá odraz těchto změn na uměleckou tvorbu této minority. Zde se ukazuje, jak výrazný vliv měla vojenská tematika a prvky protifašistického hnutí na stále větší dominanci levicových názorů, potažmo pak na projevy vyzdvihování sovětských vzorů v oblasti vývoje kultury a umění regionu.

Dá se říci, že se autoři snažili představit první výsledky výzkumu, který se věnuje otázce postavení a vlivu rusínské a ukrajinské menšiny na Slovensku v poválečných letech. Důraz byl kladen především na to, aby tato minorita byla prezentována jako znovuoobjevený a životaschopný celek, který i přes nepříznivé sociální a ekonomické podmínky dostal šanci na svoji vlastní realizaci v kulturním, ale i politickém prostředí. Kniha přináší v mnoha směrech pouhé naznačení odpovědí na otázky, jejichž relevantní potvrzení nebo vyvrácení bude záležitostí dalšího bádání, a tak doufáme, i dalších publikací.

Blanka Jedličková

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

XVII. světový kongres
hospodářských dějin

MILAN HLAVAČKA

XVII. světový kongres hospodářských dějin proběhl letos v japonském Kjótu mezi třetím a sedmým srpnem 2015. Zúčastnilo se ho na 1200 hospodářských historiků z 55 zemí světa. Kongres, který má tříletou periodicitu, se poprvé konal na asijském kontinentu. Japonští hostitelé neponechali nic náhodě a po formálně organizační stránce připravili prostředí pro kongresové jednání dokonale. Oficiálními pořadateli byli Science Council of Japan a International Economic History Association. O přípravu a průběh samotného kongresu se staral místní organizační výbor pod vedením Tetsuji Okazakiho z tokijské univerzity. Podařilo se mu získat finanční podporu od sponzorů z řad významných japonských průmyslových korporací (především Kintentsu Corporation a Sumitomo Chemical Co., Ltd.). Záštitu nad kongresem převzal současný ministerský předseda japonské vlády Šinzo Abe a bývalý ministerský předseda (v letech 2007–2008) Jasuo Fukuda, který byl zahájení kongresového jednání osobně přítomen.

Místem jednání bylo kjótské kongresové centrum ležící na západním okraji města, které je ze středu města lehce dosažitelné klimatizovaným metrem. V tomto kongresovém centru byl před několika léty podepsán tzv. kjótský protokol, který se věnoval životnímu prostředí. Příhodnější místo pro konání kongresu hospodářských dějin nemohlo být zvoleno. Kongresová budova se nachází v podhůří na soutoku dvou řek a s pomocí jejich vod bylo celé okolí kongresového centra v osmdesátých letech 20. století proměněno v jednu velkou, nádhernou umělou krajinu. Celé okolí milionového Kjóta, tohoto starobylého hlavního města Japonska a bývalého sídla císaře i šóguna, je vlastně podobno pohádkové zahradě protkané mnoha chrámy, vodními plochami, kanály, javorovými a bambusovými

lesy. Samotné centrum města se v posledních desetiletích výrazně modernizovalo, nicméně jeho starobylost a výšková uměřenost byla ve všech centrálních čtvrtích zachována. Kromě chrámových komplexů, hradu, zahrad pod ochranou UNESCO, či rozlehlé botanické zahrady stojí za prohlídku i zdejší vyhlášená tržnice, zvaná Nišiki, což je vlastně zastřešené pouliční kulinařsko-obchodní centrum, které čítá několik ulic ve tvaru kříže. Kjóto se stalo v posledních letech nejvyhledávanějším turistickým centrem Japonska, zvláště pak v jarním období, kdy kvetou všudypřítomné sakury. Největším estetickým zážitkem tohoto druhu pak asi bývá dvoukilometrová pěší „cestička filozofů“, která dovede návštěvníka města kolem umělého vodního kanálu posetého sakurami do zahrady Stříbrného chrámu.

Jak kongresové město, tak i kongres samotný se vyznačovaly přátelskou atmosférou, ke které přispěla vyhlášená japonská organizační zdatnost, pohostinnost, úslušnost a zdvořilost. Přičteme-li k tomu i pocit absolutního bezpečí, lehce čitelnou (samozřejmě v angličtině) a přehlednou městskou dopravní síť, smířlivý životní optimismus Japonců, dodržování tradičního odívání (zvláště u žen) a i relativně levné stravování, je v podstatě o úspěchu kongresového podniku rozhodnuto. Kromě maratonu kongresového jednání (během pěti dnů se konalo na 180 sekcí včetně zahajovacího a ukončovacího ceremoniálu, několik kulatých stolů, jedna posterová sekce a již tradiční soutěžní sekce pro mladé adepty historicko-hospodářských studií, zvaná *dissertation competetion*) bylo možno se zúčastnit i dvou rautových večerů s tradičním japonským uměleckým programem. To vše do svých útrob pojalo obří kongresové centrum, dokonale vybavené audiovizuální technikou a v každé jednací místnosti všudypřítomnou technicko-organizační lidskou silou ochotnou každému účastníkovi kdykoliv a s čímkoliv pomoci.

Kongresové prostředí splňovalo ta nejnáročnější kritéria účelnosti a příjemnosti. Zbývá už jenom zhodnotit obsahovou stránku kongresu, což je úkol velmi nevděčný a ošidný, protože je zatížen subjektivními pocity pozorovatele, který má – jak známo – díky svým omezeným „kapacitám“ vždy jen možnosti výběru. Nicméně bylo radostí i povinností navštívit alespoň zvolenou část nabízeného programu a vytvořit si přednáškový program dle vlastního naturelu. Dopředu tedy předestírám, že jsem si úmyslně vybíral takové sekce a taková témata referátů, která v sobě propojovala hospodářské dějiny se sociálními, popřípadě politickými nebo historicko-antropologickými aspekty, tedy takové sekce, kde jsem předpokládal, že budou představeny nové cesty a nová témata výzkumu.

Takový program bylo lze pro každý den sestavit celkem lehce, i když jsem musel zaznamenat, že tzv. kliometrie, respektive ryze ekonomický náhled na rozmanité historické procesy nabyl oproti kongresu konanému v Utrechtu v roce 2009 na síle. (Až skoro násilnou snahu propašovat kliometrii, která má mimochodem vlivnou oporu ve vlastním časopisu, do tradičních i netradičních odvětví výzkumu, bylo možno zaznamenat například v sekci *Cliometric Perspectives to the Study of World Wars* anebo v sekci *Madison Project: measuring economic performance across time and space*). Na padesát procent sekcí se na kongresu pokoušelo historické procesy měřit, statisticky podpořit a zpřehlednit grafy, tabulkami a vyjádřit rovnicemi. Zaznamenal jsem tu (oproti kongresu v Utrechtu, protože jsem se předposledního kongresu v Jižní Africe nezúčastnil) také jednu novinku: některé sekce vznikly za účelem prezentace právě vydané vědecké publikace (například byla takto

pojata belgická sekce o migracích *Global migration since 1500: towards a new comparative method*), což lze brát i za jistý druh pragmatického představení autorského či řešitelského týmu na mezinárodní scéně s možností okamžité subskripce prezentovaného díla.¹ „Etický“ problém takto pojaté sekce spočívá v té skutečnosti, že taková sekce je od samého počátku uzavřena „cizím“ badatelům, což popírá logiku kongresového jednání.

Ono navracení se k ekonomicko-matematicko-statistickému pojetí nejen hospodářské historie bylo ale také dáno převahou asijských a amerických badatelů na kongresu a tematickým zaměřením jimi navržených sekcí. Ty většinou v delší historické retrospektivě analyzovaly především čínský, indický, korejský a japonský ekonomický vývoj a zdejší (jiné) podnikatelské a managerské formy řízení. Ze sekcí, které jsem navštívil a které ve mně zanechaly pocit intelektuálního obohacení, bych rád (kromě povedené posterové sekce) výběrově jmenoval například tzv. prezidentskou sekci, tzn., že ji organizovala Grietjie Verhouf ze Stellenbosche, toho času prezidentka International Economic History Association (IEAH). Sekce měla název *The state and enterprise: Legacy and future strategy* (na mnoha příkladech se zde řešil věčný problém mezi soukromokapitalistickým pojetím podnikání a státním vlastnictvím a státním intervencionismem), dále pak *Economic history textbooks in comparative perspective*, *Mercantilism and cameralism*, *Premodern and modern energy transition*, *New perspectives on the economic Impact of canals and railways* anebo sekci nazvanou *From fragmented societies to the Welfare state*.

Snad nejvíce na mne po metodologické i po prezentační stránce zapůsobilo dvojí vystoupení mladého amerického badatele Dana Bogarta z University of California Irvine, který ze statistických údajů dovedl vydobýt nejen matematické modely ekonomického chování, ale tyto modely dovedl oživit na konkrétním lidském materiálu, respektive na jeho ekonomickém a politickém působení v historické praxi. Toto předvedl jak na komparativním příkladu působení anglické a nizozemské východoindické společnosti a jejich napojení na politické elity, tak i posléze na příkladu hlasování poslanců anglického parlamentu v 18. století v záležitostech právně ekonomického ošetření výstavby říčních kanálů. Zde zpětně odhadoval a verifikoval pomocí těchto modelů a podle místa bydliště, respektive volebního okresu těchto poslanců (horní či dolní tok řeky, město či venkov) jejich zamítavý či příznivý postoj k nejrůznějším předlohám zákonů, týkajících se splavňování, respektive kanalizování řeky a uvolňování říčních cel.

Samozřejmě na kongresu byla jako vždy zkoumána tradiční velká témata, například formování světového trhu, formy podnikání, státní hospodářská a sociální politika, ekonomické krize, resp. ekonomické cykly, monetarismus, finanční trhy, výrobní inovace, *business history*, námezdní práce a její (genderové) ohodnocení či doprava a komunikace anebo podstata koloniální ekonomiky. K těmto tradičním tématům přibyla témata nová: například genderová nerovnost ve výrobním procesu, ekologie versus ekonomika, africký kapitalismus, příčiny hladomorů nebo ekonomická historie sportu, ekonomické pozadí migrací či dopady pojišťovnictví na ekonomické a sociální chování obyvatelstva.

1 Jan LUCASSEN – Leo LUCASSEN (edd.), *Globalising Migration History. The Eurasian Experience (16th–21st Centuries)*, Leiden 2014.

Český podíl na kongresu byl viditelný. Už jenom počet jedenácti aktivních účastníků byl v tomto směru nejen historicky rekordní, ale takto početné zastoupení neměla v Kjótu kromě Němců žádná jiná středoevropská historická obec. Čeští historici se prezentovali především v sekci *Diversity and Changes in Role of the Economic Elites in Politics in the 19th and 20th Centuries* (Andrea Pokludová, Milan Hlavačka),² *The Quantitative Economic History of Central, East and South-East Europe* (Tomáš Cvrček), *Costs and Economic Return to Higher Education: Competing Models in Historical Perspective* (Stanislav Holubec), *Feudalism and the market* (Roman Zaoral) anebo *War and Economy* (Petr Vorel). Posterovou sekci obeslal a osobně prezentoval Stanislav Knob z ostravského centra excellence hospodářských dějin.

Kongres ukončila plenární videokonference o nových výzvách v hospodářských dějinách, jejímiž účastníky byli A. Banerjee z Massachusetts Institute of Technology, N. Crafts z University of Warwick, A. Greif z Stanford University a T. Okazaki z University of Tokyo. Na konto této videokonference zcela subjektivně konstatuji, že stovky účastníků v sále byly odkázány pouze k pasivnímu sledování projevů, které bylo možno z kjótského sálu jen nedokonale moderovat a tudíž ani užitečně vygradovat, zvláště když Avner Greif své vystoupení pojal spíše jako velmi dlouhé „vědecké kázání“. Na kongresu se prezentovaly také známé nakladatelské domy, například Cambridge University Press, Routledge, Springer nebo Sage, který se specializuje na asijskou klientelu.

Závěrem lze konstatovat, že kongres byl opravdu vhodnou celosvětovou příležitostí k prezentaci výsledků badatelského úsilí z oblasti hospodářských dějin snad s výjimkou Afriky, a to nikoliv ohledně teritoriálně tematického zaměření (například sekce o vzniku afrických dopravních infrastruktur byla nesmírně zajímavá), ale z důvodu absence afrických badatelů na kongresu. Bohužel polovina vystupujících předem nenahrála svá vystoupení do kongresového, účastníkům kongresu volně přístupného serveru, takže jejich přednášky a prezentace nebude možno v budoucnu využít pro badatelské či studijní potřeby. Do týdne po skončení kongresu byly pak všechny kongresové materiály ze serveru vymazány.

Na tomto kongresu se prohloubil trend, jehož podstata podle mne spočívá v tom, že Executive committee IEAH se lokálním organizátorům kongresu v podstatě „do ničeho neplete“, což konkrétně znamená, že kongresovou „náplň“ a její tematické a metodologické směřování skoro neovlivňuje. Je to trend, které kongresy předminulých desetiletí neznaly, respektive vedení IEAH stanovením několika tzv. hlavních sekcí významně zasahovalo do výsledné skladby programu kongresů. Teď vlastně z této „konceptuální“ ambice zbylo jen

2 Sekce se skládala z těchto účastníků: Antonie Doležalová: Theoretical introduction, Franz Adlgasser: Bankers, Industrialists and Lobbyists: Economic Elites in the Austrian Parliament, 1861–1918, Milan Hlavačka: Family businesses and their anchorages in Central European society in the 19th century (the example companies Ringhoffer, Lanna, Klein and Lederer), Andrea Pokludová: The Development and Role of new Elites in the Era of Modernization. The Case of industrial City Ostrava, Roman Holec: The Economic Elites on the Crossroads of Central European Political History (Dynamit Nobel as Central-European multinational enterprise) a Judith Pál: The Economic Elites in the Hungarian Parliament: The Case of the Transylvanian Constituencies.

jedno (hlavní) kongresové heslo či kongresový vývěsní štít, který se snaží být mnohoob-
sažný a hlavně aktuální. S ohledem na podstatu samotné historie oboru, jenž reprezentuje,
však už nic nevyjadřuje. Touto devizou kjótského kongresu bylo česky lehce přeložitelné,
ale špatně znějící tvrzení „Diversity in Development“.

A dvě dobré zprávy na závěr: 1. česká Společnost hospodářských a sociálních dějin
má všechny finanční závazky vůči IEHA díky pečlivosti Jana Hájka beze zbytku splněny.
2. hostitelem kongresu hospodářských dějin v roce 2018 bude bostonský Massachusetts
Institute of Technology. 3. společnost oficiálně požádala o konání tohoto kongresu v roce
2021 v České republice.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Historie a historikové v roce ovce

Světový kongres hospodářských historiků v japonském Kjótu
a Světový kongres historických věd
v čínském Jinanu v srpnu 2015

ANTONIE DOLEŽALOVÁ

Když se Číňané ucházeli o pořádání své první olympiády, netajili se tím, že ji chtějí pořádat právě v roce 2008, protože to byl rok z hlediska čínského lunárního kalendáře jako stvořený pro pořádání takové akce. Nevím, jaké termínové požadavky na pořádání světového kongresu historiků a hospodářských historiků činští a japonští organizátoři kladli, ale rok 2015 je rokem dřevěné ovce (některé zdroje hovoří o roce kozy). A podle čínského lunárního kalendáře má být rokem, který zaručuje úspěchy a pokrok v oblasti vědy.

Co nám říká právě skončená dvojice velkých asijských kongresů o stavu a směřování historických věd a hospodářských dějin? Srovnání obou kongresů se pokouší podat svědectví o vzájemné blízkosti i rozdílnosti obou vědních disciplín stejně jako o blízkosti a rozdílnosti pořadatelských zemí, vycházejících historicky ze stejných kořenů, a přece v mnoha ohledech tak vzdálených.

Jak bývá zvykem, při úvodním i závěrečném ceremoniálu, byly kongresy svými pořadateli prohlašovány za úspěšné, ba nejúspěšnější v dosavadní historii – pro kongres historických věd šlo o dvaadvacátý, u hospodářských historiků o sedmáctý kongres v historii. Čísla jsou ovšem zavádějící, protože hospodářští historikové brzy historické vědy předstihnou – jejich periodicitu byla v roce 2005 zkrácena na pouhé tři roky. A tak zatímco další kongres historických věd se uskuteční v polské Poznani až v roce 2020, americký Boston přivítá hospodářské historiky už v roce 2018. Podle čeho se však pozná úspěšný kongres? Počtem účastníků, počtem sekcí, převratnými změnami v oboru? Jsem si vědoma toho, že kvantitativní analýza v sociálních a humanitních vědách nevysvětlí všechno, přesto však několik čísel uvedu – v nutné zkratce, připomínající sportovní rubriku v novinách.

Mluvíme-li o počtech účastníků, na první pohled má převahu Jinan. Zúčastnilo se ho 2700 historiků, zatímco do Kjóta přijelo hospodářských historiků něco přes 1000. K tomu jedno ale: mezi těmi 2700 účastníky v Jinanu bylo 1700 čínských historiků. Mluvíme-li o počtech organizátorů, opět jednoznačně vítězí Jinan: síly v organizačních týmech složených ze zástupců pořádajících institucí byly sice vyrovnané, ale Jinan získal naprostou převahu díky faktu, že účastníkům bylo k dispozici více než 500 dobrovolníků z řad studentů pořádající univerzity. Hlavní důvod jejich nasazení byla nepochybně (předpokládaná, ne vždy reálná) znalost angličtiny, kterou zaměstnanci univerzity nedisponovali v dostatečné míře. Jejich hlavní předností byl entuziasmus a ochota pomoci i ve věci, o které nic nevěděli. Prodávali třeba i jízdenky na vlak, aby si je výletu chtiví historikové nemuseli jezdit kupovat na nádraží, vzdálené více než hodinu jízdy taxíkem. V Kjótu při organizaci a orientaci účastníků v kongresovém centru pomáhaly profesionální hostesky, které se daly spočítat snad na prstech dvou rukou. Byly tiché, zdvořilé a úslužné, a vždycky tam, kde jste je zrovna potřebovali.

Mluvíme-li o počtu sekcí, vítězí jednoznačně Kjóto. Zatímco totiž v Jinanu proběhlo 88 sekcí, v Kjótu jich bylo 180, každá s dotací půl dne a k tomu tři disertační sekce a jedna posterová (s 35 prezentacemi). Ale je to komplikované srovnání, protože každý z kongresů je organizován jinak. Zatímco historické vědy předem ohlašují a volí hlavní témata, specializovaná témata, společné sekce a kulaté stoly (a nově i večerní sekce), výběr u hospodářských historiků probíhá dvoukolově – nejprve se vybírají ve dvou vlnách samotné sekce, a ty se potom otevírají přihlašování jednotlivých účastníků. Množství sekcí je tak předem dáno kapacitou místa konání a rozhodnutím organizačních výborů. V tomto směru se ovšem v Kjótu zdálo, že je to postup, který má své meze. Ještě před deseti lety bylo celkem jednoznačně dáno směřování každého kongresu a aktuálně nosná témata hospodářských dějin, a většina sekcí byla otevřena pro call for papers, z nichž organizátoři opravdu vybírali. Nyní se zdálo, že přednost měly už hotové sekce, které byly mezinárodní. Bohužel však výběrem prošly sekce s podobnými tématy, a ty se potom podle zákona schválnosti odehrávaly paralelně. Organizátoři v Kjótu se tak ale vyhnuli problému, který provázel několik sekcí v Jinanu. Tím, že všichni (nebo téměř všichni) účastníci jedné sekce se předem znali, nenastala situace, že by se v sekci nepřednášely ty referáty a v tom pořadí, jak anoncoval program. Do Jinanu nepřišli všichni, kdo měli mít referát, a některé sekce to citelně poznamenalo – nejen v počtu referátů, ale i v jejich pořadí a mnohdy i organizaci celé sekce. Zatímco v Kjótu (a takovou zkušenost mám už z kongresů hospodářských historiků v Utrechtu¹ a Stellenbosch²) se dalo doslova přebíhat ze sekce do sekce kvůli konkrétním referátům, v Jinanu to rozhodně možné nebylo.

Mluvíme-li o organizaci, nejde nezmínit se o financování obou kongresů. Zatímco kjótský kongres byl financován dvěma zlatými, třemi stříbrnými a třemi bronzovými spon-

1 Antonie DOLEŽALOVÁ, *Utrecht hostil hospodářské historiky (XVth World Economic History Congress, Utrecht, Nizozemí, 3.–7. 8. 2009)*, Hospodářské dějiny 25, 2010, č. 1, s. 105–113.

2 A. DOLEŽALOVÁ, *Vzpomínky na Afriku. Reflexe stavu hospodářských dějin podle XVI. světového kongresu hospodářských historiků ve Stellenbosch (JAR)*, 8.–13. 7. 2012, Hospodářské dějiny 28, 2013, č. 1, s. 104–108.

zory (rozděleními podle výše příspěvku), což byly velké japonské soukromé korporace jako Kintetsu Corporation, Sumitomo Chemical či letecká společnost ANA a dalšími 39 drobnými dárci, mezi nimiž najdeme nadace, profesní asociace i jednotlivce, jinanský kongres byl podporován státními subvencemi – ať už skrze Asociaci čínských historiků, Čínskou akademii věd nebo Šantungskou univerzitu. Právě ta si ale pro další léta vydobyla místo mezi sponzory samotného Mezinárodního komitétu historických věd (CISH) – zavedením ceny pro mladé badatele (která je na kongresech hospodářských historiků udělována už léta a ve třech kategoriích rozdělených chronologicky). V Jinanu byla také zahájena tradice finanční podpory CISH ze strany společnosti Jaeger-LeCoultre, švýcarského výrobce luxusních hodinek, udělením první „Nobelovy“ ceny v historických vědách (získal ji francouzský historik Serge Grunzinski). Zcela rozdílná finanční podpora se odrazila i v publikacích vydaných při příležitosti kongresu – zatímco v případě Kjóta je lépe mluvit o paperu, který byl vytištěn a přiložen ke kongresovým materiálům a ke stažení na webu, v Jinanu šlo nejen o každodenní bulletiny, ale také o čísla odborných časopisů a několik monografií, které byly rozdávány účastníkům kongresu zdarma. A nakonec i ta taška s kongresovými materiály byla v Jinanu snad dvakrát větší a třikrát těžší než v Kjótu.

S tím souvisí i nepřehlédnutelný rozdíl v publicitě věnované oběma akcím; šlo doslova o jinou dimenzi. Kongres v Japonsku byl běžnou menší vědeckou akcí (během kongresu japonských lékařů o pár měsíců dříve týž kongresový prostor pojal 30 tisíc účastníků). V Číně to byla věc národní prestiže, čemuž odpovídala pozornost a reklama: od nápisů na autobusech, taxících či budovách, které přály zdar jednání kongresu, přes pravidelné zprávy na stránkách *China Daily*, kde měli historikové více prostoru než sportovci na souběžně probíhajícím mistrovství světa v atletice v Pekingu, až po každodenní přítomnost televizních kamer. Ostatně, zatímco zahájení v Jinanu pozdravil čínský prezident, i když jeho dopis přečetla vicepremiérka Liu Yandong, pouze tištěný program v Kjótu obsahuje sedmiřádkovou zdravici japonského premiéra. Řečené dokládá i kulturní program kongresů: v Kjótu (tradičně uprostřed týdne pořádaný) kulturní večer nabídl tři ukázky tradičního umění – tanec Maiko, bojové umění a hru na tradiční japonský hudební nástroj šamisen, a večer zakončilo divoké představení světoznámé skupiny bubeníků DADADA DAN TENKO (skupina vystupovala i v Česku), kteří do hry vtáhli také některé odvážné účastníky kongresu. Jinan připravil hned tři kulturní akce: zahajovací ceremoniál zakončilo vystoupení 120 členného orchestru, střední kulturní večer představil umění starověké Číny a v rámci závěrečného ceremoniálu přednesl orchestr a pěvecký sbor hostitelské univerzity Beethovenovu Devátou symfonii s Ódou na radost. Vždy s moderátory ve večerních šatech a s historiky pohodlně usazenými v obrovském sále. V Kjótu jsme postávali.

Každý z účastníků si může navíc sestavit svou vlastní „výsledkovou listinu“, v níž by mohly být kategorie třeba podle toho, na kolika fotkách figuruje, v kolika televizních záběrech se objevil, kolik rozhovorů médiím poskytl – vítězit bude určitě Jinan, Jinan, Jinan – v poslední kategorii kontumačně.

Přestože obsahová náplň obou kongresů se na první pohled velmi liší a sekce i jednotlivé referáty pokrývaly jiný předmět zkoumání, překvapivě je možné i kvalitativní srovnání obou kongresů, které otevírá obecnější otázky po směřování obou vědních dis-

ciplín a jejich metodologie. Vytkněme před závorku, že ani jeden z organizátorů nepodcenil volbu místa konání kongresu: Japonci zvolili bývalé hlavní město Kjóto, Číňané hlavní město provincie z níž pochází Konfucius, Jinan. Už to naznačuje, že pozice Evropy, resp. západního světa, jako vedoucí síly ve výzkumu, by se mohla začít otřásat. A nepřekvapí také, že dvě témata se jeví být společným úběžníkem obou vědních disciplín v dnešní době: krize a globalizace.

Problematicke krizí se přitom v Jinanu věnovaly nejen sekce, které měly slovo „krize“ v názvu (sekce *Crisis and Social Representations of History in the Post-1989 Era*), ale také sekce zaměřené na problematiku revolucí či historické paměti. Krize v nich byly tematizovány převážně jako krize historických věd, neschopných udržet svůj vliv ve veřejném prostoru a na utváření historické paměti. V Kjótu se krize zkoumala z většího množství perspektiv – z pohledu krizového managementu firem, hospodářského růstu, prolínání měnových a fiskálních krizí, z pohledu státu a soukromého sektoru a konečně z perspektivy cyklického ekonomického vývoje. Ve všech šlo primárně o hledání faktorů (nejen ekonomických), které ovlivňují vznik, průběh a dopady různých druhů krizí – finančních, fiskálních či strukturálních a odvětvových. Vždy šlo o krizi tematizovanou jako konkrétní historická událost, kterou je možné studovat nebo srovnávat s dnešní ekonomickou a společenskou situací.

Globalizace byla v Jinanu obsahovým rámcem (někdy se zdálo, že pouze formálním) zkoumání v mnoha dílčích otázkách – od fotbalu po městské prostředí. Naproti tomu v Kjótu už měla globalizace charakter badatelského přístupu svého druhu; tento obrat se v oboru odehrál v průběhu uplynulých zhruba deseti let. A vybavil nový přístup specializovaným časopisem. S tématem globalizace už souvisí i otázka metodologických změn jak v historických vědách, tak v hospodářských dějinách. Je třeba říci, že oběma kongresům byla společná (téměř) naprostá absence metodologických sekcí – na obou kongresech bylo možné zaznamenat po jedné. O metodologii se tak v Jinanu diskutovalo převážně v souvislosti s konceptem transnational history. Ač se tento pojem často používal, činili tak jednotliví autoři prakticky bez jasného obsahu a určení metodologických postupů; pokud byly potom takové přístupy vystaveny kritické diskusi, ukázalo se, že jde v podstatě o komparaci, která klade důraz na vymezení domén národních a obecných dějin. Jinak řečeno, transnational history metodologií komparativních dějin vysvětluje národní dějiny v jejich reakci na obecné souvislosti nebo globální vývoj. V Kjótu se naopak ukázalo, jaký imperialistický nárok už má globální hospodářská historie – celkem zřetelně definována jako metodologický nástroj, který umožňuje srovnání ekonomického vývoje napříč velmi rozdílnými kulturními a geopolitickými oblastmi, ve kterých se prosadily různé modely růstu a rozdílně působily měnící se světové ekonomické podmínky.³ A navíc vyzbrojena specializovaným (impaktovaným) časopisem.

Kongresy v Kjótu i Jinanu v této souvislosti shodně ukázaly, že paradigma národních vyprávění v historiografii je otřeseno, stejně jako nárok na europocentristický výklad. Je však jistě pozoruhodné, že zatímco v Jinanu byli nositeli otázek po změně tohoto „euro-

3 A. DOLEŽALOVÁ, *Vzpomínky na Afriku. Reflexe stavu hospodářských dějin podle XVI. světového kongresu hospodářských historiků ve Stellenbosch (JAR)*, 8.–13. 7. 2012, *Hospodářské dějiny* 28, 2013, č. 1, s. 104–108.

pocentrického” výkladu spíše vědci z tradičních historiografií, v Kjótu tyto otázky s novou naléhavostí kladli zástupci historiografií mladých. Přitom ještě před třemi lety ve Stellenboschi to byli rovněž zástupci oněch tradičních historiografií. Už tento příklad ukazuje, jak si stále nová a nová pracoviště říkají o místo ve světovém bádání v sociálních a humanitních vědách a jak jsou tento svůj nárok schopna sebevědomě prezentovat na nejvýznamnějších oborových fórech. V Jinanu tento nárok – sebevědomě – vznesla Čína.

Pozoruhodný poznatek pro hospodářského historika představuje také fakt, že rovněž historikové hledají odpověď na ekonomickou dimenzi svých témat. A rovněž skutečnost, že jedno z hlavních témat v Jinanu, dějiny emocí, se jako zkoumání „neekonomických“ faktorů ekonomického růstu hojně objevovalo i v Kjótu – zcela jasně položil na stůl požadavek na vstup hospodářských dějin do oblasti nekvantifikovatelných dat Avner Greif během své přednášky v rámci jednoho ze tří plenárních zasedání: máme-li porozumět tomu, jak je organizována spolupráce, jak jsou utvářeny hospodářské politiky, jak se rozhodují jednotliví účastníci tržního procesu, bez zahrnutí psychologických faktorů se neobejdeme.

Lze se také jistě pozastavit u historických období, která byla předmětem kongresových sekcí. Závěr by zněl, že zatímco u hospodářských historiků se stále zdají být pokryta všechna historická období, byť moderní a soudobé dějiny jasně převažují (to samozřejmě úzce souvisí s nárokem globálních dějin – dlouhé řady se utváří lépe v modernějším období, kdy má badatel k dispozici statistické údaje), v historických vědách antika a středověk jakoby téměř vymizely. V Kjótu bylo navíc pozoruhodné, jak byly sekce se středověkou či starověkou tematikou hojně navštěvovány posluchači. Kongres historických věd v Poznani jistě otevírá příležitost pro návrat těchto období na hlavní scénu historických věd.

Ale to je budoucnost. XXII. kongres historických věd stejně jako XVII. kongres hospodářských dějin jsou naopak minulostí. Oba nám ukázaly, že minulostí je zřejmě i tradiční europocentristický výklad dějin a že historické vědy i hospodářské dějiny se nezdáříteľně globalizují a zároveň fragmentují. Fragmentaci dokládá množství sekcí, stejně jako kvantitativní nárůst počtu badatelů, příp. pracovišť, které reprezentovali. Ani z jednoho kongresu právě z důvodu fragmentace zřejmě nevzejde žádný přelomový sborník či monografie. Ani v Jinanu, ani v Kjótu nedošlo k zásadnímu obratu v oboru. Jak historie, tak hospodářské dějiny procházejí procesem přeměny směrem od národních k obecným, lépe řečeno globálním dějinám. Metodologický zlom však není v historických vědách dosud tak podložen definicemi, na nichž by panovala shoda, jako je tomu v hospodářských dějinách, a také v nově formulovaných tématech převládají narativní postupy. Hospodářské dějiny se zdají být v tomto směru vyváženější, protože po razantním nástupu kliometrie v uplynulých dvaceti letech došlo k jejímu ústupu ve prospěch analytických narativů založených na systematickém, třeba kliometrii využívajícím výzkumu.

Přesto – výsledky vědecké práce prezentované jak v Kjótu, tak v Jinanu, zůstávají. A zdá se, že jediná cesta, jak se mohou stát tou součástí historiografie, na kterou budou další badatelé navazovat, je učinit z nich předmět široké diskuse, v níž historické vědy ani hospodářské dějiny neobstojí bez akceptace a využití dalších sociálních věd. Právě proto, že předpřipravené hotové sekce poněkud snižují možnost střetávání různých názorů během samotných referátů, má zásadní význam diskuse – ať už v rámci sekcí, nebo v kuloárech.

A její intenzita a hloubka závisí na počtu posluchačů, kteří tu kterou sekci navštíví. Tedy nikoli paradigmatické zlomy, ale živá diskuse zůstává důvodem, proč má smysl se velkých oborových kongresů účastnit. A co koneckonců může být kritériem jejich úspěšnosti – hodnoceno z pozice individuální, národní a nakonec i globální.

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

Nekrolog

František Hoffmann

(23. února 1920 – 1. října 2015)

S Františkem Hoffmannem odešel další z výrazných historiků, které v mládí formovalo gymnaziální vzdělání první Československé republiky. Navíc v Litomyšli, v městě, kde více než jinde působil genius loci. Nebylo divu, že František Hoffmann sepsal svoji první historickou práci v septimě. Přesto v ponurém podzimu roku 1939 dal přednost studiu na pražské Právnické fakultě. Je příznačné, že ho na známé fotografii z 15. listopadu 1939 nalezneme mezi účastníky pohřbu Jana Opletala. Nebylo mu ještě dvacet, takže unikl osudu kolegů, kteří byli spolu s ním po přepadení kolejí převezeni do Ruzyně. Vrátil se domů, v roce 1940 absolvoval abiturientský kurz při Obchodní akademii v Chocni a s dobrou znalostí psaní na stroji i těsnopisu se až do konce okupace živil úřednickou prací.

Po osvobození se rozhodl pro studium filozofie, sociologie a historie. Existenční zajištění tehdy spatřoval v dráze gymnaziálního profesora, z praktických důvodů však souběžně v letech 1947 až 1950 navštěvoval i Archivní školu. Vysokoškolská studia zakončil obhajobou disertace Městské knihy litomyšlské do konce 15. století, na jejímž základě zís-

kal 18. května 1951 doktorát filozofie. Politice se věnovat nechtěl, také však nemínil stát stranou. Již v roce 1946 vstoupil do sociální demokracie. Po jejím sloučení s komunistickou stranou o dva roky později odmítl změnit legitimaci a tím se zařadil mezi ty, pro něž nebylo místa na slunci. Odmítl využít umístěnku do školy v Horním Jiřetíně, a když mu byla odepřena místa v tehdejší Archivu ministerstva vnitra a v nově zakládaných oblastních zemědělsko-lesnických archivech, nastoupil 1. prosince 1950 do Městského archivu v Jihlavě.

Jihlava se na dvacet let stala nejen Hoffmannovým působištěm, ale i objektem jeho studia. Trvalo několik let, než mu při intenzivním pořádání archivních fondů vybyl čas pro odbornou publikační činnost. Drobné příspěvky v místním tisku se pod jeho jménem objevovaly již od roku 1952, podobně jako krátké informativní texty v Archivním časopise. První samostatné publikace z let 1955–1958 byly populární povahy. I když jedna z nich, jak bylo tehdy vyžadováno, se zabývala počátky průmyslu a dělnického hnutí na Jihlavsku, její přínos dodnes nepominul (č. 1 v připojeném seznamu). Pohnuté dějiny bývalého hornického města s převážně německým obyvatelstvem a bohatými archivními prameny Františka Hoffmanna plně zaujaly, neboť přerůstaly úzce pojímané česko-národní dějepisectví.

Pozornost věnovanou jihlavské chudině by tu sama o sobě nestačila, kdyby město nesehrálo významnou roli základny protihusitského boje. Hoffmannova monografie Jihlava v husitské revoluci z roku 1961 (4) rozhýbala stojaté vody podobně jako souběžné studie Jaroslava Mezníka o brněnském patriciátu. Hoffmannova kniha rehabilitovala opomíjenou vědeckou složku archivní činnosti, a navíc předznamenala novou etapu systematického výzkumu dějin českých a moravských měst. František Hoffmann osvědčil své analytické schopnosti nejen ve studiích o jihlavském právu či mincovnictví (3), ale i v rozsáhlé rozpravě o rodné Litomyšli v době husitské revoluce (14). Ne náhodou to později byl právě František Hoffmann, kdo v syntetických pracích o českých městech ve středověku (5, 12) shrnul, novými poznatky obohatil a metodicky prohloubil oblast tohoto historického výzkumu. Relativně dobře zachované prameny k dějinám města Jihlavy poskytly Františku Hoffmanovi také látku k novému výkladu činnosti bojových družin na husitské Moravě a v okolí Tábora (15, 23). Právě tyto Hoffmannovy studie napomohly k hlubšímu pochopení počátečního Tábora a moravského husitství.

Poněkud jsme však vybočili z chronologického curricula vitae. Zaznamenat je třeba i krátkodobé působení Františka Hoffmanna ve funkci vedoucího Krajského archivu v Telči (srpen 1956 – březen 1957) a státní vyznamenání Za vynikající práci, které obdržel za podíl na přípravě velké archivní výstavy na Pražském hradě v roce 1958. Obojí dokládá, že odborné kvality Františka Hoffmanna přece jen došly jistého uznání. Také do Jihlavy s menším zpožděním dorazilo uvolnění politických a společenských poměrů. U Františka Hoffmanna se projevilo i v osobní rovině. V roce 1965 se oženil a v paní Jaroslavě získal věrnou oporu i erudovanou partnerku. Staré pořádky však stále platily, takže původně nabídnuté místo ředitele nynějšího Moravského zemského archivu místo něho získal kádrově spolehlivý člen vládnoucí strany. František Hoffmann, jak sám uvádí ve svých vzpomínkách (27), toho příliš nelitoval. V Jihlavě se začal více uplatňovat v ožvlátném veřejném dění, stal se místopředsedou krajského Koordinačního výboru tvůrčích svazů a v roce 1968

byl navržen jako kandidát do nově se utvářející České národní rady. Teprve v tomto roce mu také bylo umožněno obhájit v Historickém ústavu Československé akademie věd kandidátskou práci.

Přišel čas osvědčit se v jiné oblasti odborné působnosti. Když byl František Hoffmann na jaře 1968 požádán, aby se ujal uvolněného místa ředitele Muzea Vysočiny, s jistými rozpaky souhlasil. Dříve však, než se 1. září 1968 mohl své funkce ujmout, okupační vojska skoncovala s obrodným hnutím. V souladu se svými postoji, které dal v srpnových dnech najevo v místním rozhlasu i tisku, František Hoffmann opakovaně odmítl uznat oprávněnost vstupu sovětských vojsk. Ke konci roku 1969 byl odvolán z místa ředitele, a protože poměry v muzeu byly pro něho neúnosné, rozhodl se k 30. listopadu 1970 z muzea odejít. V nouzi nejvyšší, kdy měl nastoupit do místní výrobní dílny, přišla nečekaná nabídka z Prahy. Pomocnou ruku mu podali jeho kolegové z rukopisného oddělení Archivu ČSAV.

Jedna vlaštovka sice ještě jaro nedělá, ale přesto přináší naději. Někdy se zapomíná, že i v kalných časech normalizace vznikala na půdě Akademie závažná vědecká díla, a že se některá pracoviště stala útočištěm pro odjinud vyvržené badatele. V plném rozsahu to platí i pro zmíněné rukopisné oddělení, které zaštitil jinak dosti obojetný akademik Václav Vaněček. V padesáti letech tak Františku Hoffmannovi započala druhá, kodikologická etapa jeho badatelského života. V jeho bibliografii zprvu ještě převažují jihlavská témata, i když většinou ve vztahu k rukopisnému studiu. Širší pozornost v této době vzbudily jednak jeho studie o kodexech horního práva (16), jednak rozborů jihlavských popravčích zápisů (17).

Brzo se však ukázalo, že František Hoffmann má dar koncipovat i závažné úvahy metodologické povahy. Zatímco ve statí o složitém archivním fondu (18) upozornil na opomíjenou oblast archivní teorie i praxe, v Zásadách popisu rukopisů z roku 1983 (20) se podílel na dodnes platných směrnících při katalogizaci rukopisných fondů. Rok od roku také ve Studiích o rukopisech i v jiných časopisech přibývaly Hoffmannovy studie s kodikologickou neb jihlavskou tematikou. Za jiné si zde zaslouží zmínky nápadité studie o rétorické chvály Jihlavy z první poloviny 15. století (19) a o barokní kopii gotické veduty města z doby před rokem 1436 (25).

Pravá publikační žeň nastala po odchodu Františka Hoffmanna do důchodu v roce 1986, kdy se plně mohl věnovat zpracování výtěžků svého mnohaletého archivního bádání. Prolomení domácí železné opony pak i jemu umožnilo publikaci stěžejních děl, před nimiž se znalci sklánějí v tichém obdivu. Mám tu na mysli zejména jeho vědecké katalogy rukopisů. Vedle Soupisu rukopisů Státního okresního archivu v Jihlavě (9) je třeba vyzdvihnout dvoudílný Soupis rukopisů Knihovny kláštera premonstrátů Teplá (7), který je výsledkem téměř čtvrt století trvajícího výzkumu. Krátce za sebou vyšla řada dalších závažných děl Františka Hoffmanna, počínaje dlouho očekávanou edicí popravčích a psanecových zápisů jihlavských z let 1405–1457 (8), přes Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století (10) a konče rozsáhlou edicí dvou svazků Rejstříků městské sbírky jihlavské z let 1425–1442 (11). Za každým z těchto titulů se skrývá vysoce erudovaná, většinou nedoceňovaná úmorná práce, která je, či by měla být respektovanou součástí vědeckého dějepiscectví. Opomenout tu však nelze ani poutavé Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Od počátků do r. 1848, které ilustroval Hoffmanův přítel Gustav Krum (6).

Toto letmé připomenutí několika závažných titulů Hoffmanovy úctyhodné bibliografie by bylo možné doplnit početnými, dodnes vyhledávanými recenzemi a zprávami o literatuře. V závěru svých „Vzpomínek nehistorika“ (27) si František Hoffmann posteskl, že jeho dílo vznikalo na nehistorických pracovištích, kde nikdy nepatřil do kategorie vědeckých pracovníků. K tomu musím dodat, že v mých očích vědce a historika nedělá jeho pracovní zařazení, nýbrž jeho dílo. A to v případě Františka Hoffmanna bude východiskem poznání i dalším generacím. Nám, kteří jsme ho blíže poznali, bude tento všestranně vzdělaný, hloubavý, skromný a jemný kolega i učitel chybět.

František Šmahel

Foto: Statutární město Jihlava

Výběr z prací Františka Hoffmanna

Naprostou většinu prací Františka Hoffmanna zahrnuje jeho bibliografie v publikaci *František Hoffmann devadesátiletý. Výbor studií a článků Iglaviensia* (dále *Iglaviensia*), Brno 2010, s. 413–430. Soupis kodikologických studií a rukopisných katalogů obsahuje Hoffmannův *Výbor kodikologických rozprav a studií. Studia codicologica selecta* (dále *Studia codicologica*), Praha 2010, s. 451–455.

Samostatné publikace

- (1) *Z počátků průmyslu a dělnického hnutí na Jihlavsku*. Havlíčkův Brod 1955. 70 s.
- (2) *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy*. Havlíčkův Brod 1958, 172 s.
- (3) *Jihlavské právo*. Havlíčkův Brod 1959, 75 s.
- (4) *Jihlava v husitské revoluci*. Havlíčkův Brod 1961, 254 s.
- (5) *České město ve středověku. Život a dědictví*. Praha 1992, 456 s.
- (6) *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy. Od počátku do roku 1848*. Jihlava 1999, 496 s.
- (7) *Soupis rukopisů Knihovny kláštera premonstrátů Teplá. Díl. I. Rukopisy – Díl. II. Zlomky a rejstříky*. Praha 1999, LI + 1024 s.
- (8) *Popravci a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457*. Archiv český. sv. XXXVIII, Praha 2000, XXXVII + 262 s.
- (9) *Soupis rukopisů Státního okresního archivu v Jihlavě*. Jihlava 2001, LVI + 480 s.
- (10) *Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století*. Jihlava 2004, XXII + 446 s.
- (11) *Rejstříky městské dávky jihlavské z let 1425–1442*. Archiv český, sv. XL/1, 2. Jihlava-Praha 2004, LVII + 1019 s. (Index jmenný a věcný Petr Dvořák).
- (12) *Středověké město v Čechách a na Moravě*. Praha 2009, 713 s.

Studie a rozpravy

- (13) *Jednání o kompakтата v Jihlavě*. Vlastivědný sborník Vysočiny (Řada SV) 1, 1956, s. 55–66. Přetisk in: *Iglaviensia*, s. 127–139.

- (14) *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*. Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 33–105.
- (15) *K počátkům Tábora*. ČSCH 15, 1967, s. 103–120.
- (16) *Rukopisné sborníky horního práva (K historii českého horního práva 15. a 16. století)*. Studie o rukopisech (dále StR) 10, 1971, s. 65–137. Přetisk in: *Studia codicologica*, s. 11–46.
- (17) *Popravčí zápisy jihlavské*. Právněhistorické studie 18, 1974, s. 163–204.
- (18) *Složitý archivní fond*. Archivní časopis 24, 1974, s. 6–25, 71–91.
- (19) *Candela rhetoricae (Fikce a skutečnost v předhusitské příručce rétoriky)*. StR 21, 1982, s. 73–113. Přetisk in: *Studia codicologica*, s. 215–250.
- (20) *Zásady popisu rukopisů*. Sborník Národního muzea C 28, 1983, č. 3, s. 49–96. (Spoluautor.)
- (21) *K záhadě Otakarových práv*. StR 24, 1985, s. 71–132. (Spoluautor Jaromír Štěpán.)
- (22) *K systémové analýze středověkých měst*. ČČH 88, 1990, s. 252–275.
- (23) *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*. Tábořský archiv 6, 1994, s. 47–144.
- (24) *Ke vzniku městského zřízení v českých zemích*. ČČH 97, 1999, s. 589–602.
- (25) *Barokní freska přepadení Jihlavy roku 1402 v minoritském kostele*. Umění 51, 2003, s. 147–157. (Spoluautor Ivo Hlobil.)
- (26) *Správa a městské knihy litomyšlské od 14. do 16. století*. Sborník archivních prací 57, 2007, s. 451–573.
- (27) *Vzpomínka nehistorika*. In: *Iglaviensia*, s. 15

Výtahy z českých časopisů a sborníků

Archivní časopis. Roč. 65, 2015, č. 2:

Aleš František PLÁVEK, Databáze elektronického zeměpisného rejstříku jihočeského DigiArchivu jako moderní nástroj pro zpracování archiválií, s. 117–136. – Pavel DLOUHÝ, Organizační vývoj podniků ČKD a související archivní soubory ve Státním oblastním archivu v Praze, s. 137–163. – Pavel KOBLASA, Druhé oddělení Národního archivu oslavilo 60 let činnosti, s. 164–166. – Martin NEKOLA, Zpráva o pozůstalosti podplukovníka Jaroslava Šustra na Columbia university, s. 166–171. – Jakub DOLEŽAL, 60 let Archivu Kanceláře prezidenta republiky, s. 171–178. – Jan RYCHLÍK – Miroslav MICHELA, Korespondence a pozůstalosti slovenských politických emigrantů v archivu Ottawské univerzity, s. 178–188.

Archivní časopis. Roč. 65, 2015, č. 3:

Tomáš VELÍČKA, Neznámé písemnosti českých panovníků a církevních představitelů doby předhusitské pro Louny, s. 229–251. – Josef HORA – Michal WANNER, Národní archivní dědictví v roce 2015, s. 252–271.

Časopis Matice moravské. Roč. 134, 2015, č. 1:

Dušan COUFAL, Interrogatorium kostnického koncilu proti wyclifitům. Analýza a edice textu, s. 3–28. – Adam PÁLKA, Super responso Pii pape Martina Lupáče jako pramen k jednáním husitů s basilejským koncilem, s. 29–54. – Monika VITOVSKÁ SLEZÁKOVÁ, První případy posmrtné magie na severní Moravě a ve Slezsku, s. 55–79. – Michael VIKTORÍK, Z „bojů o radnice“ moravských měst. Volby do obecních výborů v Litovli na konci 19. století, s. 81–108. – Martin VAŠÍČEK, Sociální původ studentů českých gymnázií na Moravě 1870–1938, s. 109–138. – Petr KADLEC, Výběr a činnost československých sčítacích orgánů v národnostních souvislostech – teorie versus praxe, s. 139–171. – Tomáš PÁNEK, Ozvěna filosoficko-dějinných myšlenek Ernsta Troeltsche v českém prvorepublikovém dějepiscetví, s. 173–203. – David KALHOUS, K otázce počátků břevnovského kláštera, s. 207–213. – Josef ŠRÁMEK, Co (ne)víme o raně středověkých dějinách břevnovského kláštera – a jak s tím naložit?, s. 215–226.

Časopis Slezského zemského muzea. Vědy historické – Série B. Roč. 64, 2015, č. 1:

Vratislav JANÁK – Petr RATAJ, Pravěká minulost Bruntálu a jeho horského okolí, s. 1–20. – Pavel KLADIWA, Smýšlením Němci, statisticky Češi. Národnostní klasifikace na meziválečném Hlučínsku, s. 21–34. – Anna WÓJTOWICZ, „Gorzkie żale przybywajcie, serca nasze przenikajcie...“. Rola i znaczenie nabożeństwa pasyjnego w duchowości Zgromadzenia Księży Misjonarzy św. Wincentego a Paulo, s. 35–40. – Martin KLIMEŠ, Konceptuální východiska a médium fotografie v díle Jiřího Šiguta, s. 41–50. – Ilona MATEJKO-PETERKA, Motywy zoomorficzne w ikonografii kwartników śląskich, s. 51–60. – Mečislav BORÁK, Personální složení jednotek Policie Slezského vojvodství na Těšínsku v letech 1938–1939, s. 61–78. – Pavel ŠOPÁK, Pří-

pad Josepha von Waniczek. Glosa ke sběratelství v českém Slezsku na počátku 19. století, s. 79–82. – Zbyněk MORAVEC, Středověké hrací kostky z Moravské Ostravy, s. 83–86.

Dějiny a současnost. Roč. 37, 2015, č. 7:

Václav BŮŽEK, Jáchym z Hradce. Velmož ve službách země a dvora, s. 10–12. – Rostislav SMÍŠEK, Druhý muž ve státě, nebo jeden z mnoha? Jan Adolf ze Schwarzenberku a císařský dvůr ve druhé polovině 17. století, s. 13–15. – Petra VOKÁČOVÁ, Jan Václav Vratislav z Mitrovic. Diplomát ve službách tří habsburských císařů, s. 16–18. – Ivo CERMAN, První ministr císařovny Marie Terezie. Státní kancléř Václav Antonín Kaunitz, s. 19–21. – Mark HENGERER – Václav BŮŽEK – Rostislav SMÍŠEK, „Velice mi záleží na tom, aby se více rozvíjel kontakt mezi vědou a publikem“. Rozhovor s Markem Hengererem nejen o výzkumech habsburských dvorů v raném novověku a psaní biografii, s. 22–24. – Martin MUSÍLEK, Městské knihy, s. 26–27. – Pavel UEDL, Pozdně renesanční pevnost Zikmunda z Tieffenbachu na Veveří, s. 28–29. – Helena SADÍLKOVÁ – Michal SCHUSTER – Milada ZÁVODSKÁ, Holocaust Romů jako „neznámý“ nebo „zapomenutý“, s. 30–34. – Radek AUBRECHT, Ve stínu Anny Frankové. Deník Ruth Maierové a norská debata o morální spoluodpovědnosti za holocaust, s. 36–38. – Anna HABÁNOVÁ, Na Sibiř! Německy hovořící výtvarníci z českých zemí na cestě do učebnic dějin umění za Velké války, s. 40–43.

Dějiny věd a techniky. Roč. 48, 2015, č. 1:

Michal V. ŠIMŮNEK, 150 let od prezentace výsledků experimentálních výzkumů Gregora J. Mendela, s. 3–5. – Lucie ČERMÁKOVÁ – Jan JANKO, Od medicíny k botanice: milník Zalužanský, s. 6–24. – Marek OTISK, Pýthagorova tabule v raném latinském středověku, s. 25–49.

Folia Historica Bohemica. Roč. 29, 2014, č. 2:

Petr VOREL, Majetkoprávní důsledky panovnických sankcí roku 1547 pro pozemkový majetek rodu Tluksů Vrábských z Vrábí, s. 201–255. – Kateřina PRAŽÁKOVÁ, Vláda Maxmiliána II. pohledem rožmberského zpravodajství, s. 257–283. – Jiří HRBEK, Valdštejnský erb jako projev rodové reprezentace v 17. a 18. století, s. 285–325. – Jaroslav ČECHURA, Sex, láska a emoce: Třeboňsko 1700–1750. Jihočeský venkov pod lupou, s. 327–343. – Jan ZDICHYNEC, Narativní prameny vybraných klášterů cisterciáků v českých zemích, s. 347–370. – Jiří WOLF, Osečtí cisterciáci doby barokní. Malachias Welcker a Anton Edelmann a jejich rukopisné „kroniky“, s. 371–382. – Marek BRČÁK, Kroniky českých a moravských kapucínských řeholních domů ze 17. a 18. století, s. 383–407. – Jakub ZOUHAR, Přehled dějepisectví dominikánského řádu v Čechách a na Moravě v 16.–18. století. III, s. 409–421. – Lenka MARTÍNKOVÁ, „Podivné sepsání“. Málo známý pramen k dějinám karmelitánského kláštera v Pacově, s. 423–434. – Jindra PAVELKOVÁ, Historiografické práce B. Pitra, A. Habricha a G. Lefevra v archivu rajhradského kláštera, s. 435–447. – Jiří JUST, Acta Unitatis Fratrum. Ediční projekt, s. 451–462. – Olivier CHALINE, Zpět k Bílé hoře. Francouz na Bílé hoře, s. 463–478.

Folia numismatica. Supplementum ad Acta Musei Moraviae. Roč. 28, 2014, č. 2:

Dagmar GROSSMANNOVÁ – Stanislav HOUZAR – Vladimír HRAZDIL, Vztah těžby stříbrných rud v oblasti Českomoravské vrchoviny a moravského mincovnictví ve 13. století, s. 139–162. – Dagmar GROSSMANNOVÁ – David VÍCH, Nález mincí z Křenova, s. 163–179. – Ondřej ČERNOHORSKÝ – Jan CIHLÁŘ, Nález pražských grošů Jana Lucemburského na Popickém vrchu, s. 181–189. – Lukáš RICHTER – Martin ZMRZLÝ – Jan MAREK – Milan BORŮVKA – Jiří MÁŠILKO – Michal MAZÍK, Falza rakousko–uherských zlatníků, s. 191–221. – Dagmar KAŠPAROVÁ, Nálezový soubor antických mincí z Vícemilic ve sbírkách Moravského zemského muzea, s. 223–239. – Miroslav MYŠÁK, „Zazářil z převelikého lesku velikého strýce“. Medaile ke konsekraci Johanna Philippa Franze von Schönborn, s. 241–246. – Dagmar KAŠPAROVÁ, Krušnohorské ražby ve sbírkách Moravského zemského muzea. Příspěvek k jáchymovským morovým medailím, s. 247–262. – Wojciech A. ŁONAK, Nowe znaleziska monet rzymskich na Śląsku, s. 263–284. – Dagmar GROSSMANNOVÁ, Nález mincí ze Slavkova, s. 285–300.

Fontes Nissae. Prameny Nisy. Roč. 15, 2014, č. 2:

Kristina UHLÍKOVÁ, Josef Scheybal a jeho role při konfiskaci movitých památek z majetku občanů německé národnosti po 2. světové válce., s. 2–13. – Zuzana JAKUBCOVÁ – Jana ŠUBRTOVÁ, Hřbitov v Lučanech nad Nisou. K historii pietního areálu, několika hrobkám významných lučanských osobností a novodobé firemní kamenické produkci na Jablonecku, s. 14–27. – Pavel KREISINGER, Ing. Karel Šimon. Absolvent pražské techniky a český příslušník francouzské cizinecké legie za Velké války (1914–1918), s. 28–37. – Ivo HABÁN, Vizionář Karl Krattner a jeho tvorba na severu Čech. K souboru kreseb uložených na státním zámku Frýdlant, s. 38–55. – Tereza KONVALINKOVÁ – Martin OUHRABKA, Proměny venkovské zástavby na území západních Krkonoš. Poznatky z plošného průzkumu vesnických sídel a lidové architektury, s. 56–73. – Ivan PEŘINA – Jana ŠUBRTOVÁ, Hřbitovní kaple u zámku Lemberk, nové poznatky z průzkumu stavby, s. 74–85. – Robert FILIP, ONV Liberec a administrativně správní změny v okrese Liberec v letech 1960–1990, s. 86–99. – Anna HABÁNOVÁ, Světové válečné konflikty a jejich reflexe v Euroregionu Nisa, s. 101–102. – Jan ZDICHYNEC, Pozdní baroko bez hranic. Klášter St. Marienthal, Filip Leubner a umění na Lužické Nise 1750–1800. Sankt Marienthal, 6. – 7. listopadu 2014, s. 102–104.

Historica Olomucensia. Sborník prací historických. Sv. 46, 2014:

Michal FAIST, Jan Jiskra z Brandýsa – zachránce uherského trůnu Ladislava Pohrobka 1440–1445, s. 13–38. – Miroslav ŠEDIVÝ, Osvobozené války 1813–1815. Mýtus a realita, s. 39–56. – Hana NOVÁKOVÁ, Studenti Filozofické fakulty Františkovy univerzity v Olomouci v letech 1827–1837, s. 57–70. – Michal MARTÁK, Ján Donoval – katolícky kňaz v „nekatolíckej“ agrárnej strane, s. 71–90. – Jaroslav VALKOUN, Éra lorda Cromera. Britové v Egyptě v letech 1892–1907, s. 91–105. – Pavel MAREK, Idea cyrilometodějství v dějinách české katolické moderny, s. 107–125. – Hynek VOTOČEK, Gregoriánská reforma a kanonická jurisprudence jako historiografický problém,

s. 127–168. – Ondřej KOLÁŘ, „Soumrak četnictva“ – literární pramen k historii bezpečnostní služby v meziválečném Československu, s. 169–178. – Marek ŠMÍD, Změny na svatopetrském stolci v předvečer druhé světové války, s. 179–195. – Jana BUREŠOVÁ, Informovanost komunistické vlády v Československu o emigrantech a exulantech v Austrálii v padesátých a šedesátých letech 20. století, s. 197–219.

Historica Olomucensia. Sborník prací historických. Sv. 47, 2014:

Petr ZAJÍČEK, Komparace některých aspektů počátků měst Krakova a Olomouce, s. 13–45. – Jan STEJSKAL, Konciliarismus a jeho ozvěny v toskánském eremu, s. 47–59. – Pavel ŠOPÁK, Ernst a Franz Mückuschové z Buchbergu – zakladatelé Gymnazijního muzea v Opavě, s. 61–74. – Iveta ROSLOVÁ, Komparace vzniku a vývoje národního muzea v Mnichově a v Praze v 19. století, s. 75–89. – Jana KEPARTOVÁ, Středoškolská antika ve třetí čtvrtině 19. století, s. 91–116. – Karla VYMĚTALOVÁ, Více nebo méně latiny. Peripetie odborných diskusí na stránkách dobového tisku o způsobu a obsahu výuky latiny na středních školách rakouské monarchie na přelomu 19. a 20. století, s. 117–145. – Marek ŠMÍD, Svátý stolec na počátku první světové války, s. 147–159. – Pavel MAREK, Příspěvek k problematice zápasu o teologickou orientaci Církve československé, s. 161–187. – Tomáš KLOKNER, Corpus Inscriptionum Latinarum a Univerzita Komenského v Bratislavě, s. 189–201. – Aleš ROUBAL, Lektorát českého jazyka v Pekingu v letech 1945–1960, s. 203–217. – Veronika TRESTROVÁ, Pražské jaro a srpnová okupace v pardubickém okrese. Politický vývoj, média, studenti, s. 219–237. – Petr ORSÁG, Spolupráce, koexistence, konkurence. Českoslovenští vydavatelé po srpnu 1968 na Západě mezi svobodou vyjadřování, tlakem konkurence a limity exilových možností, s. 239–259.

Historica Olomucensia. Sborník prací historických. Sv. 46, 2014, Supplementum I:

Iva ADÁMKOVÁ, Antická ekfrasis a renesanční umění. Ke vztahu mezi textem a obrazem, s. 11–23. – Jan BAŽANT, Dante, Raffael, Michelangelo a vila Hvězda v Praze, s. 25–49. – Erika BRODŇANSKÁ, Mytologické prvky v epose Valentína Ecchia Vita divi Pauli Eremitae, s. 51–61. – Petr ČEHOVSKÝ, Recepce antikizujících forem v raně renesanční architektonické skulptuře na Moravě, s. 63–92. – Wilken ENGELBRECHT, Iason nebo Gedeon jako inspirace pro Řád zlatého rouna?, s. 93–108. – Michal HABAJ, Otázka důvěryhodnosti Hérodota v humanistické Evropě, s. 109–121. – Tomáš HAVELKA, Antické prvky v české renesanční postilografii, s. 123–134. – Ondřej JAKUBEC, Liviovské historie a ovidiovské poesie v pozdně renesanční výzdobě rožmberské vily Kratochvíle, s. 135–163. – Jan JANOUŠEK, Renesanční ohlas Apuleiových Metamorfóz, s. 165–175. – Katarína KARABOVÁ, Comitas, veracitas urbanitasque. Tri piliere ľudskej komunikácie a ich modifikácia v novolatinskom písomníctve, s. 177–186. – Petr KINDLMAN, Oslavy boha Bakcha v renesanční kultuře, s. 187–202. – Marcel KOMAN, Konvergenie a divergenie antickej rímskej a renesančnej drámy, s. 203–219. – Klára KOMOROVÁ, Antické diela v súkromnej knižnici biskupa Zachariáša Mošovského (1542–1587), s. 221–236. – Ivana KOUCKÁ, Tabula Peutingeriana a její osudy od antiky po současnost, s. 237–267. – Adriána KOŽELOVÁ, Lope de Rueda: Las aceitunas, s. 269–279. – Radka MILTOVÁ,

Ovidiovy Metamorfózy v renesančním umění v Čechách a na Moravě, s. 281–289. – Barbara POKORNÁ, Domus Aurea a renesanční grotesky, s. 291–303. – Irena RADOVÁ, Médeia na prahu novověku. Dvě případové studie, s. 305–313. – Lucie STORCHOVÁ, Matthaeus Collinus a jeho Specimen studii ac laborum (1557). Excerptové a moralizující čtení antických textů v literárním poli pražské univerzity, s. 315–333. – Jiří ŠPIČKA, Lúkiános a italská literatura 15–16. století, s. 335–350. – Pavel WAISSER, Momenty osudové volby a systémy rovnováhy ve vizuálních programech raného novověku, s. 351–375.

Historica Olomucensia. Sborník prací historických. Sv. 47, 2014, Supplementum II: Eduard DROBERJAR – Ivo BARTEČEK, Malá Haná – mezi pamětí a současností, s. 11–18. – David VÍCH, Nástin nejstarších dějin Malé Hané, s. 21–52. – Eduard DROBERJAR, Germáni v Jevíčku a na Malé Hané v době římské, s. 53–73. – Pavel ŠLÉZAR, Nové poznatky k raně středověké fortifikaci „Hradisko nad Nectavou“ na katastru obce Biskupice u Jevíčka, s. 75–90. – Pavel BOLINA – Dušan CENDELÍN, Historický přechod pomezí Čech a Moravy u Litomyšle, s. 91–150. – Jakub HUŠKA, Nové sakrální stavby svitavského a opatovického děkanátu z konce 18. století, s. 151–162. – Jakub HUŠKA, Pověry a lidové čarování na konci 19. století zachycené v dobovém periodiku Našinec, s. 163–179. – Miloš TRAPL, Franz Spina – z Malé Hané do Prahy, s. 181–192. – Michal SCHUSTER, Pedagog a překladatel Ladislav Vymětal (1895–1940), rodák z Jaroměřic u Jevíčka, s. 193–205. – Lukáš F. PELUNĚK, Jaroslav Mackerle a jeho odkaz Malé Hané, s. 207–225.

Historica. Revue pro historii a příbuzné vědy. Roč. 6, 2015, č. 1:

Teresa PAC, Christianization of Fourteenth–Century Gdańsk, s. 1–16. – Jan KILIÁN, Kašperskohorské hornictví v období třicetileté války, s. 17–26. – Bogusław CZECHOWICZ, „...když se pán volí v Praze na rathúzi...“. Programy ideové ratuzy a działania legitymizujące prawa do tronu czeskiego w XIV–XV wieku, s. 27–42. – Jana DAVIDOVÁ GLOGAROVÁ, Křiky a pláče jako historický pramen. Příklad textů Václava Černého, Ladislava Jehličky, Jana Zahradníčka a Jakuba Arbese, s. 43–57. – Hanna KOZIŃSKA-WITT, Krakauer Munizipalität und jüdische Konfessionsgemeinde. Provisorisches Gemeindestatut für die königliche Hauptstadt Krakau (1866) und seine Wirkung, s. 58–68. – Martin VAŠÍČEK, Studenti prvního českého gymnázia v Brně v letech 1870–1938, s. 69–86. – Adam ŽIDEK, Zestátnění průmyslu v Rakousku v letech 1945–1955, s. 87–100.

Historický obzor. Roč. 26, 2015, č. 9/10:

Aleš SKŘIVAN st. – Aleš SKŘIVAN ml., Čínská krize 1897–1898. Pronájem a sféry vlivu velmocí, s. 194–209. – Karel STANĚK, Dobytí Ceuty Portugalci – počátek zámořské expanze Evropanů, s. 209–218. – Jana BORODÁČOVÁ, Britské radikální reformní hnutí v období Francouzské revoluce, s. 219–232. – Jan ŽUPANIČ, „Český národní původ jest jaksi aristokratický...“ Obraz české šlechty v moderní době, s. 233–238.

Historie a vojenství. Roč. 64, 2015, č. 3:

Ivo PEJČOCH, Cyklistické jednotky československé armády. Od legií do druhé světové války. I. část, s. 4–19. – Jiří PLACHÝ, Rakouští občané v československých jednotkách na západní frontě 1939–1945. II. část (dokončení), s. 20–29. – Jindřich MAREK, Poslední výstřely toulavých džípů. Operační činnost V. sboru 3. americké armády na českém území ve dnech 6.–12. května 1945. I. část, s. 30–45. – Pavel ŽÁČEK, Zlikvidujte Vlasova. Potvrzují – zlikvidujte! Vyvrcholení akce Voron na pozadí pražského povstání, s. 46–57. – Martin VESELÝ, Sovětský nálet na Děčín–Podmokly 8. května 1945 z pohledu lékařských chorobopisů, s. 58–66. – Andrej HALADA, Války, vojáci a golfová hra v českých zemích. Historie promítnutá do dvou světů, od sebe jen zdánlivě vzdálených, s. 67–79. – Jiří RAJLICH, Poručík v záloze in memoriam Josef Kiss (1896–1918). Nejslavnější uherský stíhač K.u.K. Luftfahrtruppen. II. část – dokončení, s. 80–105. – Jan BIEDERMAN, Kříže a medaile chrabrých. Vyznamenání za statečnost na pozadí první světové války, s. 106–114. – Ilona KRBCOVÁ, Dopisnice z Velké války. Korespondenční lístky, pohlednice a fotografie. I. část, s. 115–121.

Hospodářské dějiny. Roč. 28, 2013 [vyd. 2015], č. 1:

Lucie CVIKLOVÁ, Ekonomický a společenský kontext utváření moderních národů v pojetí Maxe Webera, Barringtona Moora a Gale Stokesa, s. 1–24. – Jana GERŠLOVÁ, „La Grande Dame“ šampaňského, s. 25–50. – Lukáš NOVOTNÝ – Aleš SKŘIVAN, Cesta ke vzniku Vysoké školy ekonomické v roce 1953, s. 51–66. – Václav MATOUŠEK, Archeologie novověku – univerzální disciplína pro studium třicetileté války, průmyslové revoluce i současné konzumní společnosti? (Několik poznámek k přesahování zájmu archeologie za hranice středověku), s. 67–86.

Mediaevalia Historica Bohemica. Roč. 17, 2014, č. 2:

Dana DVORÁČKOVÁ-MALÁ, K možnostem výzkumu panovnického dvora v pozdním středověku v českých zemích, s. 7–16. – Blanka ZILYNSKÁ, Dvůr krále Jiřího ve světle současného poznání, s. 17–36. – Zdeněk BERAN, Katolické panstvo na dvoře Jiřího z Poděbrad. Procesy vzájemné konvergence a divergence, s. 37–75. – Martin ŠANDERA, Dvůr Poděbradova syna Jindřicha Minsterberského. Stav výzkumu a úkoly bádání, s. 77–112. – František MUSIL, Venkovská sídla Poděbradů, s. 113–128. – Jaroslav BOUBÍN, Několik poznámek ke kartotéce Augusta Sedláčka, s. 131–144. – Josef ŽEMLIČKA, K využitelnosti Sedláčkových Hradů a zámků po 100 letech. Ohlédnutí za velkým historickým projektem, s. 145–157.

Památky středních Čech. Roč. 29, 2015, č. 1:

Kateřina ADAMCOVÁ, Sochy na ohradní zdi kostela sv. Jana Křtitele v Lysé nad Labem aneb „když podstavce vyprávějí...“, s. 1–15. – Dana LINHARTOVÁ, Ke stavební historii městského divadla v Mladé Boleslavi, s. 16–34. – Petra MEDŘÍKOVÁ, Život šlechtických rodin ve světle fotografií ze zámků Žleby a Slatiňany. Auerspergové – Trauttmansdorffové – Batthyanyové, s. 35–49. – Marian KRUCKÝ – Jan KYPTA – Jan VESELÝ, Středověký

stavební vývoj kostela sv. Jiří na hradě Libušíně. Dodatek k soupisům románské architektury, s. 50–61. – Vratislav RYŠAVÝ, Příspěvek ke stavebním dějinám zámku Nové Mitrovce u Přestavlk, s. 62–66.

Pomezí Čech, Moravy a Slezska. Sborník prací ze společenských a přírodních věd. Sv. 15, 2014:

Vojtěch VEČERĚ, Působení premonstrátů v Litomyšli v době biskupství (1344–1421), s. 9–26. – Petr KUBÁT, Neznámý životopis kněze–buditele J. V. J. Michla–Drašara (1810–1862), s. 27–41. – Petr KUBÁT, Jarmil Krecar (1884–1959). Příběh posledního českého dekadenta, s. 42–71. – Pavel KEJVAL – Jan MAREČEK, Jan – Jana NĚMCOVÁ – Tereza ŽDÁROVÁ, Nejnovější poznatky k osídlení katastru Litomyšle v pravěku, s. 75–86. – Miroslav KUČERA, ...a už se nevrátili. Na paměť padlých občanů z Bučiny v I. světové válce, s. 87–166. – Jana PROCHÁZKOVÁ, Minulost a současnost česko-německých rodin na území tzv. Hřebečka, s. 167–182. – Anna ŠUBRTOVÁ, Moderní, ale ne radikální. Architektura a urbanismus Litomyšle první poloviny 20. století, s. 183–286. – Peter FOUKAL, Vzpomínky na profesora Zdeňka Kopala, s. 289–293.

Práce z dějin Akademie věd. Roč. 6, 2014, č. 1:

Dirk DALBERG, Demokratie als Entwicklungsmodell. Zdeněk Nejedlýs Demokratietheorie in den Zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts, s. 1–19. – Jaroslava HOFFMANNOVÁ, Spolupracovnice naučných slovníků (Ottův slovník naučný, Masarykův slovník naučný a Ottův slovník naučný nové doby), s. 21–45. – Věra DVOŘÁČKOVÁ, K činnosti komisí fonografické, ortoepické a fonetické České akademie věd a umění, s. 47–60. – Libor BERNÁT, Korespondence Kamila Krofty s Janem Kvačalou, s. 61–120. – Marie BAHENSKÁ, Osobní fond Josef Kurz, s. 121–128. – Miroslava KVĚTOVÁ, Fond Josefa Adolfa Bulovy v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka, s. 129–132. – Marie BAHENSKÁ a kol., Výroční zpráva Archivu Akademie věd České republiky za rok 2013, s. 133–135. – Jiří BENEŠ, 60 let Kabinetu pro klasická studia při Filosofickém ústavu AV ČR, s. 136–138.

Práce z dějin Akademie věd. Roč. 6, 2014, č. 2:

Miroslav KUNŠTÁT, Teologie a věda – moderní dichotomie. Katoličtí teologové v Čechách a jejich působení ve vědeckých institucích, s. 161–179. – Štěpánka BORYSKOVÁ – Vlasta MÁDLOVÁ – Tomáš W. PAVLÍČEK, Fotografické archiválie ve fondech Archivu AV ČR dvanáct let po povodni, s. 181–208. – Jan HÁLEK, Masarykova akademie práce a výprava amerických Čechů do Československa v létě 1921 (Edice dokumentů), s. 209–251. – Jan MERVART, Druhé „vyhnání“ Ivana Svitáka z Československé akademie věd, s. 253–300. – Helena KOKEŠOVÁ – Ivan ŠTOVÍČEK, Fond Edvarda Beneše v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka, s. 301–310. – Hana KLÍNKOVÁ, Osobní fond Anny Christitch v archivním souboru Ústavu T. G. Masaryka, s. 311–318. – Hana BARVÍKOVÁ, Osobní archivní fond František Šorm, s. 319–321. – Nataša KMOCHOVÁ – Vlasta MÁDLOVÁ, Institucionální fond Ústav organické chemie a biochemie ČSAV, s. 322–330. – Irina HEBELKOVÁ, Maminka... Vzpomínky na mikrobioložku Evu Ha-

matovou (1924–2010), s. 331–341. – Joanna LASKOSZ, Wystawa a vědecké setkání u příležitosti 10. výročí zahájení spolupráce Archiwum Nauki PAN i PAU v Krakově s MÚA AV ČR, v. v. i., s. 342–348. – Tomáš W. PAVLÍČEK, Ocean wszechrzeczy w spuściznach ludzi nauki i kultury [konference], s. 348–350.

Průzkumy památek. Roč. 21, 2014, č. 1:

Květa KŘÍŽOVÁ, Historické fondy hradů a zámků v České republice, s. 1–4. – Robert ŠIMŮNEK, Prospekty českých panství Sibylly Augusty Bádenské (1716), s. 5–38. – Vladislav RAZÍM, K stavebnímu vývoji a významu hradu Hasištejna, s. 39–74. – Jan KYP-TA – Milan SÝKORA, Předhradí a předpolí hradu Hasištejna. Zemní fortifikace před-sunuté bašty a stopy další zástavby, s. 75–88. – Kateřina ADAMCOVÁ, Geneze a proměny mariánských, trojičních a dalších světeckých sloupů a pilířů období baroka v Čechách, s. 89–110. – Petra MATĚJOVIČOVÁ – Šárka RADOSTOVÁ, Slonovinová soška madony z Olešnice. Přírůstky středověkého památkového fondu, s. 111–118. – Miroslav KOVÁŘ, Terakotový svorník z nepomuckého kláštera, s. 119–122. – Petra DOHNALOVÁ – Miroslav NAVRÁTIL, Nová zjištění k vývoji krovů kostela sv. Mikuláše v Pouzdřanech, s. 122–130. – Lenka ŠABATOVÁ, Lovecký zámek v Lednici – architektonická a funkční proměna voluptuární stavby, s. 130–136. – Michal NOVOTNÝ, Kolonie Společnosti pro stavbu dělnických obydlí v Praze – Smíchov, Bubny, s. 137–148. – Adéla DORŇÁKOVÁ, Obchodní domy Baťa v Praze, s. 148–162.

Průzkumy památek. Roč. 21, 2014, č. 2:

Daniel KOVÁŘ – Jan KYPTA – Jaroslav ŠULC, Architektura jako výraz sociálního vzestupu. Příklady z venkovského prostředí sklonku středověku a počátku novověku, s. 3–20. – Petr ULÍČNÝ, Valdštejnský palác v Praze. Revidované dějiny, nové souvislosti, s. 21–68. – Eva VYLETOVÁ, Roubené městské domy 17. století v Bělé pod Bezdězem, s. 69–84. – Danuška KOUŘILOVÁ, Komplex staveb hospodářsko–průmyslového charakteru zv. Červený zámek v Hradci nad Moravicí. Geneze architektonického záměru a vývoj stavební formy v procesu realizace, s. 85–116. – Petr FREIWILLIG, Vodní obilní a hořčičný mlýn v Dětrichovci. Příspěvek ke vztahu stavebního a technologického vývoje vodních mlýnů, s. 117–138. – Jiří HAVLICE – Libor KODÝDEK – Daniel ŠNEJD, Středověké jádro domu zemědělské usedlosti čp. 1 v Mirkovicích. Výsledky hloubkového průzkumu, s. 139–155. – Karel FOUČEK, Usedlost čp. 46 v Líšíně. Příspěvek k poznání stavební výbavy selského dvora na jižním Plzeňsku, s. 155–162. – Jiří ŠVEC – Zuzana VAŘEKOVÁ, Charakter a proměna vesnické zástavby v 19. století na příkladu Hrušové u Vysokého Mýta, s. 162–180. – Jan HANZLÍK – Alena SELNEROVÁ – Hana VESELÁ, Vývoj plužiny v Merbolticích od 17. století, s. 181–194. – Kol. aut., Průzkumy památek v odborném tisku za rok 2013, s. 199–232.

RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově. 2014:

Dobromila BRICHTOVÁ, K historii loretánského kostela sv. Anny a hrobního kostela Povýšení sv. kříže v Mikulově, s. 42–50. – Daniel LYČKA, Zaniklé stavby lednického parku, s. 51–76. – Svatopluk VRBKA, Mikulovští hudebníci – Alois Gruber, s. 77–87. –

Ilona HORVÁTHOVÁ, Svátek Božího těla pořádaný v Mikulově roku 1585 zaznamenaný Christoffem Erhardtem, s. 88–95. – Arno PAŘÍK, Restaurování hebrejských nápisů ve Staré synagoze v Mikulově, s. 96–114. – Alena KÁŇOVÁ, Lidový textil ve sbírce břevlanského muzea dětský oděv, s. 116–121. – Stanislava VRBKOVÁ, Rok 2014 v Regionálním muzeu v Mikulově, s. 124–164. – Šárka PROKEŠOVÁ, Rekonstrukce slavnostního kroje a možnosti její aplikace v praxi. 4. odborný seminář v Hustopečích, s. 165–170. – Dana MASSOWOVÁ, Židovská kultura v Mikulově v roce 2014, s. 171–179. – Jiří SEKEREŠ – Kateřina POKORNÁ, Konzervace sbírkových předmětů na konzervátorském pracovišti v roce 2014. Konzervace předmětů pro výstavu v hrobce – jaro 2014, s. 180–189. – Filip BRICHTA, Historický hromosvod na zámku v Mikulově, s. 190–193.

Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd.
Roč. 28, 2014, č. 2:

Pavel KRAFL, Loupení či napadání církevního majetku a zájímání kleriků v českém a moravském církevním zákonodárství, s. 3–9. – Marek VAREKA, Štěpán Illésházy (1541–1609) a jeho spor s císařem Rudolfem II. na pozadí exekuce hodonínského panství. Edice významných listů, s. 10–21. – Marian LIŠČÁK, Vystahovalectvo z Kysúc do juhovýchodného Uhorska v rokoch 1834–1835, s. 22–29. – Daniel HUPKO – Ivana JANÁČKOVÁ, Aristokrat s pověstou liberála. Niekoľko poznámok k životu grófa Jána Nepomuka Wilczeka (1837–1922), s. 30–48. – Alexandr Grigorjevič RYBKOV, Ot nejtraliteta k voennomu protivostojaniju (penzenskij period istorii Čechoslovackogo korpusa v Rossii: 1918 g.), s. 49–54. – Jaroslav VACULÍK, Ještě k reemigraci a repatriaci Čechů a Slováků po velké válce, s. 55–71. – Michał JARNECKI, Kłopotliwy nabytek. Problemy z Rusią Podkarpacką i na wschodniej Słowacji, s. 72–89. – Petr KALETA, Karaimská komunita v Československu, s. 90–101. Pavla BARTÁSKOVÁ, Oslavy 17. května jako zrcadlo historického vývoje norské společnosti, s. 102–109. – Denisa LABISCHOVÁ, Badateľsky orientovaná výuka – základní paradigma pro tvorbu moderní učebnice dějepisu, s. 110–127. – Kamil ŠTĚPÁNEK, Studená válka v reflexi poštovní známky. Od historického pramene k mediální výchově, s. 128–137. – Jaroslav PINKAS – Tereza SELMBACHEROVÁ, Československo 1938–1989. Využití počítačové simulace pro výuku dějepisu, s. 138–154. – František HANZLÍK, Možnosti využití vojenské historie v přípravě vojenských profesionálů Armády České republiky, s. 155–164. – Helena HREHOVÁ, Vojny v teórii a praxi. Etický pohľad a hľadanie zodpovedných riešení, s. 165–181. – Petr MAREČEK, Šimon Petr v Lukášově evangeliu, s. 182–193. – Jaroslav VACULÍK, Američtí Češi a Slováci v průběhu velké války a reemigrace 1914–1923, s. 195–198. – František ČAPKA, Nezapomínat! Hroby a pomníky vojáků a legionářů padlých v první světové válce, s. 199–206. – Lenka ŠMÍDOVÁ MALÁROVÁ, Sexuální trestné činy včera a dnes, s. 207. – Jaroslav VACULÍK, Rusko a Slovensko v průsečících dějin, s. 208. – Jaroslav VACULÍK, Saratovská konference Rusko v letech první světové války, s. 208–209. – Jaroslav VACULÍK, Konference v Senátu Parlamentu ČR, s. 209–210. – Jaroslav VACULÍK, Miloš Trapl osmdesátníkem, s. 210–211. – Jaroslav VACULÍK, Magisterské diplomové práce obhájené na katedře historie Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v roce 2014, s. 212.

Slezský sborník. Roč. 112, 2014, č. 2:

Janusz SPYRA, U podstaw historiografii księstwa cieszyńskiego w XVI wieku: Zachariasz Starck (ok. 1535/40 – przed 1612 r.), s. 165–177. – Zdeněk R. NEŠPOR, Slezsko v dějinách českého a moravského protestantismu 17.–18. století, s. 179–191. – Veronika ČAPSKÁ – Michaela TVARŮŽKOVÁ, Zajištění rodové kontinuity a dvě svatební kázání nad sestrami z Neffzern přednesená v Hradci nad Moravicí 1737, s. 193–218. – Ondřej KOLÁŘ, Spolek pro počtu padlých za Těšínsko, s. 219–230. – Lubomír HLAVIENKA, Jaro a léto 1939 jako zdroj tradice a poslání pro slovenské ozbrojené síly, s. 231–250. – Tomáš VELIČKA, Nejstarší kopiář města Svidnice, s. 251–274.

Slezský sborník. Roč. 113, 2015, č. 1:

Irena KORBELÁŘOVÁ – Rudolf ŽÁČEK, Opavští erbovní měšťané předbělohorské doby. Prolegomena k výzkumu, s. 5–21. – Jiří BRŇOVJÁK, Hrabě – kníže – vévoda. Titulární vzestup Alexandra Josefa Sulbowského, držitele bílského panství, s. 23–46. – Jakub IVÁNEK, Jánské Koupele: Historie lázní v 19. století, s. 47–70. – Marzena BOGUS, Statystyczne podstawy badań społeczności nauczycieli szkół ludowych Śląska Austriackiego (1869–1914). Zalety i ograniczenia źródeł, s. 71–88. – Ivana KOLÁŘOVÁ, Bezpečnostně–politické poměry a působení pořádkových složek na Hlučínsku ve 20. letech 20. století, s. 89–103. – Pavel KLADIWA, Národnostní politika na meziválečném Hlučínsku (s důrazem na základní školství), s. 105–128. – Tereza VALIHRACHOVÁ, Protižidovské aktivity polské Národní demokracie v Horním Slezsku ve 30. letech 20. století, s. 129–140. – Jan KUBICA, Horst Bienek a jeho dílo ve světle novějšího literárního bádání, s. 141–150.

Soudobé dějiny. Roč. 22, 2015, č. 1–2:

Petr MAREŠ, Americká politika, korejská válka a poučení z Mnichova (1. část), s. 9–29. – Matěj SPURNÝ, Most do budoucnosti. Příběh města na severu Čech jako studie proměn socialistické modernity, s. 30–79. – Kateřina ČAPKOVÁ, Národně nespolehliví?! Německy hovořící Židé v Polsku a Československu bezprostředně po druhé světové válce, s. 80–101. – Martin NEKOLA, „Exilové internacionály“ ve studené válce jako nástroj boje proti komunismu, s. 102–129. – Pavel KOLÁŘ, Čtyři „základní rozpory“ východoevropského komunismu, s. 130–165.

Střední Morava. Vlastivědná revue. Roč. 21, 2015, č. 39:

Leoš MLČÁK, K biografiím stavitelů v Olomouci, Litovli, Šternberku, Mohelnici a Uničově v letech 1780–1900, s. 4–27. – Jiří KAREL, Příběh PhDr. Julia Enderse, s. 28–53. – Jan ŠTĚPÁN, Žehnutí zvonů v letech 1697–1702 v Olomouci, s. 54–76. – Roman PAULO, Historický vývoj Drahanovic v letech 1620–1848, s. 77–94. – Bohdan KAŇÁK, 600. výročí upálení dvou studentů pražské Karlovy univerzity v Olomouci v roce 1415, s. 96–99. – Stanislava KOVÁŘOVÁ, Nepřáli daleko stavěna u chrámu budova stojí..., s. 99–103. – Michaela KOKOJANOVÁ, Dva heraldické podněty z prostějovské muzejní lodžie, s. 103–106. – Jindřich GARČIC, Síla, proměny a meze vzoru kašna Fontana del Tritone Giana Lorenza Berniniho jako napodobovaný vzor, s. 106–114. – Jiří FIALA –

Marie SOBOTKOVÁ – Marie VOŽDOVÁ, Francouzští a polští „státní vězňové“ v Brně a Olomouci na konci 18. Století. Recentní odborná literatura, s. 114–122. – Lukáš HLU-BEK, Loštické poháry z Unčovic (okr. Olomouc), s. 122–125. – Hana BARTKOVÁ, Významné kulturní osobnosti Prostějova, s. 126–132. – Lukáš F. PELUNĚK, Pan profesor Miloš Trapl – jubilující a inspirující, s. 134–138. – S. KOVÁŘOVÁ, Velkostatek Vyškov, s. 151. – Bohdan KAŇÁK, Projekt digitalizace archiválií ve Státním okresním archivu Olomouc, realizovaný Magistrátem statutárního města Olomouce, s. 152.

Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice. Roč. 2014, č. 14:

Jana STRÁNÍKOVÁ, Marie Magdalena Hanková – životní role neprovdané dcery hořiněvského řezníka. Reflexe a sebereflexe ženy přelomu 18. a 19. století v rodinné korespondenci, s. 9–29. – Jan RANDÁK, Soudobá historie, osobní vzpomínání a politika dějin, s. 31–48. – Wiktoria KUDELA–ŚWIĄTEK, Marriage of convenience... in search of new analytical methods in oral history, s. 49–67. – Radmila ŠVAŘÍČKOVÁ SLABÁKOVÁ, Orální historie a paměťová studia: diverzita, či konvergence? s. 69–78. – Jiří HLAVÁČEK, Narace Pražského jara ve vzpomínkách rehabilitovaných příslušníků Československé lidové armády, s. 79–96. – Monika HORÁKOVÁ, Tazatel(ka) z tábora nepřátel? K rozhovorům s vyhnanými a nuceně vysídlenými Němci vedenými tazatelkami narozenými v Československu, s. 97–115. – Lenka KRÁTKÁ, Jejich osudy jsou tak rozdílné, a přesto tak podobné. Komparace životopisných vyprávění dvou žen, které se věnují umělecké profesi, s. 117–136. – Michaela KOLLEROVÁ, Doc. PaedDr. Jiřina Holinková, CSc. Historička a univerzitní pedagožka nejen pohledem pamětníků, s. 137–154. – Michal LOUČ, Oživlá historie Ratenic. Orální historie jako nástroj komunitního zkoumání lokální historie, s. 155–202. – Marie FRITZOVÁ, Dva životní příběhy palestinských křesťanů a první intifáda, s. 203–224. – Zbyněk VYDRA, Poslední bitva impéria. Rusko v první světové válce slovem i obrazem, s. 228–230. – Michal LOUČ, 18. mezinárodní konference International Oral History Association (IOHA), Barcelona, 9.–12. července 2014, s. 236–239.

Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice. Roč. 2014, č. 15:

Károly GODA, Metamorphoses of Corpus Christi Eucharistic Processions & Clashes in Fifteenth- and Sixteenth-Century Vienna, s. 9–50. – Petr VOREL, Politická komunikace české stavovské opozice roku 1547. (Regionální aspekt a role „Přátelského snešení“ ve stavovském odboji), s. 51–95. – Tomáš ČERNUŠÁK, „Nel banco dove sta il nuntio non vi sedano altri“. Ceremoniál jako forma symbolické komunikace pražského nuncia Antonia Caetaniho (1607–1611), s. 97–107. – Pavel PANOCH, Světec, kříž a zbožný krab. Divertimento z barokní hagiografie mezi Západem a Východem, s. 109–133. – Petr GRULICH, Četnictvo v Hradci Králové. Úvod do jeho struktury ve třicátých letech 20. století, s. 135–162. – Aleš BINAR, Konference velvyslanců v červenci 1920 o Těšínsku, Oravě a Spiši v proměnách české historiografie, s. 163–183. – Andrzej ESSEN, Wokół stosunków polsko-słowackich w latach 1938–1939, s. 185–197. – Magdalena HUŁAS,

Polsko–czechosłowacka (kon)federacja. Cele i oczekiwania strony polskiej (1939–1943), s. 199–219. – Pavol MATULA, Pripojenie Javoriny a Lesnice k Poľsku 1938–1939, s. 221–237. – Jan NĚMEČEK, Československo–polská (kon)federace, s. 239–258. – Krzysztof NOWAK, Zaolzie 1945 wokół polskiej historiografii i historiograficznych kontrowersji, s. 259–270. – Tomáš JIRÁNEK, V Americe za války „před válkou“. Působení plk. gšt. Oldřicha Španiela v USA v letech 1939–1941, s. 271–295. – Jaroslav MILLER, Organizace českého exilu v Austrálii v letech 1948–1989, s. 297–324. – Pavel BOŠTÍK, Velká krize kolektivizace v Pardubickém kraji, s. 325–349.

Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. Roč. 63, 2015, č. 1–2:

Ivo HLOBIL, Challenge and Risk: The Parlerian Statues on the Old Town Tower of Charles Bridge. A Reinterpretation, s. 2–33. – Pavel KALINA, Carlo Fontana, Domenico Martinelli, and Georg Adam II of Martinitz. Architectural Design, Architectural Collaboration and Aristocratic Representation around 1700, s. 34–54. – Jindřich VYBÍRAL, Die Uniformität der modernen Welt versus Genius Loci. Friedrich Ohmann und Otto Wagner im Wettbewerb, s. 55–65. – Štefan VALÁŠEK, The medieval Wall Paintings in All Saints Church in Ludrová (Slovakia). Artists and Artistic Influences in Central Europe in the First Half of the 15th Century, s. 66–73. – Pavel BRODSKÝ, Epistolae beati Sidonii ve varšavské Národní knihovně, s. 74–78. – Dragan DAMJANOVIĆ, Architect Marko Vidaković, the Zagreb Exhibition of Contemporary Czechoslovakian Architecture (1928) and the Beginnings of Modernism in Croatian Architecture, s. 79–91. – Jiří KOUKAL, Der tote Freund von František Kovárna, s. 92–103.

Umění. Časopis Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky. Roč. 63, 2015, č. 3: Pavel SUCHÁNEK – Tomáš VALEŠ, Der Bildhauer Andreas Schweigl und die Sakralkunst in Mähren zur Zeit der josephinischen Reformen, sw. 156–181. – Katarzyna CYTLAK, Complexity and Contradiction in Central European Radical Architecture. Experiments in Art and Architecture in the 1970s, s. 182–203. – Lubomír KONEČNÝ, Josef Krása: Jacob Burckhardt [edice studie], s. 204–208. – Veronika ROLLOVÁ, Otevírání Pražského hradu v šedesátých letech. Nerealizovaná alej Socialismu (1959–1968), s. 209–220.

Vlastivědný věstník moravský. Roč. 67, 2015, č. 3:

Jiří JUROK, Jindřich Lacembok z Chlumu. Od purkrabího markraběte Prokopa k průvodci Jana Husa v Kostnici a husitovi. Na paměť 600. výročí upálení M. Jana Husa, s. 209–215. – Jaromír KUBÍČEK, Zasluky českého Cizineckého svazu na Moravě a ve Slezsku o propagaci památek a národopisu. Počátky cizineckého ruchu před sto lety, s. 216–225. – Leoš VAŠEK, Sochy dvou sv. řeholníků v Hrušovanech nad Jevišovkou a jejich tvůrce Paul Oswald, s. 226–232. – Tomáš SOMER, Neznámá olomoucká listina z roku 1439. Příspěvek k dějinám olomoucké židovské obce v 1. polovině 15. století, s. 233–240. – Richard MAHEL – Eva KOČOVÁ, Poznámky k životu a dílu moravského historiografa Bedy Dudíka. K 200. výročí narození rajhradského benediktina, s. 241–251. – František

VÍCHA, Jak obtížně se rodila nová budova Moravského zemského archivu v Brně. K 25. výročí obnovy historického názvu, s. 252–264. – Petr HLAVÁČEK, Farní cyrilská jednota ve Slavkově u Brna. K 130. výročí vzniku, s. 265–277. – Josef HAVLÁT – Karel KIRCHNER – Jan LACINA – Jan DIVÍŠEK, Cesta k tišnovské šibenici, s. 278–285. – Pavel MICHNA, Ruské fotografie k 70. výročí osvobození Československa, s. 286–287. – František VŠETIČKA, Brněnský emigrant Oskar Maria Graf, s. 287–289. – Stanislav VOHRÝZEK, Výkopy na hradě Rokštejn na Jihlavsku v 18. století, s. 289–292.

Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech. Roč. 52, 2015, č. 2:

Daniel KOVÁŘ, Několik poznámek o městské vlajce a městských barvách Českých Budějovic, s. 85–90. – Jan CIGLBAUER, Kronikářské záznamy o archeologických nálezech v obci Hosín, s. 91–94. – Petr KOZEL, Četnická letecká hlídka České Budějovice a „haléřová letka“ v roce 1938, s. 95–105. – Pavel SCHAFFERHANS, Byl Hus na Borotíně?, s. 106–114. – Vlastimil KOLDA, Květnové dny roku 1945 v Týně nad Vltavou v relacích místního rozhlasu, s. 115–130. – Leoš NIKRMAJER, Návštěva Andreje Hlinky v Českých Budějovicích v listopadu 1907, s. 131–134. – Karel VOŠTA, Dolfina Poppée (1865–1934), s. 135–137. – Jiří CUKR, Zemřel amatérský historik MUDr. Herbert Pexa z Vídně, s. 138–141.

Východočeský sborník historický. Sv. 27, 2015:

Jan JÍLEK, Osídlení dolního toku řeky Loučné v době římské, s. 55–43. – Tomáš ČURDA, Rodinné domy na opatovickém klášteřišti aneb jeden z posledních příběhů kláštera opatovického, s. 45–65. – Marek STARÝ, Rytířský statek Rodov a jeho majitelé ve druhé polovině 16. století. Příspěvek k dějinám drobného šlechtického panství na Králověhradecku, s. 67–102. – Jindřich FRAJER, Zrušení druhanického rybníka u Chotusic aneb environmentálně historická mikrosonda, s. 103–126. – Věra DOLEŽALOVÁ, Memoriál Jiřího Kristiána Lobkowicze, s. 127–144. – Filip ŠRŮTEK, Válečné vzpomínky Josefa Malocha jako historický pramen, s. 145–172. – Ladislav NEKVAPIL, Mezioborová konference „Od hliněné destičky k tabletu: kultura psaní v dějinách“, 12.–13. listopadu 2014, Zámek Pardubice, s. 175–179. – Pavel BURGERT, Zpráva o projektu „Lidový malovaný nábytek Horního Pojizeří – technologie a dílenské okruhy výrobců lidového malování nábytku“, s. 179–180. – David RICHTER, Bibliografie příspěvků k dějinám východních Čech v periodických publikacích vydávaných východočeskými institucemi v letech 2013–2014, s. 183–198.

Z Českého ráje a Podkrkonoší. Vlastivědná ročenka. Sv. 27, 2014:

Jiří SAJBT, Románské kostely ve středním Pojizeří jako pramen k dějinám rané šlechty, s. 11–43. – Jan KLETVÍK, Evangelíci v Libštátě v letech 1781–1945, s. 44–96. – Marcela KALAŠOVÁ – Aleš POSPÍŠIL, Ikonografie hradu Valečova v 19. století. Valečov jako námět výtvarných děl poutníků a malířů, s. 97–132. – Ondřej VAŠATA, Z historie české menšiny ve Stupné a Vidochově v letech 1889–1938, s. 133–150. – Jiří LOUDA, Trestní nalézací komise v Turnově jako nástroj retribučního soudnictví, s. 151–166. – Jaroslav

KŘÍŽ, Loutkářství v Libereckém kraji – tradice, historie a současnost, s. 167–184. – Karol BÍLEK, Dopisy Josefa Jungmanna Františku Šírovi, s. 187–199. – Jan PROSTŘEDNÍK – Radek NOVÁK – Jan NOVÁK, Archeologický výzkum v areálu dvora Václava Vejrycha z Gemsenfelsu v Jilemnici, s. 200–235. – Jan BOUBLÍK – Jan PROSTŘEDNÍK, Hromadný mincovní nález z Roztok u Jilemnice, s. 236–261. – Jiří SAJB, Nově objevená románská památka – kostel sv. Vojtěcha ve Skalsku, s. 265–266. – Jan KILIÁN, Role plukovníka Jana Becka ve valdštejské kauze, s. 267–277.

Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea. Roč. 21–22, 2014–2015 [vyd. 2015]:

Pavla STUHLÁ, Počátky farnosti Horní Vltavice a zřízení prvního kaplanství ve Vimperku aneb vytoužené i nečekané posily duchovní správy ve Vimperku v první třetině 18. století, s. 11–79. – Eliška HOMOLKOVÁ, „Zur Vermehrung der Ehr Gottes und besserer Beförderung der Seelsorg.“ Obnovení fary v Němčicích v letech 1722–1723, s. 81–104. – Jana KOVÁŘOVÁ, Průběh kolektivizace na okrese Prachatice. Vznik JZD Lhenice, s. 105–171. – Jan ANTONÍN MAGER, Učitelství rod Hesů v Prácheňsku, s. 175–186. – Marek PARKMAN, Ojedinelý nález bronzové dýky u Nebahov na Prachaticku, s. 189–193. – Jiří FRÖHLICH, Archeologický sešit Adolfa Černého z Netolic, s. 195–204. – Václav STARÝ, Josef Messner (1822–1862), s. 207–217. – Lucie POTUŽNÍKOVÁ, PhDr. Václav Starý osmdesátiletý, s. 219–220. – Marek PARKMAN, PhDr. Václav Starý. Bibliografie prací publikovaných v letech 1994–2015 ve sborníku Prachatického muzea Zlatá stezka, s. 221–225. – Václav STARÝ, Péče o údržbu soumarské stezky a mostu za Volary v druhé polovině 16. století, s. 229–232. – František KOTĚŠOVEC – Bohumil TETOURL, „Tak nám zabili Ferdinanda.“ František Ferdinand d'Este v písemnostech prachatického archivu, s. 233–242.

Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích. Sv. 30, 2014:

Eva KLÁŠTERKOVÁ, Jitka Budinská (1940–2014) a Jaroslava Dvořáková (1948–2014), s. 5–8. – Pavlína BOUŠKOVÁ, Sociální distinkce teplických měšťanů v předbělohorském období, s. 9–16. – Jiří WOLF, Dva deníkové fragmenty z let 1646–1647 a 1648 ve fondu mosteckého okresního archivu (heuristická poznámka k zápiskům Johanna Alberta Pecelia z Adlersheimu a Zachariase Lehmana), s. 17–23. – Jiří WOLF, Lokální dějiny a evropské kulturněhistorické bádání (marginálie ke kontextu regionálních studií), s. 25–29. – Jiří BUREŠ, Příčiny úmrtí populace města Duchcova v první polovině 19. století, s. 31–40. – Milan ČERNÝ, Duchcovská chrámová kapela ve druhé polovině 17. století, s. 41–51. – Markéta KAŠPAROVÁ, Perníkářství a formy na perník ze sbírek RMT, s. 53–61. – Viktor KELLER, Teplice v období pražského jara, s. 63–77. – Radim NEUVIRT, Psi známky města Teplic, s. 79–101. – František MLNÁŘÍK, Vojenský zápisník Adolfa Bláhy 1904–1907, s. 103–113. – Michal B. SOUKUP, Několik poznámek o archeologii vrcholného středověku a raného novověku v Teplicích, s. 115–127. – Jana MICHLOVÁ, Poznámky k 90. výročí otevření nového městského divadla v Teplicích, s. 129–145.

Židovská ročenka. 5775/2014–2015 [vyd. 2014]:

Raymond ARON, Francouz a Žid, s. 5–16. – Alexandr PODRABINEK, Muklovské zkušenosti, s. 17–51. – Pavel MAŇÁK, Olomoucký pobyt a olomoučtí přátelé Ludwiga Wittgensteina, s. 52–64. – Leo PAVLÁT, Golem židovský a nežidovský. K typologii golemovských příběhů, s. 65–72. – Juan MAYORGA, Himmelpweg, s. 73–82. – Otto Dov KULKA, Cesta do satelitního města metropole smrti, s. 83–91. – Alice MARXOVÁ, Vážený pane Pěkný. Z dopisů Rudolfa Vrby k redakci jeho knihy, s. 92–110. – Alejandro JODOROWSKY, Tanec skutečnosti, s. 111–120.

Zpracovaly Václava Horčáková a Kristina Rexová

Zpracováno s podporou projektu MŠMT č. LM2011018,
Bibliografie dějin Českých zemí.

SVĚTOVÝ KONGRES HISTORIKŮ

XXII. mezinárodní kongres
historických věd v Ťi-nanu/JinanuJAROSLAV PÁNEK a kolektiv¹**JAROSLAV PÁNEK et alii: The 22nd International Congress of Historical Sciences in Jinan**

The article, which is the joint work of Czech participants in the thematized Congress, presents an analysis of the extraordinarily important World Congress of Historians which convened between the 23rd and the 29th of August 2015 in Jinan, China, attended by around 2,600 historians from 90 countries across all continents. The Congress became a reflection of China's rising importance as a great power in the humanities, but at the same time also the emergence of other parts of the world – East and South Asia, Latin America and Africa. Czech historians participated in the Congress programme via the organization of three panels (*European Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World; Fron-*

- ¹ **Spoluautoři:** **Antonie Doležalová** (Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy, Praha), **Eva Doležalová** (Historický ústav AV ČR, Praha), **Jiří Kocian**, tajemník Českého národního komitétu historiků (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha), **Pavel Mücke** (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha), **Jaroslav Pánek** (Historický ústav AV ČR, Praha), **Jan Rychlík** (Filozofická fakulta UK, Praha), **Eva Semotanová** (Historický ústav AV ČR, Praha), **Radmila Švaříčková Slabáková** (Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc), **Miroslav Vaněk** (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha), **Alice Velková** (Historický ústav AV ČR, Praha), **Petr Vorel**, předseda Českého národního komitétu historiků (Fakulta filozofická Univerzity Pardubice, Pardubice) a **Zlatica Zudová-Lešková** (Historický ústav AV ČR, Praha).

tiers, Massacres and Resettlement of Populations; Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History), and papers in other sections. The individual chapters of this text address these themes: the concept of the Congress, its preparation, organization and programme; access, the ideological standpoints of the Chinese organizers and the inspiration coming from this environment; the positions of the individual periods (particularly the history of the Middle Ages and the early modern period, as well as modern and contemporary history) in the Congress programme; the theme of Christianization, revolutions, environmental history, historical demography and popular social phenomena (travel, sport) at the Congress; the interpretation and reinterpretation of history, the teaching of history; special attention is devoted to the panels prepared by the institutes of the Czech Academy of Sciences in co-operation with the Czech National Committee of Historians and the perspectives of the World Congress which will be held in Poznań in the year 2020.

Key words: History, historiography, the 22nd International Congress of Historical Sciences in Jinan (2015); China, Asia, Africa, America, Australia; Europe, Czech Republic, Poland; Christianization, reformation, revolution, crisis, values; environmental history, historical demography, oral history; frontiers, massacres, resettlement of populations; ideology, reinterpretation of history, teaching of history

Kongres světový a kongres čínský

V závěru letní sezóny (23.–29. srpna) roku 2015 se konal první světový kongres historiků na asijském kontinentu. Mezinárodní komitét historických věd a hlavní hostitelé – Čínský národní komitét historických věd a Sdružení čínských historiků – zvolili za místo jeho konání Ťi-nan (v mezinárodním, i u nás již zdomácněném přepisu Jinan), město ležící v provincii Šan-tung mezi dvěma hlavními metropolemi „Říše středu“, Pekingem a Šanghají. Nebyla to náhodná volba, neboť přibližně sedmimilionový Jinan je skutečně výstavným moderním městem s hlubokými historickými tradicemi; ostatně v jeho blízkosti, v Čchü-fu, se narodil a působil starověký filozof a státník Konfucius, který výrazně ovlivnil vývoj Číny až do moderní doby, a právě tato oblast je pokládána za kolébkou čínské civilizace. V zeleném, bohatě zavodněném kraji leží „Město pramenů“ a v něm jednak Šantungská univerzita, jednak obří kongresové centrum Shandong, které poskytlo prostor k jednání 2600 historiků. Zatímco Šan-tung se zhruba sto miliony obyvatel patří mezi nejpokročilejší provincie Čínské lidové republiky, stejnojmenn-

ná univerzita, založená roku 1901 a čítající zhruba 60 000 studentů, je pokládána za jednu z předních vysokých škol v zemi, a to zejména v humanitních vědách.² Od počátku bylo tedy zjevné, že hostitelská země se rozhodla předvést na tomto místě počátek „čínského století“ a jeho dopad na světovou historiografii.

V porovnání s předchozími světovými kongresy – Madrid 1990, Montreal 1995, Oslo 2000, Sydney 2005 a Amsterdam 2010³ – věnovali čínští organizátoři přípravám daleko největší péči. Leccos naznačila už velkorysá organizace generálního shromáždění Mezinárodního komitétu historických věd (CISH) v Pekingu roku 2007, ale tentokrát šlo Číňanům o víc. Nemínili se spokojit s tím, že jejich kandidatura na uspořádání kongresu při hlasování v Montrealu roku 1995 neuspěla, a soustavně usilovali o reparát; v souvislosti s rostoucí vahou Číny ve světě a také v mezinárodní vědě se situace změnila a v Amsterdamu (2010) už Číňané dokázali o svém nároku na pořadatelství světového kongresu jednoznačně přesvědčit.

Čínští historici – bezpochyby s mimořádně silnou podporou státu – se ujali přípravy kongresu po všech stránkách ve velkém stylu. Nemohlo překvapit, že jako hostitelé měli ze všech 90 zúčastněných zemí daleko nejpočetnější zastoupení. Mezi 2694 přihlášenými účastníky zaujali počtem 1769 osob celé dvě třetiny, zatímco všechny další delegace byly nesrovnatelně menší (USA 101, Japonsko 80, Francie 79, Itálie 64, Německo 50, Austrálie 47, Velká Británie 44, Finsko 33, Rusko 32 atd.).⁴ Toto množství čínských historiků se rozprostřelo po celém spektru jednání, neboť všude – i tam, kde nezazněly čínské referáty a neobjevila se ani asijská tematika – bylo vidět řady domácích, pečlivě pozorujících a naslouchajících mladých historiků a studentů, jejichž zjevným cílem se stalo proniknutí do dějinné problematiky ostatních kontinentů.

2 *Charms of Shandong University*. A Special Issue for the 22nd International Congress of Historical Sciences, Jinan 2015; *School of History and Culture – Shandong University*, Jinan [2015].

3 Blíže v souhrnných referátech: František ŠMAHEL – Jaroslav PÁNEK – Jiří KOŘALKA – Bohumil BAŽURA – Zdeněk MÜLLER – Josef MACEK – Milan ŠVANKMAJER, *17. mezinárodní kongres historických věd v Madridu*, ČČH 89, 1991, s. 306–312; František ŠMAHEL – Miroslav HROCH – Jiří KOŘALKA – Miloslav POLÍVKA – Jaroslava HONCOVÁ – Vilém PREČAN, *XVIII. mezinárodní kongres historiků v Montrealu*, ČČH 94, 1996, s. 186–197; Jaroslav PÁNEK – Zdeněk HOJDA – Václav PRŮCHA, *XIX. mezinárodní kongres historických věd v Oslu (6.–13. 8. 2000)*, ČČH 99, 2001, s. 415–422; Jaroslav PÁNEK – Jiří KOCIAN – Oldřich TŮMA – Miloslav POLÍVKA – Petr VOREL – Jiří LACH – Radmila SLABÁKOVÁ, *XX. mezinárodní kongres historických věd v Sydney (3.–9. července 2005)*, ČČH 104, 2006, s. 206–224; *XXI. mezinárodnímu kongresu historických věd v Amsterdamu (2010)* bylo věnováno 2. číslo ČČH 109, 2011, s. 193–343.

4 Za číselné údaje, vyhlášené na generálním shromáždění Mezinárodního komitétu historických věd, vděčím prof. Petru Vorlovi, předsedovi Českého národního komitétu historiků.

Ještě důležitější než obrovské množství posluchačů byla aktivní účast na tematické přípravě a na zvládnutí kongresu. Nutno předeslat, že tentokrát se uplatnilo – vedle samostatných konferencí a zasedání přidružených organizací a mezinárodních komisí – celkem pět typů zasedání. Na prvním místě to byla „velká témata“ (major themes), probíraná ve dvou následných jednáních; v jejich organizaci se prosadily převážně národní komitěty velké váhy, což jsou zpravidla komitěty organizačně aktivních regionálních mocností, dále států, které nedávno pořádaly světový kongres, a konečně těch zemí, jimž se v minulém období podařilo prosadit své zástupce do Mezinárodního komitétu historických věd. Další kategorie tvořila menší zasedání – „specializovaná témata“ (specialised themes), „sdružená či spojená zasedání“ (joint sessions), „kulaté stoly“ (round tables) a nově také „večerní zasedání“ (evening sessions). Ovšemže i některá z těchto jednání – v návaznosti na obecnou přitažlivost tématu – dokázala přilákat překvapivě vysoký počet účastníků, zatímco „kulaté stoly“ si obvykle zachovaly charakter rozšířených diskusních kroužků, v nichž se dařilo rozvinout intenzivní debatu o vybraných, zřetelně formulovaných problémech.

Čína se při organizaci těchto zasedání rázem zařadila na čelné místo mezi nejaktivnějšími organizátory. Nešlo jen o první z „velkých témat“, nazvané *Čína v globální perspektivě*, a o řadu dalších sinologických panelů, ale také o celkový podíl na zajištění obsahové struktury světového kongresu. Pokud bychom rozčlenili 29 států, resp. jejich národních komitétů historických věd a národních profesních organizací (nikoli přidružených mezinárodních sdružení a komisí, jež také pořádaly svá paralelní zasedání), které se samostatně nebo v součinnosti s jinými národními komitěty, komisemi a sdruženími historiků staly organizátory jednotlivých panelů, do čtyř skupin, pak bychom získali zhruba následující obrázek.

V první kategorii se umístila hostitelská Čína s 11 panely (jedno velké téma, tři specializovaná témata, tři sdružená témata a čtyři kulaté stoly); za ní následovaly Francie s 10 panely (jedno velké téma, šest specializovaných témat, dvě sdružená a jedno večerní zasedání), se zřetelným odstupem pak Itálie a Finsko shodně se 6 panely (po dvou specializovaných tématech, sdružených zasedáních a kulatých stolech), Japonsko s 5 panely (jedno velké téma, dvě sdružená a jedno večerní zasedání, jeden kulatý stůl), USA se 4 panely (dvě velká témata, po jednom specializovaném a večerním zasedání), Austrálie se 4 panely (jedno velké téma, dvě specializovaná témata a jedno sdružené zasedání), Španělsko se 3 panely (po jednom velkém tématu, sdruženém zasedání a kulatém stole) a podobně i Jižní Korea (po jednom velkém tématu, sdruženém a večerním zasedání); specifické bylo tentokrát postavení Velké Británie, která spoluorganizovala jedno

velké téma, ale udržela si tradičně silné zastoupení v přidružených organizacích a mezinárodních komisích. Do druhé kategorie lze zařadit čtyři země s lehce nadprůměrným zastoupením, nikoli však v organizaci velkých témat, a to Nizozemí se 3 panely, dále Německo a Polsko, vždy se 2 panely, ale se silným zastoupením v konferencích přidružených organizací, a poprvé také Českou republiku se 3 panely (po jednom specializovaném tématu, kulatém stole a večerním zasedání). Třetí kategorii tvoří národní komitáty, které připravily po dvou panelech – Argentina, Dánsko, Kanada, Maďarsko, Mexiko a Švýcarsko. Konečně ve čtvrté kategorii je zastoupeno devět komitátů, které zorganizovaly po jednom panelu – Belgie, Brazílie, Norsko, Rumunsko, Rusko, Slovensko, Švédsko, Ukrajina a Vatikán.

Tento výčet naznačuje, do jaké míry se jednotlivé státy angažovaly, ale také jak výrazně se zájem o aktivní podíl na pořádání světového kongresu historiků v poslední době rozšířil z Evropy a Severní Ameriky na další kontinenty. Nástup Austrálie byl zřetelný už na XX. kongresu v Sydney (2005), kdežto Asie se s takovou silou prosadila teprve nyní. Konstantou se stal rovněž podíl velkých států Latinské Ameriky. Největší mezeru tvoří nyní „černý kontinent“. Afričané sice mezi účastníky nechyběli (účastnili se i „českých“ zasedání), ale jak arabská, tak i subsaharská část dynamicky se proměňujícího světadílu není zatím reprezentována v dostatečné míře. Evropa na kongresu a zvláště v Mezinárodním komitátu historických věd stále ještě zaujímá velmi silné postavení, ale někdejší eurocentrismus je už minulostí. Zvláště bolestně to mohou pociťovat velice agilní francouzští historici, neboť jejich rodný jazyk se ocitl zcela na okraji jednání. Vedení již dříve proklamovanou zásadou, že nejsou povinni učit se dva západní jazyky, preferovali Číňané v mezinárodní komunikaci jednoznačně angličtinu. A pokud se v kuloárech ozývaly mezi evropskými historiky občasně nářky, že do Číny je příliš daleko, kongresové jednání i je přesvědčilo o tom, že setrvání v hlavním proudu světové historiografie se bez intenzivní komunikace s Dálným východem v budoucnosti neobejde.

Jaroslav Pánek

Ideová východiska pořadatelů kongresu

Čínští hostitelé nevsadili pouze na výbornou organizaci vlastního průběhu jednání, které kromě profesionálů zajišťovalo několik set studentek a studentů Šantungské univerzity, oděných do vkusných stejnokrojů západního střihu. Důraz položili také na mnohem trvanlivější působení prostřednictvím publikací, které zdarma distri-

buovali všem zájemcům. Nebyl to nahodilý soubor „ležáků“ či knížek, jež právě vyšly k jednotlivým projednávaným tématům. Naopak, Číňané připravili a zejména prostřednictvím zvláštní – v kongresových kuloárech dobře viditelné – agentury ústředního oborového periodika *The Chinese Historical Review* (tištěného ovšem v čínštině) rozdávali promyšleně komponovaný soubor publikací, který ve svém celku představuje jednak šestitisíciletou kontinuitu čínské civilizace, jednak čínskou historiografii, její současný stav a ambice. Tento soubor publikací, vydaných buď v čínsko-anglické verzi, nebo pouze v angličtině, výjimečně i v dalších západních jazycích, si zaslouží zvláštní pozornost.

Skutečnou vzácnost představuje bibliofilské, na hedvábných listech tištěné a skvostně ilustrované anglické vydání legendárního traktátu *O válečném umění* od Mistra Suna (544–496 př. n. l.), který je u nás dostupný v několika překladech, nejnověji z pera sinologa Oldřicha Krále; nejde tu jen o starobylý výklad o strategii a taktice, ale také o filozofické a právní názory na lidskou organizaci, disciplínu a morálku, s nimiž přes hranici tisíciletí navazuje spojení i čínská současnost.⁵

Svérazným protějškem klasického díla se stala *Óda na Velikou Čínu k jejímu úžasnému omlazení*, která byla nabízena nejen v angličtině, ale také v ruštině, němčině a francouzštině.⁶ Autorem knihy je Liu Changyun (* 1955), který vystudoval historii na Šantugské univerzitě a nyní působí v úředních službách šantungského provinčního výboru Komunistické strany Číny. Jde tedy evidentně o oficiální stranické a státní stanovisko k interpretaci čínských dějin. Ilustrovaná kniha je sestavena ze stručných, stylisticky nadlehčených, ale obsahově jednoznačných tezí, které charakterizují události, osobnosti a epochální přelomy v čínských dějinách od legendárních počátků do naší doby. Jejich formulace ozřejmuje, které aspekty čínských dějin jsou hodny vyzdvižení a oslavného připomínání. Pozoruhodná je skutečnost, že do tohoto obrazu „silného národa ve Veliké Harmonii“⁷ jsou v konfuciánském smyslu zahrnuty všechny typy imaginárních představitelů čínské velikosti – od mytologických bytostí přes císaře všech dynastií, vojevůdce, filozofy, umělce a básníky až po čelné nacionalistické a komunistické politiky Sunjatsena, Mao Ce-tunga a Teng Siao-pchinga.

Zásadní důraz je kladen na čínskou civilizaci jako trvalý fenomén, stejně jako na sjednocený čínský stát, v minulosti chráněný Velkou zdí před „barbar-

5 SUN TZU, *The Art of War*, s.l. s.a. – Za zasvěcenou interpretaci vztahu současné čínské společnosti k dílu Mistra Suna vděčím sinoložce prof. Olze Lomové z Filozofické fakulty UK v Praze.

6 LIU CHANGYUN, *Ode to Grand China for Her Great Rejuvenation*, Jinan 2014.

7 Tamtéž, s. 11.

skými kmeny“⁸, na jeho snahy o udržení míru a o kulturní rozmach. Do ideového vývoje jsou zakomponovány vedle domácího konfucianismu a taoismu také buddhismus a moderní ideologie. Do kontrastu s čínskou mírumilovností je kladena „bouře běsnící ze Západu“, zejména v době opiových válek a koloniální expanze, jež přinesly čínskému národu rozvrat a anektování ze strany mocností a připravily mu „chmurný výhled“ do budoucnosti; tehdy „čtyři sta milionů lidí propuklo v pláč“, neboť Čína „ztratila svou obvyklou slávu“.⁹ Oficiální výklad se ptá po příčinách, proč se několikatisíciletá civilizace dočkala úpadku a odpovídá si: „Tělo bylo oslabeno, ale statečné srdce zůstalo... Obrovský drak vyčkával na dobu, kdy znovu vzlétne.“¹⁰ Po mnoha povstáních musela přijít Sunjatsenova revoluce a svržení monarchie. Lidé vznešených ideálů sice využívali nejrozumnějších cest k nápravě, ale tápali až do doby, než se v Číně rozšířil marxismus-leninismus. „Zrodila se Komunistická strana Číny, srpem a kladivem symbolizující zářící slunce a měsíc. Mao Ce-tung, Čou En-laj a jiní vznešení muži... se setkali ve velkolepém posláním, čímž otevřeli národu novou epochu“ a „jedinou cestu k Veliké Harmonii“.¹¹ Komunistická strana dovedla čínský národ k vítězství nad Japonci a k založení Čínské lidové republiky.

Osvobozená Čína byla sice podle Changyunovy *Ódy* chudá, ale vědeckým výzkumem (získáním nukleární výzbroje a satelitů) potvrdila svou sílu. Není výbojná, ale nikdy ji nelze podmanit. Někdy čas docházelo ke střídavému stoupání a klesání, ale to byl jen „šedý zákal“ čili, jak vysvětluje autor v komentáři, pouhé „chyby či malé problémy“, ale podstatný zůstal vývoj ve směru čínského „národního omlazování“.¹² I stárnoucí veliký muž Mao Ce-tung sice v době kulturní revoluce udělal chyby, když třídní boj pokládal za jádro veškeré činnosti, ale to byly nanejvýš „skvrnky v nefritu“.¹³ Nicméně i těchto omylů ke škodě vlasti zneužily kontrarevoluční síly v desetiletých zmatcích kulturní revoluce. Avšak země i cílevědomá strana se z této „tvrdé lekce“ navždy poučily. „Z bolestné zkušenosti se zrodila velká moudrost“, kterou ztělesňoval Teng Siao-pching. Jeho zásluhou byly objasněny základní myšlenky a odstraněn chaos, lidské myšlení se uvolnilo a pravda získala zasloužený respekt. „Potom bylo vše spojeno v jednom a všichni bojovali za jasnou perspektivu.“¹⁴

8 Tamtéž, s. 15.

9 Tamtéž, s. 83–85.

10 Tamtéž, s. 86.

11 Tamtéž, s. 97–98.

12 Tamtéž, s. 112.

13 Tamtéž, s. 113.

14 Tamtéž, s. 116.

Reformy „Velkého architekta“ Teng Siao-pchinga otevřely cestu k modernizaci a všestrannému rozvoji Číny, k vládě práva a rozmachu vzdělanosti, vědy a kultury. „Třicet let reformem a otevřeností“ přineslo uspokojení materiálních potřeb, umožnilo „vyjádřit přání lidu a vstoupit si do paměti tuto slavnou dobu“, ¹⁵ která se vyznačuje „čínskými charakteristikami a především moudrým vedením [komunistické] strany“. ¹⁶

Zařazení *Ódy na Velikou Čínu* mezi kongresové publikace nepochybně sledovalo promyšlený záměr – uvést historiky z celého světa, kteří nemají sinologické vzdělání a zpravidla toho o nejlidnatějším státě planety mnoho nevědí, do myšlenkového světa oficiální čínské historiografie a nepřímou i politiky. Liu Changyun, který se nepokrytě orientuje na reformní ideje Teng Siao-pchinga, zatímco Mao Ce-tunga spíše marginalizuje, zvýrazňuje aktuálně dominující témata, ale především důraz na nadčasovou čínskou civilizaci. Do popředí staví její nedostižnou starobylost a kontinuitu, trvale nevybojnou povahu a při veškerém sepětí s ostatním světem také její jedinečnost a nezávislost. Je to nepřímá, ale jednoznačná odpověď na pokusy měřit čínské dějiny a přítomnost výlučně západními kritérii. Ostatně v době, kdy se Západ snaží nově definovat vlastní identitu a projevuje pochybnosti o „americkém snu“, Číňané přicházejí se zřetelnou, v *Ódě* několikrát opakovanou formulací vlastního ideálu: v jejich výkladu se totiž naplňuje „čínský sen čili národní omlazení – prosperita Číny, národní obnova a štěstí lidu“. ¹⁷

V oficiálním obrazu čínské civilizace má samozřejmě své poslání i historie: „Nechť minulost slouží současnosti, nechť přináší nové skrze očišťování starého“, napsal literárně obratný interpret čínských dějin Liu Changyun. ¹⁸ Nikoli již panegyrickou zkratkou, nýbrž vědeckými pojednáními představuje současnou čínskou historiografii více než osmisetstránková kolektivní monografie *Třicet let čínských historických studií*. ¹⁹ Bez četby alespoň některé z jejích 22 kapitol se neobejde žádný vážnější zájemce o interkontinentální souvislosti a komparace v oborech archeologie, starších, moderních i soudobých dějin, hospodářské, sociální, kulturní a náboženské historie, dějin idejí, historické geografie a didaktiky dějepisu. Zde stojí za zmínku alespoň tři skutečnosti, které jsou v této publikaci – kromě mnoha dalších témat – obsírně rozvedeny. Především je to obrovský nárůst čínského výzkumu v historických vědách, přičemž část knih a statí je nečínskému světu programově zpřístupňována v angličtině. Dále vystupuje do popředí pozoruhodná programová

15 Tamtéž, s. 120, 127.

16 Tamtéž, s. 128.

17 Tamtéž, s. 134.

18 Tamtéž, s. 111.

19 Zhang HAI-PENG (ed.), *Thirty Years of Chinese History Studies*, Beijing–Chicago–Alberta 2015.

historizace čínské společnosti, dokumentovaná odkazem na volání po nové „národní kronice“, jež by mohla vnést do širších vrstev společnosti výklad o hloubce a významu čínské civilizace. A konečně jde o setrvání na marxistickém výkladu dějin, ovšem v jeho počínštné podobě. Patrně i čeští teoretikové historiografie budou muset časem rozšířit svůj obzor o Dálný východ a objasnit, co přináší „sinicization“ marxismu do vývoje myšlení o dějinách ve 21. století.²⁰

Snaha pořadatelů jinanského kongresu ukázat, v jakém názorovém poli se pohybuje současná Čína, se projevila i dalšími publikacemi. Výklad o navazování kontaktů čínských dějepisců se světovou historickou vědou podává kniha *Čína a mezinárodní kongresy historických věd*, která je svědectvím o postupném otvírání „Říše středu“ a o růstu ambicí při uplatnění ve světové komunitě historiků; nevýhodou publikace je nikoli ojedinělá skutečnost, že do angličtiny byly přeloženy pouze úvodní studie a rozpis obsahu, ke zvládnutí všeho ostatního je již nezbytná sinologická průprava.²¹ Osobitým lokálním příspěvkem je brožura *Mezinárodní kongresy historických věd a Jinan*, jejímž cílem se stalo přiblížení kulturního prostředí Jinanu a Šantungské univerzity účastníkům kongresu.²²

Ústřední oborové periodikum se postaralo o brožuru *Úvod do Čínského historického časopisu*, v níž seznamuje se strukturou a obsahem šestkrát ročně vydávané revue. Je zřejmé, že jde o časopis usilující o vliv na domácí veřejnost (kromě humanitních vědců jsou jeho odběrateli vládní úředníci a podnikatelé!) a zároveň o navázání globálních kontaktů, neboť se zde otiskují mj. významné dokumenty Mezinárodního komitétu historických věd.²³ Vzhledem k tomu, že nejen v Číně, ale i v Singapuru, Velké Británii a jinde vycházejí v angličtině časopisy věnované čínským dějinám, lze předpokládat, že tato periodika nezůstanou výlučně v zájmovém spektru našich sinologů.

Aniž by bylo třeba zmiňovat další distribuované knihy, jež jsou věnovány památkám a umění města Jinanu, zaslouží si zmínku ještě monografie *Proměna čínského venkova*.²⁴ Svým tématem může zaujmout především specialisty v oboru agrárních a sociálních dějin, ale organizačním přístupem má daleko širší dosah.

20 „First, we will uphold Marxism and the theoretical studies of its sinicization in particular as to guide the national history studies.“ – Zhang XINGXING, *An Introduction to Chinese Research on the History of the People's Republic of China*, in: Z. Haipeng (ed.), *Thirty Years of Chinese History Studies*, s. 99–149, zde s. 134.

21 *China and the International Congresses of Historical Sciences*, [Jinan 2015].

22 *The International Congresses of Historical Sciences and Jinan*, Special Issue of the Chinese Historical Review, 2015.

23 *An Introduction to The Chinese Historical Review*, separát z několika čísel časopisu, s.l. s.a.

24 *Change in Rural China. American Scholars' Research on Zouping County*, Shandong, s.l. s.a.

Je totiž ukázkou, do jaké míry se Čína otevřela zahraničním (v tomto případě americkým) badatelům a nakolik je ochotná výsledky takového výzkumu zpřístupňovat mezinárodní veřejnosti.

Celkově lze tedy říci, že čínští organizátoři i prostřednictvím distribuované literatury projevíli značnou ochotu k dialogu. Na jedné straně předložili svou představu o své civilizaci, o dějinách a historiografii, na straně druhé naznačili, jak si konkrétní mezinárodní spolupráci představují. V každém případě ukázali, že také pro středoevropské historiky by se mělo stát standardem alespoň zběžné sledování toho, co se děje v našem oboru i na východním pobřeží Pacifiku.

Jaroslav Pánek

Historický kongres v jubilejním dějinném kontextu

Čínští organizátoři připravili pro světový historický kongres mimořádně vstřícné a reprezentativní prostředí a pohodlné technické zázemí, včetně organizace dopravy z letiště a mezi hlavním místem konání (hotelovým komplexem Shandong) a ostatními místy jednání či ubytování účastníků kongresu. To se dalo do jisté míry předpokládat, neboť už v době jednání o tom, že by se měl kongres konat v Číně, byl výbor CISH se strany čínských uchazečů o pořádání kongresu ujišťován, že vše bude bezproblémově fungovat a po stránce reprezentační půjde o nadstandardní prostředí, neboť historický kongres bude mít v Číně významnou (i politickou) prioritu. Tomuto slibu organizátoři v plné míře dostáli a světovému kongresu se dostalo také mimořádné mediální prezentace (výrazně větší, než u předchozích kongresů, konaných v Evropě a v Austrálii). Nikoli náhodně byl termín konání kongresu naplánován právě na dobu, kdy Čína slavila 70. výročí vítězství nad Japonskem (tato souvislost nebyla přímo zřejmá z programu kongresu, ale historik si jí nemohl nepovšimnout).

Zahraniční historici se tak mohli cítit v té době v Číně pomyslným středomodem dění, neboť i čínské vládní instituce potřebovaly v domácím prostředí prezentovat čínskou historiografii (a čínské dějiny, aktualizované oním 70. výročím) jako celosvětově akceptovanou a významnou entitu. I k tomuto účelu světový historický kongres dobře posloužil, ale v žádné z jeho fází jsem neměl pocit nějaké prvoplánové politické agitace, kterou ještě moje generace znala z podobných velkolepých akcí v socialistickém Československu v sedmdesátých a osmdesátých letech minulého století (i když přiznávám, že některé dlouhé projevy v čínštině

nebyly tlumočeny a většina zahraničních účastníků jim nerozuměla). Za tak krátkou dobu pochopitelně nelze proniknout hlouběji pod povrch čínské reality, ale vnější dojem (ve srovnání se situací před osmi lety, kdy jsem mohl Čínu navštívit poprvé) byl v mém případě výrazně pozitivní. Čínské městské prostředí se během několika posledních let znatelně přiblížilo „západním“ standardům (stavby, infrastruktura, vozový park, zásobování zbožím, oblékání) a je zřejmé, že rychle dochází k vytváření početné relativně bohaté (i na evropské poměry) a sebevědomé městské střední vrstvy. Přepychové prostředí, do kterého organizátoři situovali světový historický kongres, nebylo žádnou „Potěmkinovou vesnicí“, ale odrazem dnešní čínské reality, což si mohl snadno ověřit každý z účastníků, který se během přestávky v kongresovém programu vydal i mimo kongresový komplex (což nebylo nic složitějšího vzhledem k husté síti místní dopravy a levným taxíkům). Hladinu „cestovního adrenalinu“ jen zvyšovala skutečnost, že mimo samotné kongresové centrum byly v sedmimilionovém Jinanu všechny informace jen v čínštině a anglicky se nedalo domluvit ani s místními obyvateli (jen výjimečně, pokud jste náhodou narazili na univerzitního studenta nebo čínského zaměstnance velkých zahraničních firem), ani s policisty či s řidiči taxíků. Ale všichni se snažili poradit (a mluvili čínsky alespoň pomalu, zřetelně a jistě i spisovně).

Petr Vorel

Čínské inspirace

Setkání vědců typu světového kongresu vždy představuje vedle prostoru pro prezentaci výsledků vlastní vědecké práce také jedinečnou příležitost k navazování kontaktů, ale především k získání přehledu o tom, co se děje v jiných národních historiografiích a jaká témata a otázky převažují ve světovém měřítku. K tomu není potřeba žádná specifická příprava tak jako u referátu – stačí jenom dobře poslouchat – a nechat se inspirovat.

Moje nejsilnější inspirace ze světového kongresu historických věd v čínském Jinanu se dají shrnout do tří hesel: paměť – výuka dějepisu – povaha historické vědy.

(1) Historická věda versus historická paměť

Diskuse nad otázkou, kde leží hranice mezi historickou vědou a historickou pamětí nabývala více podob. V první šlo o hranice mezi profesionálními a neprofesionálními historiky a odtud vyplývající hranici mezi „akademickou“ a „popu-

lární” historií. Problematizace tohoto střetávání byla ovšem do značné míry překvapivě relativizována konstatováním, že tito na první pohled odlišní tvůrci odlišných historických narativů vytvářejí, reprodukuji a využívají (či zneužívají) národní mýty, a proto mezi nimi není absolutní hranice a rozdíl. Rozdíl mezi historickým poznáním na akademické úrovni a veřejně sdíleným či předávaným poznáním se tak ukázal být základem disktrinkce mezi bojem o interpretaci historie a obsahem historické paměti.

Ve druhé, častěji se opakující podobě této diskuse, šlo o hranice mezi akademickou historií na straně jedné a politikou a ideologií na straně druhé. Přístup badatelů byl sice v referátech mnohdy ahistorický, jakoby šlo o problém, kterému čelí teprve současná historiografie, v diskusi však převažoval názor, že to není problém 21. ani 20. století. Tento „rozpor” mezi referáty a následnou diskusí měl své kořeny ve faktu, že referáty v sekcích zaměřených na proces utváření historické paměti byly založeny na příkladech nejnověji se konstituujících národních historiografií, tvořících se podél etnických hranic a budovaných na národních mýtech (příklad Burundi a Rwandy na straně jedné a Chorvatska po druhé světové válce a v devadesátých letech 20. století na straně druhé v sekci *Memory Wars*).

A konečně varianta třetí se týkala nároků na evaluaci vědecké práce – tím, jak se akademická historie nemůže (ať už z důvodu svého veřejného financování u veřejných škol nebo ostrému konkurenčnímu boji o studenty v případě soukromých škol) těmto nárokům evaluace vyhnout (a musí se nechat sypat do nějakého typu „ka-femlejnu”), nemůže se vyhnout ani nutnosti publikovat a tím ani vstupu do veřejného prostoru. A čím více je historická věda veřejnou, tím je zároveň více politickou.

(2) *Výuka dějepisu*

Otázka politizace historie se nejsilněji odrážela v diskusi o výuce dějepisu. Souvisela za prvé s tím, kdo rozhoduje o tom, co bude zahrnuto do školní výuky dějepisu. Za druhé, kdo rozhoduje o tom, co z národních a obecných dějin bude zahrnuto do „výkladového kánonu” a co bude marginalizováno. A konečně za třetí, které faktory ovlivňují, co se stane součástí historické paměti či historického povědomí. Příkladem svého druhu byla v jednotlivých sekcích muzea, média či školní učebnice. Posledně zmíněným byly věnovány hned dvě sekce, a mohu-li posoudit, byly ve srovnání s jinými opravdu hojně zastoupeny nejen referujícími, ale i posluchači a diskutujícími. Vždy se silným zastoupením domácích historiků a studentů Šantungské univerzity. Zvláště ti měli vždy celou řadu (evidentně předpřipravených) otázek, směřujících nejčastěji ke změně interpretace historických událostí po pádu komunismu.

Na výuku dějepisu byly kladeny poměrně vysoké nároky, kterým by měla – v ideálním případě – dostát. Napomáhat sebeidentifikaci mladé generace, její výchově k demokratickému a občanskému myšlení, spoluvytváření hodnotového systému žáků či rozvíjení jejich komunikačních dovedností. A nedostatek vysvětlení minulosti vede k tomu, že mladí lidé se cítí nejistí a do značné míry ignorují společenské procesy.

Referáty ale ukázaly, že výuka dějepisu v jednotlivých zemích trpí omezenou (či omezovanou) časovou dotací, nejasnými cíli i strukturou, a ne vždy rovnovážným obsahem. Ať už jde o poměr obecných či domácích dějin nebo zdůrazňování některých témat. Např. analýza čínských učebnic ukázala, že Japonsku je v nich věnováno 12 témat, ale z toho 5 se týká japonsko-čínské války. Přitom samostatná výuka politických, hospodářských a kulturních dějin je v Číně povinná na všech stupních vzdělávání; netrpí tedy zmíněným nedostatkem časové dotace. Příklad Číny tak ukázal, jak rozdílný důraz na výuku historie v jednotlivých zemích existuje, a také nepřekvapivý fakt, že učebnice jsou státem sponzorovaným národním narativem svého druhu. Jinak řečeno, boj o to, co zůstane součástí historické paměti, se vede na jiném poli a jinými prostředky, než boj o interpretaci historických událostí v akademické obci.

(3) *Povaha historické vědy*

Třetí téma – inspirace – jde k podstatě historické vědy samotné. Diskuse o povaze historické vědy byla sice explicitně přítomná pouze v sekci *Ethics and History*, ale táhla se jako červená nit mnoha dalšími, včetně projevů představitelů Mezinárodního komitétu historických věd. Její nejzazší mez představovala otázka po lidské přirozenosti a faktorech, které ji mění, ale nejčastěji se opakující otázky se týkaly toho, co jsou to obecné dějiny a co je v nich společného (obecného). Jinak řečeno, jak a zda je vůbec možné psát obecné dějiny nebo zda není možný jiný než mnohonásobný a do značné míry se překrývající (a místy konfliktní) narativ národních historií. S tím úzce souvisí další otázka, zda totiž nenastal čas přehodnotit národní koncept historie, který se stává statickým tvářím v tvář dynamickým společenským procesům a novým formám participace, kterou utváří nejen politická reprezentace (opakovaně se objevovala v referátech i v diskusi kritika převažujícího důrazu na politické dějiny), ale také profesní skupiny, neziskové organizace, občanská společnost či média.

Odpovědí na výzvu po přehodnocení národních narativů a jejich role v historiografii je podle některých historiků koncept *transnational history*, na kongre-

su často používaný, nicméně jen vágně nebo vůbec definovaný pojem. Jednoduše řečeno, transnational history na rozdíl od národních dějin tradičně vysvětlujících dějiny národa či národního státu v jeho vývoji, usiluje vysvětlit národní dějiny jako reakci na globální kontext. Nejsilnější pohnutkou k takovým úvahám byla nepochybně demokratizace historie a její rub – fragmentace.

To byl také výchozí bod diskuse výše zmíněné sekce *Ethics and History*, kde byla avizovaným jádrem příspěvků a potom i skutečným obsahem diskuse etika historické práce. Převažující myšlenka úvodních referátů byla jednoznačná: jakým etickým standardům se musí práce historika podřídít, jakým morálním výzvám čelí a jakou nese sám historik odpovědnost. Jinak řečeno, jak jsou etické principy zakořeněny v práci historiků i v institucionálním uspořádání historického výzkumu.

Ale je vůbec možné mluvit o etické či morální dimenzi historické práce ve světovém měřítku, vezmeme-li v úvahu rozdílné tradice lidských práv v různých částech světa, které jsou již dnes reprezentovány vlastními historiografiemi a odmítají či dokonce popírají europocentristický výklad dějin světa? A pokud se historikové shodnou, že jsou nutné alespoň sdílené standardy vědecké práce, kdo by je měl nastavit a dohlížet na jejich dodržování? Jedním z kandidátů byly nejprestižnější světové oborové časopisy (a tedy západní), které už v této chvíli roli svého druhu dohlázele plní. Jejich „standardem” je však pouze vyvarování se plagiátorství, určitý způsob akademického psaní, výběr témat a jejich zpracování; standardem může být ovšem i důsledná anonymita recenzního řízení, která ale upravuje spíš institucionální uspořádání historického bádání než práci samotného historika. Zřejmě však také může vytvářet jakýsi etický horizont vědecké práce. Druhým adeptem na nasazování etických standardů historické práce byly významné světové univerzity (a tedy také západní). Učí-li se totiž na takových univerzitách určité standardy vědecké práce, je zřejmé, že sice možná plíživě, ale přece jen zřetelně se prosazuje „západní kánon”, tedy metodologické postupy a převažující témata z těchto západních univerzit.

Ovšem jakákoliv standardizace vědecké práce bude vždy omezovat a vymezovat pouze akademickou historiografii. Odtud pramení zásadní problém etiky vědecké práce. V situaci, kdy přestává platit, že dějiny píší historikové, a informace dříve vytvářené a zprostředkovávané profesionálními historiky jsou volně dostupné na internetu a jejich autory nejsou vždy tito profesionální (ve smyslu metodologií vědecké práce vybavení) historikové, jakou odpovědnost nesou a jakým morálním výzvám musí profesionální historikové čelit při vědomí skutečnosti, že výsledky jejich dlouhodobého, mnohdy podfinancovaného výzkumu může využít (zpeně-

žit) či zneužít (reinterpretovat) kdokoliv, jehož vliv ve veřejném prostoru může být podstatně vyšší než vliv samotného vědce?

Jürgen Kocka v rámci diskuse v této sekci řekl, že jako vědci jsme povinováni sdělovat pravdivé skutečnosti i v případech, že jsou protichůdná našim předpokladům a společenským očekáváním. Klíč k etice historikovy práce by potom ležel právě v tomto závazku sdělovat pravdu. A klíčovou etickou výzvou v dnešní době je odolat tlaku na politickou funkcionalizaci historie, jak uvedl v téže diskusi Stephan Berger. Ve vztahu mezi historií a politikou nebo veřejností totiž představují závažný limit pro svobodné bádání nejen přímé zásahy politiků do práce historiků, ale čím dál větší nebezpečí představuje to, jak jsou výsledky práce historiků politiky a ve veřejném prostoru obecně využívány, zneužívány nebo re-interpretovány.

Antonie Doležalová

***Český národní komitét historiků a jeho podíl
na přípravách světového kongresu
(Pohled tajemníka ČNKH na činnost v letech 2011–2015)***

Český národní komitét historiků (dále ČNKH) věnoval přípravě české účasti na XXII. mezinárodním kongresu historických věd v Jinanu soustavnou pozornost jako hlavní mezinárodní aktivitě a důležité formě spolupráce české historické obce s celosvětovou vědeckou komunitou po celé období 2011–2015. Přípravná jednání zahájil již na zasedání ČNKH 30. května 2011. Předseda ČNKH prof. Petr Vorel vyzval členy komitétu, aby promýšleli a zvažovali i s kolegy na svých pracovištích možné návrhy témat sekcí, která by mohla zaujmout zahraniční partnery a obstála by při výběru v mezinárodní konkurenci. ČNKH byl ve druhé polovině roku 2011 oficiálně osloven vedením CISH – Mezinárodního komitétu historických věd (ICH – International Committee of Historical Sciences / CISH – Comité International des Sciences Historiques) a vyzván ke spolupráci na přípravě kongresu. Na základě dispozic sekretariátu CISH, které byly ještě znovu v listopadu a prosinci 2011 aktualizovány, rozeslalo vedení ČNKH dopis na historická pracoviště v České republice, v němž informovalo o možnosti zasílat návrhy témat pro kongres v Jinanu národnímu komitétu.

Formát programové struktury kongresu v Jinanu zůstával ještě v roce 2011 stejný, jako byl na předchozích dvou mezinárodních kongresech historických věd v Sydney (2005) a v Amsterdamu (2010): hlavní témata, specializovaná témata,

kulaté stoly a společná zasedání (joint sessions). Sekretariát CISH zdůrazňoval, aby navrhovaná témata byla dostatečně rozmanitá a inovativní, aby se pokud možno dotýkala několika světových regionů a zvláště hlavní témata aby zahrnovala všechna historická časová údobí. Termín zaslání návrhů národních komitétů byl určen sekretariátem CISH na 31. leden 2012.

Navržená témata, jež byla národnímu komitétu zaslána, ČNKH důkladně prodiskutoval a vyhodnotil na zasedání v Praze 18. ledna 2012. Mohl konstatovat, že formálně i obsahově návrhy českých kolegů vyhovují požadavkům CISH. ČNKH měl na zasedání v lednu 2012 k dispozici šest původních návrhů kongresových sekcí s následujícími názvy: I. *Proměny paměti válek* (specializované téma, organizátoři Milan Hlavačka a Jan Němeček, oba Historický ústav AV ČR); II. *Přesídlování národů – cílevědomý proces řešení hospodářských a politických problémů světa* (specializované téma, organizátorka Zlatica Zudová–Lešková, Historický ústav AV ČR); III. *Politika, společnost, občan a moc. Osudy demokracie ve 20. století* (specializované téma, organizátor Emil Voráček, Historický ústav AV ČR); IV. *Komunikace jako katalyzátor historických událostí a znalostí* (kulatý stůl, organizátoři Aleš Zářícký a Tomáš Krejčík, oba Filozofická fakulta Ostravské univerzity); V. *Evropská reformace jako model revolucí a krizí současného světa* (kulatý stůl, organizátorka Eva Doležalová, Historický ústav AV ČR); VI. *Změna hodnoty – hodnota změny. Transformující se společnosti v globální perspektivě očima orální historie* (společné zasedání, organizátor Miroslav Vaněk, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; spoluorganizátor ze Španělska Llona Mirén, The University of the Basque Country – Euskal Herriko Unibertsitatea, Leioa). Členové ČNKH jednomyslně podpořili závěr, aby výše uvedené české návrhy sekcí pro kongres v Jinanu byly zaslány sekretariátu CISH, což vedení ČNKH v požadované formální podobě v termínu k 29. lednu 2012 provedlo.

Sekretariát CISH zasláné návrhy od jednotlivých národních komitétů a přidružených organizací následně zveřejnil na webových stránkách – www.cish.org, aby v souladu s rozhodnutím generálního shromáždění CISH, které proběhlo na XXI. mezinárodním kongresu historických věd v Amsterdamu v roce 2010, měly všechny členské organizace CISH možnost vyjádřit se k novým návrhům během jarních měsíců roku 2012. Na základě reagencí ze strany členských organizací připravil programový podvýbor CISH první souhrn vybraných návrhů. O sestavení pracovní verze kongresového programu pak jednalo a hlasovalo zasedání generálního shromáždění CISH v Budapešti, které se konalo 6.–8. září 2012.

Budapešťského zasedání se zúčastnil jako zástupce ČNKH s právem hlasovat předseda komitétu Petr Vorel, který na zasedání národního komitétu

13. prosince 2012 podal zprávu o jednání generálního shromáždění a o výsledcích hlasování. Profesor Vorel konstatoval, že české návrhy sekcí pro jinanský kongres historických věd zaznamenaly výrazný úspěch. Ze šesti návrhů byly přijaty dva a navíc zůstala otevřena možnost, že na základě dalších jednání bylo možné reálně předpokládat přijetí a zorganizování mezinárodního panelu *Oral History*, a to v rámci přípravy nového typu kongresového panelu večerních zasedání (*Evening Sessions*), jehož ustavení bylo na budapeštském zasedání za české iniciativy navrženo, úspěšně projednáno a schváleno. Do připravovaného kongresového programu byly schváleny a zařazeny dva návrhy sekcí, které připravili kolegové z Historického ústavu AV ČR (specializované téma *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* ve spolupráci Australian Historical Association a ČNKH; diskuse u kulatého stolu *European Reformation as a model for Revolutions and Crises*). Třetí český návrh, který získal na budapeštském zasedání výraznou podporu, byl výše zmíněný panel *Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History* (organizačním zajištěním panelu byl pověřen Ústav pro soudobé dějiny AV ČR).

Na zasedání ČNKH 13. prosince 2012 byli pozváni navrhovatelé schválených sekcí a ředitelé obou historických akademických ústavů, kteří také přijali garanci nad odbornou přípravou a organizací přijatých panelů. ČNKH vyjádřil plnou podporu organizátorům českých sekcí a přislíbil nadále napomáhat další přípravě zejména zajišťováním kontaktů s generálním sekretariátem CISH a rychlým přenosem zásadních informací.

Přípravám české účasti na kongres v Jinanu se ČNKH věnoval v úzké kooperaci s organizátory českých panelů nadále v průběhu roku 2013. Výsledky byly shrnuty na zasedání ČNKH dne 17. prosince 2013, a to znovu za účasti organizátorů českých panelů a představitelů institucí, které panely garantovaly. V průběhu roku 2013 došlo k definitivnímu přijetí třetího českého panelu (*Oral History*) do kongresového programu. Organizátoři českých panelů zde podali též informaci o přípravě svých sekcí a o pořádání řady přípravných akcí a jednání. Šlo především o aktivity organizátorů panelu *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* z Historického ústavu AV ČR, kteří uspořádali první mezinárodní pre-konferenci pod názvem *Příčiny, prostředky a důsledky přesídlování obyvatel ve 20. století* (Praha, 23.–24. října 2013). Čeští organizátoři panelů pak zaslali k 31. lednu 2014 na generální sekretariát CISH jména přihlášených vystupujících ve svých sekcích a k 15. únoru 2014 odeslali první návrhy programu svých sekcí.

Aktivity Českého národního komitétu historiků na přípravách české účasti na kongresu kulminovaly v období 2014–2015. Organizátoři sekce *Frontiers*,

Massacres and Resettlement of Populations Zlatica Zudová-Lešková a Jan Němeček zorganizovali druhou kongresovou pre-konferenci za účasti Lyndall Ryan, předsedkyně Australian Historical Association. Konference se konala 11.–12. listopadu 2014 v Praze pod názvem *Přesídlování a vyhlazování obyvatelstva – syndrom moderních dějin*. Organizátorka sekce *European Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World* Eva Doležalová se sešla v roce 2014 v Praze se zahraničními účastníky panelu, aby připravili a domluvili pevný program této diskuse u kulatého stolu. Kolegové z Historického ústavu AV ČR připravili do tisku a v roce 2015 vydali pro prezentaci na kongresu v Jinanu celkem čtyři knihy v anglickém jazyce. V průběhu roku 2014 a na jaře 2015 koordinoval programovou sestavu panelu *Oral History* Miroslav Vaněk.

Lze konstatovat, že úsilí Českého národního komitétu historiků přispět k úspěšné přípravě a organizování „českých“ kongresových panelů v čínském Jinanu v srpnu 2015 bylo celkově vydařené. Dokladem tohoto tvrzení může být i zájem zahraničních kolegů o vystoupení a účast na těchto zasedáních. Ocenění se dostalo českým organizátorům a panelistům rovněž ze strany vedení CISH. Na početně navštívené sekci *Oral History*, pořádané v pondělí 24. srpna 2015 a věnované úloze orální historie při výzkumu transformačních procesů v současné společnosti, vystoupila v diskusi mj. i prezidentka CISH Marjatta Hietala z Finska. Odborný přínos a tematické zaměření „českých“ panelů znovu ocenili i při neformální diskusi s delegáty ČNKH Marjatta Hietala společně s generálním tajemníkem CISH, francouzským historikem Robertem Frankem, na druhém zasedání generálního shromáždění CISH v sobotu 29. srpna 2015. Může být potěšitelné a motivující i pro budoucí účast českých historiků na vrcholných mezinárodních vědeckých setkáních, že lze úspěšně navrhnout a prosadit témata a také prezentovat výsledky českého bádání i v nejširší mezinárodní konkurenci.

Jiří Kocian

Pohled předsedy Českého národního komitétu historiků

Průběh i obsahová náplň letošního světového historického kongresu, konaného poprvé v dějinách na asijském kontinentu, byly pro většinu (alespoň evropských) účastníků asi překvapením. Protože jsem měl možnost účastnit se všech přípravných fází (od schvalování místa konání na minulém amsterodamském kongresu roku 2010 přes složitá jednání o jednotlivých sekcích, které generální shromáždění

CISH řešilo v roce 2012 v Budapešti, až po doladování technických detailů krátce před kongresem a v jeho průběhu), dovolím si doplnit mozaiku kongresových zážitků také trochu pohledem z jiného úhlu, směřujícího více do kongresového „diplomatického zákulisí“.

Česká historiografie i v daleké Číně podle mého názoru obstála se ctí a dokonce mírně posílila vzestupný trend výraznější prezentace výsledků naší historické vědy, který lze sledovat od počátku tohoto století. Významné zastoupení v organizaci sjezdového programu (tři „české“ sekce) i poměrně hojná fyzická účast českých historiků proporcčně posunuly naši historiografii i ve světovém měřítku na jedno z předních „medailových“ míst. A není to jen výsledek nějakých „statistických kouzel“. Všechny tři „české sekce“ byly v rámci sjezdu svým způsobem výjimečné.

Rozhodující většina všech sjezdových jednání se týkala buď moderních a soudobých dějin (někde až s výrazným posunem k politologii), případně dějin starověkých (což souviselo pochopitelně s důrazem na starověkou kulturní tradici hostitelské země). Středověk a raný novověk jako by z dějin „zmizel“ – tuto skutečnost jako jednu z negativních tendencí nevyváženého badatelského zájmu současné historiografie v celosvětovém kontextu výslovně zdůraznil v závěrečné řeči i odstupující sekretář CISH Robert Frank (i s očekáváním, že na příštím kongresu bude tato nelogická nerovnováha napravena). V tomto kontextu pak skutečně představovala samostatná „česká“ sekce, věnovaná v Jinanu pozdně středověké a raně novověké reformaci (*European Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World*), výraznou výjimku.

Další z „českých“ sekcí, organizovaná společně s historiografií australskou (*Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations*) byla sice zaměřena retrospektivně na problematiku nucených migrací především ve 20. století, nicméně toto téma (již samo o sobě nadmíru důležité a mnoha aspektech kontroverzní) bylo v době kongresového jednání výrazně aktualizováno migrační krizí v oblasti Balkánu, jejíž nejsilnější vlna (jak se zatím jeví) vrcholila právě koncem srpna 2015, kdy historici z různých koutů světa v daleké Číně vyhodnocovali příčiny, průběh a dlouhodobé důsledky velkých migračních vln minulého století. Bohužel není příliš pravděpodobné, že by se z těchto závěrů byli ochotni poučit i představitelé rozhodujících politických struktur těch zemí, kterých se zmíněná problematika týká (včetně té naší). Tato česká sekce byla v rámci sjezdu vysoce ceněna nejen pro tuto (jistě nezamýšlenou) aktuálnost, ale také vysoce profesionální organizační zvládnutí, včetně předchozích přípravných konferencí a obsáhlé anglicky publikované dokumentace, která byla již v době konání sekce účastníkům k dispozici.

V organizační struktuře celého kongresu byla však největší zvláštností a novinkou tzv. „Evening Session“, věnovaná problematice vytváření pramenné základny metodou oral history a jejímu využití ve studiu moderních a soudobých dějin (*Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History*). Tuto část kongresového jednání formálně organizovaly (na základě společného návrhu) historiografie česká a argentinská, nicméně výraznější česká aktivita byla v případě této sekce od samého počátku patrná a v konečném programu už ani původní formální argentinská spoluúčast uvedena není. Pro pochopení celého kontextu se však musím vrátit o několik let zpět.

Onen společný česko-argentinský návrh se do původně zamýšleného kongresového programu „nevešel“, protože se výrazně vymykal do té doby zavedeným formám kongresových sekcí. Až teprve přímo na jednání generálního shromáždění CISH v Budapešti (v létě roku 2012) přišla tehdejší předsedkyně CISH prof. Marjatta Hietala s návrhem, že pro takto metodicky pojaté téma by se mohl zkusit nový formát sjezdového jednání, zařazený jaksi „na okraj“, vždy až večer po skončení běžných kongresových sekcí. Tento návrh původně vyvolal poměrně ostré negativní reakce zástupců některých historiografií (proč by měli mít Češi takovou výjimku; to by si mohl něco podobného vymyslet každý), takže na téma „česká troufalost“ se v Budapešti rozběhla poměrně břítká diskuse, která nakonec vyústila v definování „zásadní překážky“, která navržené nové formě jednání brání: nikde totiž nebylo definováno, co to taková „Evening Session“ vlastně je (to se ostatně promítlo ještě i do oficiálního programu, kde jsou přesně definovány čtyři typy kongresových jednání: Major Theme; Specialised Theme; Joint Session a Round Table, nikoli však Evening Session). V této chvíli paní předsedkyně rozhodla, že se o „Evening Session“ nebude v plénu hlasovat, ale výbor celou záležitost ještě projedná, nicméně jako přítomný předseda Českého národního komitétu historiků jsem byl vyzván (jako zástupce hlavní navrhující historiografie), abych ostatním vysvětlil, co to tedy vlastně my Češi chceme za zvláštní výjimku. Myslím, že to byl od paní předsedkyně chytrý diplomatický postup („Evening Session“ byl její nápad, vzniklý zřejmě jako improvizace během jednání výboru; sama onen návrh vzhledem ke své badatelské specializaci podporovala, ale výbor zřejmě jednoznačně nepřesvědčila); sám jsem ovšem, stejně jako ostatní, netušil, co by se pod termínem „Evening Session“ mělo skrývat. V dané chvíli bylo však jasné, že většina přítomných zástupců jednotlivých historiografií je vůči tomu návrhu naladěna negativně (některým zemím se nepodařilo prosadit ani jedno téma; v našem případě se jednalo o třetí organizovanou sekci). Pokusil jsem se tedy odvrátit pozornost od této skutečnosti a obrátil

jsem se na přítomné zástupce čínských organizátorů s otázkou, zda by byli schopni pro „Evening Session“ některý večer poskytnout nějakou (klidně i malou) místnost, kde by mohli zájemci o metodu „oral history“ večer po skončení hlavních kongresových bloků diskutovat, dokud je to bude bavit. To byla základní definice „Evening Session“. Čínští kolegové potvrdili, že by to takto možné bylo, a to klidně i každý večer. To byl zásadní průlom v jednání, neboť najednou se otevřela možnost ještě dodatečně vyjednat i další témata případných jiných večerních diskusních zasedání. Druhý den budapeštských jednání pak paní předsedkyně skutečně vyhlásila, že výbor projednal a schválil zavedení nové formy kongresového jednání („Evening Session“) a oznámil další témata oněch jednání.

Český návrh (který byl původním impulsem pro zavedení oné novinky) byl upřednostněn tím, že byl zařazen hned na první večer kongresového programu (nepočítáme-li zahajovací ceremoniál prvního dne). A organizátoři pojali ono původní zadání skutečně velkoryse. Pro českou „Evening Session“ poskytli hlavní jednací sál (kde probíhaly úvodní sjezdové ceremonie) s kapacitou nejméně kolem tisíce posluchačských míst. Tento sál sice nebyl úplně zaplněn (dvě patra balkonů byla obsazena jen sporadicky), ale kolem pěti stovek posluchačů na českou „Evening Session“ přišlo; i vizuálně bylo zřejmé, že z podstatné části se jednalo o účastníky z „rozvojových zemí“, pro které (ale zjevně nejen pro ně) byla avizovaná metoda „oral history“ zcela neznámým pojmem. Mimořádně reprezentativní prostředí i vysoce nadstandardní účast (na žádné jiné dílčí sekci jsem tolik účastníků nezažil) organizátory obsahově náplně této „Evening Session“ zjevně zaskočily. I z přednesených referátů bylo zřejmé, že někteří aktivní aktéři onoho večera skutečně očekávali spíše komorní setkání úzké skupiny navzájem dobře známých badatelů, konané u sklenky rýžové pálenky někde v podkrovní komůrce (tomu nasvědčovala třeba forma argentinského příspěvku), než angažmá na velké kongresové scéně. Nicméně i v tomto případě se projevila dobrá schopnost organizátorské improvizace a konečný výsledek byl jednoznačným úspěchem. Velmi pozitivní byly například reakce zástupců „rozvojových zemí“, které zatím nemají dlouhodobě budovanou tradici vlastní historiografie a dějiny (starší i novější) jejich zemí jsou obecněji známy jen prostřednictvím historiografií bývalých koloniálních velmocí. Ze všech diskusních reakcí i z úrovně přednášených příspěvků však jednoznačně vyplývalo, že z hlediska metodického i z hlediska praktických badatelských zkušeností s využitím metody „oral history“ jsme v České republice i ve světovém kontextu nejdál. Z hlediska historiografie jako celku se to může jevit jako marginálie, ale myslím, že zvláště pro nastupující badatelskou generaci

českých historiků může tato causa posloužit jako modelový příklad toho, že i historiografie středně velké země, jako je Česká republika, může v globálním kontextu přinášet nové výrazné podněty (když si věří, je dosti vytrvalá, má solidní zahraniční partnery a je schopna se prezentovat ve slušné angličtině).

Dalším výrazným podnětem z „diplomatického zákulisí“ pro mne byla zkušenost s aktivitou polských kolegů. Polská historiografie je nám velmi blízká v mnoha ohledech, nejen kvůli společným kořenům dějinným a jazykovým (už u studentů historie se předpokládá, že jsou schopni číst odbornou literaturu slovenskou i polskou, aniž by se museli tyto jazyky zvlášť učit). Ve srovnání s naší situací je však obecné vnímání významu historie v polské společnosti výrazně odlišné, neboť tomuto aspektu je dávána podstatně větší váha ve školní výuce, v mediálním světě a tím i v utváření základní vrstvy národní a státní identity. Spolu s výrazným ekonomickým růstem Polska a posilováním jeho postavení jednoho z nejsilnějších států v rámci Evropské unie (mezi „novými“ státy EU jednoznačně; ale počtem obyvatel i rychle posilujícím ekonomickým potenciálem a politickým vlivem se už nyní Polsko řadí do pěti nejvlivnějších zemí EU) se proto logicky prosazuje na počátku 21. století také polská historiografie v evropském i světovém kontextu a důrazně požaduje prostor, který jí po právu náleží. Není to jednoduché, ale právě díky dlouhodobému úsilí a mimořádné váze polské historiografie (která má také účinnou podporu řady původem polských historiků a politiků, působících v zahraničních diasporách, zvláště v USA) skutečně dochází ke změně nazírání „hlavního proudu“ euro-americké historiografie, který historické interpretace z prostoru „středovýchodní Evropy“ (tedy někde mezi Německem a Ruskem) ještě koncem 20. století nebral příliš v úvahu. To se především díky polským kolegům nyní rychle mění. I když nemůžeme očekávat, že by se historické publikace, vydávané v západoslovanských jazycích, staly v budoucnu pro zahraniční historiky snadno dostupnými (tedy jazykově srozumitelnými), obecně akceptovaná angličtina tyto někdejší rozdíly zcela stírá. Z hlediska silných historiografií mimoevropských (Indie, Čína, Mexiko aj.), které do interpretace soudobých i starších dějin vnášejí novou dynamiku, nezátíženou eurocentrickým „dědictvím“ bývalých koloniálních velmocí, se pak pochopitelně výklad evropských i světových dějin, podaný z perspektivy středovýchodní Evropy, jeví jako přijatelnější, neboť není deformován traumatem vlastní koloniální minulosti, provázené násilnou exploatací významné části dnešního „třetího světa“.

V tomto kontextu je třeba i z české strany vnímat zřetelný růst vlivu polské historiografie na evropském a světovém „kolbišti“ jako pozitivní jev a podpořit jej v míře co nejvyšší. To je také dlouhodobější trend; úzká a velmi přátelská „troj-

stranná“ spolupráce s polskými a slovenskými kolegy (na úrovni čelných představitelů národních historiografií) probíhala již v době přípravy programu předchozích světových kongresů (Sydney 2005; Amsterdam 2010). Až krátce před kongresem v čínském Jinanu však polská historiografie vystoupila s vlastní kandidaturou na konání příštího kongresu (2020) v Poznani. O místo konání budoucího kongresu se tentokrát rozhořel poměrně úporný zápas, neboť se o něj vedle Poznaně ucházela také dvě další významná místa: řecké Athény a finské Tampere. Obě tyto kandidatury měly velmi silnou podporu (ostatně účast finských historiků na jinanském kongresu byla vzhledem k počtu obyvatel této země proporcionálně nejvyšší). Přesto nakonec polská kandidatura při tajném hlasování s velkou převahou zvítězila. Zástupci polské strany nepodcenili ani prezentaci (která byla nejlépe strukturována) ani diplomatickou přípravu (kandidaturu veřejně podpořil polský velvyslanec v Číně pan Mirosław Gajewski); podle mého názoru však na mnoho váhajících (rozhodovaly 54 hlasy) pozitivně zapůsobila přirozená noblesa polské delegace, která dodávala kandidatuře váhu a serióznost a která kontrastovala s jistou ležérností a improvizovaností obou protikandidatur, byť třeba i vtipných a zajímavých. Také závěrečné gesto, při kterém těsně před hlasováním pouze zástupce polské historiografie (jako jediný ze zmíněných tří kandidujících zemí) oznámil, že se zdrží hlasování, vyvolalo výrazně pozitivní reakci.

Rozhodnutí o tom, že příští světový historický kongres se bude v roce 2020 konat v Poznani, tak vcelku logicky zapadá do série několika významných úspěchů, kterých se polským historikům podařilo v posledních době dosáhnout. Nejde jen o velké historické kongresy (jako na příklad příští Světový numismatický kongres, který se bude v roce 2021 konat ve Varšavě), ale také o vytváření „historické paměti“ na významných místech dnešního světa. Pokud budete mít chuť uniknout na chvíli ze změní newyorských mrakodrapů, zajděte v Central Parku zezadu k jihozápadnímu kraji areálu Metropolitního muzea. Je dobře známo, jak si Newyorčané chrání svůj Central Park, a kolik amerických miliardářů by zde po sobě rádo zanechalo „věčnou památku“, ale nejde to. Přesto se polským historikům v součinnosti s historicky vzdělanými státníky (v příslušném politickém kontextu, bez kterého by to nebylo možné) svého času podařilo do Central Parku v New Yorku natrvalo umístit památník na vítězství Poláků v bitvě u Grunwaldu (1410). Monumentální jezdecká socha středověkého rytíře v plné zbroji (polského krále Vladislava Jagellonského) v nadživotní velikosti působí fascinujícím dojmem a jistě uvízne v paměti každému, kdo do newyorského Central Parku zavítá, i když třeba vůbec netuší, ve které zemi je dnes ten Grunwald; ani jemu však neunikne velký nápis POLAND na podstavci

pomníku. Pro každé newyorské dítě se tak spolehlivě stane prototypem hrdinného středověkého rytíře polský král Vladislav, který se statečně a vítězně postavil cizím „teutonským“ nájezdníkům, jak praví nápisová deska (my víme, že mu u Grunwaldu pomáhal i náš „bratr Žižka“, ale v New Yorku se to dost složitě vysvětluje).

Tak či onak, nepochybný rozmach polské historiografie a polského historického vědomí v dlouhodobé perspektivě i v současnosti vytváří velmi příznivé podmínky také pro historiky z České republiky a lze očekávat, že konání příštího světového historického kongresu v těsném sousedství výrazně podnítl i zájem o prezentaci výsledků našeho historického bádání. Mělo by to platit i na těch historických pracovištích, která si zatím netroufala do tvrdého konkurenčního prostředí světových historických kongresů vstoupit. Není žádným tajemstvím, že hlavní účast České republiky na posledních světových kongresech, konaných v tomto století (2005, 2010, 2015), zajišťovaly především akademické ústavy, které tak udržely kontinuitu našeho zastoupení v pomyslné „první lize“ světové historiografie. Vysokoškolská pracoviště zatím na tuto úroveň výrazněji nedosahují. Historické katedry či ústavy z našich „kamenných univerzit“ se v kongresových programech až na výjimky neobjevují (zvláště citelný je dlouhodobý „výpadek“ pražské Filozofické fakulty UK, která v minulosti bývala v historických vědách hlavním pracovištěm, reprezentujícím české dějepisectví); vysokoškolský historický výzkum počátkem 21. století už na úrovni světových kongresů častěji reprezentují mladší fakulty. Důvody tohoto jevu si netroufám specifikovat, nicméně v obecné rovině se zde zřejmě projevuje jednak problém dlouhodobé personální kontinuity (programy světových historických kongresů se připravují s mnohaletým předstihem) i financování vědy a výzkumu (v případě veřejných vysokých škol nejsou ani za získání práva pořádat kongresovou sekci žádné „RIV-ové body“, tedy ani žádný finanční přínos; naproti tomu evaluační systém AV ČR může tyto aktivity zohlednit). On je vskutku dosti podstatný rozdíl mezi pořádáním jakkoli kvalitních „domácích“ (tedy řekněme střeoevropských) tematických konferencí či workshopů, na kterých se sejde několik pozvaných specialistů z domácích vědeckých institucí a spřátelení kolegové z okolních zemí, a mezi organizováním sekce (nebo získáním práva přednést původní referát) na světovém historickém kongresu, kde o „místo na slunci“ probíhá přátelský, ale velmi tvrdý konkurenční boj.

Petr Vorel

S ohledem na vzdálenost a poněkud komplikovanou dopravu do Jinanu byla česká účast poměrně hojná. Nejpočetněji byly zastoupeny instituce, které se podílely na organizaci kongresu a pořádaly vlastní zasedání. Historický ústav AV ČR reprezentovali jeho ředitelka Eva Semotanová, které se podařilo získat finanční podporu na vydání kongresových publikací ze strany Akademie věd, organizátorky panelů Eva Doležalová a Zlatica Zudová-Lešková, dále Alice Velková, Jan Němeček a Jaroslav Pánek. Z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR přijeli kromě jeho ředitele Oldřicha Tůmy a organizátora panelu o orální historii Miroslava Vaňka také Pavel Mücke a Jiří Kocian, tajemník Českého národního komitétu historiků. Předseda komitétu Petr Vorel reprezentoval Univerzitu Pardubice. Univerzita Karlova v Praze byla zastoupena Antonií Doležalovou (Fakulta sociálních věd UK), Janem Kuklíkem (Právnická fakulta UK) a Janem Rychlíkem (Filozofická fakulta UK), Univerzita Palackého v Olomouci Radmilou Švaříčkovou Slabákovou.

Český podíl na uspořádání kongresu byl v porovnání s dosavadními zkušenostmi naprosto mimořádný. Zatímco na předchozích světových shromážděních historiků byl úspěchem jeden panel (*Komenský ve světové vědě a kultuře* v Madridu 1990, *Otevření archivů a historie komunismu /1990–2000/* v Oslu 2000, *Politická kultura ve střední Evropě* v Sydney 2005, *Obchod a civilizace v dějinách a vývoj civilizací* v Amsterdamu 2010), tentokrát se podařilo získat dokonce tři panely. Byl to výsledek soustavné a vynalézavé činnosti Českého národního komitétu historiků a zvláště jeho nynějšího předsedy Petra Vorla, jemuž se podařilo dosáhnout velkého úspěchu na přípravném jednání, tj. na generálním shromáždění Mezinárodního komitétu historických věd v Budapešti roku 2012. Zároveň však šlo o pozoruhodný úspěch českých historiček, které předložily tak zajímavé návrhy na tematická zasedání, že je nebylo možno odmítnout.

Mezi středověkými tématy zazářila 26. srpna rozprava u kulatého stolu *European Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World*, který zorganizovala Eva Doležalová. Od analytického úvodního projevu přes suverénní moderování až po elegantní syntetický závěr předvedla mladá česká medievistka, že je velkou nadějí nejen v badatelských výsledcích, ale i v mezinárodní vědecké organizaci. Téma české a evropské reformace 15.–16. století pojala jako historický problém uchopitelný v sociologických pojmech, které nabízejí možnosti překvapivých srovnání s novověkými a soudobými revolučními otřesy a zvraty. Se specifikačními referáty zde vystoupili Larry D. Harwood (Università di Viterbo, La Crosse, Wisconsin), Norbert Fabian (Universität Duisburg) a Zhao Wenhong

(Čínská akademie společenských věd, Peking), kteří přispěli k rozšíření tématu do globálních souvislostí. V návaznosti na čtyři připravená vystoupení se podařilo rozvinout velmi zajímavou diskusi, v níž byly z různých stránek probírány problémy religiozity, nacionalismu či demokracie v pŕltisícileté perspektivě. Hlavně však byl obhájen Evou Doležalovou navržený přístup k interpretaci zdánlivě odlehých nábožensko-společenských otřesů tak, aby byly i ve 21. století pochopitelné pro nově generace studentů, vycházejících již z podstatně jiné vědomostní základny než jejich předchůdci. Taková interpretace je jedním z předpokladů, aby epochální události starších dějin mohla přijmout – v Evropě i mimo ni – jako součást vlastních historických kořenů také širší kulturní veřejnost.

Mimořádný význam mělo specializované téma *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations*, jehož přípravě věnovala v uplynulých třech letech obrovské úsilí Zlatica Zudová-Lešková. I když vedle Českého národního komitétu historiků nabídla součinnost také Australská historická asociace, tíha příprav ležela především na organizátorce a na Historickém ústavu AV ČR. Jejich zásluhou bylo možné na kongresu předložit skutečnou syntézu dlouhodobého výzkumu, který byl zachycen ve čtyřech rozsáhlých publikacích, jež byly také v Číně distribuovány. Na základě předchozí mezinárodní diskuse mezi evropskými a australskými historiky vznikla kolektivní monografie o masovém přesídlování a vyhlazování obyvatelstva jakožto příznaku moderních dějin, která v interkontinentálním srovnání předložila naléhavé otázky pro globální výzkum dějin násilí ve 20. století.²⁵ Za vedoucí redakce Evy Semotanové vznikl historický atlas, který nejen v českém a evropském, ale na vybraných tématech i ve světovém kontextu zachytil nucené migrace jako důsledky násilí, válek a politické zvůle od 15. do 20. století.²⁶ Originální studii o hraničních sporech, národnostních menšinách, odsunu a vyhánění obyvatelstva na území Československa a Polska za druhé světové války se zřetelem k britské politice a zároveň kritickou edicí dokumentů připravili dva vynikající znalci dějin moderní diplomacie Jan Kuklík a Jan Němeček; první díl tohoto fundamentálního díla vyšel těsně před kongresem a byl na něm rovněž prezentován.²⁷ Osobitým příspěvkem

25 Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Resettlement and Extermination of the Populations. A Syndrome of Modern History*, Prague, Institute of History 2015, 616 s.

26 Eva SEMOTANOVÁ – Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ – Tomáš JANATA – Pavel SEEMANN et alii, *Frontiers, Massacres and Replacement of Populations in Cartographic Representation. Case Studies (15th–20th Centuries)*, Prague, Institute of History 2015, 102 s.

27 Jan KUKLÍK – Jan NĚMEČEK, *Frontiers, Minorities, Transfers, Expulsions. British Diplomacy towards Czechoslovakia and Poland during WWII*, Prague, Faculty of Law, Charles University – Institute of History CAS 2015, 398 s.

k přiblížení českých dějin a jejich mezinárodních souvislostí světové historické obci se stala další kolektivní monografie, věnovaná dějinám obětí náboženského, politického, nacionálního a rasového pronásledování v rozpětí od 16. do 20. století. Tato kniha je zajímavá i svým pojetím, neboť kromě syntetických studií o perzekuci a exilu přináší řadu biografických medailonů osobností českých dějin, které za různých okolností – počínaje habsburským rekatolizačním útlakem a konče nacistickým a komunistickým režimem – musely opustit vlast, ale dokázaly se v zahraničí prosadit a získat si mezinárodní věhlas.²⁸ Čtveřice knih, představená v jednotné grafické úpravě, svým rozsahem a významem překonala vše, co dosud česká historiografie na světových kongresech předložila.²⁹ V každém případě to byla jedna z nejpůsobivějších prezentací některé národní delegace v tomto prostředí.

Za těchto okolností mohla Zlatica Zudová-Lešková 27. srpna směle vystoupit před početnými účastníky kongresu v pozoruhodné kruhové místnosti High Speed Hall, kterou zdobí obrovská nástěnná fotografie dálničního mostu, symbolizujícího závratný technologický vzestup Číny. Uvedla jednání o masakrech a nucených migracích shrnujícím pohledem na problematiku, která byla prozkoumána v řadě předchozích analýz. Český příspěvek k interpretaci mimořádně obtížného tématu vysoko ocenila Mezinárodním komitétem historických věd oficiálně ustanovená australská oponentka Lyndall Ryan (Centre for the History of Violence, University of Newcastle), zatímco jednotliví referenti téma rozvinuli se zřetelem k rozdílným částem světa. Zatímco Jan Kuklík s Janem Němečkem rozebrali obec-

28 Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe with an Accent on the Czech Lands*, Prague, Institute of History 2015, 365 s.

29 Až dosud byla naším nejrozsáhlejším příspěvkem dvousvazková kolektivní monografie o dějinách politické kultury (přípravená ovšem společně s polskými historiky) a na kongresu v Sydney doprovázená knižní rozpravou o problematice historických encyklopedií: *Political Culture in Central Europe (10th–20th Century)*. Part I: *Middle Ages and Early Modern Era*. Edited by Halina MANIKOWSKA and Jaroslav PÁNEK in cooperation with Martin HOLÝ, Prague, Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic – Institute of History, Polish Academy of Sciences 2005, 389 s.; *Political Culture in Central Europe (10th–20th Century)*. Part II: *19th and 20th Centuries*. Edited by Magdalena HUŁAS and Jaroslav PÁNEK in cooperation with Roman BARON, Warsaw, Institute of History, Polish Academy of Sciences – Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic 2005, 363 s.; Jaroslav PÁNEK, *Historical Encyclopedias (Current research results – an outline of typology – perspectives)*. (A Paper to be Presented at the 20th International Congress of Historical Sciences /Sydney, 2005/ Round Table 12 – Historical Dictionaries and Encyclopedias). Prague, Historical Institute 2005, 125 s.; kromě toho byl pro kongres připraven bibliografický přehled *Select Bibliography on Czech History. Books and Articles 1990–1999*. Compiled by Václava HORČÁKOVÁ, Kristina REXOVÁ and Luboš POLANSKÝ. Edited and introduced by Jaroslav PÁNEK. Prague, Institute of History 2000, LXVIII + 333 s.

né problémy nucených migrací v Evropě první poloviny 20. století a Jan Rychlík připojil úvahu o překážkách svobodného vycestování ve střední Evropě moderní doby, mladí slovenští historici Michal Schvarc a Matej Hanula (Historický ústav SAV, Bratislava) se zabývali nacistickou politikou vysídlení Němců ze Slovenska na sklonku druhé světové války. Světových parametrů nabylo zasedání v referátech historiků ze tří kontinentů – byli to Jihoafričan Nigel Penn (University of Cape Town), Nigerijec Anthony I. Asiwaju (University of Lagos), Australan Philip G. Dwyer (University of Newcastle), Ruska Elena Belova (Moskovskij Gosudarstvennyj Gumanitarnyj Universitet imeni M. A. Šolochova) a Švýcar Hans-Lukas Kieser (Universität Zürich). Ačkoli pojednávali o různých částech světa, jejich rekonstrukce masakrů a vyhánění afrických a australských domorodců, stejně jako perzekuce obyvatel Osmanské říše a Ruska osvětlovaly krutost moderních dějin ve střetech velmocenských ambicí s civilním obyvatelstvem a nastavovaly zrcadlo i současnosti.

Tematika přijatá pro kongresové jednání s tříletým předstihem se stala předmětem živé diskuse v době vyhocené migrační krize na pomezí Evropy, Asie a Afriky a nabyla mimořádné aktuálnosti. Není sice v moci historiků podobné krize řešit, ale studium jejich kořenů nabízí přinejmenším hlubší pochopení příčin a rizik, jež hromadné masakry a vynucené migrace přinášejí. Díky odborné připravenosti a zesíleně i shodou aktuálních okolností tato diskuse názorně ukázala nadčasovost a globální rozměr tématu. Bez nadsázky lze říci, že prozíravá volba tématu a zázemí vybudované v nových publikacích zvýraznily pozoruhodný vstup českého dějepisectví do globálních dějin. Nutno dodat, že zásluha za to přísluší především vědeckým pracovnícům Historického ústavu AV ČR.

Světového rozpětí dosáhlo i třetí zasedání, které bylo zorganizováno z české strany. Příčinil se o to čelný reprezentant orální historie Miroslav Vaněk, který již tuto subdisciplínu delší čas reprezentuje na mezinárodním fóru. Večerní zasedání *Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History*, které se konalo 24. srpna ve velkém kinosále hotelu Shandong, kladlo otázky po úloze, možnostech a recepci orálně historické metody v současné historiografii. Miroslav Vaněk a ve stručném vystoupení také Oldřich Tůma ukázali postupné prosazování orální historie od šedesátých let 20. století přes jednání na kongresu v San Francisku (1975) po její současné rozšíření. Uplatnění tohoto přístupu k dějinám se uplatnilo především u „obyčejných lidí“, kteří nezanechávají příliš mnoho písemných svědectví, či u sociálních skupin, jejichž mínění, aktuální stav paměti a hodnotovou škálu je radno zachytit co nejdříve po zkoumaných událostech (o tom pojednal Pavel Mücke při pohledu na politické změny v Českoslo-

vensku na sklonku 20. století). Do širších souvislostí posunuli téma historici z Jižní Afriky, Indie, Argentiny, Finska, Polska a zvláště z Velké Británie. Šlo převážně o shrnutí výsledků případových studií, v některých případech vyjadřujících skepsi k dosažení nebo obecnému přijetí výsledků orálně historických výzkumů. Nicméně orálně historický přístup ke zmapování názorů a hodnotové škály obstál, a to zvláště tam, kde nahrazoval naprostý nedostatek písemných pramenů, jak ukázala Christina Landman (University of South Africa, Pretoria) na příkladu marginalizované, převážně nezaměstnané mládeže na jihoafrickém venkově.

Zasedání, která byla zorganizována pod patronací Českého národního komitétu historiků, nemohla překonat všechny překážky, které stály v cestě jejich optimální realizaci. Při globálním pojetí takových témat, jakými jsou nucené migrace či proměny hodnot, by bylo ideální, kdyby bylo dosaženo reprezentativního zastoupení všech pěti kontinentů; specializovanému tématu o migracích chyběla Asie a Amerika, orálně historickému jednání zase Austrálie, což právě u kongresu konaného v pacifické oblasti bylo znát. Naproti tomu významnou inovací se stalo zapojení afrických vědců do diskuse o tématech celosvětového dosahu. Pochopitelně ani všechny referáty nestály na stejné vysoké úrovni (zklamání přicházelo z Latinské Ameriky, ale někdy i z Evropy), je však třeba zdůraznit, že všechny tři panely byly obsahově koherentní a že žádné z českých vystoupení nepokleslo pod standardní úroveň. Na velkém „tržišti informací“, jakým jsou světové historické kongresy, to představuje nezpochybnitelný úspěch.

Jaroslav Pánek

Velké téma z malé země

Když jsem 15. ledna 2011 předložila do ústavního návrhu témat na XXII. mezinárodní kongres historických věd své písemné zdůvodnění tématu, které jsem považovala v lidských dějinách za stěžejní, absolutně jsem nepředpokládala jeho jakékoliv uznání. Sice šlo o veliké a aktuální téma, byla jsem však přesvědčena, že jeho vyslání z naší malinkaté země do nelidnatějšího státu světa se setká jen stěží s porozuměním. Návrh zněl *Přesídlování národů (populací) – cílevědomý proces řešení hospodářských a politických problémů světa*, přičemž jeho význam byl podpořen příslibem zodpovězení trojice otázek: *Jste svědky přesídlování národů? Pokud ano, z jakých důvodů, jakou formou a za jakým účelem se uskutečňuje na prahu 21. století? Mají k tématu co říci historikové?*

Dne 13. dubna 2012 vydal Mezinárodní komitét historických věd (CISH) v Paříži zastoupený svým generálním tajemníkem Robertem Frankem zprávu, že pro světový kongres historiků v Jinanu výbor obdržel celkově 202 návrhy, přičemž 27 kandidovalo na hlavní kongresová témata, 113 návrhů aspirovalo na post odborných témat, 40 návrhů bylo podaných pro jednání kulatých stolů, 13 pro společná zasedání, dva návrhy (z pera Čínského národního komitétu historiků) byly podány s ambicí zahajovat kongres a sedm návrhů zůstalo bez zařazení. Z České republiky odešlo pět samostatných návrhů (tři specializovaná témata a dvě diskuse u kulatého stolu) a navíc návrh na společnou česko-španělsko-ukrajinskou prezentaci orální historie, jež se stává stále populárnější metodou historické vědy.

Mezi konečných 27 specializovaných témat byl přijat pouze návrh *Resettlement of Nations (of Populations) – a Purposeful Process of Addressing the Economic and Political Problems of the World*. O této skutečnosti jsme byli informováni o pět měsíců později, kdy CISH v čele s prezidentkou Marjattou Hietala rozhodl náš návrh spojit s návrhem *Frontiers and Massacres* profesorky Lyndall Ryan z australského Centra pro dějiny násilí při Univerzitě v Newcastle (Centre for the History of Violence, University of Newcastle, Australia). Vzápětí se odborné téma *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations*, chronologicky zaměřené na posledních pět staletí, stalo pod záštitou Australian Historical Association (AHA) a Českého národního komitétu historiků (ČNKH) výzvou pro historiky všech kontinentů světa.

Již na konci listopadu 2012 jsem předložila návrh výzkumu a s ním spojených konkrétních výstupů ke kongresovému odbornému tématu, přičemž tento námět byl začleněn do výzkumného záměru oddělení dějin 20. století Historického ústavu AV ČR na léta 2013–2017. Jeho součástí se staly i dvě konference, jež proběhly jednak na bilaterální česko-slovenské úrovni,³⁰ jednak na mezikontinentální úrovni.³¹ Zároveň byly podány návrhy na tři knižní výstupy, přímé výsledky konkrétní práce všech oddělení HÚ AV ČR, včetně oddělení biografických studií a oddělení historické bibliografie. Předpokládali jsme, že naše návrhy uskutečníme za všestranné spolupráce australského Centra pro dějiny ná-

30 Konference se uskutečnila ve dnech 23.–24. října 2013 pod názvem *Přesídlování národů – cílevědomý proces řešení politických a hospodářských problémů a mocenských zájmů Evropy 20. století (Příčiny, formy, prostředky a důsledky)* za účasti 32 historiků ze 14 akademických a vysokoškolských ústavů Slovenské republiky a České republiky.

31 Účastníci konference *Přesídlování a vyhlazování obyvatelstva – syndrom moderních dějin* rokovali ve dnech 11.–12. listopadu 2014 v pražské vile Lanna. Této konferenci se účastnilo i sedm referentů z kongresového tématu *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* v čele s jeho navrhovatelkami.

sílí, a třebaže se tento předpoklad nenaplnil, spolupráce s Lyndall Ryan plně vyvážila naše očekávání.

Rok 2013 byl rovněž naplněn organizační prací na vlastním odborném tématu, do kterého se přihlásilo 17 historiků s patnácti tématy ze čtyř kontinentů – Afriky, Severní Ameriky, Austrálie a Evropy,³² přičemž nejvíce návrhů se soustřeďovalo na evropské dění ve 20. století. Tento fakt vedl ke konečné profilaci odborného panelu *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* (do konce roku 2013 vedeného jako specializované téma 12, v průběhu roku 2014 pak specializované téma 10), který se na kongresu představil jako specializované téma 24, plně respektující předem definované cíle zaměření.³³ Poté, co ze zdravotních důvodů na jaře 2015 ohlásila své odstoupení z kongresové prezentace tématu *Indian Reserves as Resettlement and Resurgent Strategies in North America* docentka Jean L. Manore z quebecké Bishop's University, jednání se muselo soustředit především na období moderních dějin tří kontinentů – Afriky, Austrálie a Evropy.³⁴ A to vzdor tomu, že v tomto ohledu jsme oslovily instituce i osobnosti především na akademické úrovni v Indii, Číně, Turecku, ale též v Izraeli a ve Spojených státech amerických. Sliby však nebyly naplněny skutky.

Toto poznání nás vedlo k soustředění na prezentaci vlastních zdrojů problematiky z geopolitického prostoru samostatně referentem nezastoupeného, což se částečně podařilo především s ohledem na Asii již na konferenci *Přesídlování a vyhlazování obyvatelstva – syndrom moderních dějin* (*Resettlement and Ex-*

32 Afrika se prezentovala návrhem z Jihoafrické republiky a dvěma návrhy z Nigérie; Severní Amerika návrhem z Kanady; Austrálie dvěma návrhy a Evropa sedmi návrhy ze Švýcarska, Nizozemí, Slovenské republiky, Polska, Ukrajiny, Ruska a třemi návrhy z České republiky.

33 Specializované téma bylo soustředěno na šest zásadních otázek: a) přesuny populací (a národů) – stabilní, osvědčená a samozřejmá (?) forma jednání vítězů i poražených; velkých i malých skupin a autorit (národů) ve válce i míru; b) motivy a důvody k přesídlování populací (národů) z pohnutek mocenských (koloniálních), ideologických (klerikálních), politických, strategických a existenčních; c) formy, následky a cena populačních, etnických přesunů (oběti a ztráty ve všech oblastech lidského bytí, včetně elit [emigrace, exil, exodus, resp. imigrace a reemigrace]); d) vliv populačních (etnických) přesunů větších rozměrů (zvláště po objevení Ameriky; kolonialismu; v důsledku rozvoje kapitalismu a nástupu nacionálního socialismu, válečných konfliktů, zvláště celosvětových válek) na dění v Evropě, přímo či nepřímo ovlivňující české (slovenské, československé) národní a státní bytí; e) xenofobie, diskriminace, perzekuce, represe, genocida, holocaust jako prostředky, ale též důsledky přesídlování národů, skupin, elit; f) hranice a masakry, hranice masakrů, masakry přes odvěké hranice: příčiny a následky; plynou z těchto faktů výstrahy a poučení pro 21. století?

34 Oficiální seznam dvanácti referentů (deseti témat) a dvou náhradních referentů odborného tématu *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* byl generálnímu sekretáři CISH předložen 25. března 2014.

termination of the Populations – A Syndrome of Modern History), kterou Historický ústav AV ČR organizoval v listopadu 2014.³⁵ Přímou na kongresu se k otázkám nucené migrace na asijském kontinentu vyjádřili především komentátoři Elena Belova ze Šolochovovy moskevské státní humanitní univerzity a Hans-Lukas Kieser z Univerzity v Curychu.

Aktivity, které vyplynuly z našeho poslání hlavního organizátora odborného tématu *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* (jak bylo výborem CISH definitivně potvrzeno v dubnu 2014), a plánované výstupy, kterými jsme současně mínili reprezentovat úroveň výzkumu námi navrženého tématu na této, s pravidelností pěti let se opakující, nejvyšší kongresové úrovni historické vědy, se v první polovině roku 2015 dostaly do finální podoby. Plnou záštitu nad knižní podobou tří hlavních výstupů převzal Historický ústav AV ČR v čele s ředitelkou Evou Semotanovou.

Na první kolektivní monografii *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*³⁶ se podíleli čeští a slovenští historici, kteří zde dokumentují problematiku násilných migrací napříč pěti staletími v oblasti střední Evropy s akcentem na dění v českém a československém prostoru. Kniha v úvodních statích pojednává o důvodech (náboženských a následně politických, ekonomických, ale též etnických a rasových), jež proměnily tisíce lidí v exulanty, emigranty, vystěhovalce a uprchlíky. Mezi nimi vynikly osobnosti, jež vzdor tomuto osudu svým životem, dílem a činy byly prospěšné lidstvu a pokroku v různých oblastech lidského bytí. Dvacet osudů napříč pěti stoletími – počínaje Janem Amosem Komenským, pokračuje Tomášem Garriguem Masarykem či Milanem Rastislavem Štefánikem a konče Chavivou Reikovou nebo Rafaelem Jeroným Kubelíkem – je toho jasným důkazem.

Druhá kniha – mapový projekt *Frontiers, Massacres and Replacement of Populations in Cartographic Representation. Case Studies (15th–20th Centuries)* je výsledkem práce historiků a kartografů, kteří předkládají mapové zpracování řady témat z evropského prostoru za období 15.–20. století. Z nich mnohá (kupříkladu násilné deportace národů Sovětského svazu ve 20. století, či pronásledování Židů) mohla být českými (a slovenskými) historiky zpracována až na sklonku 20. století,

35 Srov. Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Resettlement and Extermination of the Populations. A Syndrome of Modern History*, Prague 2015, Part I and Part II, s. 23–255.

36 Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*, Prague 2015.

a to i díky možnosti svobodného výzkumu v archivech celého světa. Atlas v šesti kapitolách prezentuje vlastní výsledky výzkumu.³⁷

Aktivní podíl na kolektivní monografii *Resettlement and Extermination of the Populations – A Syndrome of Modern History*³⁸ přijali zejména historici ze dvou kontinentů – Austrálie a Evropy –, jejichž státy jsou zařazeny do čtyř samostatných částí. Třiadvacet vědců ze šesti států mapuje násilné migrace a problematiku přesídlování a vyhlazování obyvatelstva, jež představují i zásadní problém dějin lidstva ve 21. století. Politická fakta – především dění v Africe, Asii a v Evropě – naznačují právě z aspektu migrací všeho druhu, ale zvláště násilných migrací, resp. migrací násilím vyvolaných, aktuálnost a opodstatněnost diskuse. Monografie bezpochyby přispívá k historické analýze nastolené problematiky, jež se jeví jako zásadní, přičemž přístup historiků skýtá pohled na jevy, které zde již byly, projevil se v rozmanitých podobách a přinášely možnosti nebo alespoň nabízely cesty k řešení, ačkoli nynější krize se současným generacím jeví – často z neznalosti faktů, důvodů a forem – jako zcela neřešitelné a nepochopitelné novum.

Vzdor všestranné přípravě, a to rovněž ze strany Lyndall Ryan, která zodpovědně a korektně přijala poslání diskutující oponentky, již náleželo právo zhodnotit jednotlivé referáty, situace nebyla jednoduchá. Blížící se termín kongresu, kulturně odlišné a politicky neznámé, daleké prostředí vzbuzovalo určité obavy, zda téměř tříleté období systematických příprav bude skutečně postačovat nejen pro důstojný průběh odborného tématu *Hranice, masakry a přesídlování populací*, ale rovněž pro solidní reprezentaci české historické vědy na tomto jedinečném fóru. Neskrývám, že tento závazek často zaměstnával mé vědomí i svědomí.

Po víceméně nevšedním příletu do čínského Jinanu jsem poznala, že s obdobnými myšlenkami se potýká většina referentů, zapojených do našeho speciálního tématu. Avšak skutečnost, že se všichni na jednání dostavili, mě ubezpečovala o zodpovědnosti, připravenosti a rovněž odhodlání rozvinout ke zvoleným problémům všestrannou diskusi. Vlastní jednání o tématu se uskutečnilo ve čtvrtek 27. srpna mezi 9.00 a 12.15 v reprezentativní High Speed Hall jinanského Hotelu Shandong. Důstojné prostředí bylo umocněno bezchybným logistickým zázemím, jež vesměs zabezpečovali mladí lidé, povětšinou studenti tamní Shandong University. Jednání se však řídilo programem, na kterém jsme se shodli v Praze a v aus-

37 Eva SEMOTANOVÁ – Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ – Tomáš JANATA – Pavel SEEMANN et alii, *Frontiers, Massacres and Replacement of Populations in Cartographic Representation. Case Studies (15th–20th Centuries)*, Prague 2015.

38 Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Resettlement and Extermination of the Populations. A Syndrome of Modern History*, Prague 2015.

tralském Newcastle. Po mém úvodním proslovu je zahájil Nigel Penn (University of Cape Town) pojednáním *Massacre and Forced Migration: The South African Frontier Zone Reconsidered*. Následoval Philip G. Dwyer, ředitel School of Humanities and Social Science (Faculty of Education and Arts, University of Newcastle) s referátem *Reflections on Genocide and Settler – Colonial Violence*. Dále pokračovali Anthony I. Asiwaju, reprezentující nigerijskou University of Lagos, na téma *Cross Border Escapes and Resettlements in Colonial West Africa: Focus on the Yoruba Astride the Nigeria – Dahomey (now Benin) Border*; Elena Belova z Moskvy s problematikou *Bad Experience Resettlement of the Southern Slavs in Russia after the Crimean War*; Hans-Lukas Kieser (Universität Zürich) rozvinul téma *The Interior Front of Total War: Resettlement of Populations and Extermination in the Ottoman Empire 1914–1918*. Jan Kuklík (Právnická fakulta UK) a Jan Němeček (Historický ústav AV ČR) se vyjádřili k aktuálním problémům: *Transfers, Exchanges, Expulsions and Forced Migrations of Populations in the first half of 20th Century*. Nejmladšími referenty panelu byli Michal Schvarc a Matej Hanula z Historického ústavu SAV v Bratislavě, kteří se zamýšleli nad “*Rückführung Südost*”. *Evacuation of German Population from Slovakia 1944/1945 as Part of a Nazi “Volkstumspolitik” in Southeastern Europe during the Final Phase of World War II*. Na závěr vystoupil Jan Rychlík (Ústav českých dějin Filozofické fakulty UK) s tématem *Freedom of Movement: Restrictions on International Mobility in the Communist States. Case Study Freedom of Movement and Emigration in the Habsburg Empire and Czechoslovakia 1848–1989*.

Všem referentům patří mé upřímné poděkování za jasný a věcný výklad nových badatelských výsledků, ale rovněž za vstup do této mezikontinentální rozpravy. Jan Kuklík a Jan Němeček kromě power-pointové prezentace (která doprovázela vystoupení všech referentů) představili i knižní zpracování svého kongresového vystoupení.³⁹ Po precizním zhodnocení jednotlivých vystoupení z úst Lyndall Ryan byl dán prostor k téměř hodinové diskusi, do které se zapojili zvláště přítomní vědečtí pracovníci, studenti a žurnalisté z Austrálie, Spojených států amerických, České republiky a Číny.

Závěrečná slova profesorky Ryan a mé vyzněla nejen jako projev vzájemného poděkování a úcty, ale též určitého potěšení, že tak závažné a aktuální téma, jakým *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* bezesporu jsou, bylo zvládnuto, přičemž nejen dospělo k novým poznatkům, ale též komparací otevřelo a snad i posu-

39 Jan KUKLÍK – Jan NĚMEČEK, *Frontiers, Minorities, Transfers, Expulsions British diplomacy towards Czechoslovakia and Poland during WWII. Volume I: Plans*, Prague 2015.

nulo vlastní bádání, dokonce inspirovalo k vzájemné koordinaci výzkumu, zúročeného v knižní produkci. Osobně věřím, že v tomto ohledu nezůstane jen u slov.

Zlatica Zudová-Lešková

Večerní zasedání o orální historii

Na jaře roku 2012 se v rámci jednání Českého národního komitétu historiků zrodil nápad uspořádat v rámci XXII. mezinárodního kongresu historických věd panel založený na dnes hojně využívané orální historii. Díky diplomatické obratnosti zástupců ČNKH, jmenovitě jeho předsedy prof. Petra Vorla a tajemníka prof. Jiřího Kociana, nabyla prvotní idea pevných obrysů. Stalo se tak na zasedání Mezinárodního komitétu historických věd v Budapešti (2012), kdy byl orálně historický panel *Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History* akceptován a byl získán prostor v rámci tzv. evening session.

Během dvou let se podařilo získat reprezentativní zástupce orální historie za čtyř kontinentů: Lauru Benadibu (ORT Technical School, Buenos Aires), Indiru Chowdhury (Srishti School of Art, Design and Technology, Bangalore), Christinu Landman (University of South Africa, Pretoria), Martu Kurkowskou-Budzan (Universytet Jagielloński, Krakov), Joniho Krekolu (Library of Finnish Parliament, Helsinki) a Pavla Mückeho (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR). Role diskutanta se ujal Rob Perks (British Library, London). Kromě těchto vědců úvodem k večernímu zasedání promluvil ředitel Ústavu pro soudobé dějiny (ÚSD AV ČR) Oldřich Tůma na téma *Pozice orální historie ve zkoumání soudobých dějin*. Po něm se slova ujal organizátor panelu Miroslav Vaněk (ÚSD AV ČR) se zamyšlením *Proč jsme tady? Orální historie v minulosti a její budoucí perspektiva*. Zájemců by bývalo bylo mnohem více, avšak přidělená časová dotace byla hlavním protivníkem jakéhokoli dalšího rozšíření.

Organizace panelu byla od počátku více než obtížná. Bylo zřejmé, že struktura panelu nemůže být postavena na sedmi konkrétních, tematicky však zcela odlišných výzkumných projektech, sahajících od evropských politických změn v roce 1989 přes problematiku přežívajících hodnot v paměti Gándhího následovníků v ašramu Sewagremu, po problematiku natáčení vzpomínek zástupců finského parlamentu nebo otázky tzv. Freedom Charter a hnutí mládeže v Jižní Africe. Zadání pro všechny účastníky bylo proto následovné: na základě vlastních výzkumů zodpovědět na večerním jednání klíčové otázky – jak se orální historie osvědčila, či naopak neosvědčila v konkrétním výzkumu, resp. jakému postavení se orální historie těší v dané konkrétní zemi?

Souhlasím s diskutantem Robertem Perksem, který ve svém shrnutí zdůraznil, že všechny příspěvky, které na panelu zazněly, podtrhly dnes již nezpochybnitelnou úlohu orální historie, především roli, kterou sehrává při poznávání a porozumění naší nedávné minulosti. Zcela jistě lze souhlasit i s poukazem, že uchopení historie může být vždy sporné, diskutabilní, s obdržením kontrastních obrazů včetně osobních vzpomínek a narátorů. Právě pluralita názorů a různé „subjektivní pravdy“ nám však dávají možnost volby a právě možnost volby je výdobytkem našeho směřování po roce 1989 nejen ve střední a východní Evropě, ale i v dalších zemích světa (např. Jižní Africe). Orální historie by se v nesvobodě totiž pěstovat nemohla. Tento fakt byl – ať již explicitně nebo implicitně – zmíněn ve všech příspěvcích.

Pokud hodnotím celkový přínos večerního orálně historického panelu, domnívám se, že naše setkání vzbudilo nad očekávání velký zájem. Panelu se 24. srpna 2015 ve večerních až nočních hodinách (19.45 – 22.15) v Movie Hall hotelu Shandong zúčastnilo přes dvě stovky kolegů a kolegyně, pochvalných slov se organizátorovi dostalo od prezidentky Mezinárodního komitétu historických věd Marjatty Hietaly a generálního tajemníka tohoto komitétu Roberta Franka. Marjatta Hietala pak vyzvala Miroslava Vaňka k vytvoření mezinárodního výboru orální historie při Mezinárodním komitétu historických věd, o čemž by se mělo rozhodovat na jednání v Moskvě v roce 2017.

Miroslav Vaněk

Postavení starších dějin

Na závěrečném zasedání naznačil ve svém projevu Robert Frank mimo jiné, že v rámci mnoha konferenčních panelů a sekcí nebyla věnována přiměřená pozornost a středověkým a raně novověkým dějinám. Tento výrok vede nutně k zamyšlení, jaký byl důvod k marginalizování raného novověku v dějinném vývoji lidské společnosti. Nabízí se několik možných odpovědí. Na výzvu k podání návrhů na témata konferenčních panelů a sekcí nebylo podáno dostatečné množství zajímavých, originálně uchopených témat. Proč vlastně? Je raný novověk natolik probadán, že se nenašla témata, která by provokovala uchazeče k uspořádání panelů a sekcí nestandardním způsobem a vedla je k hledání nových diskursů? Nebo témata byla podána, ale organizátory neoslovila a ti je neshledali natolik zajímavými, aby je zařadili do kongresového programu? Či snad organizátoři upřednostnili náměty,

vázící se k mladším obdobím světových dějin s ohledem na jejich výraznou reflexi v současné společnosti? Úvahy o aktuálnosti středověkých a raně novověkých dějin a jejich proporčním umístění v konferenčních tématech je možné přenést do diskusí o struktuře a obsahu XXIII. kongresu historických věd v polské Poznani v roce 2020. Není vyloučeno, že střeoevropská Poznaň již z logiky svého historického významu středověkou a raně novověkou tematiku neopomene.

Eva Semotanová

Christianizace v novodobých dějinách

V rámci světového kongresu v Jinanu zasedala řada mezinárodních organizací, které zde zároveň pořádaly své konference. Příkladem bylo zasedání Mezinárodní komise historie křesťanství a křesťanských studií (*Commission Internationale d'Histoire et d'Études du Christianisme*), jež se odehrála ve čtyřech půldenních zasedáních 27.–28. srpna 2015. Hlavní linií, která byla patrná ve všech čtyřech půldnech, byl vliv křesťanství na nové oblasti, ve kterých bylo do té doby buď zcela neznámé, nebo nebylo dominantním náboženstvím. Vedle několika drobnějších a velmi konkrétních příspěvků, věnovaných novověké misijní činnosti zejména v Asii (v Indii, Číně a na Filipínách), zazněla v průběhu zasedání řada závažných obecnějších příspěvků, pojednávajících o přizpůsobování křesťanství poměrům, do nichž misionáři přicházeli, mj. o aktualizaci liturgie podle zvyklostí jednotlivých národů či společenských skupin, a o důsledcích, které tyto zdánlivě nenápadné ústupky ze strany misionářů znamenaly pro církevní správu i pro život nově christianizované společnosti. Velmi podstatným rysem jednání byla naprostá otevřenost celému chronologickému spektru historického vývoje.

Eva Doležalová

Revoluce ve světové historii: srovnání a souvislosti

Třetím hlavním tématem mezinárodního kongresu historických věd v Jinanu byly Revoluce ve světové historii: srovnání a souvislosti (*Revolutions in World History: Comparisons and Connections*). Tomuto tématu byla věnována dvě půldenní zasedání v úterý 25. srpna 2015. Dopolední i odpolední zasedání patřila k nejvýznamnějším na celém kongresu. Na jejich přípravě se společně podílelo sedm historických komitétů a asociací z různých částí světa, mj. i Komitét pro historii

francouzské revoluce, Asociace britských historiků nebo Asociace japonských historiků. Hlavními organizátory se stali Alan Forrest (University of York), Mitani Hiroshi (University of Tokio) a Pierre Serna (Université de Paris I).

Zasedání bylo rozčleněno do čtyř tematických sekcí, zaměřených víceméně geograficky a chronologicky: Revoluce v atlantickém světě (*Revolutions in the Atlantic World*), Revoluce v Evropě dvacátého století (*Revolutions in Twentieth Century Europe*), Revoluce v moderní Africe a na Středním východě (*Revolutions in Modern Africa and the Middle East*) a Revoluce v moderní východní Asii (*Revolutions in Modern East Asia*). Během nich zaznělo celkem jedenáct referátů. I přes rozdílné geografické, společenské i politicko-historické souvislosti se všichni přednášející pokoušeli hledat odpovědi na obecnější otázku, zda mechanismy spouštějící dramatické události jsou podobné a události samy mají analogický vývoj napříč kulturami. Žádný z příspěvků se neomezoval pouze na jednu konkrétní revoluci v jedné konkrétní oblasti. Všichni referující se snažili situaci vykládat v celosvětových souvislostech a ve spojení s hlubokou analýzou předchozího vývoje, ústícího v revoluci.

Organizátoři předem ustanovili francouzskou revoluci 1789 jako historický etalon obecného vývoje revolučních událostí. Právě to se však projevilo jako jeden z velmi diskutovaných bodů. Diskutující namítali, že už revoluční a reformní události doby pozdního středověku a raného novověku (jako například německá selská válka nebo reformace) v sobě obsahovaly právě ty prvky, jimiž jsou charakterizovány moderní revoluce. Zároveň se také potvrzovaly starší teorie o přenášení revolučních událostí intelektuálními elitami, a to nejen v rámci Evropy, ale například i v Severní Americe. Na druhé straně chronologického spektra stály revoluce, které v současné době probíhají nebo jejichž důsledky právě celosvětově zažíváme. Příkladem byl příspěvek o společenském štěpení tuniské společnosti v důsledku Arabského jara. I když tento příspěvek byl spíše sociologickou analýzou, pokusila se jeho autorka na základě zkušeností z předchozích revolucí v arabském světě modelovat i prognózu událostí.

Specifickou částí zasedání pak byly tři příspěvky o revolucích v Číně a Japonsku ve 20. století. Právě pohledy japonského, korejského a čínského historika jednoznačně ukázaly významný posun v bádání o stále ještě politicky velmi citlivých událostech směrem k větší objektivitě a otevřenosti. Míra závažnosti tématu byla ilustrována mj. i rozsáhlými a v podstatě nekončícími diskusemi. Aktuálnost tohoto tématu dodávala diskusi místy až velmi ostrou atmosféru. Ukazuje se, že téma revoluce jako společenského jevu není rozhodně vyčerpané a zasluhuje si pozornost, jak ostatně naznačují další celosvětové projekty, které jsou na toto téma svolávány.

I když to původně nebyl záměr organizátorů tématu „Revoluce ve světové historii“, středeční odpolední kulatý stůl č. 6, nazvaný Evropská reformace jako model pro revoluce a krize současného světa (*European Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World*), pořádaný Evou Doležalovou (Historický ústav AV ČR) na toto téma volně, ale příhodně navázal. Účelem kulatého stolu bylo vyvolat diskusi ke krizovým jevům, které revolucím předcházejí a které jsou v Evropě patrné už v pozdním středověku a v různých společenských souvislostech se opakují.

Eva Doležalová

Environmentální dějiny a ekologické dějiny

XXII. mezinárodní kongres historických věd v čínském Jinanu otevíral desítky nových témat. Pod drobnohledem byly zvláště referáty obou plenárních zasedání, úvodního i závěrečného. V úvodním zasedání zaujal svým vystoupením Xia Minfang z Centra pro ekologické dějiny na Lidové univerzitě (Renmin) v Pekingu. Příspěvek nazvaný *Searching for a New Home: A History of an Ecological Marriage between Humans and Nature* vzbuzoval zvědavost, do jaké míry současná čínská historiografie reflektuje interdisciplinární témata a dokáže provázat humanitní a přírodovědné obory. Možnost porovnat čínské teoretické postuláty s idejemi environmentálních dějin (environmental history), které se zrodily v sedmdesátých letech 20. století v USA, a s tradiční historickou geografíi s její více než stoletou tradicí, byla pro posluchače, kteří pracují mezioborovými metodami, velmi lákavá. Xia Minfang se vůči environmentálním dějinám výrazně vymezil. Prohlásil je v současném chápání soužití člověka s přírodou za částečně překonané a konstatoval, že ekologické dějiny (Ecological History), které se na univerzitě Renmin (také jeho zásluhou) pěstují, mnohem více propojují člověka a přírodu do jednoho ekologického celku. Naznačil však, že zahraniční odborníci s touto ideou nesouhlasí, či spíše nedokáží rozdíly mezi environmentálními dějinami a ekologickými dějinami pochopit. Závěrem konstatoval, že svět by měl směřovat k harmonické ekologické společnosti. Pojmy „marriage“ a „home“ z názvu svého příspěvku pak chápal jako symbolické vyjádření vztahu mezi společností a přírodou. Je zřejmé, že čínští historici (alespoň někteří z nich) se touto tematikou intenzivně zabývají a hledají, jak sám Xia Minfang konstatoval, teoretické a terminologické konstituování ekologických dějin. Považují je za cestu k utváření ideální čínské společnosti a v minulosti hledají příklady filozofického ukotvení těchto postulatů. Rozdílnost jejich názorů ve srovnání s environmentálními dějinami a historickou geografíi není fatální, je dána spíše úsilím čín-

ských historických ekologů zapojit historiografii do boje proti globálním ekologickým hrozbám. Témata výzkumu v rámci soudobých environmentálních dějin a historické geografie jsou však výrazně rozdílná.

Eva Semotanová

Historická demografie

Jednání na Kongresu historických věd v Jinanu neprobíhala pouze v základních sekcích, jeho bohatý program poskytl platformu i pro zasedání celkem devatenácti mezinárodních organizací a komisí. Jednou z nich byla *Mezinárodní komise pro historickou demografii* (ICHHD), která zorganizovala dvanáct vlastních sekcí, v nichž vystoupilo více než padesát referentů z různých zemí světa. Kromě toho ICHHD zařadila i konání tzv. specializovaného tématu č. 13, které bylo věnováno problematice genderu a genetiky v historických mortalitních studiích.

Na základě programu jednotlivých sekcí ICHHD by se dalo říci, že výrazně převážil zájem o „ženskou“ demografii. Vůbec nejvíce prostoru bylo věnováno tématu nazvanému *Aborty a infanticidia ve srovnávací historické perspektivě: zločin a/ nebo demografická technika?*, které naplnilo jednání hned tří sekcí. K této tematice měla blízko i problematika nemanželských dětí a vztahů, na ženy byla zaměřena i sekce nazvaná *Ženy a migrace*. Další panely se zabývaly například pozdními sňatky či genderovými specifikami u vývoje naděje dožití. Drtivá většina příspěvků se zaměřila na reflexi vývoje populací v 19. a 20. století, případně se snažila ukázat, jaký byl rozdíl dopadu určitého demografického jevu dříve a nyní. Domnívám se, že právě tento přístup je velmi inspirativní, neboť upozorňuje, že prakticky jakýkoli historický výzkum může nalézt svoji odezvu i v současnosti. Ukázala to například diskuse, která se vedla nad novodobým fenoménem, jenž v uplynulých desetiletích zasáhl západní Evropu a následně se rozšířil i do Evropy střední. Jde o jev spočívající v rapidním nárůstu podílu dětí, které se nerodí sezdaným rodičům. Tato změna dosáhla již takové intenzity, že počet dětí narozených v manželství je nižší než počet tzv. nemanželských dětí. Závažnost tohoto vývoje je tak vysoká, že se v rámci jednání ICHHD diskutovala otázka, zda dnešní společnost nestojí na prahu úplně nového modelu rodinného soužití.

Kongres v Jinanu mj. ukázal i to, že demografický vývoj jednotlivých populací navíc nelze studovat izolovaně, je totiž úzce propojen se stavem společnosti jako takové – s ekonomickými, sociálními, politickými, náboženskými i kultur-

ními podmínkami, které danou populaci obklopovaly. Diskuse, která v jednotlivých historickodemografických sekcích probíhala, navíc podtrhla důležitost komparace nejen z hlediska časového, ale též prostorového. Zdánlivá nesourodost různých prostředí totiž neznamená, že se populace, které žily na různých územích, vzájemně neovlivňovaly, případně že určité modely chování jsou zcela nepřenositelné nebo že se nedá využít podobná metodologie výzkumu. A právě toto považuji za nejdůležitější přínos takových mezinárodních setkávání, jaká umožnil kongres v Jinanu.

Mezinárodní komise pro historickou demografii zároveň již tradičně využívá zasedání v rámci světového historického kongresu k tomu, aby debatovala nad svým programovým směřováním a aby zvolila své představitele. Dosavadního prezidenta, jímž byl Kees Mandemakers z amsterdamského International Institute of Social History, vystřídá na příštích pět let Ioan Bolovan, prorektor univerzity v Kluži (českým čtenářům je znám jako spoluautor *Dějiny Rumunska*, které vyšly v řadě vydávané Nakladatelstvím Lidové noviny). Jeho volba je zajímavá i z hlediska české historické demografie, s jejímiž zástupci Ioan Bolovan spolupracuje již řadu let.

Alice Velková

Populární fenomény minulosti a přítomnosti: fotbal, cestování a cestovní ruch

V programu jednání 170 kongresových sekcí se jako červená nit vinul také zájem o studium řady na první pohled „nepolitických“ sfér každodenního života společnosti zejména moderní a postmoderní doby. Šlo například o sérii navazujících zasedání, představujících problematiku cestování a cestovního ruchu (organizovanou Mezinárodním výborem pro dějiny cestování a cestovního ruchu) nebo specializovanou sekci věnovanou fotbalu jako zrcadla dějin v globální perspektivě, o jejíž zařazení se zasloužili francouzští svolavatelé. Pro české prostředí mohou být tato témata podle mého soudu velmi inspirativní, a to hned z řady důvodů.

Především je to atraktivita, společenská poptávka v současnosti a zároveň velký potenciál pro mezinárodní srovnávání a badatelskou spolupráci. Jak fotbal, tak cestování a cestovní ruch sice nepatří v české historiografii k neznámým tématům, pokud ovšem pomineme některé dílčí přístupy (např. výzkum mobility ve starších a moderních dějinách nebo vybrané projekty zabývající se politikou vízových, devizových a pasových procedur v dějinách soudobých), jsou tyto segmenty

života společnosti zkoumány v našich poměrech velmi opatrně nebo jsou přenechávány jiným oborům či amatérským historikům a novinářům (což je případ fotbalu). Za inspirativní zkušenost z navštívených jinanských sekcí proto považují formulaci otázek, *jakými* způsoby lze nad těmito tématy bádát. Faktografické popisy cest, fotbalových utkání nebo líčení životopisů dobových aktérů sice sehrávají svou úlohu, ale pouze jako odrazový můstek k širším úvahám nad kupříkladu nacionálními specifiky, ale také transnacionálními přesahy nebo globálními aspekty avizovaných témat (na příkladu skeče z dějin gruzinského fotbalu nebo FIFA jako nadnárodní „neziskové“ organizace). Zatímco u studia cestování a cestovního ruchu je tato optika bytostnou součástí, za velmi potěšující považují její aplikaci právě u studia dění fotbalového (a obecně sportovního), jež dnes pod vlivem „demilitarizace“ a „kulturně-historického obratu“ v symbolické rovině stále více zastihuje tisícileté měřítko srovnávání na mezinárodním poli, tj. početnost a dovednosti příslušníků vojsk a armád konkrétního státu.

Za velmi pozitivní považují snahu o integraci vlivů antropologizace dějin a nové kulturní historie, ale také vstřebání inspirace ze „zkuťurněných“ politických, hospodářských a sociálních dějin nebo historické demografie. Projevilo se to ve způsobu studia problematiky mobilit a migrací (na příkladu přesunu italské fotbalové kultury do Ameriky nebo cest skandinávských turistů do zemí Východu v éře studené války), ale také sledováním „politizace“ a proměn původně „ne-politických“ či „ne-komerčních“ témat, lokalit či osobností. Z pozice nezasvěceného pozorovatele bylo proto místy fascinující sledovat, kterak se různí badatelé a badatelky dokáží úspěšně vypořádat s nástrahami a přednostmi studia dějin paměti a reprezentací včetně využití kvalitativních přístupů, jakým je studium deníků, vzpomínkové či krásné literatury, nebo výzkumu za pomoci orální historie. V líčení referentů se tak pobaltské zámky původně patřící ruské carské rodině měnily popkulturní centra turistického ruchu, stejně jako repliky památek světového (především evropského a blízkovýchodního) kulturního dědictví, postavené v turistických centrech USA.

Pro české prostředí se jako velmi výmluvná a inspirativní jevila například studie o proměně talentovaného, leč zpočátku „obyčejného“ fotbalisty Diega Maradony v argentinskou národní modlu a symbol přesahující ryze fotbalové dění do veřejného prostoru. Totéž platí o sledování Mussoliniho politiky propagace pití „národních“ vinných nápojů (*vini tipici*) včetně různých celonárodních a regionálních festivalů a obecně utváření „vinařské kultury“ s cílem poskytnout širokým vrstvám italské společnosti „chléb a hry“. Výstupy pronesené ve výše uvedených sekcích podle mého soudu ukázaly, že na příkladech zdánlivě „malých“ témat se mohou odehrát opravdu velké a též kvalitně zpracované příběhy, které na dobu nahlíží

z netradičních a přitom atraktivních perspektiv. Velmi často také v následných diskusích zaznívala obecná zamyšlení nad definicí, atributy a prolínáním „moderní“ a „postmoderní“ doby, které jsou pro výzkum dějin cestování a cestovního ruchu, ale zvláště dějin fotbalu více než typické. Snad i tento aspekt může být podstatným příspěvkem k obecnému historickému poznání.

Pavel Mücke

*Čínský socialismus, deevropeizace pohledu na dějiny
a reinterpretace dějin*

Dojmy a inspirace z návštěvy XXII. světového kongresu historických věd mohou rozdělit do třech okruhů: v nejobecnější rovině je to fascinace dnešní Čínou, kde čínský lid pod vedením Komunistické strany Číny úspěšně buduje kapitalismus (pardon, vlastně socialismus), na úrovni kongresu jako celku poznání, že Evropa a severní Amerika nejsou pupkem světa, a náš vývoj ovlivňovaly a ovlivňují i události v jiných částech světa (což by vlastně každý historik měl vědět) a konečně na nejnižší úrovni – v důsledku účasti v diskusi o interpretaci a reinterpretaci dějin poznání, že reinterpretace důležitých historických událostí je nikdy nekončícím procesem, v němž se historici různých zemí jen málokdy shodnou na stejném hodnocení.

Především je tu tedy samotná současná Čína, jejíž ekonomický systém naprosto zpochybnil učení marxisticko-leninské politické ekonomie, podle níž je základem socialismu společenské (tedy v podstatě státní) vlastnictví výrobních prostředků a plánované hospodářství, zatímco pro kapitalismus je naopak charakteristické vlastnictví soukromé a „tržní anarchie“. Čínský socialismus je budován na základě postupného rozšiřování soukromého sektoru a za masivní účasti zahraničního kapitálu. Pro nás dříve narozené se symbolem socialismu staly technologická zaostalost, nedostatek zboží a jeho špatná kvalita, všude přítomná hesla mající podobu prázdných frází a uzavřené hranice. Nic z toho v dnešní Číně neexistuje: moderní technologie vzbuzují úžas, místo hesel jsou všude reklamy jako v kterémkoliv městě v Evropě či v Americe, všude se samozřejmě prodává totéž zboží, které známe z domova (ostatně, toto zboží je velmi často vyráběno právě v Číně) a čínský občan si může cestovat nebo se stěhovat, kam chce. Za posledních deset až patnáct let vznikla v Číně silná a sebevědomá střední třída se slušným životním standardem, která si už v ekonomickém ohledu může ledacos dovolit. Vize utopické komunistické společnosti sociální rovnosti byla definitivně odhozena jako nepotřebné staré haraburdí.

Politická kontrola společnosti ze strany Komunistické strany Číny je ovšem nesporná a v tomto ohledu je pro nás starší cesta do Číny jakýmsi výletem proti toku času. Snad nikde jinde na světě jsem neviděl tolik policejních aut a tolik policistů jako v Číně. Pouhých deset dní pobytu v Číně samozřejmě nestačí na to, aby člověk zemi a její obyvatelstvo poznal a mohl se vyjadřovat zasvěceně o tom, co čínští občané chtějí či nechťejí. V Číně je jistě dost lidí, kterým nedostatek politických svobod vadí. Přesto se člověk neubrání kacířské myšlence, zda demokracie euroatlantického typu a naše pojetí lidských práv je skutečně to, co převážná většina Číňanů postrádá a zda pevná kontrola ze strany státu není naopak v souladu s čínskou tradicí, takže lidem až tak příliš nevadí. V době Mao Ce-tunga byl v rámci ideologického boje proti různým přežitkům odsouzen staročínský filozof Konfucius a bylo zahájeno tažení proti „přežitku konfuciánství“. Dnes Komunistická strana Číny znovu objevila Konfucia, který se těší velké úctě a dalo by se říci i kultu. Jeho učení o místě každého člověka ve společnosti se totiž ukázalo jako velmi užitečné i pro dnešní Čínskou lidovou republiku.

Přiznám se, že jsem měl určité obavy z toho, zda se čínští organizátoři nebudou snažit eliminovat z kongresu diskuse na pro ně politicky citlivá témata. Musím v tomto ohledu otevřeně přiznat, že moje obavy se nenaplnily. Je sice pravda, že některé otázky moderních, či spíše soudobých čínských dějin, jako je například tzv. kulturní revoluce, byly v zásadě tabuizovány, ale kupříkladu o revolucích ve východní Evropě v roce 1989 diskuse vedena byla. Příjemným překvapením pro mne bylo i to, že se na pád východoevropských režimů otevřeně ptali na kongresu přítomní studenti historie, jimž jejich univerzity vyjednaly s organizátory možnost zúčastnit se zasedání (kolaps komunistických režimů, zánik SSSR a občanská válka v Jugoslávii – to vše je v současné čínské historiografii poněkud opatrně a neutrálně označováno termínem „drastické změny ve východní Evropě“).

S některými studenty jsem měl možnost diskutovat i soukromě v hotelu, kde jsem bydlel. S ohledem na své omezené finanční prostředky jsem si totiž vybral poněkud levnější hotel než ten, který doporučovali čínští organizátoři; shodou okolností většina čínských účastníků kongresu a především čínských studentů bydlela právě v tomto hotelu. Předmětem našich diskusí byly nejen změny ve východní Evropě v devadesátých letech, ale i vývoj a život v současné Číně, o jehož problémech hovořili čínští studenti celkem otevřeně. V sedmdesátých letech 20. století jsem ještě jako student opakovaně navštívil tehdejší SSSR, kde mne tehdy překvapil strach místních lidí hovořit na veřejnosti s cizincem a především – hovořit s ním o politicky citlivých tématech, jakými tehdy byly například Pražské jaro a sovětská okupace z roku 1968.

Byl jsem zvědavý, zda na něco podobného narazím i v současné Číně, ale nic takového se nestalo. U čínských studentů jsem nenarazil na žádnou ideologickou autocenzuru, či obavy z možných nepřijemností za rozhovory s cizinci.

Nebylo samozřejmě v možnostech žádného účastníka kongresu navštívit všechna zasedání jednotlivých sekcí, probíhajících paralelně, a vyslechnout si vše, co by jej zajímalo. Nebylo to ostatně ani třeba, protože jednotlivé referáty byly předem zveřejněny na webových stránkách kongresu a materiály budou také postupně vydány tiskem. Kongres jako celek ale tím, že se konal poprvé v Asii, nesporně přispěl k tomu, že jsme si my Evropané uvědomili potřebu „deevropeizace“, „odevropštění“ pohledu na dějiny světa. Často podléháme iluzi, že určující ve světových dějinách bylo především to, co se odehrálo v Evropě, přičemž tento evropoidní pohled na světový vývoj je obzvláště zřetelný, pokud jde o dějiny středověku a novověku. V 19. a 20. století se nám jako určující jeví to, co se odehrálo v Evropě či v Severní Americe, zatímco ostatní světadíly, především pak Asie a Afrika, nám tvoří jakousi periferii světa, kde jsou události pouhou rezonancí důležitého evropského dění. Evropa ale není středem světa. Uvědomil jsem si to hned na po příjezdu. Vlastní kongres se konal v konferenčních místnostech hotelu Shandong, v jehož prostorné hale byla prováděna i registrace účastníků. V téže hale mne upoutala mapa světa, pro Evropana poněkud atypická. Centrem euroasijského kontinentu byla totiž (celkem pochopitelně) Čína, ne nadarmo označující sama sebe jako „Říše středu“. Evropa se na této mapě jevila jako celkem malý a každopádně málo výrazný poloostrov na severozápadním okraji Asie. Na kongresu samém byla probírána řada tematických celků z neevropských dějin a bylo celkem zřetelně prokázáno, že tyto události často přímo či nepřímo ovlivňovaly dění v Evropě. V souvislosti s postupující globalizací se jeví jako nutné nově pojmout světové dějiny a spravedlivě zhodnotit kulturní přínos mimoevropských civilizací.

Můj referát o restrikcích v cestování v komunistických zemích východní Evropy byl zařazen v rámci specializovaného tématu *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations*. Přiznám se nicméně, že mnohem větší inspirací pro mé další bádání o formování národních identit byla účast na diskusi o interpretaci a reinterpretaci dějin a jejich podání v různých školních učebnicích. Tato diskuse se uskutečnila 26. srpna dopoledne u příležitosti specializovaného tématu číslo 3 o krizi v interpretaci národních dějin po roce 1989 (*Crisis and social representations of history in the post-1989 era*). Interpretační krize se samozřejmě týkala zemí východní Evropy a bývalého SSSR, i když v názvu tématu takového vymezení chybělo. Referáty se týkaly hledání společenského konsensu ohledně těch událostí národních dějin, které společnost dělí, ale také hledání konsensu

jednotlivých národních společenství ohledně interpretace společných dějin.⁴⁰ Je celkem samozřejmé, že každá zásadní politická změna a především každá revoluce vyvolává reinterpretaci národních dějin a především reinterpretaci režimu a systému, proti němuž byla revoluce úspěšně provedena. Je také jasné, že zatímco bezprostředně po revoluci je svržený režim líčen v nejtemnějších barvách, aby tím více a jasněji zazářil režim nový, s odstupem času se objeví pochybnosti. Staré období se již nejeví jednoznačně negativně a pohled na ně se stává předmětem politického boje, do něhož jsou – často proti své vůli – zataženi i historici.

Konsensus se potom těžko hledá, jak ukázala polská historička Joanna Woldan z Vratislavi. Ještě komplikovanější je ale situace, kdy různé národy vnímají zcela odlišně určitá období svých dějin, anebo když různé národnosti jednoho státu mají naprosto odlišný názor na nějakou historickou událost, protože se rozdílným způsobem dotkla jejich minulosti. Marat Gibatdinov, tatarský historik z ruské Kazaně, ukázal, že je prakticky nemožné skloubit tatarský pohled na Zlatou hordu s oficiálním výkladem ruských dějin, které jsou tradičně (bylo tomu tak i v době Sovětského svazu) vykládány jako dějiny ruského státu. Svržení tatarské nadvlády je totiž ústředním motivem ruského národního příběhu. Ještě silněji se nemožnost najít kompromis ukázala v diskusi mezi ruskými a ukrajinskými historiky (Ivan Kurilla, Polina Verbycka, Volodymyr Kravčenko) ohledně role ruského státu a SSSR. Z diskuse, která po skončení zasedání pokračovala ještě v kuloárech, vyplynul jednoznačný závěr: tam, kde dvě národní historiografie píší o stejné události z odlišných „národních“ pohledů, není shodná interpretace možná. Společné prožití a alespoň většinový konsensus národní komunity ohledně interpretace konkrétní události, zasahující do národního příběhu, se totiž stává podstatnou součástí formující se národní identity. U mnohonárodnostních států se pak v historiografii objevuje další problém: dějiny takového státu jsou zpravidla redukovány na dějiny hlavního, resp. státotvorného národa, zatímco ostatní národy v tomto národním příběhu vystupují buď v postavení nepřátel, anebo nejsou vidět.

40 Joanna WOLDAN (Uniwersytet Wrocławski, Polsko), *Wars over the Image of the Communist Past in History Education in Poland*; Marat GIBATDINOV (Academy of Sciences of Tatarstan, Kazan, Rusko), *History Wars in Tatarstan – National self-identity and History debates in post-Soviet Tatarstan*; Ivan KURILLA (Volgograd State University and European University of St. Petersburg, Rusko), *Patchwork of History: the Position of Russian Historians in the Epoch of Politicization of their research field*; Polina VERBYTSKA (Ukrajina), *Search for social consensus in the issue of historical memory through Teaching History in Ukraine and border areas*; Volodymyr V. KRAVCHENKO (University of Alberta, Edmonton, Kanada), *Ukraine: re-interpretations and representations of the Soviet past*.

Uvedené závěry mohou poskytnout praktický návod, jak psát společné dějiny a společné učebnice. Je známo (a také v tomto kolektivním článku je o tom zmínka), že pokusy o napsání například společné učebnice německo-francouzských nebo slovensko-maďarských dějin, či dokonce společných dějin Evropy, skončily většinou neúspěšně právě z toho důvodu, že nebylo možné najít uspokojivou interpretaci vyhovující oběma stranám. Do budoucna proto bude nejlepší se o něco podobného raději nepokoušet a naopak poukazovat na interpretační rozdíly.

Jan Rychlík

„Nej-“ kongres v čínském Ťi-nanu

Fakt, že vůbec první kongres na asijském kontinentu se bude lišit od všech předchozích, se dal předpokládat. Jak moc se však bude toto setkání historiků a historiček celého světa lišit, ukázal už vstup na půdu čínského Ťi-nanu (Jinanu), takřka sedmimilionové metropole provincie Šan-tung (Shandong) ve východní Číně. Není totiž zrovna obvyklé, aby obyčejného českého historika již na pasové kontrole čekaly objektivní fotoaparáty: člověku přece jen zatrne, když si vás muž ve stejnokroji vyfotí jednou zepředu, pak trochu zboku a zase z druhé strany. A maně se přistihne, poté, co byl nucen nechat si před přistáním v Čínské lidové republice změřit teplotu, a patrně též pod vlivem tématu, s nímž na kongres přijíždí, totiž emocí, že se snaží vykouzlit ten nejpřirozenější přátelský úsměv: co kdyby i tady na tomto relativně malém letišti chtěli zjišťovat nepřátelské úmysly z mikroprojevů lidské mimiky?

Zkušenosti minulého režimu patrně podobně zapůsobily na každého z celkem početné výpravy českých historiků a historiček. Jak si vysvětlit jednání jiného pracovníka pasového oddělení místního letiště, jenž úpěnlivě žádal o skupinové foto všech čtyř zároveň přicestovavších Čechů? A obecně snahu čínských hostitelů, vše na kongresu zdokumentovat? Tento zájem o dokonalou dokumentaci byl neuvěřitelný. Fotoaparáty se staly nedílnou součástí každého kongresového jednání, stejně jako kamery. Při velkých plenárních zasedáních bývalo v sálech běžně osm devět kamer, kromě samozřejmých fotografií. Vše se natáčelo, vše bylo zaznamenáno, neuniklo ani jedno slovo těch, co referovali, ani jeden diskusní příspěvek. Každý den vycházel bulletin s výtahem všech jednání minulého dne, včetně fotografií referujících. Pravda, občas nebyl výtah zcela přesný, občas došlo k záměně fotografií, ale ona rychlost působila poněkud zneklidňujícím dojmem. Jestliže byl tento kongres nej-, byl rozhodně nejfotografovanější, nejnatáčenější a s největší publicitou.

„Myslel jsem, že na zahájení přijede i prezident,“ sdělil mi důvěrně jeden z čínských historiků, natolik byl kongres propagován. Ne jako jedno z mnoha dalších podobných setkání historiků a historiček, ale jako opravdové „olympijské hry historických věd“, jako vrcholové a nejreprezentativnější celosvětové setkání v oblasti historie. „A když si zapneš televizi, určitě narazíš na reportáž z kongresu,“ dodával onen kolega. Ani jsem nemusela pátrat v televizi: celostátní noviny *China Daily* se zprávami o kongresu byly hbitě distribuovány mezi jeho účastníky. Nešlo však o několikařádkové noticky, jak by mohl člověk zvyklý na české (i západní) podmínky soudit, o kongresu v novinách vycházely celostránkové reportáže, včetně krátkých rozhovorů s jeho účastníky (a samozřejmě s jejich fotografiemi). Hostitelské město se na kongres také skvěle připravilo: autobusy s nápisem *Přejeme úspěch kongresu historických věd!* a blikající billboardy hlásající *Vítejte na kongresu historiků!* jen dokreslovaly atmosféru opravdu výjimečného svátku.

Statut nejvýznamnější události v historických vědách vůbec dodal kongresu i největší dosavadní počet účastníků, tedy přes 2600 osob. Těžko říct, jakým způsobem se kongresu účastnilo všech 1700 čínských delegátů, většinou studentů. Pro některé z nich byla účast pravděpodobně jen formální – i tak však zůstalo mnoho těch, kteří sledovali dění kongresu s nebývalým zájmem. Jen na celodenním hlavním tématu zasvěceném *dějinám emocí*, jehož přímým konkurentem se stalo hlavní téma o *Číně z globální perspektivy*, právem pokládané za vůbec nejdůležitější jednání kongresu, se jich objevilo dobře přes sto (určitě také díky tomu, že čtyři hlavní témata byla tlumočena do čínštiny). Mimořádný zájem o toto nové téma, tedy dějiny emocí, byl pro mnohé z nás referujících, složených výhradně z historiků a historiček ze „Západu“, nečekaný: tu byl požadován referát v jeho nezkrácené podobě, tu se objevil zájem přeložit daný referát do čínštiny či touha dozvědět se o tématu ještě více.

Tento kongres se však měl stát přelomovým nejen výměnou názorů a znalostí. Měl být kongresem nejvíce globálním, přehodit výhybku od eurocentrismu směrem k Východu, měl uvažovat o propojenosti asijských (resp. čínských) a evropských dějin. V mnohých panelech tak opravdu zasedli zástupci „Západu“ i „Východu“, kongresu se také zúčastnilo zatím nejvíce historiků z rozvojových zemí, z Afriky či Jižní Ameriky. Idea globalizace, jako určujícího směru historického bádání, však byla asi nejvíce vyjádřena udělením vůbec první „*Nobelovy ceny*“ v historii, sponzorované švýcarskou hodinářskou firmou *Jaeger-LeCoultre*. Získal ji francouzský historik Serge Gruzinski, zabývající se Latinskou Amerikou v 16.–18. století, za svou „průkopnickou práci v oblasti globální a transnacionální historie“. „Můžeme nadále zkoumat evropskou renesanci bez zemí islámu, bez zemí jako je Čína nebo

Japonsko?“, „Jak můžeme bádat nad Novým Světem, aniž bychom opomenuli tyto důležité aktéry ve světě 16. století?“, představil Serge Gruzinski pojetí historie, je- muž se má nadále dostat největšího zájmu ze strany historiků – přičemž globální má znamenat „vzájemný kontakt, setkávání, konflikty i mísení“.

Byť bylo slavnostní udělení ceny doprovázeno strhujícím představením Šan-tungského zpívajícího a tanečního divadla se starodávnými melodiemi, jež měly vzdát hold velkému Konfuciovi, rodákovi z nedalekého Čchü-fu (Qufu), mnohé z panelů kongresu ukázaly, že i při zapojení veškeré historikovy moudrosti a do- vednosti je myšlenka globální historie jen velmi těžko realizovatelná. Snad nejvíce o tom přesvědčil panel nazvaný *Memory Wars*, s podtitulem *Historické vzdělávání mezi politikou, vědou a médií*. Centrem zájmu zde byly především učebnice, pří- padně způsob, jak se učí o událostech, jejichž interpretace prošla proměnou či je stále kontroverzní. V Chorvatsku to jsou ustašovci, částí veřejnosti i politické scény asociováni s vojáky, kteří bojovali za svobodu Chorvatska v devadesátých letech 20. století, což se pak odráží v nejistotě, jak vykládat události druhé světové války; v Rusku se zdá neřešitelným rozdíl v pojetí tatarských a ruských učebnic dějepisu (zatímco ty tatarské se soustřeďují na ranou historii, tedy dobu rozkvětu a velikosti tatarských chanátů, ruské učebnice tuto ranou historii prakticky opomíjejí a když už o ní píší, líčí Kazaňský chanát jako agresora a Moskevský stát jako jeho oběť, tedy přesný opak toho, jak je vztah těchto celků popisován v tatarských učebnicích). Podobně nekompatibilní se zdá líčení minulosti v čínských a japonských učeb- nicích (v Číně je sice velký rozdíl mezi provinciemi, výuka však není uspořádána chronologicky, což dovoluje vyhnout se některým kontroverzním tématům, jako je například konec druhé světové války – ve dnech psaní tohoto sdělení mediálně velmi analyzovaný v souvislosti s nebývalou vojenskou přehlídkou, organizovanou demonstrativně čínským prezidentem v den definitivní porážky Japonska). Z deba- ty vyplynulo, že buď se pokusy o společné učebnice nezdařily (jako v případě spo- lečné kavkazské či balkánské učebnice) nebo, pokud byly takové učebnice vydány (např. německo-francouzská nebo korejsko-japonsko-čínská), je jejich hodnocení ambivalentní. Učitelé totiž mnohdy nevědí, jak podle takových učebnic učit a jak interpretovat prameny v těchto učebnicích obsažené. Diskutovalo se také o tom, co místo strategie konsensu, která definitivně selhala: snad je důležité, jak navrhoval jeden z diskutujících, rozvíjet empatii k jiným národním narativům, osobně se však přiklání k názoru, že dokud bude historie sloužit k tomu, aby potvrzovala národ- ní identitu, nepomůže nic – změnu by mohl přinést jen opravdový paradigmatický obrat, což je záležitost, jejíž konec se prozatím nachází v neurčitu.

Jestliže lze hodnotit tento panel jako výjimečně zdařilý, podobně zaujala premiová zasedání tzv. večerních sekcí. Večerní zasedání byla na kongresu novinou: „Nebudou delegáti už moc unaveni, přijdou vůbec?“, přiznal se posléze k obávám generální tajemník Mezinárodního komitétu historických věd Robert Frank. Účast však předčila očekávání, pravděpodobně i díky tomu, že organizátorovi vůbec prvního večerního zasedání, na téma *orální historie*, Miroslavu Vaňkovi z Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, se podařilo sestavit velmi solidní a reprezentativní tým referujících ze zemí Evropy, Ameriky i Asie. Jestliže delegáti z Čech, ředitel ÚSD AV ČR Oldřich Tůma velmi stručně a Pavel Mücke podrobněji, promluvili o cestě (úspěšné), jakou orální historie prošla v české historiografii od roku 1989 (již tradičně možná až v příliš optimistickém duchu), v poněkud odlišném tónu se nesly příspěvky jiných. Indira Chowdhury z Indie, Christina Landman z Jižní Afriky či Laura Benadiba z Argentiny připomněly politickou angažovanost orální historie, totiž že smyslem orální historie bylo a stále je dát především hlas těm, na něž se v oficiální historiografii nedostává, ať už se jedná o nezaměstnané či dávno zapomenuté hodnoty Gandhího, udržované v jeho ášramu v Sewagramu. Joni Krekola z Finska pak nadnesl kontroverznější téma – má smysl kupit životní výpovědi, v jeho případě bývalých členů parlamentu, pořizovat stovky či tisícovky hodin záznamů, aniž by bylo jasné, na co přesně nám tyto záznamy budou sloužit? Skepsi k takovému postupu, k němuž metoda životních příběhů často svádí, potvrdila i jeho slova o nezájmu finských historiků o tyto výpovědi vůbec.

S kritickým tónem se obrátila (jen v zastoupení) na posluchače třetího z hlavních témat, o *revolucích ve světové historii*, také Annie Jourdan z univerzity v Amsterdamu. Jejím záměrem bylo podívat se kriticky právě na onen tolik vyzývaný a požadovaný globální obrat. Z tohoto úhlu pohledu nejsou pak vůbec důležité malé národy, ba co víc, malé národy samy rezignují na to, aby si připomínaly své vlastní revoluce, tvrdila. Místo toho oslavují ty globální – britskou, americkou, francouzskou. Neměli bychom na roli malých národů či států v rozvoji těch velkých rezignovat, znělo její poselství. Viktorija Žuravlevová z Moskvy pak na příkladu velmi názorných karikatur z amerických novin uvažovala nad inspiračními zdroji první ruské revoluce; zatímco americký model sloužil jako referenční, francouzský jako jistý druh prevence. V panelu se diskutovalo o klasických otázkách spojených s tématem revoluce, tedy, co to vlastně revoluce je, jak se pozná, že byla úspěšná (byly změny v Evropě v roce 1989 revolucemi?), jestli je násilí její nedílnou součástí či jde jen o historický konstrukt, tedy o otázku diskurzu. Podobně při zasedání mezinárodní komise pro historii Francouzské revoluce, jež se mělo zabývat

novými směry výzkumu v dějinách Francouzské revoluce, 25 let po jejím 200. výročí, snad nejvíce zaujal „teror“. Zasedající se shodli na tom, že teror nikdy neměl být na pořadu dne, že žádný takový zákon nebyl vydán a teror je třeba zkoumat nejen jako politický proces, ale také jako výsledek určitých emocí. Nikoliv tedy naopak, jak tomu bylo dosud, emoce nastolené terorem.

I když Robert Frank při závěrečném ceremoniálu zdůrazňoval, že podniky tohoto typu nejsou místem, kde vzniká nové historické myšlení, přece jen z jednání kongresu jisté obraty v historickém bádání vplynuly. Kromě již zmiňovaného (staronového) obratu ke globální historii (či k historii transnacionální nebo komparativní), zaujal *obrat k digitalizaci historie*, jemuž bylo věnováno čtvrté hlavní téma kongresu („Jakýpak obrat,“ divila se však, patrně ne jako jediná, orální historička z Argentiny, „digitalizace je běžnou součástí mé práce již dobré desetiletí.“). Důraz na gender (či spíše dějiny žen) byl prohlášen za samozřejmý, s tím, že se stal běžnou součástí výzkumu každého historika. Překvapivě na kongresu chyběla dříve tak často diskutovaná témata o postmoderní historiografii či jazykovém obratu. Jistým suplementem se v tomto směru stalo úplně poslední večerní zasedání na téma historie a etiky, kde se živě debatovalo o historické pravdě, aniž by však došlo ke konsenzu v tom, co a jak ovlivňuje etiku historikovy práce a tím jeho snahu dopídit se historické pravdy. Možná tak tím nejdůležitějším novátorským rysem, který kongres přinesl, bylo právě *zkoumání emocí*. Ne však jako nějaké davové psychózy, potlačených přání či frustrovaných jedinců ve stylu S. Freuda, ale, jak bylo několikrát připomenuto během zasedání druhého hlavního tématu, jako výzkum jednoho z aspektů kognice, jenž je součástí každého procesu myšlení či rozhodování.

Ne všechny panely přinesly zajímavou diskusi, ne na všech panelech byly referáty opravdu na úrovni. Nevím, jestli je to výsostným znakem historika, ale v drtivé většině byly referáty čtené, případně dokonce rychle drmolované, i když velkou část z nich doprovázely powerpointové prezentace. Stejně jako na minulých kongresech (a možná ještě více) byl minimální zájem posluchačů o panely, do nichž byly zařazeny referáty ve francouzštině, takřka výhradně od referentů z Francie, Québecu či bývalých francouzských kolonií. Místo francouzštiny, do níž byla na minulých kongresech tlumočena zahajovací ceremonie stejně jako hlavní zasedání, zaujala v Ťi-nanu čínština.

Jestliže byl tento kongres nej-, byl také kongresem, kde bylo o delegáty nejvíce pečováno. Více než 500 dobrovolníků, studentů Šantungské univerzity, bylo připraveno kdykoliv poradit či pomoci, se schopností sehnat během půlhodiny napájecí šňůru od nabíječky baterie. Skvostný doprovodný program, bohaté recepce

a všudypřítomné nadšení čínských hostitelů pro věc hned tak něco nepřekoná. Co se týče novinek, bylo jich na tomto kongresu také nejvíce, včetně oznámení ceny pro nejlepší práci (poster) doktorandů a mladých vědců, kterou bude od příštího kongresu sponzorovat Šantungská univerzita částkou deset tisíc dolarů.

Na závěr tak nezbývá než vyzvat všechny členy a členky české historické obce (či členy budoucí), aby už nyní mysleli na účast na dalším světovém kongresu, který se bude konat v polské Poznani v roce 2020. Možná ani není třeba organizovat svůj referát přes Český národní komitét historiků, stačí počkat na „call for abstracts“, který by měli vyhlásit organizátoři všech panelů a sekcí zhruba rok a něco před konáním kongresu. A pokud bych měla uvést ještě nějaké závěrečné nej-, byla by jím dosud největší účast českých historiků a historiček, alespoň v novodobé historii kongresů. Záměrně píši historiček, protože české historičky se svými pěti referáty překonaly co do rozsahu referáty českých historiků, byť mužských zástupců české historické obce bylo na kongresu přece jen o něco více.

Radmila Švaříčková Slabáková

„Dress code“ aneb slovo o důstojnosti

Zdánlivě okrajový postřeh se týká problematiky „dress code“. I v Evropě dříve bývalo obvyklé, že velké akce akademického či vědeckého světa (kongresy, profesorská řízení, promoce apod.) byly považovány za sváteční příležitost, což se vyjadřovalo i tím, že se účastníci slušně oblékli. V současné euro-americké kultuře již toto pravidlo neplatí a není úplně neobvyklé, že někteří (i významní) vědci prezentují sílu své osobnosti i tím, že na všechny slavnostní akce či do divadla chodí zásadně v šortkách a v pruhovaném triku. V přírodních vědách je už nízká (či nulová) hladina „dress code“ při odborných akcích spíše standardem, v rámci „humanities“ zatím ještě nikoli. Nezmiňoval bych však tuto souvislost, kdybych se s ní nesetkal na světových historických kongresech opakovaně jako s projevem „střetávání kulturních standardů“. Poprvé jsem to zažil na minulém kongresu v Amsterdamu (2010), kdy v rámci sekce *Trade and Civilization* vystoupil jeden z referentů (mladší kolega z jedné evropské ostrovní země) v riflích, sandálech a golfovém triku. Po skončení sekce si nezávisle na sobě u mne (jakožto organizátora sekce) stěžovali účastníci ze dvou mimoevropských zemí, proč jsem připustil vystoupení takto nevhodně oblečeného muže (bez ohledu na kvalitu jeho sdělení), jehož neformální oděv v daném kontextu vnímali jako zcela nepatřičný a vůči ostatním (kteří se oděli slavnostně) hrubě urážlivý.

V Číně byl takový kontrast ještě výraznější, neboť slavnostně byl oblečen i pomocný personál (čínské hostesky měly jednotné hedvábné červené šaty s ornamentálním zdobením); u všech domácích účastníků (kterých byla většina) to byla naprostá samozřejmost. Slavnostně byli oblečeni také všichni účastníci ze zemí „třetího světa“, kteří svou účast na světovém historickém kongresu pochopitelně vnímali jako mimořádnou společenskou událost, která si zaslouhuje také sváteční oblečení. V tomto prostředí se někteří Evropané či Američané, kteří zvolili méně formální odění (nebo o té souvislosti ani nepřemýšleli), museli cítit nepatřičně, i když jim to přítomní Asiaté či Afričané nedávali přímo najevo. Ostatně také hlasování o místě konání příštího kongresu podle mého názoru ovlivnilo i neformální oblečení, ve kterém prezentovali svá města zástupci finské a zvláště řecké historiografie. Nevím, jestli jim vůbec došlo, že účastníci z „třetího světa“ (jejichž hlasy měly stejnou váhu, jako hlasy kterékoli evropské země) mohou tento detail považovat za důležitý. Polští kolegové ani v této věci nezklamali, ale to pro mne nebylo žádným překvapením, neboť je obecně známo, že polské prostředí obecně udržuje v otázce „dress code“ vysoké standardy. Zvláště začínajícím adeptům z řad českých historiků a historiček (kteří se pohybují převážně jen mezi svými vrstevníky a nezažili už ani éru tzv. „tanečních“) bych si tedy dovolil doporučit, aby nezapomínali ani na tuto stránku mezinárodních vědeckých setkání a aby se na cestu do Poznaň neopomenuli patřičně vybavit.

Petr Vorel

Evropská historiografie a nástup ostatních kontinentů

Generální shromáždění Mezinárodního komitétu historických věd zvolilo nové vedení světové historické komunity. Na místo finské předsedkyně Marjatty Hietala (University of Tampere) nastoupil italský historik Andrea Giardina (Istituto Italiano di Scienze Umane, Firenze), funkci generálního tajemníka místo Roberta Franka (Université de Paris I) převzala mladší francouzská badatelka Catherine Horel (Université de Paris I, Université de Strasbourg III), která se mj. zabývá soudobými dějinami střední Evropy). Navíc XXIII. mezinárodní kongres historických věd se vrátí do Evropy – v hlasování už v prvním kole zvítězila výborně připravená polská Poznaň, intenzivně podporovaná mj. českým a dalšími středoevropskými komitétu historiků, s 33 hlasy nad finským Tampere (14 hlasů)

a řeckými Athénami (6 hlasů).⁴¹ Rovněž nově zřízenou prestižní cenu „International Prize of History“ získal Evropan, profesor École des hautes études en sciences sociales a Centre national de la recherche scientifique v Paříži Serge Gruzinski, odborník na dějiny Latinské Ameriky v 16.–18. století a čelný představitel současného proudu globální historie. To vše je příznivým svědectvím o přetrvávajícím důstojném postavení starého kontinentu a dokonce též o posílení váhy naší části Evropy ve světové historiografii.

Zároveň nelze přehlédnout vytrvalý růst významu historiografie pacifické oblasti. Čína, Japonsko, Jižní Korea, Austrálie a samozřejmě USA i Kanada tu již zaujaly prominentní místa. O slovo se hlásí Latinská Amerika, Indie a Jižní Afrika, v menší míře také další africké státy. Zájem o uplatnění je v podstatě celosvětový, což vytváří tlak na formulaci globálního pojetí dějin. Nikoli poprvé se toto téma objevilo ve velkých i specializovaných tématech – ať již v pojetí prostoro-
vém (se zvláštním zřetelem na Čínu), tematickém (staré tradice v globalizovaném světě; pojetí revolucí; globalizace, národní modely vývoje a firemní strategie; fotbal jako zrcadlo globalizace; dokonce i „globální dějiny dívek“) či metodologickém (pojetí orální historie; studium globálních, imperiálních a transnacionálních perspektiv první světové války). Rozšíření geografického obzoru vede na druhé straně k zužování chronologického záběru, zejména v porovnání s tradičním evropským nazíráním – aniž by byl opomenut starověk, nezaslouženě malá pozornost se obrátila ke středověku, což bylo ostatně označeno za jednu z největších slabin jinanského kongresu.⁴² Právě tu by měl – také vlivem silné polské medievistiky – napravit příští kongres poznaňský.

Kongres v čínské režii přinesl také mnohé poznatky ve vztahu k organizaci velkých vědeckých zasedání. Každodenní vydávání obsažného *Bulletinu*, v němž se sekretariát organizačního komitétu snažil vystihnout obsah jednání (včetně souhrnů jednotlivých referátů), a soustavná pozornost hromadných sdělovacích prostředků od televizního vysílání až po speciální přílohy oficiálního deníku *China*

41 Na rozdíl od obou konkurujících měst předložila Poznaň, resp. Polský národní komitét historiků, velmi kvalitní programovou nabídku v knižní podobě: *XXIII International Congress of Historical Sciences – Poznań 2020*, Poznaň 2015. – Za číselné údaje o hlasování, které nebyly na závěrečném zasedání kongresu zveřejněny, vděčím prof. Petru Vorlovi, který se jako předseda Českého národního komitétu historiků zúčastnil generálního shromáždění Mezinárodního komitétu historických věd a tam také předal český hlas pro Poznaň.

42 Na tento zjevný nedostatek kriticky reagoval v závěrečném vystoupení také odstupující generální tajemník CISH Robert FRANK, *Short report on the Congress*, in: *The 22nd International Congress of Historical Sciences – Closing Ceremony*, Jinan 2015, s. 1–3.

Daily,⁴³ vytvářelo informační síť mezi účastníky kongresu a zainteresovanou částí čínské, popřípadě i zahraniční veřejnosti. Číňané pojali kongres a zřejmě i celý obor historiografie jako záležitost nikoli kabinetní, nýbrž skutečně veřejnou. „Říše středu“ vyslala do mezinárodní vědecké komunity poselství, že má svou (marxistickou) doktrínu k výkladu vlastních dějin, ale že bere na vědomí i existenci pestré palety jiných metod a výkladů. Byl to odraz znovunabytého sebevědomí velmoci, jaké bychom si v sovětizovaném prostoru předlistopadové doby stěží dovedli představit.

XXII. mezinárodní kongres historických věd byl výzvou pro starý kontinent i pro nás. Odehrával se v době, kdy probíhaly převratné události v Evropě i na Dálném východě, které takřka den ze dne měnily pohled na mezinárodní vztahy, na politické systémy a sociální makrostruktury. Tyto proměny volají po nové historizaci – po hledání kořenů, příčinných souvislostí a odhadování vývojových perspektiv. Dnes již lze sotva pochybovat o tom, že každé větší téma bude vyžadovat přihlédnutí ke globálním souvislostem. S vysokou pravděpodobností to bude mít dopad i na volbu podstatných témat a na úsilí o jejich analyticko-syntetické zvládnutí. Čeští historici a zvláště historičky v Jinanu prokázali, že jsou schopni taková témata nalézat a na světovém fóru je přesvědčivě interpretovat. Je to zdroj oprávněné naděje, že v rostoucí konkurenci globalizované historiografie důstojně obstojí.

Jaroslav Pánek

⁴³ Za zaznamenání stojí rozsáhlé přílohy *ICHHS special* v deníku *China Daily* 22–23. VIII., 24. VIII. a 29.–30. VIII. 2015.

WORLD CONGRESS OF HISTORIANS

The 22nd International Congress
of Historical Sciences in JinanJAROSLAV PÁNEK et alii¹**JAROSLAV PÁNEK et alii: The 22nd International Congress of Historical Sciences in Jinan**

The article, which is the joint work of Czech participants in the thematized Congress, presents an analysis of the extraordinarily important World Congress of Historians which convened between the 23rd and the 29th of August 2015 in Jinan, China, attended by around 2,600 historians from 90 countries across all continents. The Congress became a reflection of China's rising importance as a great power in the humanities, but at the same time also the emergence of other parts of the world – East and South Asia, Latin America and Africa. Czech historians participated in the Congress programme via the organization of three panels (*European*

1 **Co-authors:** **Antonie Doležalová** (Faculty of Social Sciences, Charles University, Prague), **Eva Doležalová** (Institute of History, Czech Academy of Sciences /CAS/, Prague), **Jiří Kocian**, secretary general, Czech National Committee of Historians (Institute for Contemporary History, CAS, Prague), **Pavel Mücke** (Institute for Contemporary History, CAS, Prague), **Jaroslav Pánek** (Institute of History, CAS, Prague), **Jan Rychlík** (Faculty of Arts and Philosophy, Charles University, Prague), **Eva Semotanová** (Institute of History, CAS, Prague), **Radmila Švaříčková Slabáková** (Faculty of Arts and Philosophy, Palacký University, Olomouc), **Miroslav Vaněk** (Institute for Contemporary History, CAS, Prague), **Alice Velková** (Institute of History, CAS, Prague), **Petr Vorel**, president, Czech National Committee of Historians (Faculty of Arts and Philosophy, University of Pardubice), and **Zlatica Zudová-Lešková** (Institute of History, CAS, Prague).

Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World; Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations; Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History), and papers in other sections. The individual chapters of this text address these themes: the concept of the Congress, its preparation, organization and programme; access, the ideological standpoints of the Chinese organizers and the inspiration coming from this environment; the positions of the individual periods (particularly the history of the Middle Ages and the early modern period, as well as modern and contemporary history) in the Congress programme; the theme of Christianization, revolutions, environmental history, historical demography and popular social phenomena (travel, sport) at the Congress; the interpretation and reinterpretation of history, the teaching of history; special attention is devoted to the panels prepared by the institutes of the Czech Academy of Sciences in co-operation with the Czech National Committee of Historians and the perspectives of the World Congress which will be held in Poznań in the year 2020.

Key words: History, historiography, the 22nd International Congress of Historical Sciences in Jinan (2015); China, Asia, Africa, America, Australia; Europe, Czech Republic, Poland; Christianization, reformation, revolution, crisis, values; environmental history, historical demography, oral history; frontiers, massacres, resettlement of populations; ideology, reinterpretation of history, teaching of history.

The World Congress and the Chinese Congress

The end of the summer season (23rd – 29th of August) of the year 2015 saw the first World Congress of Historians held on the Asian continent. The International Committee of Historical Sciences and the main hosts – the Chinese National Committee of Historical Sciences and the Association of Chinese Historians – chose Tsi-nan as its venue (or Jinan, in the international transcript which has already been domesticated in Europe and America), a city located in the Shandong province between the two main metropolises of the “Middle Kingdom”, Beijing and Shanghai. It was not an accidental choice, as Jinan, a city with approximately seven million inhabitants, is truly an imposing modern city with deep historical traditions; after all, Qufu, in its vicinity, is where the ancient statesman and philosopher Confucius, who significantly influenced China's development until the modern period, was born and worked, which is why this very area is regarded

as the cradle of Chinese civilization. The “City of Springs” lies in the green, richly irrigated region, and in it both Shandong University and the giant Shandong Congress Centre, which provided space for discussion for 2,600 historians. While Shandong, with roughly one hundred million inhabitants, belongs among the most developed provinces of the People’s Republic of China, the university of the same name, founded in the year 1901 and numbering roughly 60,000 students, is regarded as one of the leading universities in the country, particularly in the humanities.² Thus, from the beginning, it was apparent that the host country decided to demonstrate the start of the “Chinese century”, and its impact on world historiography, at this point.

In comparison with previous World Congresses – Madrid 1990, Montreal 1995, Oslo 2000, Sydney 2005 and Amsterdam 2010³ – the Chinese organizers devoted by far the greatest care to the preparations. A lot was already indicated by the generous organization of the general assembly of the International Committee of Historical Sciences (ICHS) in Beijing in the year 2007, but this time there was more at stake for the Chinese. They were not going to be satisfied with the failure of their candidature to organize the Congress during the vote in Montreal in the year 1995, and they consistently strove for a resit; in connection with China’s growing importance in the world and in international science, the situation changed, and in Amsterdam (2010), the Chinese managed to clearly convince everyone of their entitlement to organize the World Congress.

Chinese historians – undoubtedly with extraordinarily strong state support – took charge of all aspects of the Congress preparations in great style. It could not have come as a surprise that, as the hosts, they had by far the largest representation among all 90 participating countries. They made up a full two thirds of the 2,694

2 *Charms of Shandong University*. A Special Issue for the 22nd International Congress of Historical Sciences, Jinan 2015; *School of History and Culture – Shandong University*, Jinan [2015].

3 František ŠMAHEL – Jaroslav PÁNEK – Jiří KOŘALKA – Bohumil BAÐURA – Zdeněk MÜLLER – Josef MACEK – Milan ŠVANKMAJER, *17. mezinárodní kongres historických věd v Madridu*, ČČH 89, 1991, pp. 306–312; František ŠMAHEL – Miroslav HROCH – Jiří KOŘALKA – Miloslav POLÍVKA – Jaroslava HONCOVÁ – Vilém PREČAN, *XVIII. mezinárodní kongres historiků v Montrealu*, ČČH 94, 1996, pp. 186–197; Jaroslav PÁNEK – Zdeněk HOJDA – Václav PRŮCHA, *XIX. mezinárodní kongres historických věd v Oslu* (6.–13. 8. 2000), ČČH 99, 2001, pp. 415–422; Jaroslav PÁNEK – Jiří KOCIAN – Oldřich TŮMA – Miloslav POLÍVKA – Petr VOREL – Jiří LACH – Radmila SLABÁKOVÁ, *XX. mezinárodní kongres historických věd v Sydney* (3.–9. července 2005), ČČH 104, 2006, pp. 206–224; on the 21st *International Congress of Historical Sciences in Amsterdam* (2010) see no. 2 of the *Český časopis historický* – The Czech Historical Review (ČČH) 109, 2011, pp. 193–343.

registered participants with a total of 1,769 persons, while all of the other delegations were incomparably smaller (USA 101, Japan 80, France 79, Italy 64, Germany 50, Australia 47, Great Britain 44, Finland 33, Russia 32 etc.).⁴ This number of Chinese historians was spread across the entire spectrum of discussion, as everywhere – even where no Chinese papers were presented and there was no Asian theme – one could see rows of domestic, carefully watching and listening young historians and students, whose clear aim became the penetration of historical issues in other continents.

Even more important than the huge number of listeners was the active participation in the thematic preparation and management of the Congress. It should be noted that this time – apart from independent conferences and sessions of affiliated organization and international commissions – a total of five types of sessions were employed. In first place it was “major themes”, discussed in two consecutive meetings; their organization was dominated primarily by national committees of great importance, which are usually the committees of organizationally active regional powers, then the states which recently organized the World Congress, and finally the countries that, in the previous period, had managed to appoint their representatives to the International Committee of Historical Sciences. Another category was comprised of smaller sessions – “specialized themes”, “joint sessions”, “round tables”, and now also “evening sessions”. Of course, even some of these discussions – in relation to the general appeal of the theme – managed to attract a surprisingly large number of participants, while the “round tables” usually retained the character of extended discussion circles which managed to develop intensive debate on selected, clearly formulated problems.

In the organization of these sessions, China immediately took a prominent place among the most active organizers. This did not only involve the first of the “major themes”, titled *China from Global Perspectives*, and a number of other sinological panels, but also the overall participation in the arrangement of the World Congress’ content structure. If we divided the 29 states, or rather their national historical science committees and national professional organizations (not affiliated international associations and commissions, which also organized their own parallel sessions), which became organizers of individual panels either independently or in cooperation with other national committees, commissions and historians’ associations, into four groups, then we would end up with roughly the following picture.

⁴ For the numerical data announced at the general assembly of the International Committee of Historical Sciences, I am grateful to Professor Petr Vorel, chairman of the Czech National Committee of Historians.

The first category included the host country, China, with 11 panels (one major theme, three specialized themes, three joint themes and four round tables); it was followed by France with 10 panels (one major theme, six specialized themes, two joint and one evening session), then, after a clear interval, by Italy and Finland with 6 panels each (two specialized themes, joint sessions and round tables), Japan with 5 panels (one major theme, two joint and one evening session, one round table), USA with 4 panels (two major themes, one specialized theme and one evening session), Australia with 4 panels (one major theme, two specialized themes and one joint session), Spain with 3 panels (one major theme, one joint session and one evening session) and similarly also South Korea (one major theme, one joint session and one evening session); Great Britain had a specific position this time – it jointly organized one major theme, but maintained its traditionally strong representation in affiliated organizations and international commissions. In the second category we can include four countries with slightly higher than average representation, but not in the organization of major themes, being the Netherlands with 3 panels, then Germany and Poland, always with 2 panels but with strong representation in affiliated organization conferences, and for the first time also the Czech Republic with 3 panels (one specialized theme, one round table and one evening session). The third category comprises national committees which prepared two panels each – Argentina, Denmark, Canada, Hungary, Mexico and Switzerland. Finally, the fourth category includes the representations of nine committees which organized one panel each – Belgium, Brazil, Norway, Romania, Russia, Slovakia, Sweden, Ukraine and the Vatican.

This list indicates the extent to which individual states became involved, but also how greatly interest in active participation in the organization of the World Congress of Historians recently spread from Europe and North America to other continents. Australia's entrance was already clear at the 20th Congress in Sydney (2005), while it is only now that Asia is represented so strongly. Another constant also became participation by large Latin American states. The largest gap is now formed by the "Dark Continent". Africans were present among the participants (they even participated in the "Czech" sessions) but, so far, neither the Arab nor the sub-Saharan part of the dynamically changing continent is represented to a sufficient degree. At the Congress, and especially in the International Committee of Historical Sciences, Europe still occupies a very strong position, but the former Eurocentrism is now in the past. This can be felt particularly painfully by very agile French historians, as their language has found itself at the very margin of the

discussions. Led by the previously proclaimed principle that they are not obliged to learn two Western languages, the Chinese clearly preferred English in international communication. And if, in the lobbies, there were occasional lamentations among European historians that it's too far to China, the Congress proceedings convinced even them that staying in the mainstream of world historiography will not be possible in the future without intensive communication with the Far East.

Jaroslav Pánek

The Congress organizers' ideological standpoints

The Chinese hosts did not bet merely on the excellent organization of the actual course of the proceedings, which apart from professionals was ensured by several hundred male and female students from Shandong University, dressed in tasteful Western-style uniforms. They also placed emphasis on the much longer lasting impact via publications which they distributed free of charge to all interested persons. This wasn't a random set of "slow sellers" or books that had just been published about the individual discussed themes. On the contrary, the Chinese prepared and handed out, particularly via the special – well visible in the Congress lobbies – agency of the central professional periodical *The Chinese Historical Review* (which, however, is only printed in Chinese) a thoughtfully composed set of publications, which in their entirety represents both the six-millennial continuity of Chinese civilization, and Chinese historiography and its current state and ambitions. This set of publications, published either in a Chinese-English version or only in English, or exceptionally also in other Western languages, deserves special attention.

A true rarity is represented by the bibliophilistic, printed on silk sheets and magnificently illustrated English edition of the legendary tract *The Art of War* by Master Sun (544–496 BC), which is available also in our country in several translations, most recently from the pen of sinologist Oldřich Král; this is not just an ancient lecture about strategy and tactics, but also about philosophical and legal opinions on human organization, discipline and morality, which builds a bridge to present-day China across millennia.⁵

5 SUN TZU, *The Art of War*, s.l. s.a. – I am grateful for a knowledgeable interpretation of the relationship of contemporary Chinese society to Master Sun's work to sinologist Professor Olga Lomová from the Faculty of Arts and Philosophy at Charles University in Prague.

A peculiar counterpart to the classical work has become *Ode to Grand China for Her Great Rejuvenation*, which was on offer not only in English, but also in Russian, German and French.⁶ The author of the book is Liu Changyun (* 1955), who studied history at Shandong University and now works in the official services of the Shandong Provincial Committee of the Communist Party of China. Thus, it is evidently an official partisan – and state – standpoint on the interpretation of Chinese history. The illustrated book is composed of brief, stylistically lightened theses which, however, are clear in terms of content, and which characterize the events, personalities and epochal turning points in Chinese history, from its legendary beginnings to our time. Their wording makes clear the aspects of Chinese history that are worthy of highlighting and celebrative remembrance. Noteworthy is the fact that, in a Confucian sense, this picture of a “strong nation in Great Harmony”⁷ includes all types of imaginary representatives of Chinese greatness – from mythological creatures, through emperors of all dynasties, commanders, philosophers, artists and poets, to leading nationalistic and communist politicians Sun Yat-sen, Mao Zedong and Deng Xiaoping.

Principal emphasis is placed on Chinese civilization as a permanent phenomenon, just like on the united Chinese state, protected in the past by the Great Wall “against the barbarian tribes”,⁸ on its efforts to preserve peace and for a cultural boom. Besides domestic Confucianism and Taoism, the ideological development also includes Buddhism and modern ideology. A contrast to Chinese peaceableness is posed by the “storm raging from the West”, particularly at the time of the Opium Wars and colonial expansion, which brought collapse, and annexing by the powers, to the Chinese nation, and left it with a “grim look” at the future; i.e. “four hundred million people burst out a cry”, as China “lost her usual glory”.⁹ The official interpretation asks about the reasons for a civilization several thousand years old suffering a decline, and answers itself: “The body was weak but a brave heart retained... The giant dragon was biding its time to fly again.”¹⁰ Many uprisings later saw the arrival of Sun Yat-sen’s revolution and the overthrown of the monarchy. People of lofty ideals used all kinds of ways to achieve redress, but they fumbled around until the period that Marxism-Leninism spread through China. “The Communist Party of China was born, with sickle and hammer symbolizing the bright sun and

6 Liu CHANGYUN, *Ode to Grand China for Her Great Rejuvenation*, Jinan 2014.

7 Liu CHANGYUN, *Ode to Grand China*, p. 11.

8 Ibidem, p. 15.

9 Ibidem, p. 83–85.

10 Ibidem, p. 86.

moon. Mao Zedong, Zhou Enlai and other superior men... assembled at a meeting with great missions, thus making a new epoch for the nation” and “the only path to Great Harmony”.¹¹ The Communist Party led the Chinese nation to victory over the Japanese, and to the founding of the People’s Republic of China.

Liberated China may have been poor according to Changyun’s *Ode*, but it confirmed its strength with scientific research (the acquisition of nuclear weapons and satellites). It’s not belligerent, but it can never be conquered. At some point it alternatively rose and fell, but this was just an “eye cataract”, in other words, as the author explains in the commentary, mere “a fault, or a small problem”; it was the development in the direction of Chinese “national rejuvenation” that remained important.¹² Even the ageing great man Mao Zedong made mistakes at the time of the Cultural Revolution, when he regarded class war as the core of all activity, but these were, at most “blemishes in the jade.”¹³ Nevertheless, these mistakes were used by counter-revolutionary powers to the detriment of the motherland in the ten-year chaos of the Cultural Revolution. But both the country and the goal-directed party learned something from this tough lesson forever. “From a painful experience were born great wisdoms”, embodied by Deng Xiaoping. Through his merit, basic ideas were clarified and chaos removed, people’s thinking relaxed and the truth won deserved respect. “Then all are united as one, and strive for a bright prospect”.¹⁴ The universal reforms of the “Great Architect” Deng Xiaoping opened the path the modernization and China’s universal development, to the rule of law and a boom in education, science and culture. “30 years of reform and opening up” brought about the satisfaction of material needs, enabled “to express the people’s wish”, and “this glorious age” to be instilled into memory,¹⁵ a period marked by “the road with Chinese characteristics, and above under the [Communist] Party’s wise leadership.”¹⁶

The inclusion of *Ode to Grand China* among Congress publications undoubtedly followed an elaborate plan – to introduce historians from around the world, who do not have a sinological education and as a rule do not know much about the most populous state on the planet, to the intellectual world of official Chinese historiography, and indirectly also to politics. Liu Changyun, who openly

11 Ibidem, p. 97–98.

12 Ibidem, p. 112.

13 Ibidem, p. 113.

14 Ibidem, p. 116.

15 Ibidem, p. 120, 127.

16 Ibidem, p. 128.

focuses on the reformatory ideas of Deng Xiaoping, while he tends to marginalize Mao Zedong, highlights currently dominating themes, but most of all places emphasis on the timeless Chinese civilization. He stands its unequalled ancientness and continuity, its permanently non-aggressive nature and also its uniqueness and independence in all links with the rest of the world, in the foreground. It is an indirect but clear response to the efforts to measure Chinese history and present time exclusively with Western criteria. After all, at a time when the West tries to redefine its own identity and expresses doubts about the “American Dream”, the Chinese come with a clear formulation of their own ideal which is repeated in the *Ode* several times; in their interpretation, “the Chinese Dream”, in other words “the national rejuvenation: China’s prosperity, national revival, and people’s happiness” is being fulfilled.¹⁷

Of course, in the official depiction of Chinese civilization, history also has its role: “let the past serve the present, and bring forth the new by weeding through the old”, wrote literally skilful Chinese history interpreter Liu Changyun.¹⁸ The collective monograph *Thirty Years of Chinese Historical Studies*¹⁹, over eight hundred pages long, represents contemporary Chinese historiography, not by a panegyric compression but by scientific discussions. Nobody seriously interested in the intercontinental context and comparisons in the fields of archaeology, ancient, modern and contemporary history, economic, social, cultural and religious history, the history of ideas, historical geography and historical didactics can get by without reading at least some of its 22 chapters. At this point we should mention at least three facts that – in addition to many other themes – are extensively elaborated on in this publication. First of all it is the enormous growth in Chinese research in historical sciences, whereby some of the books and articles are systematically made available to the non-Chinese world in English. Furthermore, a remarkable programme historicization of Chinese society, documented by a reference to the call for a new “National Chronicle”, which could bring an interpretation of the depth and importance of Chinese civilization to a broader spectrum of society, comes to the fore. And lastly it is the continuing Marxist interpretation of history, albeit in its Chinified form. Apparently even Czech historiographical theorists will eventually have to expand their horizon to include the Far East, and clarify what

¹⁷ Ibidem, p. 134.

¹⁸ Ibidem, p. 111.

¹⁹ Zhang HAIPENG (ed.), *Thirty Years of Chinese History Studies*, Beijing – Chicago – Alberta 2015.

the “sinicization” of Marxism brings to the development of thoughts about history in the 21st century.²⁰

The efforts of the Jinan Congress organizers to show the opinion field that contemporary China moves in was also demonstrated by other publications. An interpretation of Chinese historians establishing contact with world historical science is presented in the book *China and International Historical Science Congresses*, which is testimony to the gradual opening of the “Middle Kingdom” and to the rise of ambitions regarding application in the global historians’ community; a disadvantage of the publication is the quite common problem that only the introductory studies and content breakdown were translated into English, and sinological training is essential to deal with everything else.²¹ A distinctive local contribution is the *International Historical Science Congresses and Jinan* brochure, whose aim became to describe the cultural environment of Jinan and Shandong University to Congress participants.²²

The central professional periodical looked after the *An Introduction to The Chinese Historical Review* brochure, which explains the structure and content of the bimonthly review. It’s evident that this is a magazine striving to influence the domestic public (in addition to specialists in humanities, its subscribers include government officials and entrepreneurs!) as well as to establish global contacts as, among others, it publishes important documents by the International Committee of Historical Sciences.²³ Given the fact that English language magazines devoted to Chinese history are published not only in China but also in Singapore, Great Britain and elsewhere, we can assume that these periodicals will not remain exclusively in the interest spectrum of our sinologists.

Without needing to refer to other distributed books, which are devoted to the monuments and art of the city of Jinan, the *The Transformation of Rural China*²⁴ monograph is also worth a mention. Its theme may primarily interest specialists in the field of agrarian and social history, but in its organizational approach it has a far

20 „First, we will uphold Marxism and the theoretical studies of its sinicization in particular as to guide the national history studies“. – Zhang XINGXING, *An Introduction to Chinese Research on the History of the People’s Republic of China*, in: Z. Haipeng (ed.), *Thirty Years of Chinese History Studies*, pp. 99–149, here p. 134.

21 *China and the International Congresses of Historical Sciences*, [Jinan 2015].

22 *The International Congresses of Historical Sciences and Jinan*, Special Issue of the Chinese Historical Review, 2015.

23 *An Introduction to The Chinese Historical Review*, separate copies from several editions of the magazine, s.l. s.a.

24 *Change in Rural China. American Scholars’ Research on Zouping County*, Shandong, s.l. s.a.

broader reach. It is an illustration of the extent to which China has opened itself to foreign (in this case American) researchers, and how willing it is to disclose the results of such research to the international public.

Thus, overall, we can say that, even via the literature they distributed, the Chinese organizers demonstrated considerable willingness to engage in dialogue. On the one hand they presented their idea about *their* civilization, and about history and historiography, while on the other hand they indicated how they picture specific international cooperation. In any case, they showed that it should also be standard for Central European historians to at least cursorily monitor what's happening in our field on the east coast of the Pacific.

Jaroslav Pánek

The Historical Congress in a jubilee historical context

The Chinese organizers prepared an extraordinarily friendly and impressive environment and comfortable technical facilities for the World Historical Congress, including organizing transport from the airport and between the main venue (the Shandong Hotel complex) and other venues and Congress participants' accommodation. To a certain extent this was to be expected as, even at the time of negotiations about holding the Congress in China, the Chinese applicants for the organization of the Congress assured the ICHS committee that everything would function without problems, and that in terms of presentation it would be an above-standard environment, as the Historical Congress would have a significant (even political) priority in China. The organizers lived up to this promise completely, and the World Congress also received exceptional media presentation (significantly greater than for previous Congresses, held in Europe and Australia). It was no accident that the Congress was to be held just when China celebrated the 70th anniversary of its victory over Japan (this connection was not directly evident from the Congress programme, but a historian could not help but notice it).

Thus, foreign historians could feel like imaginary centrepieces of events in China at that time, as even Chinese governmental institutions needed to present Chinese historiography (and Chinese history, updated with said 70th anniversary) in the domestic environment as a globally accepted and important entity. The World Historical Congress also served this purpose well, but I did not sense, in any of its phases, any obvious political agitation of the type my generation was familiar

with from similar spectacular events in socialist Czechoslovakia in the 1970s and 1980s (although I admit that some long speeches in Chinese were not translated, and most of the foreign participants did not understand them).

Naturally, in such a short period of time, one cannot penetrate deeper under the surface of Chinese reality, but the outward impression (compared to the situation eight years ago, when I was able to visit China for the first time) was, in my case, highly positive. During the last few years, the Chinese urban environment has moved noticeably closer to “Western” standards (buildings, infrastructure, car fleet, goods supply, clothes), and it’s apparent that a large, relatively wealthy (even by European standards) and self-confident urban middle class is quickly being created. The luxurious environment in which the organizers situated the World Historical Congress was not some “Potemkin’s village” but a reflection of contemporary Chinese reality, which every participant who left the Congress complex during breaks in the Congress programme (which was not difficult, given the dense local transport network and cheap taxis) could easily verify. The level of “travel adrenalin” was increased by the fact that, outside the Congress centre itself, all information in the seven-million-inhabitant city of Jinan was only in Chinese, and one could not even speak English with the locals (only exceptionally, if you accidentally bumped into a university student or a Chinese employee of a large foreign company); not even with policemen or taxi drivers. But they all tried to give advice (and at least they spoke Chinese slowly, clearly and presumably also correctly).

Petr Vorel

Chinese inspirations

Apart from space to present the results of their own scientific work, a meeting of scientists like the World Congress also represents a unique networking opportunity, but most of all to obtain an overview of what’s happening in other national historiographies, and what themes and issues prevail on a global scale. For this you do not need any specific preparation, like for a paper; it’s enough just to listen well – and let yourself be inspired.

My most powerful inspirations from the World Congress of Historical Sciences in Jinan in China can be summarized in three slogans: memory – history teaching – the nature of historical science.

1. Historical science versus historical memory

Debate on the issue of where the boundary between historical science and historical memory lies took several forms. First of all, it involved the boundaries between professional and non-professional historians, and the resulting boundary between “academic” and “popular” history. However, surprisingly, the problematization of this encounter was to a large extent relativized by the statement that these, at first sight dissimilar, authors of diverse historical narratives create, reproduce and use (or misuse) national myths, which is why there is no absolute boundary or difference between them. Thus, the difference between historical knowledge on an academic level, and publicly shared or transferred knowledge, was shown to be the basis of the distinction between the struggle over the interpretation of history and the content of historical knowledge.

The second, more frequently occurring, form of this debate involved the boundary between academic history on the one hand and politics and ideology on the other. Although the researchers’ approach in the papers was often ahistorical, as if this was a problem only faced by contemporary historiography, but the debate was dominated by the opinion that this is not a problem of the 21st or the 20th century. This “contradiction” between the papers and subsequent discussion was rooted in the fact that papers in sections focused on the process of forming historical memory were based on examples of the most recently established national historiographies, formed along ethnic borders and built on national myths (examples are Burundi and Rwanda on the one hand, and Croatia after the Second World War and in the 1990s on the other, in the section *Memory Wars*).

And, finally, the third variant related to demands for the evaluation of scientific work – how academic history cannot (whether due to its public financing in public schools, or tough competition for students in the case of private schools) avoid these evaluation demands (and must let itself be poured into some type of “coffee grinder”); it cannot even avoid the need to be published, and therefore to entry into the public domain. And the more public historical science is, the more political it becomes.

2. Teaching history

The issue of the politicization of history was most strongly reflected in the debate on history teaching. Firstly, it related to who decides what’s going to be included in history teaching in schools. Secondly, who decides on what, from national and general history, will be included in the “interpretative canon” and what will be marginalized. And thirdly, which factors include what will become part of

historical memory or historical awareness. Examples of its type were, in individual sections, museums, the media and textbooks. Two sections were devoted to the latter and, if I may judge, compared to the others they were amply represented not only by presenters of papers, but also by listeners and debaters. Always with a strong representation by domestic historians and Shandong University students. It was they, especially, who always had a whole range of (obviously pre-prepared) questions, most often aiming to change the interpretation of historical events after the fall of communism.

Relatively high demands were placed on history teaching, which it should – in an ideal case – had lived up to. To assist the self-identification of the young generation, its upbringing for democratic and civic thinking, the co-creation of a value system for pupils, and the development of their communication skills. And an insufficient explanation of the past leads to young people feeling uncertain, and to a large extent ignoring social processes.

But the papers showed that history teaching in individual countries suffers from limited (or restricted) time allotment, unclear goals and structure, and a content which is not always balanced – whether it involves the proportion of general and domestic history, or emphasis on certain themes. For example, an analysis of Chinese textbooks showed that 12 themes are devoted to Japan, but 5 of these relate to the Japan-China war. At the same time, the separate teaching of political, economic and cultural history is mandatory at all educational levels in China; thus, it does not suffer from the afore-mentioned insufficient time allotment. So, Chinese example showed that different emphasis on history teaching in individual countries does exist, as well as the unsurprising fact that textbooks are a type of state-sponsored national narrative. In other words, the battle for what will remain part of historical memory is conducted on a different field and with different instruments than the battle over the interpretation of historical events in the academic community.

3. The nature of historical science

The third team – inspiration – goes to the essence of historical science itself. Debate on the nature of historical science may have been explicitly present only in the *Ethics and History* section, but it ran like a red thread through many others, including speeches by representatives of the International Committee of Historical Sciences. Its furthestmost limit was represented by the question of human nature and the factors that change it, but the most frequently repeated questions related

to what general history is, and what in it is common (general). In other words, how and whether it is even possible to write general history, or whether the only option is a multiple, and to a large extent overlapping (and at times conflicting) national history narrative. This closely relates to another question – whether the time has come to re-evaluate the concept of national history, which is becoming static in the face of dynamic social processes and new forms of participation, formed not only by political representation (it appeared repeatedly both in papers and in debate by a critic pondering over the emphasis on political history), but also professional groups, non-profit organizations, civic society and the media.

According to some historians, the answer to the call to re-evaluate national narratives and their role in historiography is the concept of *transnational history*, often used at the Congress, but nevertheless just a vaguely – or not at all – defined concept. Simply put, transnational history, unlike national history which traditionally explains the history of a nation or national state in its development, strives to explain national history as a reaction to a global context. The strongest motive for such considerations was undoubtedly the democratization of history, and its reverse side – fragmentation.

This was also the starting point for the debate on the afore-mentioned *Ethics and History* section, where the previously announced core of the contributions, and later also the actual content of the discussion, was the ethics of historical work. The prevailing thought in the introductory papers was clear: what ethical standards must a historian's work submit to, what moral challenges they face, and what responsibility is borne by the historian themselves. In other words, how are ethical principles rooted in the work of historians and in the institutional arrangement of historical research.

But is it even possible to speak about the ethical or moral dimension of historical work on a global scale, if we take into account the different human rights traditions in various parts of the world, which are today already represented by their own historiographies, and reject or even deny the Eurocentric interpretation of world history? And if historians do agree that it is necessary to at least have shared standards for scientific work, who should set them and oversee compliance with them? One of the candidates were the most prestigious professional magazines in the world (and therefore Western) which, at this time, already fulfil a supervisory role of sorts. However, their “standard” is merely the avoidance of plagiarism, a certain method of academic writing, and the selection of themes and their processing; but a standard can also be the consistent anonymity of the review proceedings which, however, regulates the institutional arrangement of the historical research rather than the work of the historian themselves. Apparently it can also create some kind of ethical horizon for scientific work.

The second aspirant for the setting of ethical standards for historical work were leading world universities (and therefore also Western). If certain standards of scientific work are being taught in such universities, then it's evident that, stealthily but yet distinctly, the "Western canon", i. e. the methodological approaches and prevailing themes from these Western universities, is being promoted.

However, any standardization of scientific work will always limit and define only academic historiography. Hence the fundamental problem of the ethics of scientific work. In a situation where it no longer applies that history is written by historians, information formerly compiled and mediated by professional historians is freely available on the internet, and its authors are not always these professional (in the sense of being equipped with scientific work methodology) historians, what responsibility do professional historians bear, and what moral challenges must they face, when they are conscious of the fact that the results of their long-term, often under-financed research can be used (sold) or misused (reinterpreted) by anyone whose influence in the public domain can be significantly greater than the influence of the scientist themselves?

In the context of the discussion in this section, Jürgen Kocka said that, as scientists, we are obliged to share true facts even if they are contrary to our assumptions and social expectations. The key to the ethics of the historian's work would then lie in this very obligation to tell the truth. And a key contemporary ethical challenge is to resist pressure for the political functionalization of history, as Stephan Berger stated in the same discussion. After all, in the relationship between historians and politicians or the public, an important limit on unrestricted research is represented not only by politicians' direct interference in historians' work; a growing danger also lies in the way the results of historians' work are generally used, misused or reinterpreted in politics and the public domain.

Antonie Doležalová

***The Czech National Committee of Historians,
and its contribution to the preparations for the World Congress
(The opinion of the ČNKH Secretary on activity in the years 2011–2015)***

The Czech National Committee of Historians (in Czech Český národní komitét historiků, hereinafter ČNKH) devoted constant attention to the preparation of the Czech participation in the 22nd International Congress of Historical Sciences in Jinan, as the main international activity and an important form of cooperation

between the Czech historical community and the worldwide scientific community for the entire period 2011–2015. He commenced preliminary talks back at the ČNKH meeting on the 30th of May 2011. The Chairman of ČNKH, Professor Petr Vorel, invited committee members to think over possible proposals for section themes that could interest foreign partners and succeed against international competition during the selection, and discuss them with their colleagues in their department. In the second half of the year 2011, ČNKH was officially addressed by the leadership of ICHS – the International Committee of Historical Sciences / CISH – Comité International des Sciences Historiques) and invited to take part in the Congress preparations. On the basis of instructions by the secretariat of ICHS, which were updated in November and again in December 2011, the leadership of ČNKH sent letters to historical departments in the Czech Republic, informing them of the opportunity to send proposed themes for the Jinan Congress to the national committee.

The format of the programme structure of the Jinan Congress stayed the same in the year 2011 as at the previous two International Congresses of Historical Sciences in Sydney (2005) and in Amsterdam (2010): the major themes, specialized themes, round tables and joint sessions. The ICHS secretariat emphasized that the proposed themes should be sufficiently varied and innovative, if possible they should touch on several world regions, and the major themes, in particular, should include all historical time periods. The deadline for proposals sent by national committees was set by the ICHS secretariat as the 31st of January 2012.

The proposed themes that were sent to the national committee were thoroughly discussed by ČNKH and evaluated at the meeting in Prague on the 18th of January 2012. It was able to state that their Czech colleagues' proposals meet ICHS requirements, both formally and in terms of content. At the meeting in January 2012, ČNKH had at its disposal six original proposals for Congress sections with the following titles: I. *Metamorphosis of memory of wars* (specialized theme, organizers Milan Hlavačka and Jan Němeček, both of the Institute of History, Czech Academy of Sciences); II. *Resettlement of Nations – a purposeful process of solving world economic problems and power interests* (specialized theme, organizer Zlatica Zudová-Lešková, Institute of History, Czech Academy of Sciences); III. *Policy, society, citizen and power. The fates of Democracy in the 20th century* (specialized theme, organizer Emil Voráček, Institute of History, Czech Academy of Sciences); IV. *Communication as a catalyst for historical events and knowledge* (round table, organizers Aleš Zářický and Tomáš Krejčík, both of the Faculty of Philosophy at the University of Ostrava); V. *European reformation as a model for*

revolutions and crises of today's world (round table, organizer Eva Doležalová, Institute of History, Czech Academy of Sciences); VI. *Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History* (joint session, organizer Miroslav Vaněk, Institute of Contemporary History, Czech Academy of Sciences; co-organizer Llona Mirén from Spain, The University of the Basque Country – Euskal Herriko Unibertsitatea, Leioa). ČNKH members unanimously supported the conclusion that the above-mentioned Czech proposals for sections in the Congress in Jinan should be sent to the ICHS secretariat, which the ČNKH leadership did in the required format, before the deadline, on the 29th of January 2012.

The ICHS secretariat subsequently published the proposals sent by individual national committees and affiliated organizations on its website – www.cish.org – so that, in accordance with the decision by the ICHS general assembly, which took place at the 21st International Congress of Historical Sciences in Amsterdam in the year 2010, all of the ICHS member organizations had the opportunity to comment on the new proposals during the spring months of the year 2012. On the basis of the member organizations' reactions, the ICHS programme sub-committee prepared the first summary of chosen proposals. The composition of the working version of the Congress programme was then discussed and voted on at the meeting of the ICHS general assembly in Budapest, which took place from the 6th to the 8th of September 2012.

The Chairman of the committee, Petr Vorel, participated in the Budapest meeting as a ČNKH representative with the right to vote, and, at the national committee meeting on the 13th of December 2012, he submitted a report about the proceedings of the general assembly and the results of the vote. Professor Vorel stated that the Czech proposals for sections in the Jinan Congress of Historical Sciences had met with significant success. Of six proposals two were accepted, and the possibility also stayed open that, on the basis of further talks, one could realistically expect the acceptance and organization of the international *Oral History* panel, in the context of the preparation of a new type of evening session Congress panel, whose establishment was proposed at the Budapest meeting on Czech initiative and successfully discussed and approved. The prepared Congress programme saw the approval and inclusion of two proposed sections, which were prepared by colleagues from the Institute of History at the Czech Academy of Sciences (specialized theme *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* in cooperation with the Australian Historical Association and ČNKH; round table discussion *European Reformation as a model for Revolutions and Crises*). The third

Czech proposal, which gained significant support at the Budapest meeting, was the above-mentioned panel *Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History* (Institute of Contemporary History, Czech Academy of Sciences, was commissioned to organize the panel).

The proposers of the approved sections were invited to the ČNKH meeting on the 13th of December 2012, as well as the directors of both historical academic institutes, who also accepted a guarantee of the professional preparation and organization of the accepted panels. ČNKH expressed full support for the organizers of the Czech sections and promised to continue to assist during further preparation, particularly in terms of ensuring contacts with the ICHS general secretariat, and the rapid transfer of basic information.

ČNKH continued to devote itself to preparing the Czech participation in the Jinan Congress during the year 2013, in close cooperation with the organizers of the Czech panels. The results were summarized at the ČNKH meeting on the 17th of December 2013, again with the participation of the Czech panel organizers and representatives of the institutions that vouched for those panels. During the year 2013, the third Czech panel (*Oral History*) was definitively accepted into the Congress programme. At this stage, the Czech panel organizers also submitted information about the preparation of their sections, and about the organization of a number of preliminary events and talks. This mainly involved activity by the organizers of the *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* panel from the Institute of History at the Czech Academy of Sciences, who organized the first international pre-conference under the title *Causes, means and consequences of the resettlement of inhabitants in the 20th century* (Prague, 23rd–24th of October 2013). Afterwards, on the 31st of January 2014, the Czech panel organizers sent the names of the registered representatives in their sections to the ICHS general secretariat, and on the 15th of February 2014 they sent the first proposed programmes for their sections.

The activities of the Czech National Committee of Historians in the preparations of the Czech participation in the Congress culminated during the period of 2014–2015. The organizers of the *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* section Zlatica Zudová-Lešková and Jan Němeček organized a second Congress pre-conference which was attended by Lyndall Ryan, Chairwoman of the Australian Historical Association. The conference was held in Prague from the 11th to the 12th November 2014 under the title *Resettlement and extermination of the populations – a syndrome of modern history*. The organizer of the *European Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World* section, Eva

Doležalová, met with foreign panel participants in Prague in the year 2014, so that they could prepare and agree on a fixed programme for this discussion at the round table. Colleagues from the Institute of History at the Czech Academy of Sciences prepared a total of four books in the English language for printing, and published them in the year 2015 for presentation at the Jinan Congress. During the year 2014 and in spring 2015, the programme line-up of the *Oral History* panel was coordinated by Miroslav Vaněk.

One could say that, overall, the efforts of the Czech National Committee of Historians to contribute to the successful preparation and organization of the “Czech” Congress panels in Jinan in China in August 2015 were successful. Evidence of this claim can also be foreign colleagues’ interest in appearances and participation in these meetings. The ICHS leadership also expressed its appreciation of the Czech organizers and panellists. The frequently visited *Oral History* section, organized on Monday the 24th of August 2015 and devoted to the role of oral history in the research of transformational processes in contemporary society, included a discussion which, among others, saw an appearance by ICHS President Marjatta Hietala from Finland. The professional contribution and thematic focus of the “Czech” panels was again acknowledged during informal discussion with ČNKH delegates by Marjatta Hietala, together with the ICHS General Secretary, French historian Robert Frank, at the second sitting of the ICHS general assembly on Saturday the 29th of August 2015. The fact that it is possible to successfully propose and push through themes, and present the results of the Czech research even among the broadest international competition, can also be pleasing and motivating for future participation by Czech historians at top international scientific meetings.

Jiří Kocian

*The view of the Chairman
of the Czech National Committee of Historians*

The progress and content of the 22nd World Historical Congress, held for the first time in history on the Asian continent, was probably a surprise for most participants (at least European ones). Because I had the opportunity to participate in all the preliminary phases (from the approval of the venue at the previous Congress in Amsterdam in the year 2010, through complicated negotiations about individual

sections, which the ICHS general assembly dealt with in the year 2012 in Budapest, to the fine-tuning of technical details shortly before the Congress and while it was in progress), I would like to add to the mosaic of congressional experiences from a slightly different angle, focused more on the Congress' "diplomatic backstage".

In my opinion, Czech historiography passed with honours even in far-away China, and even slightly strengthened the upward trend of the stronger presentation of our historical science results, which can be observed from the start of this century. A significant representation in the organization of the Congress programme (three "Czech" sections), as well as relatively numerous physical participation by Czech historians, also proportionally moved our historiography on a global scale to one of the leading "medal" places. And this is not just the result of some "statistical magic". All three "Czech" sections in the Congress were exceptional in their own way.

The decisive majority of all the congressional discussions related to both modern and contemporary history (sometimes even with a distinct shift towards political science), or alternatively ancient history (which was obviously connected with an emphasis on the host country's ancient cultural tradition). It is as if the Middle Ages and the early modern period had "disappeared" from history – this fact, as one of the negative tendencies of the unbalanced research interest of contemporary historiography in a worldwide context, was also explicitly emphasized by the resigning Secretary of ICHS, Robert Frank, in his closing speech (even under the assumption that this illogical imbalance would be rectified at the next Congress). In this context, the independent "Czech" section in Jinan, devoted to the late Middle Age and early modern reformation (*European Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World*), truly represented a noticeable exception.

Another one of the "Czech" sections, organized together with Australian historiography (*Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations*) may have focused retrospectively on the issue of forced migration, primarily in the 20th century; nevertheless, this theme (already by itself extremely important and in many aspects controversial) was made highly topical at the time of the congressional talks by the migration crisis in the area of the Balkans, whose strongest wave (seen so far) culminated just at the end of August 2015, when historians from various corners of the world evaluated the causes, progress and long-term consequences of the great migration waves of the last century in far-away China. Unfortunately, it is not very likely that representatives of the deciding political structure of the countries which the afore-mentioned issue relates to (including our own) will also be willing to

learn from these conclusions. This “Czech” section was highly acclaimed in the context of the Congress, not only due to this (certainly unintended) topicality, but also the highly professional organizational arrangement, including previous preliminary conferences and extensive documentation published in the English language, which was available to participants while the section was in place.

However, the greatest peculiarity and novelty in the organizational structure of the entire Congress was the so-called “Evening Session”, devoted to the issue of creating a resource basis using the oral history method, and its utilization in the study of modern and contemporary history (*Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History*). This part of the Congress proceedings was formally organized (on the basis of a joint proposal) by Czech and Argentinian historiography; nevertheless, in the case of this section, stronger Czech activity was apparent from the very start, and the original formal Argentinian participation is no longer mentioned in the final programme. However, to understand the whole context, I have to go back a few years.

This joint Czech-Argentinian proposal did not “fit” into the originally planned Congress programme, as it was distinctively out of joint with the forms of Congress sections that had been introduced up to that time. It was only directly at the talks of the ICHS general assembly in Budapest (in the summer of 2012) that the then ICHS Chairwoman, Professor Marjatta Hietala, came up with the proposal that a new Congress proceedings format could be tried for such a methodically conceived theme, filed somewhere “at the edge”, always in the evening after the regular Congress sections have ended. This proposal originally resulted in relatively sharp negative reactions by representatives of certain historiographies (why should the Czechs have such an exception; anyone else could invent something similar), so a relatively cutting discussion on “Czech audacity” commenced in Budapest, which ultimately resulted in the definition of a “fundamental obstacle” that prevents the proposed new form of proceedings: nowhere was it defined what such an “Evening Session” actually is (after all, this was also reflected in the official programme, where four types of congressional proceedings are precisely defined: Major Theme; Specialised Theme; Joint Session and Round Table, but not Evening Session). At this point, Ms. Chairwoman decided that the plenum would not vote on the “Evening Session”, but that the committee would discuss the entire matter again; nevertheless, as the present Chairman of the Czech National Committee of Historians, I was invited (as representative of the main proposing historiography) to explain to the others what we, the Czechs, actually want in

terms of a special exception. I think that this was a clever diplomatic approach by Ms. Chairwoman (the “Evening Session” was her idea, apparently formed as an improvisation during the committee talks; given her research specialization, she supported this proposal herself, but she probably failed to clearly convince the committee); I myself however, just like the others, did not have any idea what was supposed to be hidden under the term “Evening Session”. But, at the given time, it was clear that most of the representatives of individual historiographies who were present had a negative attitude towards this proposal (some countries did not manage to push even one theme through; this was the third organized section in our case). So I tried to divert attention from this fact, and I turned to the present Chinese organizers’ representatives with the question of whether they would be able to provide some room (even a small one) some evening for the “Evening Session”, where people interested in the “oral history” method could hold a discussion in the evening after the main Congress blocks have ended, for as long as it entertains them. This was the basic definition of the “Evening Session“. Our Chinese colleagues confirmed that this would be possible, and that they can do it every evening if they like. This was a major breakthrough in the negotiations, as suddenly an opportunity had opened for the subsequent conclusion of other themes from other possible evening discussion meetings. On the second day of the Budapest talks, Ms. Chairwoman actually announced that the committee had discussed and approved the introduction of the new form of Congress proceedings (the “Evening Session“) and announced other themes for these talks.

The Czech proposal (which was the original incentive for the introduction of this novelty) was prioritized by the fact that it was scheduled for the very first evening of the Congress programme (not counting the opening ceremony on the first day). And the organizers approached this first assignment truly magnanimously. They provided the main conference hall (where the opening Congress ceremonies had taken place), with an audience capacity of over one thousand, for the Czech “Evening Session“. This hall may not have been completely filled (two floors of the balconies were occupied only sporadically), but several hundred listeners did turn up for the Czech “Evening Session“; even visually, it was evident that a significant number of them were participants from “developing countries” for whom (but obviously not only for them) the announced “oral history” method was a completely unknown term. The extraordinarily presentable environment and the above-standard participation (I never saw so many participants in any other sub-section) clearly caught the organizers of this “Evening Session’s” content by

surprise. It was evident, even from the papers that were presented, that some of the evening's active participants actually expected some kind of a chamber meeting of a small group of researchers who know each other well, held by a glass of rice brandy in some small attic garret (the form of the Argentinian contribution attested to this, for example), than an engagement on the grand congressional scene. Nevertheless, even in this case, the organizers showed a great ability to improvise, and the final result was a clear success. Very positive, for example, were the reactions of the representatives of "developing countries", who so far do not have a long-established tradition of their own historiography; the history of their (both older and newer) countries is generally known only via former colonial powers' historiographies. However, from all of the reactions in the discussion, and from the level of the presented contributions, it clearly transpired that, both from a methodical perspective and in terms of practical research experience with using the "oral history" method, even in a global context we in the Czech Republic are at the very front. In terms of historiography as a whole this may appear marginal, but I think that, especially for the upcoming generation of Czech research historians, this case can serve as model example of the historiography of a medium-sized country, such as the Czech Republic, being able to produce significant new stimuli in a global context (if it believes in itself, is persistent enough, has solid foreign partners and is able to present in decent English).

For me, another major impetus from the "diplomatic backstage" was my experience with our Polish colleagues' activity. Polish historiography is very similar to our own in many respects, not only because of our shared historical and linguistic roots (even history students are expected to be able to read Slovak and Polish professional literature without having to actually learn these languages). However, compared to our situation, the general perception of the importance of history in Polish society is significantly different, as this aspect carries considerably more weight in school education, in the media world and thus also in the formation of the base layer of national and state identity. Together with Poland's rapid economic growth, and the strengthening of its position as one of the most powerful states in the European Union, (definitely among the "new" EU states, but in terms of its population size, rapidly growing economic potential, and political influence, Poland is now ranked among the five most influential countries in the EU) now, at the start of the 21st century, Polish historiography is logically also breaking through in both a European and a global context, and vehemently demands the space that it rightly deserves. It's not easy, but thanks to the long-term efforts and extraordinary

importance of Polish historiography (which also has effective support from a number of historians and politicians of Polish origin working in foreign diasporas, particularly in the USA), a real shift is occurring in the perception of “mainstream” of Euro-American historiography, which, in the late 20th century, still did not really take into consideration historical interpretations from the area of “Central-Eastern Europe” (i.e. somewhere between Germany and Russia). This situation is now quickly changing, mainly thanks to our Polish colleagues. Although we cannot expect historical publications issued in West Slavic languages to become easily available (i.e. linguistically comprehensible) to foreign historians in the future, universally-accepted English is completely blurring these former differences. In terms of strong non-European historiographies (India, China, Mexico etc.), which bring a new dynamic, unburdened by the Eurocentric “inheritance” of former colonial powers, to the interpretation of both contemporary and older history, the explanation of European and world history, presented from the perspective of Central-Eastern Europe, obviously appears more acceptable, as it is not deformed by the trauma of its own colonial past, accompanied by the violent exploitation of a significant part of today’s “third world”.

In this context, even from the Czech side, one must perceive the clear growth in the influence of Polish historiography in the European and global “arena” as a positive phenomenon, and support it to the greatest extent possible. This is also a more long-term trend; close and very friendly “tripartite” cooperation with Polish and Slovak colleagues (at the level of the national historiographies’ leading representatives) was already in place at the time the programmes for previous World Congresses (Sydney 2005; Amsterdam 2010) were being prepared. However, it was only shortly before the Congress in Jinan, China that Polish historiography appeared with its own candidature to hold the next Congress (2020) in Poznań. Quite a fierce struggle flared up at the time about the venue of the future Congress, as, apart from Poznań, two other important locations also tendered for it: Athens in Greece and Tampere in Finland. Both of these candidatures had very strong support (after all, Finnish historians at the Jinan Congress had the highest personal participation in proportion to the size of their country’s population). Nevertheless, the Polish candidature ultimately won by a large margin in a secret ballot. The Polish side’s representatives did not underestimate the presentation (which was the best-structured) or the diplomatic preparation (the candidature was publicly supported by the Polish ambassador to China, Mr. Mirosław Gajewski); however, in my opinion, many of the voters (there were 54 decisive votes) were positively

influenced by the natural gracefulness of the Polish delegation, which gave the candidature importance and respectability, and which contrasted with a certain casualness and improvisation on the part of both competing candidatures, although they were funny and interesting. The final gesture, whereby, shortly before the vote, the Polish historiography's representative (as the only one of the afore-mentioned three candidate countries) announced that they would refrain from voting, also elicited a very positive response.

Thus, the decision that the next World Historical Congress in the year 2020 will be held in Poznań quite logically fits into a series of several significant successes which Polish historians managed to achieve in recent times. This involves not just major historical congresses (such as, for example, the next World Numismatic Congress, which will be held in the year 2021 in Warsaw), but also the creation of a "historical memory" in important locations in today's world. If you want to escape the tangle of New York skyscrapers for a while, walk down the back of Central Park towards the south-western edge of the Metropolitan Museum grounds. It's well known how protective New Yorkers are of their Central Park, and how many American billionaires would like to build an "eternal monument" to themselves here, but cannot. Nevertheless, Polish, historians, in cooperation with historically-educated statesmen of their time (in the appropriate political context, without which it would not have been possible), managed to place a permanent monument to the Poles' victory in the Battle of Grunwald (1410) in Central Park in New York. The monumental equestrian statue of a medieval knight in full armour (Władysław Jagiełło, King of Poland), in a larger-than-life size, creates a fascinating impression, and will surely be imprinted in the memory of everyone who visits New York's Central Park, even though they may have no idea which country Grunwald is in today; however, they will surely not miss the large inscription on the base of the monument that states "POLAND". Thus, for every child in New York, the Polish king Władysław will reliably become the prototype of the heroic medieval knight who bravely and victoriously stood up to the foreign "Teutonic" invaders, as the inscription plaque states (we know that our "brother Žižka" also helped him at Grunwald, but this is quite difficult to explain in New York).

One way or the other, the unquestionable boom in Polish historiography and Polish historical awareness, both from a long-term perspective and in the present day, also creates very favourable conditions for historians from the Czech Republic, and we can expect that the next World Historical Congress being held in our immediate neighbourhood will also significantly stimulate interest in the

presentation of the results of our historical research. This should also apply in those historical departments that have so far not dared enter the tough competitive environment of World Historical Congresses. It's no secret that the Czech Republic's main participation in recent World Congresses held this century (2005, 2010, 2015) was arranged mainly by academic institutions, which thus maintained the continuity of our representation in world historiography's imaginary "premier league". So far, university departments have definitely not reached this level. With some exceptions, historical departments or institutes from our "brick and mortar" universities do not appear in Congress programmes (particularly perceptible is the long-term "dropping out" of the Faculty of Art and Philosophy at Charles University in Prague which, in the past, was the main department representing Czech history in historical sciences); university historical research at the start of the 21st century at World Congress level is more usually represented by newer faculties. I do not dare specify the causes of this phenomenon; nevertheless, on a general level, this clearly shows both a problem with long-term personnel continuity (World Historical Congress programmes are prepared several years in advance) as well as the financing of science and research (in the case of public universities, there are no "RIV" points awarded even for obtaining the right to organize a Congress section, and thus no financial benefit; by contrast, the evaluation system of the Czech Academy of Sciences can take these activities into account). There really is quite a significant difference between organizing any quality "domestic" (so let's say Central European) thematic conferences or workshops, which will be attended by several invited specialists from domestic scientific institutions and friendly colleagues from surrounding countries, and organizing a section (or obtaining the rights to present an original paper) at the World Historical Congress, where there is friendly, but very tough competition for a "place in the sun".

Petr Vorel

"Czech" meetings in Jinan

Given the distance and somewhat complicated transport to Jinan, Czech participation was relatively ample. The most numerously represented were the institutions that took part in the organization of the Congress and held their own meetings. The Institute of History at the Czech Academy of Sciences was represented by its Director, Eva Semotánová, who managed to obtain financial

support for issuing of Congress publications from the Academy of Sciences, panel organizers Eva Doležalová and Zlatica Zudová-Lešková, as well as Alice Velková, Jan Němeček and Jaroslav Pánek. The Institute for Contemporary History at the Czech Academy of Sciences, apart from its Director Oldřich Tůma and oral history panel organizer Miroslav Vaněk, was also represented by Pavel Mücke a Jiří Kocian, Secretary of the Czech National Committee of Historians. The Chairman of the committee, Petr Vorel, represented the University of Pardubice. Charles University in Prague was represented by Antonie Doležalová (Faculty of Social Sciences), Jan Kuklík (Faculty of Law) and Jan Rychlík (Faculty of Arts and Philosophy), while Palacký University, Olomouc, was represented by Radmila Švaříčková Slabáková.

In comparison with previous experiences, the Czech participation in the organization of the Congress was extraordinary. While at previous world gatherings of historians, only one panel was successful (*Comenius in world science and culture* in Madrid 1990, *Opening the Archives and the History of Communism /1990–2000/* in Oslo 2000, *Political culture in Central Europe* in Sydney 2005, *Commerce and civilization in history, and the development of civilizations* in Amsterdam 2010), this time we even managed to achieve three panels. It was the result of systematic and inventive activity by the Czech National Committee of Historians and especially its current Chairman Petr Vorel, who managed to achieve great success at the preliminary proceedings, i.e. at the general assembly of the International Committee of Historical Sciences in Budapest in the year 2012. However, at the same time, it was the remarkable success of Czech historians, who presented such interesting proposals for thematic meetings that it was impossible to reject them.

Among medieval themes, the 26th of August *European Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World* round table discussion, organized by Eva Doležalová, stood out. From the analytical opening speech, through excellent presenting, to the elegant synthetic conclusion, the young Czech medievalist showed that she is a great hope not only in terms of research results, but also in international scientific organization. She conceived the theme of Czech and European Reformation in the 15th–16th century as a historical problem understandable in sociological terms, which offers the possibility of surprising comparisons with modern and contemporary revolutionary upheavals and twists. Larry D. Harwood (Università di Viterbo, La Crosse, Wisconsin), Norbert Fabian (Universität Duisburg) and Zhao Wenhong (Chinese Academy of Social Sciences, Beijing), appeared here with specificative papers, and they contributed to expanding the theme into a global context. Following the four prepared speeches, a very

interesting discussion developed, which talked over the problems of religiosity, nationalism and democracy, in a millennial perspective, from various angles. However, there was mainly a defence of Eva Doležalová's proposed approach to the interpretation of seemingly distant religious-social upheavals so as to make them understandable for a new generation of 21st century students, who are coming from a significantly different knowledge base than that of their predecessors. Such an interpretation is one of the prerequisites for the wider cultural public also being able to accept the epochal events of older history as a part of their own historical roots – both in Europe and outside it.

The specialized theme *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations*, to whose preparation Zlatica Zudová-Lešková devoted enormous effort during the last three years, had extraordinary significance. Although, in addition to the Czech National Committee of Historians, the Australian Historical Association also offered to cooperate, the weight of the preparations lay primarily on the organizer and on the Institute of History at the Czech Academy of Sciences. Thanks to them, it was possible to present an actual synthesis of long-term research at the Congress; it was captured in four extensive publications, which were also distributed in China. On the basis of previous international discussion between European and Australian historians, a collective monograph was created about the mass resettlement and extermination of populations as a symptom of modern history which, in an intercontinental comparison, presented pressing questions for the global research of the history of violence in the 20th century.²⁵ Chief editor Eva Semotanová oversaw the compilation of a historical atlas, which captured forced migrations as the consequences of violence, wars and political despotism from the 15th to the 20th century, not only in a Czech and European context, but on selected themes also in a world context.²⁶ Two outstanding experts on the history of modern diplomacy, Jan Kuklík and Jan Němeček, prepared an original study on border disputes, national minorities, expulsion and driving out of the population in the territory of Czechoslovakia and Poland during the Second World War with regard to British policy and also the critical edition of documents; the first part of this fundamental work came out just before the Congress, and was also presented

25 Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Resettlement and Extermination of the Populations. A Syndrome of Modern History*, Prague, Institute of History 2015, 616 pp.

26 Eva SEMOTANOVÁ – Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ – Tomáš JANATA – Pavel SEEMANN et alii, *Frontiers, Massacres and Replacement of Populations in Cartographic Representation. Case Studies (15th–20th Centuries)*, Prague, Institute of History 2015, 102 pp.

at it.²⁷ Another collective monograph, devoted to the history of victims of religious, political, nationalistic and racial persecution from the 16th to the 20th century became an original contribution to explaining Czech history, and its international context, to the global historical community. This book is also interesting because of its concept; apart from synthetic studies about persecution and exile, it brings a number of biographical profiles of Czech historical personalities who, under various circumstances – starting with the Habsburg re-Catholization oppression and ending with the Nazi and communist regimes – had to leave the motherland, but managed to succeed abroad and achieve international fame.²⁸ With their content and significance, the four books, presented in a uniform graphical finish, surpassed everything that Czech historiography had presented at World Congresses so far.²⁹ In any case, it was one of the most impressive presentations by a national delegation in this environment.

Under these circumstances, Zlatica Zudová-Lešková was able to make a confident appearance before the numerous Congress participants on the 27th of August in the remarkable round High Speed Hall, decorated with an enormous wall photograph of a motorway bridge, symbolizing China's dizzying technological rise. She introduced a discussion on massacres and forced migrations with

27 Jan KUKLÍK – Jan NĚMEČEK, *Frontiers, Minorities, Transfers, Expulsions. British Diplomacy towards Czechoslovakia and Poland during WWII*, Prague, Faculty of Law, Charles University – Institute of History CAS 2015, 398 pp.

28 Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe with an Accent on the Czech Lands*, Prague, Institute of History 2015, 365 pp.

29 Until now, the most extensive contribution of Czech historians was a two-volume collective monograph about the history of political culture (prepared, of course, together with Polish historians) and accompanied by a literary debate about the issue of historical encyclopedias at the Congress in Sydney (2005): *Political Culture in Central Europe (10th–20th Century)*. Part I: *Middle Ages and Early Modern Era*. Edited by Halina MANIKOWSKA and Jaroslav PÁNEK in cooperation with Martin HOLÝ, Prague, Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic – Institute of History, Polish Academy of Sciences 2005, 389 pp.; *Political Culture in Central Europe (10th–20th Century)*. Part II: *19th and 20th Centuries*. Edited by Magdalena HUŁAS and Jaroslav PÁNEK in cooperation with Roman BARON, Warsaw, Institute of History, Polish Academy of Sciences – Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic 2005, 363 pp.; Jaroslav PÁNEK, *Historical Encyclopedias (Current research results – an outline of typology – perspectives)*. (A Paper to be Presented at the 20th International Congress of Historical Sciences / Sydney, 2005/ Round Table 12 – Historical Dictionaries and Encyclopedias). Prague, Historical Institute 2005, 125 pp.; *Select Bibliography on Czech History. Books and Articles 1990–1999*. Compiled by Václava HORČÁKOVÁ, Kristina REXOVÁ and Luboš POLANSKÝ. Edited and introduced by Jaroslav PÁNEK. Prague, Institute of History 2000, LXVIII + 333 pp.

a summarizing look at the issue that was examined in a number of previous analyses. Lyndall Ryan of Australia (Centre for the History of Violence at the University of Newcastle), an external examiner officially appointed by the International Committee of Historical Sciences, highly commended the Czech contribution to the interpretation of an extraordinarily difficult theme, while individual speakers developed the theme with regard to various parts of the world. While Jan Kuklík and Jan Němeček examined the general problems of forced migrations in Europe in the first half of the 20th century, and Jan Rychlík added a deliberation on obstacles to free travel out of countries in modern Central Europe, young Slovak historians Michal Schvarc and Matej Hanula (the Institute of History at the Slovak Academy of Sciences, Bratislava) dealt with the Nazi policy of displacing Germans from Slovakia at the end of the Second World War. The meeting acquired global parameters in papers by historians from three continents – these were South African Nigel Penn (University of Cape Town), Nigerian Anthony I. Asiwaju (University of Lagos), Australian Philip G. Dwyer (University of Newcastle), Russian Elena Belova (Moscow State Sholokhov University) and Swiss Hans-Lukas Kieser (University of Zurich). Although they discussed various parts of the world, their reconstruction of the massacres and expulsion of African and Australian natives, just like the persecution of the inhabitants of the Ottoman Empire and Russia, illuminated the cruelty of modern history in clashes between power ambitions and the civilian population, and held a mirror up to the present.

The subject matter accepted for the Congress proceedings three years in advance became the subject of a lively discussion at a time of an escalating migration crisis at the border of Europe, Asia and Africa, and acquired extraordinary topicality. It may not be in the historians' power to solve similar crises, but the study of their roots at the very least offers a deeper understanding of the causes and risks that large-scale massacres and forced migrations bring. Thanks to professional preparedness, and also largely due to the concurrence of current circumstances, this discussion graphically demonstrated the timelessness and global dimension of the theme. Without exaggeration, we can say that the far-sighted choice of theme, and the background created in the new publications, highlighted the remarkable entry of Czech historiography into global history. We must mention that credit for this belongs primarily to the research fellows of the Institute of History at the Czech Academy of Sciences.

A global span was also achieved by the third session, which was organized by the Czech side. This was due to the efforts of leading oral history representative Miroslav Vaněk, who has been representing this sub-discipline on the international

forum for a long time. The evening session *Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History*, which was held on the 24th of August in the large cinema auditorium of the Shandong Hotel, posed questions about the role, possibilities and function of the oral historical method in contemporary historiography. Miroslav Vaněk, with a brief appearance by Oldřich Tůma, showed the gradual introduction of oral history from the 1960s, through talks at the Congress in San Francisco (1975), to its current expansion. The application of this approach to history came in useful mainly for “ordinary people”, who do not leave very much written testimony behind them, or for social groups whose sentiment, current memory status and scale of values was to be captured as soon as possible after the researched events (this was discussed by Pavel Mücke during a look at the political changes in Czechoslovakia at the end of the 20th century). The theme was shifted into a broader context by historians from South Africa, India, Argentina, Finland, Poland and especially Great Britain. It mainly involved a summary case study results, in some cases expressing scepticism about the attainment or general acceptance of the results of oral historical research. Nevertheless, the oral historical approach to mapping opinions and the scale of values stood the test, especially in cases where it replaced a complete lack of written sources, as shown by Christina Landman (University of South Africa, Pretoria) using the example of marginalized, predominantly unemployed youth in the South African countryside.

The meeting, which was organized under the auspices of the Czech National Committee of Historians, could not overcome all the obstacles which stood in the way of its optimal realization. For a global concept of themes such as forced migration or the transformation of values, it would be ideal if the representation of all five continents could be achieved; Asia and America were missing from the specialized theme about migrations, while Australia was missing from the oral historical proceedings, which was evident at a Congress held in the Pacific region. In contrast, an important innovation was the involvement of African scientists in the discussion about themes with a global reach. Obviously not all the papers were at the same high level (disappointment came from Latin America, but sometimes also from Europe), but it must be emphasized that all three panels were coherent in terms of content, and that none of the Czech contributions dropped under the standard level. On a large “information market”, such as the World Historical Congresses, this represents an indisputable success.

Jaroslav Pánek

A big theme from a small country

When, on the 15th of January 2011, I submitted my written rationale for a theme which I regarded to be crucial to human history to the institutional proposal of themes for the 22nd International Congress of Historical Sciences, I had absolutely no expectations that it would be recognized in any way. It may have been a big and topical theme, but I was convinced that our tiny country sending it to the most populous state in the world hardly meet with understanding. The title was *Resettlement of Nations (of Populations) – a Purposeful Process of Solving World Economic Problems and Power Interests*, whereby its importance was supported with a promise to answer a trio of questions: *Are we witnesses to the resettlement of nations? If yes, for what reasons, in what form and for what purpose is it taking place at the threshold of the 21st century? Do historians have something to say about the theme?*

On the 13th of April 2012, the International Committee of Historical Sciences (ICHS) in Paris, represented by its General Secretary Robert Frank, issued a report that the committee had received a total of 202 proposals for the World Congress of Historians in Jinan, of which 27 applied for the main Congress themes, 113 proposals aspired to the post of special themes, 40 proposals were submitted for round table discussions, 13 for joint sessions, two proposals (penned by the Chinese National Committee of Historians) were submitted with the ambition to open the Congress, and seven proposals remained unclassified. Five independent proposals came from the Czech Republic (three specialized themes and two round table discussions) as well as a proposal for a joint Czech-Spanish-Ukrainian presentation of oral history, which is becoming a more and more popular historical science method.

Among the final 27 specialized themes, only the proposal *Resettlement of Nations (of Populations) – a Purposeful Process of Addressing the Economic and Political Problems of the World* was accepted. We were informed of this fact five months later, when ICHS, led by President Marjatta Hietala, decided to combine our proposal with the *Frontiers and Massacres* proposal by Professor Lyndall Ryan (Centre for the History of Violence at the University of Newcastle, Australia). Immediately afterwards, the expert theme *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations*, chronologically focused on the last five centuries, became a challenge for historians from all world continents under the auspices of the Australian Historical Association (AHA) and the Czech National Committee of Historians (ČNKH).

As early as the end of November 2012, I presented a proposal for research and related specific reports to the Congress expert theme, whereby this topic was included in the research plan of the Department of 20th Century History in the Institute of History at the Czech Academy of Sciences for the years 2013–2017. This also included two conferences which took place both on a bilateral Czech-Slovak level,³⁰ and on an intercontinental level³¹ At the same time, proposals were submitted for three literary reports, the direct results of the specific work of all departments of the Institute of History at the Czech Academy of Sciences, including the Department of Biographical Studies and the Department of Historical Bibliography. We expected to realize our proposals with the all-round cooperation of the Australian Centre for the History of Violence, and, although this assumption was not fulfilled, cooperation with Lyndall Ryan fully balanced out our expectations.

The year 2013 was also filled with organizational work on a separate expert theme, for which 17 historians from four continents – Africa, North America, Australia and Europe – registered, with fifteen themes³², of which most proposals focused on European history in the 20th century. This fact led to the final specialization of the expert panel *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* (held until the end of the year 2013 as specialized theme 12 and then, during the year 2014, as specialized theme 10), which was presented at the Congress as specialized theme 24, complying fully with the predefined aims of its specialization.³³ After lecturer Jean L. Manore of Bishop's University in Québec

30 The conference took place from the 23rd to the 24th October 2013 under the title *Resettlement of Nations (of Populations) – a Purposeful Process of Addressing the Political and Economic Problems and Power Interests in 20th Century Europe (Causes, forms, means and consequences)*, attended by 32 historians from 14 academic and university institutions in Slovakia and the Czech Republic.

31 Participants in the conference *Resettlement and extermination of the populations – a syndrome of modern history* held talks from the 11th to the 12th of November 2014 in Vila Lanna in Prague. This conference was also attended by seven speakers from the Congress theme *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations*, led by its proposers.

32 Africa was represented by a proposal from South Africa and two proposals from Nigeria; North America was represented by a proposal from Canada, Australia by two proposals and Europe by seven proposals from Switzerland, the Netherlands, Slovakia, Poland, Ukraine, Russia and three proposals from the Czech Republic.

33 The specialized theme focused on six basic issues: a) the relocations of populations (and nations) – a stable, proven and natural (?) form of behaviour by both the victors and the defeated; large and small groups and authorities (nations) in war and in peace; b) the motives and reasons for the resettlement of populations (nations) for power (colonial), ideological (clerical), political, strategic and existential reasons; c) the forms, consequences and cost of population and ethnic

announced her withdrawal from the Congress presentation of the theme *Indian Reserves as Resettlement and Resurgent Strategies in North America* due to health reasons in spring 2015, the discussion was forced to focus primarily on the modern historical period of three continents – Africa, Australia and Europe.³⁴ This was despite the fact that, in this regard, we had contacted both institutions and personalities, mainly on an academic level, in India, China, Turkey, and also in Israel and the United States of America; the promises were not backed up with deeds.

This realization led us to concentrate on presenting our own sources for issues from the geopolitical space which were not independently represented by a speaker, which we had already partly managed to do, mainly with regard to Asia, at the conference *Resettlement and Extermination of the Populations – A Syndrome of Modern History*, which the Institute of History at the Czech Academy of Sciences organized in November 2014.³⁵ At the Congress itself, the issues of forced migration on the Asian continent were mainly commented on by Elena Belova of Moscow State Sholokhov University, and Hans-Lukas Kieser of the University of Zurich.

Activities which emerged from our function as the main organizer of the expert theme *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* (as the ICHS committee definitely confirmed in April 2014), and the planned reports with which we simultaneously intended to represent the level of research on the theme which we had proposed at this highest congressional level of historical science, which recurs regularly every five years, acquired their final form in the first half of the year 2015. The full auspices over the printed form of the three main reports were taken over by the Institute of History at the Czech Academy of Sciences, led by Director Eva Semotanová.

relocations (victims and losses in all areas of human existence, elites / emigration, exile, exodus, or rather immigration and re-emigration); d) the influence of larger-scale population (ethnic) relocations (especially after the discovery of America; colonialism; as a result of the development of capitalism and the advent of national socialism, military conflicts – especially world wars) on events in Europe, directly or indirectly influencing Czech (Slovakian, Czechoslovakian) national and state existence; e) xenophobia, discrimination, persecution, repression, genocide, and the Holocaust as means, but also consequences, of the resettlement of nations, groups, elites; f) borders and massacres, the borders of massacres, massacres across age-old borders: causes and consequences; do warnings and lessons arise from these facts for the 21st century?

34 The official list of twelve speakers (ten themes) and two substitute speakers for the special theme *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* was presented to the ICHS general secretariat on the 25th of March 2014.

35 Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Resettlement and Extermination of the Populations. A Syndrome of Modern History*, Prague 2015, Part I and Part II, pp. 23–255.

The first collected monograph *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*³⁶ was contributed to by Czech and Slovak historians, who document the issue of forced migrations across five centuries in the area of Central Europe, with an emphasis on events in the Czech and Czechoslovak area. In its introductory essays, the book discusses the reasons (religious and subsequently political, economic, but also ethnic and racial), which transformed thousands of people into exiles, emigrants, emigrées and refugees. Among them emerged personalities who, despite this fate, were beneficial to mankind and to advances in various areas of human existence by their lives, work and actions. Twenty fates across five centuries – starting with John Amos Comenius, continuing with Tomáš Garrigue Masaryk and Milan Rastislav Štefánik, and ending with Haviva Reik and Rafael Jeroným Kubelík – are clear proof of this.

The second book – the map project *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations in Cartographic Representation. Case Studies (15th–20th Centuries)* is the result of work by historians and cartographers who present a new map adaptation of a number of theme from the European area during the period of the 15th–20th century. Czech and Slovak historians were only able to compile many of these (for example the forced deportation of nations in the Soviet Union in the 20th century, or the persecution of Jews) at the end of the 20th century, thanks to the possibility of unrestricted research in all world archives. The atlas presents its own results of the research, in six chapters.³⁷

Active participation in the collective monograph *Resettlement and Extermination of the Populations – A Syndrome of Modern History*³⁸ was accepted, in particular, by historians from two continents – Australia and Europe – whose essays are arranged into four separate parts. Twenty three scientists from six states map forced migrations and the issue of the resettlement and extermination of nations, which also represent a fundamental problem in the history of mankind in the 21st

36 Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Undaunted by Exile! To the Victims of Religious, Political, National and Racial Persecutions in Central Europe between the 16th and 20th Century with an Accent on the Czech Lands*, Prague 2015.

37 Eva SEMOTANOVÁ – Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ – Tomáš JANATA – Pavel SEEMANN et alii, *Frontiers, Massacres and Replacement of Populations in Cartographic Representation. Case Studies (15th–20th Centuries)*, Prague 2015.

38 Zlatica ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ et alii, *Resettlement and Extermination of the Populations. A Syndrome of Modern History*, Prague 2015.

century. Political facts – mainly events in Africa, Asia and Europe – indicate the topicality and justifiability of the discussion from the aspects of migrations of all kinds, but particularly forced migrations, or rather migrations caused by violence. The monograph undoubtedly contributes to the historical analysis of the raised issue, which appears to be fundamental, whereby the historians' approach provides a look at phenomena that have already been here, have manifested in various forms, and brought opportunities or at least offered paths towards solutions, although the current crisis appears to contemporary generations – often due to a lack of knowledge of facts, reasons and forms – as a completely insolvable and incomprehensible novelty.

Despite the all-round preparation, including by Lyndall Ryan, who responsibly and correctly accepted the function of the external examiner in the discussion, and who had the right to evaluate the individual papers, the situation was not easy. The approaching term of the Congress, and the culturally different, politically unknown, and far-away environment aroused some concern whether almost three years of systematic preparations would really suffice, not just for the respectable progress of the expert theme *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* but also for the solid representation of Czech historical science at this unique forum. I won't deny that this commitment often engaged both my consciousness and my conscience.

After a more or less unusual arrival in Jinan, China, I discovered that most of the speakers involved in our special theme have been struggling with similar thoughts. But the fact that they all arrived at the meeting gave me reassurance about their responsibility and preparedness, as well as the resolve to develop general discussion about the chosen problems. The main discussion about the theme took place on Thursday the 27th of August from 9.00am to 12.15pm in the impressive High Speed Hall in the Shandong Hotel in Jinan. The dignified environment was enhanced by the faultless logistical facilities, most of which was secured by young people; mainly students from the local Shandong University. However, the proceedings followed a programme which we had agreed on in Prague and in Newcastle, Australia. After my opening speech, Nigel Penn (University of Cape Town) commenced with a discussion on *Massacre and Forced Migration: The South African Frontier Zone Reconsidered*. He was followed by Philip G. Dwyer, Director of the School of Humanities and Social Science (Faculty of Education and Arts, University of Newcastle) with a paper titled *Reflections on Genocide and Settler – Colonial Violence*. Next was Anthony I. Asiwaju, representing the

Nigerian University of Lagos, on the theme *Cross Border Escapes and Resettlements in Colonial West Africa: Focus on the Yoruba Astride the Nigeria – Dahomey (now Benin) Border*; Elena Belova from Moscow with the issues in *Bad Experience Resettlement of the Southern Slavs in Russia after the Crimean War*; Hans-Lukas Kieser (University of Zurich) developed the theme *The Interior Front of Total War: Resettlement of Populations and Extermination in the Ottoman Empire 1914–1918*. Jan Kuklík (Faculty of Law at Charles University in Prague) and Jan Němeček (Institute of History at the Czech Academy of Sciences) commented on current problems: *Transfers, Exchanges, Expulsions and Forced Migrations of Populations in the first half of 20th Century*. The youngest speakers on the panel were Michal Schvarc and Matej Hanula from the Institute of History at the Slovak Academy of Sciences, Bratislava, who reflected on “*Rückführung Südost*”. *Evacuation of German Population from Slovakia 1944/1945 as Part of a Nazi “Volkstumspolitik” in Southeastern Europe during the Final Phase of World War II*. The conclusion was a speech by Jan Rychlík (Institute of Czech History, Faculty of Arts and Philosophy at Charles University in Prague) with the theme *Freedom of Movement: Restrictions on International Mobility in the Communist States. Case Study Freedom of Movement and Emigration in the Habsburg Empire and Czechoslovakia 1848–1989*.

All the speakers deserve my sincere thanks for the clear and substantive interpretation of new research results, but also for entry into this intercontinental discussion. In addition to a PowerPoint presentation (which accompanied all the speakers' appearances), Jan Kuklík and Jan Němeček also presented a book version of their Congress speech.³⁹ After a precise evaluation of individual speeches, Lyndall Ryan gave space to a discussion almost one hour long, mainly involving the present scientific workers, students and journalists from Australia, United States of America, the Czech Republic and China.

The closing speeches by Professor Ryan and me sounded not just like an expression of mutual thanks and respect, but also a certain pleasure that an undoubtedly serious and topical theme such as *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations* was handled well, whereby it not only arrived at new findings, but also elicited a comparison and perhaps even moved the research itself forward; it even inspired the mutual coordination of research, put to good use in the literary production. I personally believe that, in this respect, it will be more than just words.

Zlatica Zudová-Lešková

39 Jan Kuklík – Jan Němeček, *Frontiers, Minorities, Transfers, Expulsions. British diplomacy towards Czechoslovakia and Poland during WWII. Volume I: Plans*, Prague 2015.

Evening oral history session

In the spring of 2012, in the context of talks by the Czech National Committee of Historians, an idea was born to organize a panel based on today's widely used oral history at the 22nd International Congress of Historical Sciences. Thanks to the diplomatic skills of the representatives of the Czech National Committee of Historians, namely its Chairman, Professor Petr Vorel, and Secretary, Professor Jiří Kocian, the primary idea acquired a solid outline. This took place at the meeting of the International Committee of Historical Sciences in Budapest (2012) when the oral history panel *Change of Value – Value of Change. Transforming Societies in Global Perspective via Oral History* was accepted, and space was acquired for it within the so-called evening session.

Within two years, oral history representatives from four continents were found: Laura Benadiba (ORT Technical School, Buenos Aires), Indira Chowdhury (Srishti School of Art, Design and Technology, Bangalore), Christina Landman (University of South Africa, Pretoria), Marta Kurkowska-Budzan (Jagiellonian University, Kraków), Joni Krekola (Library of Finnish Parliament, Helsinki) and Pavel Mücke (Institute for Contemporary History at the Czech Academy of Sciences). The role of discussant was assumed by Rob Perks (British Library, London). Apart from these scientists, the introduction to the evening session consisted a speech by Director of the Institute for Contemporary History at the Czech Academy of Sciences, Oldřich Tůma, on the theme *The position of oral history in the research of contemporary history*. He was followed by panel organizer Miroslav Vaněk (Institute for Contemporary History at the Czech Academy of Sciences) with the reflection *Why are we here? Oral history in the past, and its future perspective*. There would have been many more applicants, but the granted time allotment was the main obstacle to any further expansion.

From the start, the organization of the panel was more than difficult. It was evident that the panel's structure could not be built on seven specific but thematically completely different research projects, ranging from European political changes in the year 1989, through the issue of the surviving values in the memories of Gandhi's followers in the Sevagram ashram, to the issue of recording the memoirs of the Finnish parliament's representatives, or the issues of the so-called Freedom Charter and the youth movement in South Africa. Thus, the assignment for all the participants was as follows: to answer the key questions at the evening meeting on the basis of their own research – how had oral history succeeded –

or, on the contrary, failed – in specific research, or rather what position does oral history enjoy in the given country?

I agree with discussant Robert Perks who, in his summary, emphasized that all the contributions that were voiced on the panel underlined the undeniable function of oral history today, especially the role which it plays in getting to know and understanding our recent history. One can certainly also agree with the point that understanding history can always be debatable and arguable, with contrasting pictures being obtained, including personal memoirs and narrators. But it is this very plurality of opinions and various “subjective truths” that give us the option of choice, and it is the very option of choice that was achieved by our path after the year 1989, not only in Central and Eastern Europe but also in other countries around the world (e.g. South Africa). After all, oral history could not be cultivated without freedom. This fact was – either explicitly or implicitly – mentioned in all the contributions.

If I am to evaluate the overall contribution of the evening oral history panel, I believe that our meeting aroused great interest beyond our expectations. The panel, in the evening to night hours (7.45pm – 10.15pm) on the 24th of August 2015, in the Movie Hall in the Shandong Hotel, was attended by over two hundred colleagues; the organizer received words of praise from International Committee of Historical Sciences President Marjatta Hietala, as well as the General Secretary of this committee Robert Frank. Marjatta Hietala then invited Miroslav Vaněk to form an international oral history committee at the International Committee of Historical Sciences, which should be decided on at the talks in Moscow in the year 2017.

Miroslav Vaněk

The role of older history

At the final session, Robert Frank indicated in his speech that, among others, adequate attention was not devoted to medieval and early modern history within the scope of many conference panels and sections. This statement inevitably leads us to ponder about the reason for marginalizing the early modern period in the historical development of human society at the Congress. Several possible answers offer themselves. Not enough interesting and originally conceived themes were submitted in response to the invitation to propose themes for conference panels and sections. Why was this? Is the early modern period so well researched that no themes were found that would provoke applicants to organize panels and sections

in a non-standard manner, and lead them to seek new discourses? Or were themes submitted, but failed to appeal to the organizers who did not find them interesting enough to include them in the Congress programme? Or maybe the organizers prioritized subject matter relating to more recent periods in world history, with regard to their distinct reflection in contemporary society? Reflections on the topicality of medieval and early modern history, and its proportional inclusion in conference themes, can be included in the discussion about the structure and content of the 23rd Congress of Historical Sciences in Poznań, Poland, in the year 2020. It's conceivable that Central European Poznań will not omit medieval and early modern themes from the logic of its historical significance.

Eva Semotanová

Christianization in modern history

Within the scope of the World Congress in Jinan, meetings were held by a number of international organizations which also organized their own conferences here. An example was the meeting of the International Commission for the History of Christianity and Christian Studies (*Commission Internationale d'Histoire et d'Études du Christianisme*), which took place in four half-day sessions from the 27th to the 28th of August 2015. The main outline, which was evident in all four half-day sessions, was the influence of Christianity on new areas in which it had previously been either a completely unknown religion, or at least not a dominant one. Apart from several smaller and very specific contributions devoted to modern missionary activity, particularly in Asia (in India, China and the Philippines), a number of important, more general contributions were heard during the meeting, which discussed the adaptation of Christianity to the circumstances into which the missionaries came; among others, about the updating of the liturgy according to the customs of individual nations or social groups, and about the consequences which these seemingly inconspicuous concessions by the missionaries meant for church administration and for the life of the newly-Christianized society. A very important feature of the meeting was the complete openness to the entire chronological spectrum of historical development.

Eva Doležalová

Revolutions in world history: comparisons and connections

The third major theme of the International Congress of Historical Sciences in Jinan was *Revolutions in World History: Comparisons and Connections*. Two half-day sessions on Tuesday the 25th of August 2015 were devoted to this theme. Both the morning and the afternoon session belong among the most important in the entire Congress. Seven historical committees and associations from various parts of the world jointly participated in their preparation, among others the Committee for the History of the French Revolution, the Association of British Historians and the Association of Japanese Historians. The main organizers were Alan Forrest (University of York), Mitani Hiroshi (University of Tokyo) and Pierre Serna (University of Paris I).

The meeting was divided into four thematic sections, oriented more or less geographically and chronologically: *Revolutions in the Atlantic World*, *Revolutions in Twentieth Century Europe*, *Revolutions in Modern Africa and the Middle East* and *Revolutions in Modern East Asia*. A total of eleven papers were heard during these sessions. Despite the different geographical, social and political-historical contexts, all of the presenters tried to find answers to a more general question: whether the mechanisms that trigger dramatic events are similar, and whether the events themselves have an analogous development across cultures. None of the contributions were limited to just one specific revolution in one specific area. All of the speakers tried to interpret the situation in a global context, and in connection with a deep analysis of previous development that had resulted in revolution.

The organizers had already established the French Revolution of 1789 as a historical standard for the general development of revolutionary events. This, however, proved to be one of the highly discussed points. The discussants objected that the revolutionary and reformatory events of the late medieval and early modern period (such as, for example, the German Peasants' War or the Reformation), already contained the very elements that characterize modern revolutions. At the same time, older theories about the transmission of revolutionary events by the intellectual elites, not only within Europe but also for example in North America, were confirmed. At the other end of the chronological spectrum were revolutions that are currently taking place, or whose consequences we are currently experiencing on a global level. An example was the contribution about the breakdown of Tunisian society as a result of the Arab Spring. Although this contribution was

basically a sociological analysis, its author also tried to model a prognosis of events on the basis of experiences from previous revolutions in the Arab world.

A specific part of the session was formed by three contributions about revolutions in China and Japan in the 20th century. It was the very perspectives of the Japanese, Korean and Chinese historians that clearly showed a significant shift in research, on certain events which are still very politically sensitive, towards greater objectivity and openness. The degree of importance of this theme was illustrated, among others, by the extensive and virtually never-ending discussions. At times, the topicality of this theme gave the discussion a very sharp-edged atmosphere. It is evident that the theme of revolution as a social phenomenon is by no means exhausted and deserves attention, as is after all indicated by other worldwide projects that have been convened on this theme.

Although it was not the *Revolution in world history* theme organizers' original plan, the Wednesday afternoon round table no. 6, titled *European Reformation as a Model for Revolutions and Crises for Today's World*, organized by Eva Doležalová (Institute of History at the Czech Academy of Sciences) followed on, loosely but aptly, from this theme. The purpose of the round table was to encourage discussion on the crisis phenomena that precede revolutions, which are already evident in Europe in the late Middle Ages, and which repeat themselves in various social contexts.

Eva Doležalová

Environmental history and ecological history

The 22nd International Congress of Historical Sciences in Jinan, China, raised dozens of new themes. In particular, the papers of the plenary sessions – both the opening and the closing – came under the microscope. Xia Minfang from the Centre for Ecological History at the People's University (Renmin) in Beijing captivated listeners with his speech in the opening session. The contribution titled *Searching for a New Home: A History of an Ecological Marriage between Humans and Nature* aroused curiosity about the extent to which contemporary Chinese historiography reflects interdisciplinary themes, and manages to link the fields of humanities and natural sciences. The opportunity to compare the Chinese theoretical postulates with environmental history ideas which were born in the 1970s in the USA, and with traditional historical geography that has a tradition of over a hundred years, was very attractive for listeners who work with interdisciplinary methods. Xia Minfang defined himself strongly in relation to environmental history. He declared

it to be partially outdated within the current understanding of the coexistence of man and nature, and stated that ecological history, which is fostered (partly thanks to him) at the University of Renmin, is much better at interconnecting man and nature into one ecological unit. However, he indicated that foreign experts do not agree with this idea, or more likely cannot understand the differences between environmental history and ecological history. In conclusion, he stated that the world should move towards a harmonious ecological society. He understood the terms “marriage” and “home” in the title of his contribution as a symbolic expression of the relationship between society and nature. It’s evident that Chinese historians (at least some of them) devote themselves intensively to this subject matter and, as Xia Minfang himself stated, they look for the theoretical and terminological constitution of ecological history. They regard it as the path to the formation of an ideal Chinese society, and look for examples of the philosophical enshrinement of these postulates in the past. The dissimilarity between their opinions and environmental history and historical geography is not fatal; rather, it is due to by Chinese historical ecologists’ efforts to involve historiography in the battle against global ecological threats. However, the research themes within the scope of contemporary environmental history and historical geography are markedly different.

Eva Semotanová

Historical demography

The proceedings at the Congress of Historical Sciences in Jinan did not take place only in the basic sections; its extensive programme also provided a platform for meetings by a total of nineteen international organizations and commissions. One of these was the *International Commission for Historical Demography* (ICHHD), which organized twelve of its own sections, involving appearances by over fifty speakers from various world countries. In addition to this, ICHHD also sponsored the so-called specialized theme no. 13, which was devoted to the issue of gender and genetics in historical mortality studies.

On the basis of the programme of individual ICHHD sections, one could say that it was clearly dominated by an interest in “female” demography. The greatest space by far was devoted to the theme titled *Abortions and infanticide in a comparative historical perspective: a crime and/or demographic technique?*, which

filled discussions in three whole sections. This subject matter was closely related to the theme of extramarital children and relationships, and the section titled *Women and migration* was also aimed at the female gender. Other panels dealt with, for example, late marriages or gender specifics in the development of life expectancy. The vast majority of the contributions focused on the reflection of population development in the 19th and 20th centuries, or else it tried to show the difference between the impact of a certain demographical phenomenon then and now. I believe this particular approach to be highly inspirational, as it points out that practically any historical research can also find its echo in the present. For example, this was shown by the discussion conducted about a modern phenomenon that affected Western Europe in recent decades, and subsequently spread to Central Europe. This phenomenon consists of a rapid growth in the percentage of children not born to married parents. This change has now reached such an intensity that the number of children born in marriages is lower than the number of so-called extramarital children. The importance of this development is so great that, in the context of the discussion, ICHD debated the question of whether today's society is at the threshold of a completely new family cohabitation model.

Among others, the Jinan Congress also showed that the demographic development of individual populations cannot be studied in isolation; after all, it is closely linked to the state of society as a whole – with the economic, social, political, religious and cultural conditions that surround the given population. In addition, the discussion which took place in individual historic-demographic sections underlined the importance of a comparison not just from a time perspective, but also from one of space. After all, the apparent heterogeneity of various environments does not mean that populations which lived in various territories did not influence each other, or alternatively that certain behavioural models are completely non-transferable or that similar research methodology cannot be used. And this is exactly what I consider to be the most important contribution of the types of international meetings facilitated by the Jinan Congress.

At the same time, the International Commission for Historical Demography has traditionally used meetings in the context of the World Historical Congress to discuss its programmatic direction and elect its representatives. The current President, Kees Mandemakers of the International Institute of Social History in Amsterdam, will be replaced for the next five years by Ioan Bolovan, Vice-rector of the University in Cluj (known to Czech readers as the co-author of *The History of Romania*, published as part of a series by the Lidové Noviny

[People's Newspaper] publishing house). His choice is also interesting from the perspective of Czech historical demography, with whose representatives Ioan Bolovan has already been cooperating for a number of years.

Alice Velková

*Popular phenomena of the past and present:
football, travel and tourism*

An interest in studying a number of, at first sight, “apolitical” spheres of everyday social life, particularly in the modern and post-modern period, also ran like a red thread through the programme of proceedings of 170 Congress sections. For example, this was a series of consequential sessions representing the issue of travel and tourism (organized by the International Commission for the History of Travel and Tourism) or a specialized section devoted to football as a mirror of history in a global perspective, which was included thanks to French conveners. In my opinion these themes can be very inspirational for the Czech environment, for a number of reasons.

In the first place it's attractiveness and current social demand, as well as great potential for international comparison and research cooperation. Football, travel and tourism may not belong among unknown themes in Czech historiography; as long as we disregard some partial approaches (e.g. the research of mobility in early modern and modern history, or selected projects dealing with visa, foreign exchange and passport procedure policy in contemporary history), these segments of social life are examined very carefully in our circumstances, or are left to other fields or amateur historians and journalists (which is the case with football). That is why I regard the formulation of questions on *which* methods can be used to research these themes as inspirational experience from sections I visited in Jinan. The factual descriptions of journeys, football matches or depictions of contemporary players' biographies may play their part, but only as a springboard to deliberations on, for example, nationalistic specifics, but also transnational overlaps or global aspects of previously announced topics (e.g. sketches from the history of Georgian football or FIFA as supranational “non-profit” organizations). While this lens is an essential part of the study of travel and tourism, I am very pleased to consider its application in the study of football history (and that of sports in general), which today under the influence of “demilitarization” and “cultural-

historical reversal” increasingly symbolically overshadows the thousand-year-old scale of comparison on the international field, i.e. the number and skills of the members of the particular state’s military forces.

I consider the effort to integrate the influences of the anthropologization of history and recent cultural history, as well as the absorption of information from “cultured” political, economic and social history and historical demography, very positive. This manifested itself in the study method of the issue of mobility and migration (for example the transfer of Italian football culture to America, or journeys by Scandinavian tourists to Eastern countries during the Cold War era), as well as the observation of the “politicization” and transformation of originally “apolitical” or “non-commercial” themes, localities or personalities. That is why, from the position of uninitiated observer, it was fascinating at times to watch how various researchers manage to successfully deal with the pitfalls and advantages of studying the history of memory and representations, including the use of qualitative approaches such as the study of diaries, memories, fiction or poetry, or research with the help of oral history. Thus, in the speakers’ description, Baltic castles originally belonging to the Russian tsarist family were transformed into tourist pop-culture centres, just like the replicas of global (mainly European and Near East) cultural heritage monuments constructed in tourist centres in the USA.

For example, the study about the transformation of talented, but initially “ordinary” footballer Diego Maradona into an Argentinian national idol and a symbol which surpassed football events and entered the public domain, appeared very meaningful and inspirational for the Czech environment. The same applies to the observation of Mussolini’s policy of propagating the drinking of “national” wine-based drinks (*vini tipici*) including various national and regional festivals and the general formation of a “wine culture” with the aim of providing a broad spectrum of Italian society with “bread and games”. In my opinion, the speeches in the afore-mentioned sections showed that truly great and well-prepared stories, which view the period from non-traditional yet attractive perspectives, can play out on the examples of seemingly “small” themes. General reflections on the definition, attributes and blending of the “modern” and “post-modern” period, which are more than typical for researching the history of travel and tourism, but especially the history of football, were also very often voiced in subsequent discussions. Perhaps this aspect can also be a significant contribution to general historical knowledge.

Pavel Mücke

*Chinese socialism, the de-Europeanization of the view of history,
and the re-interpretation of history*

I can divide the impressions and inspirations from the visit to the 22nd World Congress of Historical Sciences into three groups: at the most general level, it is fascination with today's China, where the Chinese nation is successfully building capitalism (sorry, actually socialism) under the leadership of the Communist Party of China, at the level of the Congress as a whole, the realization that Europe and North America are not the navel of the world, and our development was and still is also influenced by events in other parts of the world (which, after all, every historian should know) and finally, at the lowest level – as a result of participating in discussion on the interpretation and reinterpretation of history, the realization that the reinterpretation of important historical events is a never-ending process, in which historians from different countries only rarely agree on the same evaluation.

First of all there is contemporary China itself, whose economic system has completely challenged the teaching of Marxist-Leninist political economy, according to which the basis of socialism is the social (i.e. basically state) ownership of means of production and a planned economy, while capitalism, on the other hand, is characterized by private ownership and “market anarchy”. Chinese socialism is built on the basis of the gradual expansion of the private sector and the massive participation of overseas capital. For those of us who were born earlier, the symbols of socialism became technological backwardness, a lack of goods and their bad quality, ever-present slogans in the form of empty phrases, and closed borders. None of this exists in modern China: modern technology arouses amazement, instead of slogans there are advertisements everywhere just like in any city in Europe or America, the same goods that we know from home are sold everywhere, of course (after all, these goods are very often manufactured here in China) and a Chinese citizen can travel or move where they want to. Over the last ten to fifteen years, a strong and confident middle class with a decent living standard has emerged in China, which, in an economic sense, can now afford just about anything. The vision of a utopian communist society with social equality has been discarded for good, like useless old junk.

However, the political control of society by the Communist Party of China is indisputable, and in this respect, for those of us who are older, a journey to China is like a trip back in time. I don't think I've ever seen as many police cars

and policemen anywhere in the world as I have in China. Of course, a mere ten days' stay in China is not sufficient for a person to get to know a country and its population, and speak knowledgeably about what Chinese citizens want or don't want. There are surely enough people in China bothered by the lack of political freedom. Nevertheless, one cannot help the heretical thought of whether a Euro-Atlantic type of democracy and our concept of human rights is truly what the overwhelming majority of Chinese are missing, and whether, on the contrary, they don't mind firm state control that much because it's in accordance with Chinese tradition. Within the scope of the ideological struggle against various relics under Mao Zedong, the ancient Chinese philosopher Confucius was condemned and a campaign against the "relic of Confucianism" commenced. Today, the Communist Party of China has rediscovered Confucius, who enjoys great respect and one can even say a cult following. After all, his teaching about every person's place in society has proved to be very useful even for today's People's Republic of China.

I must admit that I had some concerns about whether the Chinese organizers would try to eliminate discussions about themes that are politically sensitive for them from the Congress. In this respect, I have to openly admit that my fears did not come true. It's true that some issues of modern, or rather contemporary Chinese history, such as for example the so-called Cultural Revolution, were basically taboo, but discussion was, for example, conducted about the revolutions in Eastern Europe in 1989. I was pleasantly surprised by the fact that the present history students, whose universities had arranged the opportunity for them to participate in the session with the organizers, openly asked about the fall of the Eastern European regimes at the Congress (the collapse of communist regimes, the demise of the USSR and the civil war in Yugoslavia – in contemporary Chinese historiography, all of this is somewhat carefully and neutrally labelled with the term "drastic changes in Eastern Europe").

I also had the opportunity to hold private discussions with some of the students in the hotel where I stayed. Given my limited financial resources, I chose a somewhat cheaper hotel than the one recommended by the Chinese organizers; coincidentally, most of the Chinese Congress participants, and more importantly Chinese students, stayed in this very hotel. The subject of our discussions was not only the changes in Eastern Europe in the 1990s, but also development and life in contemporary China, about whose problems the Chinese students spoke quite openly. In the 1970s, as a student, I repeatedly visited the former USSR, where I was surprised by the local people's fear of speaking in public with a foreigner and, more importantly, of talking

about politically sensitive themes with them; examples at the time were the Prague Spring and the Soviet occupation of 1968. I was curious to see whether I would also encounter something similar in contemporary China, but nothing of the sort happened. With the Chinese students, I did not come across any ideological self-censorship or fear of possible problems due to conversations with foreigners.

Of course, it was not possible for any Congress participant to visit all the individual sections' meetings, running in parallel, and listen to everything they were interested in. After all this was not even necessary, because the individual papers had been published in advance on the Congress website, and the materials will also be printed, step by step. But the Congress as a whole, by the fact that it was held in Asia for the first time, unquestionably contributed to us Europeans realizing the need for "de-Europeanization"; a "Europelessness" of our view of world history. We often succumb to the illusion that the most decisive events in world history were those that occurred in Europe, whereby this Europeanized view of world development is particularly evident in the case of medieval and modern history. To us, decisive events in the 19th and 20th century appear to be those that occurred in Europe and North America, while other continents, particularly Asia and Africa, form some kind of periphery of our world where events are merely a resonance of important European affairs. But Europe is not the centre of the world. I realized this immediately upon my arrival. The Congress itself was held in the conference rooms of the Shandong Hotel, and the registration of participants also took place in its spacious hall. In the same hall a map caught my attention; to a European a somewhat atypical one. The centre of the Eurasian continent was (quite naturally) China, identifying itself as the "Middle Kingdom", and not without reason. On this map, Europe appeared as quite a small and in any case not very distinctive peninsula at the north-western edge of Asia. A number of thematic areas from non-European history were discussed at the Congress itself, and it was quite clearly demonstrated that these events often directly or indirectly influenced affairs in Europe. In the context of progressing globalization, it seems necessary to approach world history anew and evaluate the cultural contribution of non-European civilizations fairly.

My paper about restrictions on travel in communist countries in Eastern Europe was included in the specialized theme *Frontiers, Massacres and Resettlement of Populations*. Nevertheless, I admit that participation in the discussion about the interpretation and reinterpretation of history, and its presentation in various textbooks, was much greater inspiration for my further research on the forming of

national identities. This discussion took place on the morning of the 26th of August, on the occasion of specialized theme no. 3, about the crisis in the interpretation of national history after the year 1989 (*Crisis and social representations of history in the post-1989 era*). The interpretation crisis obviously related to countries in Eastern Europe and the former USSR, even though such a definition was missing from the title of the theme. The papers related to the search for a social consensus regarding these events in national history, which divide society, but also the search for a consensus by individual national communities regarding the interpretation of collective history.⁴⁰ It's quite obvious that every fundamental political change, and more importantly every revolution, produces a reinterpretation of national history and especially a reinterpretation of the regime and system against which the revolution was successfully carried out. It's also clear that while, immediately after the revolution, the overthrown regime is depicted in the darkest possible colours to make the new regime shine more brightly, doubts arise with hindsight. The old period no longer appears clearly negative, and the perspective on it becomes the subject of a political struggle into which – often against their own will – historians are also drawn.

Consensus is then hard to find, as Polish historian Joanna Wojdan from Wrocław demonstrated. But even more complicated is a situation where various nations perceive certain periods of their history quite differently, or when various nationalities of one state have a completely different opinion on some historical event because it affected their past in a different way. Marat Gibatdinov, a Tatar historian from Kazan in Russia, showed that it is practically impossible to harmonize the Tatar view of the Golden Horde with the official interpretation of Russian history which is traditionally (as was also the case under the Soviet Union) interpreted as the history of the Russian state. The overthrow of Tatar dominance is the central theme of the Russian national tale. The impossibility of finding a compromise showed itself even more strongly in a discussion between Russian and Ukrainian

40 Joanna WOLDAN (University of Wrocław, Poland), *Wars over the Image of the Communist Past in History Education in Poland*; Marat GIBATDINOV (Academy of Sciences of Tatarstan, Kazan, Russia), *History Wars in Tatarstan – National self-identity and History debates in post-Soviet Tatarstan*; Ivan KURILLA (Volgograd State University and European University of St. Petersburg, Russia), *Patchwork of History: the Position of Russian Historians in the Epoch of Politicization of their research field*; Polina VERBYTSKA (Ukraine), *Search for social consensus in the issue of historical memory through Teaching History in Ukraine and border areas*; Volodymyr V. KRAVCHENKO (University of Alberta, Edmonton, Canada), *Ukraine: re-interpretations and representations of the Soviet past*.

historians (Ivan Kurilla, Polina Verbycka, Volodymyr Kravchenko) regarding the role of the Russian state and the USSR. The discussion, which continued in the lobbies after the meeting had finished, ended in a clear conclusion: where two national historiographies write about the same event from different “national” perspectives, the same interpretation is not possible. Common experience, and at least a majority consensus by the national community regarding the interpretation of specific events which affect the national tale, becomes a significant part of the forming national identity. In the case of multinational states, another problem appears in the historiography: the history of such a state is usually reduced to the history of the main, or rather state-forming nation, while the other nations in this national tale appear either in the role of enemies, or are invisible.

These conclusions can provide practical instructions on writing collective history and collective textbooks. It's well known (and there is also a mention of it in this collective article) that efforts to write, for example, joint German-French or Slovakian-Hungarian history textbooks, or even the collective history of Europe, mainly ended in failure, for the very reason that it was not possible to find a satisfactory interpretation that suited both sides. Thus, it will be best not to attempt anything similar in the future; on the contrary, one should point out differences in interpretation.

Jan Rychlík

The “Most-” Congress in Jinan

It was not surprising that the first Congress on the Asian continent differed from all previous ones. Upon arrival in Jinan, a city of seven million inhabitants in the Shandong province in eastern China, one realized how different this meeting of historians from around the world was going to actually be. An ordinary Czech historian is not used to having cameras waiting for her at the passport control. One feels somewhat shocked when a man in uniform takes your picture from the front, then from the side and again from the other side. This person unwittingly caught herself, after her temperature having been taken before landing in the People's Republic of China, and apparently also under the influence of the theme she had prepared for the Congress, i.e. emotions, trying to display the most natural friendly smile possible. What if, even at this relatively small airport, they wanted to examine hostile intents from a micro-analysis of human facial expressions?

Apparently experience from the previous (Communist) regime had a similar effect on everyone in the quite large group of Czech historians. How else could one explain the behavior of another person from the local airport staff who insisted on a group photo of all four Czechs who had arrived at the same time? How to explain the efforts of the Chinese hosts to document absolutely everything at the Congress? This focus on complete documentation was incredible. Cameras, along with video cameras, became an integral part of every Congress meeting. There were usually eight or nine video cameras in the halls in the large plenary sessions in addition to the ever-present photographers. Everything was recorded, everything was noted, each single contribution and even the speaker's words were meticulously documented. Every day a bulletin was issued with a summary of all the previous day's proceedings, including photographs of the speakers. Although the summary was not completely accurate, and although photographs were occasionally mixed up, this speed made quite an unsettling impression. If this Congress was "most-", it was definitely the most photographed, the most recorded and with the most publicity.

"I even thought the President would come to the opening", one of the Chinese historians told me in confidence which tells you something about how much the Congress was promoted. This was not one of the many other similar meetings of historians but a genuine "Olympics for Historians", being the largest and most prestigious global meeting in the area of history. "When you switch on the TV, you will definitely see news about the Congress", added the same colleague. I did not even have to browse the TV channels. The nationwide China Daily newspaper, with reports about the Congress, was regularly distributed among the participants. Instead of a mere reference, which a person coming from the Czech Republic (and from the West) would be accustomed to, there was actually full-page coverage of the Congress in the newspaper, including short interviews with its participants (and of course with their photographs). The host city was also excellently prepared. Buses with the inscription *We Wish the 22nd International Congress of Historical Sciences a Complete Success!* and flashing billboards announcing *Welcome to the 22nd International Congress of Historical Sciences* only completed the atmosphere of a truly exceptional holiday.

This being a milestone in historical sciences also meant that the Congress was attended by the most people ever. The largest number of participants in the entire history of congresses gathered in Jinan, i.e. over 2,600 people. It is difficult to say in what fashion all of the 1,700 Chinese delegates, mostly students, participated in the Congress. Participation was in all probability primarily formal for some of

them, nevertheless, a great number actually followed all the developments in the Congress with unprecedented interest. Well over a hundred of them appeared at the all-day Major Theme (undoubtedly also thanks to the fact that the four Major Themes were translated into Chinese), dedicated to *The History of Emotions*, a session whose direct competitor was another Major Theme entitled *China from Global Perspectives*, rightfully regarded as the most important discussion at the Congress. The extraordinary interest in this new theme, i.e. the history of emotions, was unexpected for many of us speakers, composed entirely of historians from the “West”. At times the paper was requested in its unabridged version and at other times there was an interest in translating the given paper into Chinese or a desire to learn more about the topic.

The importance of the Congress was not only in terms of the exchange of ideas and knowledge, but also in terms of being the most global Congress ever, one which entailed a switch from Eurocentrism to the East, one which took into account interconnections between Asian (or rather Chinese) and European histories. Representatives of both “East” and “West” did sit on a number of panels together and the Congress was also attended by the most historians up to now from developing countries in Africa and South America. The idea of globalization as a factor determining the direction of historical research was in all probability best expressed by the awarding of the first “Nobel Prize” in history, sponsored by the Swiss watch company *Jaeger-LeCoultre*. The prize was awarded to the French historian Serge Gruzinski who specializes in the study of Latin America in the 16th, 17th and 18th centuries, for his “pioneering work on questions of global and transnational history”. “Can we still examine the European Renaissance without the countries of Islam, without China, India or Japan? How should we think about the New World paying no attention to these major actors in the 16th century world?” Serge Gruzinski presented a concept of history which should become of the greatest interest for historians, wherein the global means “mutual contact, meetings, conflicts and blending”.

Although the award ceremony was accompanied by a fascinating performance by the Shandong Singing and Dancing Theatre, with ancient melodies paying homage to the great Confucius, a native of nearby Qufu, many of the Congress panels demonstrated that, even if all the historian’s wisdom and skills are used, the idea of a global history is very difficult to realize. Perhaps the strongest evidence of this fact was the panel entitled *Memory Wars*, with the subtitle *A Historical Education between Politics, Scholarship and the Media*. The center of

interest here was first and foremost textbooks, or methods of teaching about events whose interpretation has undergone a transformation, or is still controversial. For example, the Ustasha (Ustaše), a Croatian fascist movement which ruled the “Independent State of Croatia” during the Second World War, has been recently associated by certain parts of Croatian public and political life with soldiers who fought for Croatia’s freedom in the 1990s.

This fact is consequently reflected in the uncertainty as to how to interpret the events of the Second World War. In Russia, there seems to be an irreconcilable contrast in interpretations of early history depicted in Russian and Tatar history textbooks (while the Tatar ones focus on early history, i.e. the period of the blossoming and greatness of the Tatar Khanates, Russian textbooks practically omit this early history, and when they do write about it, depict the Khanate of Kazan as the aggressor and the Moscow state as its victim, i.e. the exact opposite of how the relationship between these communities is described in Tatar textbooks).

The description of the past in Chinese and Japanese textbooks seems similarly incompatible (there are major differences in China between provinces and teaching is not always arranged chronologically. This allows teachers to avoid certain controversial themes such as, for example, the end of the Second World War. This was analyzed in detail in the world media at the time of the writing of this article in connection with the unprecedented military parade organized by the Chinese President on the day of Japan’s final defeat). This debate revealed how efforts to write collective textbooks either failed (such as in the case of the collective Caucasian or Balkan textbook) or, if such textbooks were published (for example the German-French or Korean-Japanese-Chinese), their evaluation was ambivalent. Teachers often do not even know how to teach in accordance with such textbooks and how to interpret the sources contained in them. There was also a discussion as to what should be used instead of the strategy of consensus which has definitely failed. One of the participants suggested the importance of developing empathy towards other national narratives. I am personally, however, of the opinion that as long as history serves to confirm national identity, nothing will help. Without a genuine paradigmatic turn, which is not even in sight, no change will be possible.

This panel was exceptionally successful and the key meetings of the so-called Evening Sessions were just as interesting. The Evening Session was a novelty at the Congress: “Perhaps, the delegates will be too tired after an entire day of sessions. Will they even come?”, Robert Frank, the Secretary General of

the International Committee of Historical Sciences, later confessed his worries. Participation exceeded expectations, however, in all probability also thanks to the fact that the organizer of the very first Evening Session on the theme of *Oral History*, Miroslav Vaněk from the Institute for Contemporary History at the Czech Academy of Sciences, managed to put together a truly solid and impressive team of speakers from countries in Europe, America and Asia. While the delegates from the Czech Republic – the Director of the Institute for Contemporary History Oldřich Tůma very briefly and Pavel Mücke in more detail – spoke about the (successful) path which oral history had taken in Czech historiography from the year 1989 (traditionally perhaps in an overly optimistic spirit), other contributions were voiced in a somewhat different tone. Indira Chowdhury of India, Christina Landman of South Africa and Laura Benadiba of Argentina reminded the delegates of the political involvement of oral history, i.e. that the purpose of oral history was, and still is, primarily to give voice to those who were forgotten by official historiography, whether one talks about the unemployed or the long-forgotten values of Gandhi, preserved in his ashram in Sevagram. Joni Krekola from Finland raised a more controversial topic, does it actually make sense to accumulate oral life testimonies, in his case of former members of parliament, to acquire hundreds or thousands of hours of records, without being clear on what is actually worth recording? Scepticism about such a course of action, which one is often tempted to by the life story method, was also confirmed by his words about Finnish historians' general lack of interest in these recordings.

Annie Jourdan, from the University of Amsterdam, turned with a critical tone (only in terms of representation) to listeners with the third Major Theme, on *Revolutions in World History*. Her aim was to look critically at this so widely admired and desired global turn. From this perspective, small nations are not important at all. In addition, small nations themselves have given up commemorating their own revolutions, she claimed. They instead tend to celebrate the global ones: the British, American and French. Her message was that we should not forget about the role of small nations or states in the development of the large ones. Victoria Zhuravleva from Moscow then, with the example of caricatures from American newspapers, reflected on sources of inspiration for the first Russian Revolution. While the American model served as a reference point, the French served as a certain type of prevention. The panel discussed classic questions connected with the theme of revolution, i.e. what a revolution actually is, how does one recognize if it was successful (were the changes in Europe in the year 1989 revolutions?), whether violence is an integral part of them or if it is merely a historical construct, i.e.

a question of discourse. Similarly, during the session of the International Commission on the History of the French Revolution, which dealt with *New Directions of Research of the French Revolution*, 25 years after its 200th anniversary, it was in all probability “terror” which aroused the most interest. The participants agreed that terror was never meant to be on the agenda, that no such law has been passed, and that terror must be examined not only as a political process but also as the result of certain emotions; i.e. not vice versa, emotions elicited by terror, as has been the case up until now.

Although Robert Frank emphasized, at the closing ceremony, that these types of meetings are not places where new historical thinking emerges, certain turns in historical research are still worthy of mention. Apart from the afore-mentioned (old-new) turn towards global history (or to transnational or comparative history), the *Digital Turn in History*, which the fourth Major Congress Theme was devoted to, was of interest. (“What turn?” wondered an oral historian from Argentina, and apparently she was not the only one, “digitalization has been a normal part of my work for a good decade.”). The emphasis on gender (or rather women’s history) was declared as self-evident, becoming a usual part of every historian’s research. Surprisingly, topics such as postmodern historiography or of a linguistic turn, much debated at previous congresses, were missing in the program. A certain supplement in this respect became the very last Evening Session on the theme of *History and Ethics* which included a lively debate about historical truth without, however, reaching a consensus as to what or how ethics influences the work of historians and consequently their efforts to determine historical truth. Perhaps the most important innovative aspect resulting from the Congress was the *research on emotions*. This was not in terms of mass psychosis, suppressed desires or frustrated individuals in the style of Sigmund Freud, but, as was repeatedly pointed out during the second Major Theme session, as research into one of the aspects of cognition which is a part of each thinking and decision-making process.

Not all of the panels produced such interesting discussion and not all papers on the panels were truly at the right level. Perhaps this is an attribute of historians, but the vast majority of the papers were read, or even quickly mumbled, although many of them were accompanied by PowerPoint presentations. As was the case in previous Congresses (and perhaps to an even greater extent), listeners’ interest in panels that included papers in French, almost exclusively given by speakers from France, Québec or former French colonies, was minimal. Instead of French, into which both the opening ceremony and the major themes were translated at previous Congresses, it was Chinese which was adopted in Jinan.

If this Congress was the “most-”, then it was also the Congress where the delegates were looked after the most. Over 500 volunteers, students of Shandong University, were ready to advise or assist at any time, with the ability to acquire a power cord for a battery charger within half an hour. The magnificent accompanying program, the generous receptions and the Chinese hosts’ ever-present enthusiasm for the event will be hard to surpass. This was also the Congress with the most novelties, including the announcement of the award for the best work (poster) by doctoral students and young scholars, which will be sponsored, beginning with the next Congress by Shandong University, with a sum of ten thousand dollars.

In conclusion, I wish to invite all members (and future members) of the world community of historians to begin thinking right now about participating in the next World Congress, which will be held in Poznań, Poland in the year 2020. You do not even need to organize your paper via your National Committee of Historians but can instead just wait for the “call for abstracts” which should be announced by the organizers of all the panels and sessions a little over a year before the Congress is held. And, to include one final “most-”, it was the most extensive participation by Czech female and male historians thus far, at least in the modern history of Congresses. I intentionally highlighted the word “female”, as Czech female historians surpassed the Czech male historians’ papers in terms of scope with their five papers, even though there were slightly more male representatives of the Czech historical community at the Congress.

Radmila Švaříčková Slabáková

Dress code, or a word about dignity

A seemingly marginal observation relates to the issue of “dress code”. Before, in Europe, it was customary for large events in the academic or scientific world (congresses, professorships, graduations etc.) to be regarded as festive occasions, which was reflected by the participants being decently dressed. This rule no longer applies in contemporary Euro-American culture, and it’s not completely unusual for some (even eminent) scientists to demonstrate the strength of their personality by basically attending all festive events, or the theatre, in shorts and a striped t-shirt. In the natural sciences, the low (or zero) level of dress code at professional events is already pretty much the norm, while in the humanities it isn’t yet. But I would not have mentioned this context if I had not encountered it repeatedly at

World Historical Congresses as the manifestation of a “clash of cultural standards”. I experienced it for the first time at the last Congress in Amsterdam (2010) when, within the *Trade and Civilization* section, one of the speakers (a younger colleague from a European island country) appeared in jeans, sandals and a gold t-shirt. After the end of the section, participants from two non-European countries, independently of each other, complained to me (as the section organizer), asking me why I allowed such an improperly dressed man to stand up and talk (regardless of the quality of his message), whose informal attire they perceived as being completely inappropriate in the given context, and grossly insulting towards the others (who had dressed ceremonially).

In China this contrast was even more pronounced, as even the support staff were dressed ceremonially (the Chinese hostesses wore uniform red silk dresses with ornamental trim); for most domestic participants (who were in the majority) it was completely matter of course. All participants from “third world” countries were also ceremonially dressed; they naturally perceived their participation at the World Historical Congress as an extraordinary social event which also deserves festive clothes. In this environment, some Europeans and Americans who opted for more formal clothes (or did not even think about this context), must have felt out of place, even though the present Asians and Africans did not let it show. After all, in my opinion, the vote on the venue for the next Congress was also influenced by the informal attire in which the representatives of Finnish, and especially Greek, historiography presented their cities. I’m not sure if they even realized that participants from the “third world” (whose votes carried the same weight as any European country’s votes) might regard this detail as important. The Polish colleagues did not disappoint in this case either, but for me that was no surprise, as it is well known that the Polish environment generally maintains high standards in the issue of dress code. Thus, I would like to recommend, especially for up-and-coming historical science hopefuls, that they do not forget about this aspect of the intercontinental meeting, and equip themselves appropriately before travelling to Poznań.

Petr Vorel

European historiography and the emergence of other continents

The general assembly of the International Committee of Historical Sciences elected a new leadership of the world historical community. The Finnish Chairwoman

Marjatta Hietala (University of Tampere) will be replaced by Italian historian Andrea Giardina (Istituto Italiano di Scienze Umane, Firenze); the function of General Secretary has been taken over from Robert Frank (University of Paris I) by younger French researcher Catherine Horel (University of Paris I, University of Strasbourg III), who, among others, deals with contemporary Central European history. In addition, the 23rd International Congress of Historical Sciences will return to Europe – the excellently prepared Poznań (Poland), intensively supported by, among others, Czech and other Central European historians' committees, has already won the first round, with 33 votes, over Tampere (Finland) with 14 votes, and Athens (Greece) with 6 votes.⁴¹ The newly established and prestigious "International Prize of History" was also awarded to a European, Professor Serge Gruzinski of the École des hautes études en sciences sociales and Centre national de la recherche scientifique in Paris, expert on 16th–18th century Latin American history and leading representative of the current flow of global history. This is all positive testimony to our continent's enduring important position, and even to the increasing significance of our part of Europe in world historiography.

At the same time, one cannot overlook the constant growth in the importance of the Pacific region's historiography. China, Japan, South Korea, Australia and of course also the USA and Canada have already taken up prominent places here. Latin America, India and South Africa, and to a lesser extent also other African states, are all raising their hands. The interest in application is basically worldwide, which creates pressure on the formulation of the global concept of history. This is not the first time that this topic has appeared in major or specialized themes – whether in a spatial concept (with a special focus on China), a thematic concept (old traditions in a globalized world; the concept of revolutions; globalization; national models of development and corporate strategy; football as a mirror of globalization; even the "global history of girls") or a methodological one (the concept of oral history, the study of the global,

41 Unlike both competing cities, Poznań, or rather the Polish National Committee of Historians, presented a high-quality programme offer in printed form: *XXIII International Congress of Historical Sciences – Poznań 2020*, Poznań 2015. – For numerical data from the ballot, which was not published at the closing session of the Congress, I am grateful to Professor Petr Vorel, who as Chairman of the Czech National Committee of Historians participated in the general assembly of the International Committee of Historical Sciences, where he also cast the Czech vote for Poznań.

imperial and transnational perspectives of the First World War). On the other hand, the expansion of the geographical horizon leads to a narrowing of the chronological frame, particularly in comparison with traditional European views – without forgetting about ancient times, the Middle Ages have received undeservedly little attention, which after all was identified as one of the Jinan Congress' greatest weaknesses.⁴² This should be rectified at the next Congress in Poznań, partly due to the influence of strong Polish medievalists.

The Chinese-directed Congress also brought about many findings in relation to the organization of large scientific meetings. The daily publication of the extensive *Bulletin*, in which the organizational committee's secretariat tried to capture the content of the proceedings (including the summaries of individual papers), and the constant attention of the media, from television broadcasting to special supplements in the official *China Daily*,⁴³ created an information network between Congress participants and interested sections of the Chinese and possibly even international public. The Chinese approached the Congress, and apparently also the entire field of historiography, as a truly public rather than a cabinet matter. The "Middle Kingdom" sent the international scientific community the message that it has its own (Marxist) doctrine for the interpretation of its own history, but also acknowledges the existence of a colourful palette of other methods and interpretations. It was a reflection of the superpower's reacquired confidence that we could have barely imagined in the Sovietized space of the pre-1989 period.

The 22nd International Congress of Historical Sciences has been a challenge both for the old continent and for us. It was held at a time when revolutionary events, changing the perspective on international relations, political systems and social macrostructures practically from day to day, took place both in Europe and in the Far East. These changes call for a new historization – for the search for roots and causal contexts, and the estimation of developmental perspectives. Today, one can hardly doubt that every major theme will require a look at the global context. It will very likely also have an impact on the choice of substantive themes, and on the effort to analytically-synthetically master them. Czech male – and especially female – historians demonstrated in Jinan that they are capable of finding such

42 The resigning ICHS General Secretary, Robert Frank, also reacted critically to this evident shortcoming in his closing speech *Short report on the Congress*, in: The 22nd International Congress of Historical Sciences – Closing Ceremony, Jinan 2015, p. 1–3.

43 Worthy of note are the extensive *ICHS special* appendices in the *China Daily* on the 22nd – 23rd of August, 24th of August, and 29th to the 30th of August 2015.

themes, and interpreting them convincingly on the world stage. It is a source of justified hope that they will succeed with dignity in the increasingly competitive globalized historiography.

Jaroslav Pánek

DO TOHOTO ČÍSLA PŘISPĚLI

Doc. PhDr. Ing. Antonie DOLEŽALOVÁ, Ph.D

Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd

Opletalova 26, CZ–110 00 Praha 1

antonie.dolezalova@gmail.com

Prof. PhDr. Milan HLAVAČKA, CSc.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Prosecká 76, CZ–190 00 Praha 9

hlavacka@hiu.cas.cz

PhDr. Pavol JAKUBEC

University of Gothenburg, Department of Historical Studies

Box 100, Renströmsgatan 6, SE–405 30 Gothenburg

pavol.jakubec@gu.se

Doc. PhDr. Pavel KLADIWA, Ph.D.

Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, Katedra historie

Reální 5, CZ–701 03 Ostrava

pavel.kladiwa@osu.cz

Doc. Mgr. Pavel MAREK, Ph.D.

Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická, Ústav historických věd

Studentská 84, CZ–532 10 Pardubice

pavel.marek@upce.cz

Prof. PhDr. Jaroslav PÁNEK, DrSc., dr.h.c.

Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Prosecká 76, CZ–190 00 Praha 9

panek@hiu.cas.cz

PhDr. Lenka VESELÁ, Ph.D.

Knihovna AV ČR v. v. i., Knihovnědné oddělení

Národní 3, CZ–115 22 Praha 1

veselal@knav.cz

Historica Třeboň

Historica Třeboň 1526–1547

Listy, listiny a jiné prameny
k politickým dějinám období zrodu
habsburské monarchie

II. Písemnosti z let 1536–1540

Ed. Tomáš Sterneck

Series A
Volumen II-2

Documenta
res gestas
Bohemicas
saeculorum
XVI. – XVIII.
illustrantia

Tomáš Sterneck (ed.)

Historica Třeboň 1526–1547

Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu
habsburské monarchie

Díl II. Písemnosti z let 1536–1540

(Documenta res gestas Bohemicas saeculorum XVI.–XVIII. illustrantia,
Series A, Volumen II-2)

Historický ústav, Praha 2015, 472 s., ISBN 978-80-7286-239-9

Druhý svazek edice písemností z let 1526 až 1547, které jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Třeboni ve sbírce Historica Třeboň, v zásadě pokrývá období let 1536 až 1540, v závěrečných partiích se setkáme s ojedinělými chronologickými přesahy za práh pátého decennia 16. věku. Stejně jako první díl, v němž byly (po zevrubném představení celého projektu) vydány dokumenty z let 1526 až 1535, zpřístupňuje tato práce materiál, který přispívá k poznání široce chápaných politických dějin příslušného období a dosud nebyl odpovídajícím způsobem editován.

Redakce

Vedoucí redaktoři / Editors-in-chief:

Jaroslav PÁNEK – Jiří PEŠEK

Výkonný redaktor / Managing Editor:

Sixtus Bolom-Kotari

Vědecká rada / Scientific Board:

Zdeněk Beneš, Václav Bůžek, Milan Hlavačka, Martin Holý, Tomáš Knoz, Martin Kovář, Robert Kvaček, Jiří Lach, Václav Ledvinka, Jiří Malíř, Jan Němeček, Svatava Raková, Eva Semotanová, Petr Sommer, Petr Svobodný, Miroslav Šedivý, Petr Vorel, Josef Zemlička;

s redakčním kruhem / with Editorial Board:

† Josef Harna, Ivan Hlaváček, Zdeněk Hojda, Miroslav Hroch, Jan Křen, Milan Myška, Milan Otáhal, Josef Petráň, Magdaléna Pokorná, Ivan Šedivý, Josef Válka

Mezinárodní vědecká rada / International Scientific Board:

Detlef Brandes (Düsseldorf), Stanisław Bylina (Warszawa), Alessandro Catalano (Padova), Robert J. W. Evans (Oxford), Henryk Gmiterek (Lublin), Dušan Kováč (Bratislava), Antoine Marès (Paris), Ralph Melville (Mainz), Nicolette Mout (Leiden), Thomas Winkelbauer (Wien)

Návrh obálky a typografie / Design:

Jáchym Šerých

Vydává Historický ústav AV ČR, v. v. i. / Published by the Institute of History, Prague

Adresa / Address:

Prosecká 76, CZ-190 00 Praha 9 – Nový Prosek. Tel.: +420 286 882 121/241

E-mail: cch@hiu.cas.cz

Tiskne Powerprint s. r. o., Kamýcká 751/60, Praha Suchbát.

Přijímání objednávek / Distribution:

Distribuci předplatitelským provádí v zastoupení vydavatele Česká pošta, s. p., telefonicky na bezplatné lince 800 300 302, elektronicky na: postabo.prstc@cpost.cz, písemně na adrese: Česká pošta, s. p., oddělení periodického tisku, Olšanská 38/9, 225 99 Praha 3. Smluvní vztah mezi vydavatelem a předplatitelem se řídí všeobecnými obchodními podmínkami pro předplatitele.

Distribuce pro Slovensko:

Magnet Press, Slovakia s. r. o., Šustekova 8, P. O. Box 17,

SK-851 04 Bratislava, tel.: 01/67 20 19 31-33, fax: 02/67 20 19 30, e-mail: predplatne@press.sk

Distribution rights in all remaining areas (with the exception of the Czech Republic and Slovakia):

Kubon and Sagner, Postfach 340108,

D-80328 München, Germany, fax: 089/54 21 82 18.

Jednotlivá čísla lze zakoupit též v Knihkupectví Academia (Václavské náměstí 34, Na Florenci 3, Národní 7, vše 110 00 Praha 1; nám. Svobody 13, 602 00 Brno) nebo přímo v Historickém ústavu AV ČR, v. v. i. (Prosecká 76, 190 00 Praha 9; j.kozohorska@hiu.cas.cz) či prostřednictvím distributora www.kosmas.cz.

ČČH vychází čtvrtletně / ČČH is published quarterly.

Toto číslo vyšlo v prosinci 2015.

Cena jednotlivého výtisku 130 Kč.

ERIH – European Reference Index for the humanities (Category A – International 1); SCOPUS

<http://www.hiu.cas.cz/cs/nakladatelstvi/periodika/cesky-casopis-historicky.ep> <http://hsokult.geschichte.huberlin.de/zeitschriften>

<http://cejsh.icm.edu.pl>

<http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/cesky-casopis-historicky>

<http://www.proquest.com>

ISSN 0862-6111